

Gramsci'yi Çözömllemek

Adam David Morton

KALKEDON

GRAMSCI'Yİ ÇÖZÜMLEMEK

Gramsci'yi Çözölemek

Küresel Politik İktisatta Hegemonya ve Pasif Devrim

Adam David Morton

Orijinal Adı: *Unravelling Gramsci*

Kalkedon Yayıncılık: 187

Gramsci Kitaplığı: 5

Hırka-i Şerif Mah. Bali Paşa Cad. Fatih - İstanbul

Telefon ve Fax: 0212 512 43 56

Web: www.kalkedonyayinlari.com e-mail: kalkedonyayinlari@gmail.com

Dizi Editörü: **Onur Gayretli**

Yayına Hazırlayan: **Hakan Tanıttıran**

Kapak Tasarım: **Şahan Yatarkalkmaz**

Düzelti: **Irmak Yavlal - Onur Gayretli**

Bu kitap Can Matbaası'nda basılmıştır.

Davutpaşa Cad. İpek İş Merkezi, Kat 3 No 17 Topkapı İstanbul.

Tel: 0 212 613 10 77

isbn: 978-605-4511-15-0

İngilizce Baskı: Pluto Press 2007 - Pluto Press 345 Archway Road,
London N6 5AA and 839 Greene Street, Ann Arbor, MI 48106

Türkçe İlk Baskı: Kalkedon Yayınları - Kasım 2011

Tüm hakları saklıdır

Copyright© Kalkedon Yayınları 2011

GRAMSCI'Yİ ÇÖZÜMLEMEK

**Küresel Politik İktisatta
Hegemonya ve Pasif Devrim**

Adam David Morton

Türkçesi
Barış Baysal

KALKEDON

İçindekiler

Şekiller Listesi	7
Teşekkürler	8
Kısaltmalar	
1- Giriş: Eşitsiz Gelişimle İlişkili Kuzey/Güney Sorunu	13
Eşitsiz Gelişimle İlişkili Kuzey/Güney Sorunu	15
Kitabın Yapısı	21
BÖLÜM 1: Gramsci'ye Tutunmak	29
2- Gramsci'yi Tarihselleştirmek: Fikirleri Bağlamlarına ve Ötesine Yerleştirmek	31
Yoruma Dayalı Tartışmalar	36
Gramsci'yi Tarihselleştirmek	44
Yalnız Tarihselciliğin Ana Hatları	46
Mutlak Tarihselciliğin Ana Hatları	51
Sonuç: Geçmiş ve Bugün	61
3- Devlet Oluşumu, Pasif Devrim ve Uluslararası Sistem	65
Devlet Oluşumu, Egemen Bölgeselcilik ve Kapitalizm	69
Machiavelli Perspektifi: Rönesans İtalyası	82
Gramsci Perspektifi: İtalyan Risorgimento	88
Sonuç: "Tarihin Sırrı"	110
4- Gramsci'ye Dönüş: "Hegemonya Momenti"	113
<i>L'Ordine Nuovo</i> ve <i>Biennio Rosso</i> 'dan <i>Hapishane Defterleri</i> 'ne	118
"Hegemonya Momenti" ve Etik-Siyasi Tarih	128
Tarihsel Blok ve "Karşı" Hegemonya: Teorik ve Pratik Yanlar	139
"Ulusal" Çıkış Noktası ile "Uluslararası" nı Yan Yana Getirmek	144
"Amerikanizm ve Fordizm"	148
Sonuç: "Croce'leşmeye" Direnmek	152

BÖLÜM 2: Gramsci, Dünya Düzeni ve Direniş 157

5- Hegemonya ve Dünya Düzeni:

Neo-Gramscici Perspektifler ve Küresel Politik İktisat 159

Hegemonya, Dünya Düzeni ve Tarihsel Değişime Doğru
Eleştirel Bir Teori Rotası 162

Hegemonyanın Kurulması 167

Pax Americana ve Küreselleşme 175

Devletin Uluslararasılaşmasından Küreselleşmeye 179

Başlangıç Tartışması: Neo Gramscici Perspektifler
Etrafındaki Tartışmalar 183

Sonuç: Hegemonyanın Geleceği 191

6- Eşitsiz Gelişimin Küresel Politik İktisadı 195

Uluslararası Devlet Çekişmesi 199

Sermayenin Pasif Devrimi 212

Meksika'nın bir "Pasif Devrim" Mücadelesi Olarak
Görülen Tarihi 216

Sonuç: Hegemonyanın Yer Değiştiren Taşları 234

7- Küreselleşme ve Direniş: İktidarsızın İktidarı 239

Ast Sınıflar Analizinde Bir Metodolojik Yaklaşım 242

Ast Sınıf Aracılığı ve Üretimdeki Toplumsal İlişkilerde
Görülen Değişimler 246

Neoliberalizmin Birikim Stratejisi ve Tarım Reformu 255

Karşı Hegemonik Mücadelenin Nitelikleri ve
İktidarsızın İktidarı 263

Sonuç: Ast Sınıf Mücadelesi ve İktidarsızın İktidarı 274

8- *Hapishane Defterleri*'ne Karşı Sonuçlar 278

Kitabın Özeti 280

Hapishane Defterleri'ne Karşı Sonuçlar 283

Sonuç: "Devrimci Dalga" 294

Kaynakça 296

Şekiller Listesi

4.1	Güç ilişkileri	137
4.2	Siyasi hegemonya ilişkisi	138
5.1	Güçlerin diyalektik ilişkisi	165
5.2	Hegemonyanın diyalektik momenti	166
6.1	Jeopolitik ilişkiler ve “uluslararası”	211

Kısaltmalar

- BIP: Border Industrialisation Programme (Sınır Sanayileşme Programı)
CANACINTRA: National Chamber of Manufacturing Industries (Ulusal İmalat Endüstrileri Odası)
CAP: Permanent Agrarian Congress (Kalıcı Tarım Kongresi)
CCE: Business Co-ordinating Council (İş Koordinasyon Konseyi)
CGL: General Confederation of Labour (Genel Emek Konfederasyonu)
CMHN: Mexican Businessmen's Council (Meksika İş Adamları Konseyi)
CND: National Democratic Convention (Ulusal Demokratik Kurultayı)
CNTE: National Coordinating Committee of Educational Workers (Ulusal Eğitim İşçileri Koordinasyon Komitesi)
COCOPA: Commission of Concord and Pacification (Uyum ve Barış Komisyonu)
Comintern: Communist International (Komünist Enternasyonal)
CONAI: National Mediation Commission (Ulusal Arabuluculuk Komisyonu)
CONCAMIN: Confederation of Chambers of Industry (Sanayi Odaları Konfederasyonu)
CONCANACO: Confederation of National Chambers of Commerce, Services and Tourism (Ulusal Ticaret, Hizmetler ve Turizm Odaları Konfederasyonu)
Confindustria: General Confederation of Italian Industry (Genel İtalyan Endüstrisi Konfederasyonu)
COPARMEX: Employers' Confederation of the Republic of Mexico (Meksika Cumhuriyeti İşverenler Konfederasyonu)
CNI: National Indigenous Congress (Ulusal Yerli Kongresi)
EMU: Economic and Monetary Union (İktisadi ve Mali Birlik)
ESF: European Social Forum (Avrupa Sosyal Forumu)
EU: European Union (Avrupa Birliği)
EZLN: Zapatista Army of National Liberation (Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu)
FAO: Food and Agriculture Organization (Gıda ve Tarım Örgütü)
FDI: Foreign Direct Investment (Doğrudan Yabancı Yatırım)
FESEBES: Federation of Goods and Services (Mallar ve Hizmetler Federasyonu)
FIOM: Italian Federation of Metal-Mechanical Workers (İtalyan Metal-Mekanik İşçileri Federasyonu)
FSCSP: Labour, Peasant, Social, and Popular Front (İşçi, Köylü, Toplum

ve Halk Cephesi)

FSM: Mexican Union Front (Meksika Sendika Cephesi)

FTAA Free Trade Area of the Americas (Amerikalılar Serbest Ticaret Bölgesi)

FZLN: Zapatista National Liberation Front (Zapatista Ulusal Kurtuluş Cephesi)

GATT: General Agreement on Tariffs and Trade (Genel Tarifler ve Ticaret Sözleşmesi)

ICRC: International Committee for the Red Cross (Uluslararası Kırmızı Haç Komitesi)

IMF: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)

INMECAFÉ: Mexican Coffee Institute (Meksika Kahve Enstitüsü)

IPE: International Political Economy (Uluslararası Politik İktisat)

IR: International Relations (Uluslararası İlişkiler)

ISI: Import Substitution Industrialisation (İthalat İkameli Sanayileşme)

LOPEE: Law on Political Organisations and Electoral Processes (Siyasi Örgütler ve Seçim Süreçleri Yasası)

MSN: Mexico Solidarity Network (Meksika Dayanışma Ağı)

MST: Landless Rural Workers' Movement (Topraksız Kırsal İşçileri Hareketi)

NAFTA: North American Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Sözleşmesi)

NED: National Endowment for Democracy (Ulusal Demokrasi Vakfı)

NGOs: Non-Governmental Organisations (Sivil Toplum Kuruluşları)

NIEO: New International Economic Order (Yeni Uluslararası İktisadi Düzen)

NTAE: Non-Traditional Agricultural Exports (Geleneksel Olmayan Ticari İhracat Ürünleri)

OPEC: Organization of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhracat Eden Ülkeler Örgütü)

PAN: National Action Party (Ulusal Hareket Partisi)

PCd'I: Communist Party of Italy (İtalya Komünist Partisi)

PCI: Italian Communist Party (İtalyan Komünist Partisi)

PCM: Mexican Communist Party (Meksika Komünist Partisi)

PDS: Party of the Democratic Left (Demokratik Sol Parti)

PEMEX : Mexican Petroleum Company (Meksika Petrol Şirketi)

PRD: Party of the Democratic Revolution (Demokratik Devrim Partisi)

PRI: Institutional Revolutionary Party (Kurumsal Devrim Partisi)

PRM: Party of the Mexican Revolution (Meksika Devrim Partisi)

PROCAMPO : Direct Rural Support Programme (Doğrudan Kırsal Destek Programı)

- PRONASOL: National Solidarity Programme (Ulusal Dayanışma Programı)
- PSE: Economic Solidarity Pact (İktisadi Dayanışma Paktı)
- PSI : Italian Socialist Party (İtalya Sosyalist Partisi)
- PSUM: Unified Socialist Party of Mexico (Meksika Birleşik Sosyalist Partisi)
- SAM: Mexican Food System (Meksika Gıda Sistemi)
- SECOFI: Secretariat of Commerce and Industrial Development (Ticari ve Endüstriyel Kalkınma Sekreterliği)
- SEDESOL: Ministry of Social Development (Toplumsal Kalkınma Bakanlığı)
- SPP: Ministry of Programming and Budget (Program ve Bütçe Bakanlığı)
- SHCP : Ministry of the Treasury and Public Credit (Hazine ve Kamu Kredisizliği Bakanlığı)
- STRM: Mexican Telephone Workers' Union (Meksika Telefon İşçileri Sendikası)
- SNTE: National Education Workers' Union (Ulusal Eğitim İşçileri Sendikası)
- TELMEX: Mexican Telephone Company (Meksika Telefon Şirketi)
- TNCs: Transnational Corporations (Çokuluslu Şirketler)
- UN: United Nations (Birleşmiş Milletler)
- UNDP: United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
- UNT: National Union of Workers (Ulusal İşçi Sendikası)
- US: United States (ABD)
- USAID: United States Agency for International Development (ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı)
- WEF: World Economic Forum (Dünya Ekonomik Forumu)
- WTO: World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)
- YMCA: Young Men's Christian Association (Genç Hristiyanlar Birliği)

Teşekkürler

Bu kitap, içeriğine yaptıkları katkılar dolayısıyla teşekkürü hak eden bir dizi insanın desteği ve tavsiyeleri olmasaydı yazılamazdı. Ancak içeriklerin tek sorumlusu elbette benim.

Kitap, University of Wales, Aberystwyth; Lancaster University; University of Nottingham'da geçirdiğim zaman zarfında yazıldı. Aberystwyth sürecine dair, hem Doktora bursu (referans no: R0042963410) hem de doktora sonrası burs (referans no: T026271041) için Ekonomik ve Sosyal Araştırma Konseyi'ne (ESRC) teşekkür etmeliyim. Daha önemlisi, Pınar Bilgin ve Steve Hobden'e beni önemli bir dönem boyunca o hep sürmüş kişisel dostluklarıyla taşıdıkları için teşekkür ediyorum. Lancaster'den, özellikle Bob Jessop'a onunla girdiğim tartışmalar için teşekkür etmek isterim. Benim kurumsal ve coğrafi yer değiştirmelerime ve farklı "uzamsal-zamansal zorluklarım"a rağmen o hep güçlü bir esin kaynağı ve etki alanı oldu. Aynı şekilde, Graham Smith'in dostluğu da Lancaster'deki temel destek kaynaklarımdan biri oldu, hem de hiçbir zaman fikirler tarihi konusunda anlaşmayı başaramamamıza karşın. Onunla girdiğimiz siyasi teori tartışmalarının ve elbette dostluğumuzun sırf entelektüel farklılıklarımız nedeniyle bu kadar verimli olduğunu söyleyebilirim. Nottingham'daki yeni

12 Gramsci'yi Çözmek

arkadaşlarım arasından Andrew Robinson bana elyazmasının bir kopyası üzerine yazılı yorumlar sağlaması nedeniyle fazlasıyla teşekkürü hak ediyor. En büyük entelektüel borcum ise bütün metin üzerine ayrıntılı yorumlar ve görüşler dile getiren ve geçmiş yıllarda da dirsek teması çalıştığım Andreas Biel'er'dir. "Kitabı bitirmem" için teşvikleri ve bir yandan da Gramsci çalışmaları içerisindeki başlarda görülen liberal çoğulculuk eğilimine yönelmem konusundaki sürekli tavsiyeleri özellikle alkışı hak ediyor. Her zaman olduğu gibi, akademik hayatın bilinen zorlukları karşısında beni ayakta tutan şey onun hoş mizacı, dostluğu ve sezgisidir.

Kitabın çeşitli bölümlerini şekillendiren konuşmalar ve temaslar için ayrıca Richard Bellamy, Robert Cox, Randall Germain, Stephen Gill, Barry Gills, Marcus Green, Peter Ives, Mark Rupert, Bill Robinson, Anne Showstack Sassoon, Stuart Shields ve Benno Teschke'ye teşekkür ederim. Özellikle Joe Buttigieg'e dikkatimi "Gramsci'yi Okumak Serisi"ne çektiği ve St Anne's Meydanı'ndaki Manchester's Royal Exchange'de buluşmamızdan beri kitabı desteklediği için teşekkür etmek isterim. Burası, bana daima Gramsci'nin kılcal iktidar ve mimarinin "ideolojinin materyal yapısı"nın toplumsal yoğunlaşması olarak rolü konularındaki görüşlerini hatırlatır.

Pluto Press'ten yönetici Roger van Zwanenberg bütün proje boyunca sonsuz destek ve sabır gösterdi. Helen Griffiths (reklamcı) ve Melanie Patrick'in (pazarlama şefi) yardımları da şükranla kabul edildi. Lawrence & Wishart Antonio Gramsci yazılarının seçme antolojilerinden alıntı yapmama izin verdi.

Son olarak, ilk okurum Julie Morton'a bu proje boyunca, akademik hayatım boyunca ve dünyada bana verdiği desteği ve bitmez tükenmez inancı nedeniyle teşekkür etmek isterim. Beni bu yola sokarak çalışmaya girişmemi sağlayan şey onun baştaki teşviki idi ve bu yüzden en büyük teşekkürler de ona gidiyor.

1

Giriş

Eşitsiz Gelişimle İlişkili Kuzey/Güney Sorunu

Kapitalizm bir dünya tarihsel fenomendir ve onun eşitsiz gelişimi tek tek ulusların aynı anda aynı iktisadi kalkınma seviyesinde olamayacağı anlamına gelir.

Antonio Gramsci, "The Return to Freedom...",
Avanti! (26 Haziran 1919)

Bu kitabın amacı Antonio Gramsci düşüncesinin ve pratiğinin tarihsel ve çağdaş anlamını küresel politik iktisattaki hegemonya ve pasif devrim faktörleri kapsamında "çözümlemek"tir. Kitabın temel önermesi, Gramsci'nin *eşitsiz gelişim* yaklaşımının modern dünyada herhangi bir yerdeki alternatif devlet oluşum süreçleriyle ilişkili hegemonya ve pasif devrim koşulları hakkındaki yaygın kaygıları ortaya seriyor olduğudur. Kitabın amacı, bu nedenle okurlara hegemonya ve pasif devrimin pratik ve teorik inşalarıyla ilişkili konunun ayrıntılı bir analizini sunmaktır. Sonuç olarak, kitap okurlara eşitsiz gelişim, devlet oluşumu koşulları ve küresel politik iktisatta hegemonya ve pasif devrimi şekillendiren uluslararası faktörlerin rolü hakkındaki sorulara yeni bir giriş noktası sağlamaktadır.

Gramsci'yi bu tür bir yolla çözümlemek, onun teori ve pratiğine kapitalizmin, eşitsiz gelişimi algısına eklenebilecek detaylı bir anlayış katacaktır. Eklemeler ve yorumlar da önemli-

14 Gramsci'yi Çözümlemek

dir; zira kavram oluşumunun gerekli bir momenti bu şekilde meydana gelir. Bu görev tamamlandıktan sonra, kavramların orijinal olarak şekillendiği farklı bir bağlamda kavram benimseme ve geliştirme işlemine geçilebilir (Nield ve Seed, 1981: 218). Göreceğimiz gibi, bu kitabın birinci bölümü Gramsci yazılarını, hapisane öncesi yazılar, *Hapishane Defterleri* ve hapisane mektupları da dâhil olmak üzere olabildiğince geniş bir şekilde okuyarak çıkarılabilecek bir katkıya ve yoruma dayanmaktadır. Bu kavramlar ve konular gündeme getirildikten sonra onların açıklayıcı değerleri de sergilenebilecektir. Teori ve pratiği karşılaştırarak ve kavramları kitabın ikinci bölümünde somut ampirik örneklerle destekleyerek bu hedefe ulaşılabilecektir. Ne var ki, Keith Nield ve John Seed (1981, 226) ile aynı fikirde olacak biçimde, “Gramsci’ye aktif bir şekilde tutunmak için bir ampirik sergiden fazlası gerekir; bunun için Gramsci ile ve Gramsci’ye karşı bir teorik sağlamlık şarttır.” Dolayısıyla, Gramsci’yi çözümlemenin ikinci bir anlamı da doğmaktadır. Gramsci yazılarını, küresel politik iktisat içindeki alternatif toplumsal ve siyasi hegemonya ve pasif evrim koşullarına teorik ve pratik bir şekilde tercüme etme işinde neyin tarihsel olarak sınırlı olabileceğini düşünmek şarttır.⁽¹⁾ Bu görev kitabın sonuç bölümünde yerine getirilecek ve oradan *Hapishane Defterleri*’ne karşı sonuçlara ulaşılabilecektir. Gramsci’yi bu ikinci anlamda, onun çağdaş anlamının etkinliğini azaltabilecek temaları ele alarak çözümlemek, gelecekteki araştırmalar için imleçler geliştirmekte yardımcı olacaktır.

Eski tartışmaların yönlerini düzelterek ve yeni unsurlar katarak bu “Gramsci’yi çözümleme” yaklaşımı eşitsiz gelişimi, devlet oluşumu koşullarını ve küresel politik iktisattaki hegemonya ve pasif devrimi şekillendiren uluslararası faktörlerin

1) Ayrıca Landy’deki mevcut siyasi koşullar üzerine gerekli bir yaklaşım olarak Gramsci’nin ötesine geçmeye yapılan vurguya dikkat ediniz (1994).

rolünü anlamaya katkıda bulunacaktır. Stuart Hall'le (1991b, 125) devam etmek gerekirse Gramsci, "modern kültürel kimliklerin eşitsiz tarihsel gelişim çizgileri arasından doğarak çoğaldığını gördü ve şunu sordu: Üzerinden yeni bir kültürel düzenin kurulabileceği siyasi formlar nelerdir?" Bir sonraki bölümün, kitabın daha ayrıntılı bir özetini vermeden önce değineceği konular işte bunlardır.

Eşitsiz Gelişimle İlişkili "Kuzey/Güney" Sorunu

İtalyan delegasyonu ile Moskova'daki Komintern liderliğinin önde gelen üyeleri arasında yapılacak bir toplantının öncesinde İtalyan Marksist Antonio Gramsci, İtalya Komünist Partisi (PCd'I) eş kurucusu Palmiro Togliatti'ye 18 Mayıs 1923 tarihli bir mektup yazdı. Mektupta Gramsci (1978, 140) şöyle diyordu: "Tarihsel dalganın akışı içindeyiz ve iyi 'kürek çektiğimiz' ve dümeni sağlam tuttuğumuz takdirde başarılı olacağız." Gramsci'nin atıfta bulunduğu PCd'I ve İtalya'daki diğer sol partilerin içerisindeki çekişmelerin ötesinde, bu mektupta ayrıca o dönemde hem İtalya hem de dünyada Faşizm'in yükselişi ve kapitalizmin krizi nedeniyle yaşanan değişimlere de değiniliyordu. Gramsci'nin militan örgütsel ve entelektüel mücadeleyi birleştiren faaliyetlere giriştiği bağlam işte böyleydi.

Bu pratik ve entelektüel yolculuk Gramsci'nin enerjisini *Il Grido del Popolo*, *Avanti!* ve *La Città Futura*'daki sütunlar aracılığıyla 1914-1918 arasında gazeteciliğe yöneltmesiyle başladı. Diğer konuların yanı sıra bu gazetecilik, İtalya'daki devlet oluşumun doğası, toplumun ve kapitalizmin kriz dönemlerinde yeniden organizasyonu, üretim çeperine yeni idare tekniklerinin getirilmesi, Rus Devrimi ve İtalya'da sosyalizmi inşa etme girişimi gibi somut fenomenleri analiz ediyordu. Faaliyetler bir süre sonra fabrika işgallerine dayalı aşağıdan bir devrim anlayışını gerçekleştirmek amacıyla Torino'daki Fabrika Mec-

16 Gramsci'yi Çözümlemek

lisi hareketine ve *L'Ordine Nuovo* gazetesinin editörlüğü işinde yoğunlaştı (1919-20). Daha sonra PCd'I'nın kuruluşu ve liderliği sürecinde siyasi partinin rolü iyice baskın çıktı ve Gramsci bu dönemde *L'Unità* gazetesinde İtalya'daki kapitalizmin organik krizine daha da yoğunlaştı (1924-26). İtalya'nın kuzeyi ve güneyinde işçiler ve köylüler arasındaki sınıfsal ve bölgesel ilişkileri ve ulusal dönüşüme bir giriş aşaması olarak bu gruplar arasındaki bağları kurma bilmeceğini analiz eden "Güney Sorununun Bazı Yönleri" makalesini 1926'da bitirdi. Hemen ardından Gramsci, diğer Komünist Parti vekilleriyle birlikte parlamento dokunulmazlığına karşın tutuklandı ve 1937'deki ölümüne dek sona ermeyecek bir hapis hayatı başladı. Gramsci için yapılan göstermelik duruşmada savcı Michele Isgrò şu meşhur cümleyi sarf etti: "Bu beynin önmüzdeki 20 yıl işlemesine engel olmalıyız." Buna rağmen Gramsci'nin önceden hazırlanmış bir program dâhilinde bir şeyler için *für ewig* (sonsuza dek) çalışma isteği, *Hapishane Defterleri*'nin ilk sayfalarına giriştiği 1929'da başladı (Gramsci, 1994a: 82-5).⁽²⁾ Bu yazılar içerisinde; aydınların oluşumu, gelişimi ve toplumsal işlevi; tiyatro, edebi eleştiri ve edebiyatta halk zevkinin rolü; on dokuzuncu yüzyıl İtalyan tarihi; tarih ve tarih yazımı teorisi; Amerikanizm ve Fordizm gibi tamamı tarihsel materyalizmin geniş bir yeniden inşasına katkıda bulunacak konular etrafında uzun uzadıya görüşler aktarıldı. Gramsci'nin cezası 21 Nisan 1937'de bitmiş olsa da, bir beyin kanaması geçirdi ve hastalığa karşı mücadelesini 27 Nisan 1937'de Quisisana kliniğinde (Roma) kaybetti. Hemen ölümünün ardından mirası sahiplenildi ve düzenlendi; bugüne

2) Gramsci'nin "kültürel bir çatı"ya dayalı "entelektüel bir plan"a yaptığı çok daha önemli göndermeler için bakınız, Tatiana Schucht'a mektup (25 Mart 1929), Gramsci (1994a: 256-9) ve diğer mektup (17 Kasım 1930), Gramsci (1994a: 360-1).

dek de devam etti. Gramsci mirası üzerine, bir yazar onu “Batı Avrupa’nın çıkardığı en büyük Marksist... ve öğrenilebilecek çok şeyi olan biri” olarak tanımladı (Hoare, 1978: xxiv).

Nihai olarak, yoğun toplumsal mücadeleye rağmen, Gramsci’nin Togliatti’ye yazdığı 1923 tarihli mektupta bahsettiği “tarihsel dalganın akışı”, İtalya’da Faşizm’in yükselişi döneminde onunla birlikte birçoklarını daha silip süpürecekti. Bununla birlikte, onun döneminden beri kapitalizmin değişen doğası toplumsal ve siyasi ayaklanma dalgaları tarafından taşınanlara ve o dalgalara karşı savaşımlara yönelik sürekli daha tehditkâr olacaktı. Analojiyi geliştirmek gerekirse, Gramsci düşüncesi ve eyleminin, onun istenenden daha az yönlendirici ve daha az yardımcı olduğu zamanlarda bile kapitalizmin fırtınalı sularında bir tür yol bulmaya yarayabileceği teslim edilmelidir.

Kendi zamanında Gramsci, modern devletin kapitalizmin bir çevre bölgesindeki gelişiminin ilk aşamalarını tespit etmişti. Bunun için İtalyan koşullarını dünya tarihinin parçası olarak ele almış ve “burjuva” sisteminin köşe taşı sayılan kapitalist devletlerle kapitalist dünyanın çevre bölgelerini temsil eden devletler arasındaki ilişkileri de bu analize dâhil etmişti (Gramsci, 1978: 400-11). Burada, *Komünist Manifesto*’dan, burjuvazinin aynen kırları kasabalara bağımlı hale getirmesi gibi, “uygar ülkelere ‘bağımlı’ ve ‘yarı bağımlı’ ülkeler, burjuva uluslarına bağımlı köylü uluslar, Batı’ya bağımlı Doğu” yaratmasına dair tespit hatırlanabilir (Marx ve Engels, 1848/1998: 40). Gramsci’nin (1985: 181, Defter 29 Madde 2)⁽³⁾ daha sonra belirttiği gibi, “tarihsel olgu... incelikle tanımlanmış ulusal sınırlara sahip olamaz; tarih daima ‘dünya tarihi’dir ve özel tarihler sadece dünya tarihinin çatısı içerisinde var olur.” Buna bağlı olarak Gramsci’nin yazılarında ulusal,

3) Bu kitapta *Hapishane Defterleri*’nden alıntı yapmakla ilişkili yeni bir yöntem benimsendi.

18 Gramsci'yi Çözümlmek

bölgesel ve uluslararası düzeydeki toplumsal güçlerin eşitsiz gelişimine bir vurguyu içeren uzamsal bir farkındalık da bulunabilir. “Dahası,” James Joll’un (1977, 67) açıkladığı gibi, “İtalya’daki iktisadi gelişimin eşitsiz hali, Gramsci’ye göre, kapitalizmin Batı Avrupa’nın diğer ileri sanayileşmiş ülkelerine kıyasla daha kolay yıkılabileceği anlamına gelmekteydi.”

Daha önce belirtildiği gibi, bu durum onun İtalya’nın kuzeyi ve güneyini birleştirmek gibi stratejik bir soruna dair yazdıklarında, özellikle de “Güney Sorununun Bazı Yönleri” makalesinde iyice belirgindir (Gramsci, 1978: 441-62). Bu, aynı zamanda onun çok daha az bilinen Anglo-Sakson kapitalizminin “küresel politik-iktisadi sistemi” içerisindeki kolonyalizm ve emperyalizm vurgusunda ve “Anglo-Sakson dünya hegemonyasının” boyutları üzerine yazdıklarında da belirgindir (Gramsci, 1977: 79-82, 89-93). Anlamalı bir pasajdan alıntı yapmak gerekirse -dünya düzeni eğilimleri içerisinde hegemonyanın geciktirici etkilerine, hegemonyanın nasıl ayırt edilebilir fakat geriletici olduğuna ve emperyalizmin bu tür eğilimlere karşı nasıl bir ifade mantığı olarak durduğuna dair soruların sorulduğu- Gramsci şöyle soruyor:

Bir ulusun bir başka ulus üzerinde kültürel hegemonyası hâlâ mümkün müdür? Ya da dünya, bir ülkenin, “kronolojik olarak” bir yenilikte yerini alabileceği bir durumda, kendi “siyasi” tekeli koruyamayacağı ve bu nedenle bu tekeli hegemonya zemini olarak kullanamayacağı denli iktisadi ve toplumsal yapı açısında birleşmiş midir? Dolayısıyla bugün milliyetçiliğin ne anlamı vardır? Sivil “üstünlük” ya da politik-entelektüel hegemonya olarak değil de iktisadi-finance emperyalizm olarak bu mümkün değil midir? (Gramsci, 2001, cilt 5: 64-5, Defter 13 Madde 26)⁽⁴⁾

4) Benim buradaki çevirim, Joll’un çevirisinden bir miktar farklıdır (1977, 109).

Bu yazılar önemlidir fakat dağınıktır (hapishane öncesi ve hapishane dönemi yazılarında) ve sonuç olarak çokça gözden kaçırılmışlardır. Bu yazılar önemlidir çünkü Gramsci'nin "ulusal" çıkış noktasıyla, yani bir toplum içerisinde küresel ve bölgesel güçlere aktif ve pasif yollarla arabuluculuk yapan "uluslararası" güçlerle "ulusal" bağlar arasındaki iç içe geçmiş ilişkilerle, neyi kastettiğini ortaya koyarlar. Bu kitabın temel amaçlarından biri de, kapitalizmin farklı boyutlardaki bu yönelimini açıklamaktır. Jeopolitikanın uzamsal ayrımlarının farkında olan bir hegemonya ve pasif devrim teorisi kurmak için Gramsci'nin "ulusal" ilişkileri "uluslararası" koşullar içinde konumlandırma anlayışına dayanan bir argüman geliştirmektir (özellikle altıncı bölüme bakınız).

Bu uzamsal farkındalığı tanımlayamamak, Gramsci'nin sorunsalındaki ulusal sınırlara aşırı önem verilmesine yol açabilir; örneğin, Gramsci'nin "ulusal" çıkış noktası vurgusunu devlet içerisindeki ilişkilerle bir tutmaya neden olabilir. Bu kusurlu varsayım özellikle Randall Germain ile Michael Kenny'nin, Gramsci'nin "her şeyden öte 'devletçiliğin' izleklerini ve gerçeklerini kavramış bir teorisyen" olduğu ve "onun kavramlarının tarihsel doğasının, anlamlarını ve açıklayıcı güçlerini öncelikle" içerisinde "her yönüyle kullanıldıkları ulusal toplumsal formasyonlardan aldıkları anlamına geldiği" iddialarında fazlasıyla belirgindir (Germain ve Kenny, 1998: 4, 20). Aynı şekilde, ulusal koşullara verilen önemin "Gramsci'yi harekete geçme kılavuzunda uluslararası boyuta herhangi bir asli statü vermeyi reddetmeye sürüklediğini" ve onun "uluslararası boyutun", toplumsal dönüşümün nedensel bir faktörü olarak işlevini reddettiğini öne sürmek hata olur (Shilliam, 2004: 72, 73). Bu konular sonraki bölümlerde, özellikle tarihselleştirilmiş ve içselleştirilmiş bir Gramsci okumasına girişildiğinde çok daha ayrıntıyla tartışılacak ve incelenecektir (birinci bölüme bakınız). Burada saptanması gere-

ken nokta ise, Gramsci'nin "ulusal" çıkış noktasına dair tespiti aşırı bir katı yorumla yaklaşmamak gerektiğidir. Bunu bir adım daha ileriye taşımak gerekirse, kimi yorumcular Gramsci'nin dikkatimizi İtalya yarımadasındaki devlet oluşumu ve hegemonya başarısızlıklarıyla ilişki kurarak, uzamsal farklılaşmaya ve bölgesel alanlardaki toplumsal güçlerin eşitsiz gelişimine nasıl çektiğini ve bunun eşitsiz gelişim içindeki Avrupa dışı bağlamları anlamak için nasıl güçlü bir örnek teşkil ettiğini vurgulamışlardır (Roseberry, 1994: 359-60; Jessop, 2006a: 38). Bu, fazla ayrıntılı açıklamalar ve yorumlar olmasa da, Gramsci'nin yazılarındaki "Kuzey/Güney" sorununa dair yeni yorumların önünü açmıştır.⁽⁵⁾ Bunu çok kışkırtıcı bir tarzla dile getiren Stuart Hall (1986, 9), "bölgesel özgüllük, toplumsal ittifaklar ve devletin toplumsal temelleri sorununa yönelimin... Gramsci'nin eserlerini doğrudan bizim bugün "Kuzey/Güney" ya da "Doğu/Batı" olarak düşünebileceğimiz sorunlarla ilişkilendirdiğini" öne sürer. Bu muhtemelen genelde postkolonyal çalışmalarda ki eserlerle, özelde ise ast sınıf çalışmaları olarak bilinen alanla içli dışlı olanlara şaşırtıcı gelmeyecektir.⁽⁶⁾ Yine de ben bu kitapta açık bir şekilde postkolonyal sahaya girmekten kaçınmış olsam da, donanımlı bir araştırmacı tarafından net bir şekilde dile getirilmiştir ki, Gramsci'yle ilişkili olarak bu tür teorisyenler "onun otoritesine boyun eğmekle birlikte bir yandan da onun eserleriyle istikrarlı ve orijinal bir şekilde boğuşamadıklarını" ima etmektedirler (Brennan, 2001: 144; Brennan, 2006: 261-4). Geniş bir düzlemde, aynı şekilde dile getirilmiştir ki, çok büyük bir sıklıkla Gramsci mirası üzerine yazılarda "yumuşak bir Gramsci

5) Şunlar, bu konuda yönlendirici olmuştur: Kiernan (1974, 19-24); Mouffe ve Showstack Sassoon (1977, 59); Hobsbawm (1977, 206); Davidson (1984, 139-54); Brennan (1988-89, 87-114) ve Watson (1993).

6) Bu konudaki literatür oldukça geniştir. Guha ve Spivak (1988) ya da Arnold (1984) işe yarar başlangıç noktaları olabilir.

odaklanması” vardır ve bu nedenle onun sınıf mücadelesine atfettiği temel rol karartılmakta ve aynı zamanda onun kapitalist düzeni aşmakla ilgili asıl kaygısı seyreltilmektedir (Lester, 2000: 143). Yorumcular sıklıkla, Zygmunt Bauman’ın Gramsci’ye dönüş aracılığıyla “Marksizm’den saygın bir kopuş” ile neyi kastettiğini bulmaya çalışırlar.⁽⁷⁾ Bu tür yönelimlerin aksine bu kitap, Gramsci’nin yazılarını Marksizmi düzelten değil, onun etki alanı içinde kalacak şekilde analiz etmenin önemini vurgular (bakınız, Brennan, 2001: 169). Gramsci’de küresel politik iktisat içindeki kendine özgü hegemonya ve pasif devrim konularına dair düşünmemizi sağlayacak çok şey vardır ve bu kitabın amacı bunların, eşitsiz gelişim koşulları, devlet oluşum süreçleri ve “uluslararası”nın “ulusal” boyutun şekillenmesindeki rolü konularıyla ilişkili tarihsel materyalist bir sorunsal içerisinde nasıl gizlendiklerini çözümlemektir.

Kitabın Yapısı

Kitabın birinci bölümü, hegemonik süreçlere dair bir algılamaya girişmeden önce derinlemesine bir tarihselleştirilmiş ve içselleştirilmiş Gramsci okuması ile başlıyor. İkinci kısım Gramsci’nin düşünce ve pratiğini tarihselleştirme kaygısını ele alarak ve Gramsci’nin kendi yazılarının onun eserlerini okuma ve fikirlerini bağlamlarına ve ötesine yerleştirme çabasına nasıl yardımcı olduğunu göstererek “Gramsci’yi çözümlemeye” çalışıyor. Bu kısmın argümanı bu nedenle daha sonraki bölümler için gerekli açıklayıcı zemini sağlayacak fikirler tarihi ile ilişkili konulara dalıyor. Her türlü açıklayıcı ve analitik çatı Gramsci eserlerini eleştirel olarak analiz etme görevi için büyük önem taşımaktadır (Finocchiaro, 1992/2005: 214). Fi-

7) Madeleine Bunting’in *Guardian*’da kaleme aldığı “Passion and pessimism” (5 Nisan 2003) biyografisinden alıntıdır.

kirler tarihine ilişkin Gramsci'nin düşünüş yönteminin tanımlanmasını da içeren bir yaklaşım geliştirdikten sonra, üçüncü kısım, onun uluslararası devlet oluşumu tarihi ve modern kapitalist devletler sisteminin doğuşu ile tarihsel ve çağdaş ilişkisini ele alıyor.

Bu görev, Niccolò Machiavelli'nin feodalizmin çöküşüne, mutlakiyetçi devletlerin doğuşuna, Hristiyanlığın önündeki açmazlara, İtalyan prenslikleri arasındaki eşitsiz iktidar ilişkilerine ve İtalya'nın Fransa, İspanya ve Avusturya işgalleriyle bölünmesine karşı cumhuriyetçi girişimlere tanıklık eden kendi dönemindeki İtalya ve Avrupa'nın hızla değişen toplumsal ve siyasal koşullarına ilişkin yorumunu açarak başlıyor. Üçüncü kısımda bu, Gramsci'nin Machiavelli'ye ve İtalyan devlet oluşumuna içkin yapısal zayıflıklara, Papalık ve tüccar çıkarlarının cemaatçi yapısına ve bu tür gelişmelerin Avrupalı devletler sistemi içerisinde baş göstermesine dair kendi tarihsel görüşlerini incelemek için bir platform işlevi görüyor. Machiavelli ile Gramsci arasındaki bağ önemlidir, çünkü "Machiavelli'nin dönemindeki bölgesel, iktisadi ve dini yarılmalar, sadece yirminci yüzyıla kadar sarkmakla kalmamış aynı zamanda İtalyan kapitalizminin kendine özgü eşitsiz gelişimi tarafından da yoğunlaştırılmış ve birleştirilmiştir" (Boggs, 1976: 109). Üçüncü kısım, bu şekilde, Gramsci'nin İtalyan devlet oluşumunun parçalı süreçleri içerisindeki "ulusal" ve "uluslararası" faktörleri, eşitsiz gelişimi ve Avrupa tarihinin kapsamlı dinamiklerini analiz etmeye yönelik tarihsel sosyolojik yaklaşımını açıklamaktadır. Pasif devrim teorisi, burada, "İtalya'nın moderniteye sendeleyerek geçişi" olarak tanımlanmış olguyu açıklamak için temel alınmıştır (Martin, 2006: 137). Giuseppe Tomasi di Lampedusa'nın (1996: 21) Tancredi karakterinin *The Leopard*'da İtalyan devlet oluşumunun çelişkilerine atıfta bulunan meşhur cümlesine başvuracak olursak, "Eğer bir şeylerin oldukları gibi kalmasını istersek, o

şeyler değişmek zorunda kalacaktır.” Pasif devrim teorisi bu şekilde, “toplumsal mücadelelerin burjuvaziye dramatik kalkışmalar olmaksızın iktidarı ele geçirme şansı verecek kadar esnek çatılar bulduğu yerde, restorasyonun ilk seçenek halini alacağını” gösterir (Gramsci 1971: 115, Defter 10II Madde 61). Geç ortaçağdaki İtalyan ve Avrupalı devlet oluşumlarının önünü açan özgüllüklerle ilişkili görüşlere odaklanmak, Gramsci’nin kapitalist modernite içerisindeki hegemonya politikalarına dair çok daha kapsamlı teorisini anlamak için bir adım niteliği taşır. Gramsci’nin, Ortaçağ’ın son dönemindeki ve ilk dönem modern Avrupa’daki devlet oluşumu süreçleriyle bağlantısını çözümllemek, tarihsel sosyolojide bölgesellik ve kapitalizm arasındaki ilişki üzerine tartışmalarda sıkça göz ardı edilen bir durumdur. Carlos Nelson Cortinho’nun (Burgos’tan alıntı, 2002: 13-14) kabul ettiği gibi, “biz Gramsci’yi... kapitalist moderniteye geçişin ‘klasik olmayan’ formlarını (‘pasif devrim’ sorunsalı) incelemiş biri gibi görmedik.” Bizzat Gramsci’nin de belirttiği gibi, “İtalya’da burjuva ruhunun dövmüşmek zorunda kaldığı dünya, devlet ve yaşam hakkındaki görüşler Fransa’dakiler gibi değildir” (Gramsci 1985: 249, Defter 8 Madde 3).

Pasif devrim teorisi, bu nedenle, dördüncü kısımda ele alınacak, modern kapitalizmde hegemonya politikalarına yönelik bir giriş olarak sunulmaktadır. “Hegemonya kavramının siyasi gelişimi,” diyor Gramsci, “büyük bir felsefi ilerlemenin yanı sıra siyasi-pratik bir ilerlemeyi de temsil eder” (Gramsci 1971: 333, Defter 8 Madde 169). Buna bağlı olarak, dördüncü kısım, dinamik bir süreç olarak modern siyasette devletin genişletilmiş rolü üzerinden sürekli inşa edilen ve sürdürülen “hegemonya momenti”ni açıklamaktadır. Her ne kadar bu çaba, belli toplumsal sınıflara organik olarak bağlı aydınların arabuluculuk işlevini de içerse de, aynı zamanda kendine özgü “güç ilişkileri”nin analizine de yol açmaktadır. Gramsci’nin

24 Gramsci'yi Çözümlemek

çözümlemesi işi, burada, güç ilişkileri ile hegemonyanın siyasi ilişkisi arasındaki bağları açıklarken, bir yandan da hegemonyanın toplumsal zemini ile pasif devrim koşulları arasındaki ayrımları belirler. Üçüncü ve dördüncü kısımları birbirine bağlayarak, “kapitalist uygarlığın” doğuşunun Gramsci'yi, Aydınlanma'nın yayılışı ile Avrupa'daki tarihsel gelişimin geçirdiği değişimleri şu şekilde ilişkilendirmeye nasıl ittiğini göstermek yararlı olacaktır:

İtalya, Fransa ve Almanya'da, aynı konular, aynı kurumlar ve aynı ilkeler tartışılıyordu. Voltaire'in her yeni komedisi, her yeni kitapçık hali hazırda devletten devlete, bölgeden bölgeye çizilmiş çizgiler üzerinden bir fitil misali ilerliyor ve her yerde ve her an aynı destekçileri ve aynı muhalifleri buluyordu. Napolyon'un ordusunun süngüleri hali hazırda on sekizinci yüzyılın ilk yarısından itibaren Paris dışına akın etmiş ve hem insanları hem de kurumları zaruri yenilenmeye hazırlamış görünmez bir kitaplar ve kitapçıklar ordusu tarafından açılmış yoldan ilerliyorlardı. Fransa olayları tek bir bilinç yarattıktan sonra Paris'te patlak veren bir gösteri artık Milano, Viyana ve daha küçük merkezlerde benzer karışıklıklar yaratmak için yeterliydi. (Gramsci 1977: 12)

Bu betimlemenin tarihsel doğruluğuna katılalım ya da katılmayalım, moderniteye geçişin Gramsci'yi etkilemiş bu nitelikleri, kitabın ilk kısmı boyunca detaylıca işlenmiştir.

İkinci bölümü oluşturan üç kısım, Gramsci'ye tutunma işini, dünya düzeni ve direnişin teorik ve ampirik yanlarına değinerek gerçekleştirmektedir. Kitabın ikinci bölümünün amacı, eşitsiz gelişim koşullarıyla birlikte küreselleşen kapitalizm, iktidar ilişkileri ve siyasi direnişin alternatif koşulları üzerine düşünürken Gramsci'nin düşünüş yönteminden nasıl faydalanılabileceğini göstererek daha önce sergilenmiş yaklaşımı aç-

maktır. Beşinci kısım, Gramscici bir yolla, hegemonya ve dünya düzeninin çağdaş oluşumu hakkında düşünmeye katkı sağlayan neo-Gramscici perspektiflere eğilmektedir. Bu kısmın argümanının merkezinde, hegemonya teori ve pratiğinin küresel politik iktisat içindeki iktidarın değişen uzamsal ve bölgesel yapısını anlamakla hâlâ ilişkili oluşu vardır. Robert Cox'un uluslararası politik iktisat (IPE) tartışmalarında geliştirdiği kavramsal çatının, Gramsci'nin "güç ilişkileri" çalışması ile nasıl bağlantılı olduğu da, dünya düzeni içerisinde hegemonyanın çağdaş niteliklerinin izini sürmek amacıyla gösterilecektir. Bu iş, daha sonra küresel politik iktisat içerisindeki eşitsiz gelişimin boyutunu daha derinlemesine ele alan altıncı kısımdaki tartışmaya bir zemin hazırlayacaktır.

Bu kısım, Gramsci'nin, küreselleşmenin jeopolitiği anlayışına katkısını eşitsiz gelişim tartışmalarına referansla ele almaktadır. Bunu, küreselleşme ve uluslararası sermayenin doğuşu hakkında belli varsayımları, Gramsci'nin pasif devrim teorisinin "ulusal" ile "uluslararası"yı kapsayan küresel kapitalizmin dinamiklerini anlamak konusunda kendine özgü uzamsal boyutların karşılıklı etkisine dair bir tespit geliştirdiğini vurgulamak için bir araya getirerek yapmaktadır. Bu, *ne* devlet-merkezciliğin baskın sabitliğini *ne de* uluslararası pratiklerin uluslararası bir devlet içerisindeki baskın birleşmelerini kabul etmeyi kapsar. Bu tür ilişkilerin çatısı ise, sadece teori düzeyinde değil, aynı zamanda somut bir tarih ve kültürel koşullar analizi aracılığıyla çözümlenir. "Bunun aksine," diyor Gramsci, "dönüşüm isteniyorsa, şiddetli bir şekilde dikkatlerin bugüne çevrilmesi gerekir" (Gramsci 2001, cilt 4: 1131, Defter 9 Madde 60).⁽⁸⁾ Bu nedenle altıncı kısımda, kitapta daha önce

8) Kendi çevirim. Bu pasaj *Hapishane Defterleri* antolojilerinin İngilizce çevirisindeki orijinal yerinde bağlam dışı kalmaktadır; bakınız, Gramsci (1975n.75). Bu konuda dikkatimi çeken Gill'dir (2004, 38).

bahsi geçen eşitsiz gelişim koşullarıyla kendine özgü bir biçimde şekillenmiş modern Meksika tarihindeki ampirik pasif devrim bağlamına yoğunlaşılacaktır.

Meksika çalışması, bu devletin Latin Amerika'daki çevre kapitalizmin toplumsal oluşumuna özgü klasik niteliklerin çoğunu taşıdığı düşünüldüğünde oldukça önemlidir. Meksika, Samir Amin'in (1974, 378-90) tarımsal kapitalizmi içeren bir çevresel formasyondaki az gelişmişlik, baskın yabancı sermayenin peşinden giden yerel burjuvazinin yaratılması, dünya piyasası için hızlandırılmış kapitalist üretim talepleriyle şekillenen çevre ülkelere özgü devletçi kalkınma biçimlerini benimseme eğilimi ile ilişkilendirdiği katmanlaşmalara tanık olmuştur. Meksika'daki devlet biçimine odaklanmak, argümanın, Gramsci'nin çözümlenmesine aktif bir şekilde katkı sağlamasını garanti altına almasının yanı sıra ampirik analiz aracılığıyla somut bir "düşünce olanaklılığı"na da kapı açacaktır (Gramsci 1971: 465, Defter 11 Madde 27). Meksika'daki pasif devrimin bağlamı, neoliberalizmin eşitsiz gelişim koşulları içerisindeki inşası ve yeniden üretimini de kapsamaktadır. Yedinci kısım da Meksika'da neoliberalizmin yükselişini, sermayenin pasif devrimine karşı direniş dinamikleri analizi üzerinden incelemektedir. Kitabın bütünüyle bağ kuran bu kısım Gramsci'nin ast sınıfları ve direnişi anlamak konusundaki kendi metodolojik kriterlerini çözümler. Gramsci'nin (1996: 21, Defter 3 Madde 14; ayrıca bakınız, Crehan, 2002) ast sınıfların "endişeli savunması" tanımı, Meksika'daki Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu (EZLN) konusuna odaklanarak açıklanacaktır. Bu hareketin pasif devrim koşullarına karşı antagonistik direniş stratejilerini nasıl harekete geçirdiği de bu şekilde izlenecek ve böylece kapitalist toplumsal ilişkilerle çatışmada aracılık süreçlerine dair bir tespit yapılacaktır.

Son kısımda, Gramsci'nin düşüncesi ve eylemindeki anakronizmler belirlenecek ve bunların ötesine geçilecektir. Daha

önce aktarılan ikinci boyut uyarınca “Gramsci’yi çözümleyerek” dört temel tema ortaya konmaktadır: (i) Gramsci’nin eşitsiz gelişim kavramını aşmaya ve gelişim sosyolojisi hakkında daha kapsamlı fikirler üretmeye ihtiyaç olup olmadığı; (ii) “Modern Prens”in -Komünist Parti- öncü rolüne yönelik bir inancın mevcut siyasi gerçeklikler ışığında kökten yanlış olup olmadığı; (iii) Gramsci’nin analizinin devletçilik eksenli Leninist bir tutuma saplanıp saplanmadığı; (iv) Gramsci’nin toplumsal sınıflara siyasi değişimin araçları olarak biçtiği temel rol konusunda titiz davranmanın gerekip gerekmediği. Böylece sekizinci kısım, Gramsci’nin, bireysel ve kolektif aktörlerin bilincini oluşturan kimlik çeşitliliğini es geçen analizinin altında önceden belirlenmiş bir zaruri insan doğası algısının ne ölçüde olup olmadığına eğilecektir. Bu konuları ele almak, kitabın Gramsci’nin hegemonya ve pasif devrim yaklaşımını çözümlemek bağlamında yine Gramsci’nin küresel politik iktisattaki çağdaş eşitsiz gelişim koşullarının bir anlatıcısı olarak etkinliğini de çözümleyebilme başarısını ortaya koyacaktır.

BÖLÜM I

GRAMSCI'YE TUTUNMAK

Gramsci'yi Tarihselleştirmek: Fikirleri Bağlamlarına ve Ötesine Yerleştirmek

Gramsci'nin külleri... Umut ile eski güvensizliğim arasında, sana yaşıyorum... mezarının önünde, ruhunun önünde, burada özgür kişiler arasında hâlâ canlı uzanan.

Pier Paolo Pasolini, *Gramsci'nin Külleri* (1957)

Uluslararası teori içinde dikkatler kavramların ve kategorilerin tartışmalı tarihine ve tarihsel yorumlama konularıyla ilgili marjinal sorunlar bütününe yönelmiştir. Bu da bazılarını, tarihin önceliğini ve nesneleştirme yorumu, pratiği ve eleştirisini vurgusu yapan yaklaşımları onaylamaya sürüklemiştir (Walker, 1993). Öte yandan, uluslararası politik iktisat içerisinde, kurumsal toplumsal hareketin küresel politik iktisat içerisinde tarihsel olarak kendine özgü kurgusu tartışmasını daha da ilerletme çabasıyla tarihselci epistemolojik konular ön plana çıkmıştır (Amoore ve diğerleri, 2000). Yakın zamanda Antonio Gramsci'nin yazılarından ilham alan, uluslararası politik iktisadın perspektifleriyle alakalı ancak biraz farklı keskin bir tarihselci eleştiri de özellikle geliştirilmektedir. Bu eleştiri neo-Gramscici yaklaşımlara yönelik karmaşık ontolojik, epistemolojik ve metodolojik kaygıları da artırmıştır. Her ne kadar, önemli çalışmalar, Gramsci'nin farklı okumalarını ortaya çıkarmış olsa da (bakınız örneğın, Augelli ve Murphy,

1988; Cox, 1983, 1987; Gil, 1993a; Rupert, 1995a), bu tarz çalışmalar hem İtalyan Marksist Antonio Gramsci'nin tarihsel ve bağlamsal teori ve pratiğini anlamaktan aciz oldukları hem de onun mirasını çevreleyen tartışmaları, polemikleri ve karşıt yorumları hesaba katmadıkları için ayıplanmaktadırlar (Bkz: Germain ve Kenny, 1998). Bu suçlamaya dair aceleci ve kısa yanıtlar ise, eleştirinin büyük oranda metodolojik yönüne odaklanmaktadır (Murphy 1998a; Rupert 1998). Bugüne dek, Germain ve Kelly tarafından felsefi anlam, yorum ve muhabakat sorunlarına yöneltilen somut ontolojik ve tarihselci epistemolojik eleştirilere çok az önem addedilmiştir. Yani, Gramsci'yi tarihselleştirme ve “fikirler tarihindeki genel anlam ve anlama problemlerine yönelik daha fazla duyarlılık” sergilemenin yanı sıra “onun fikirlerindeki anlama ve yorumlama problemlerine çok daha fazla dikkat” etme ihtiyacı sürmektedir (Germain ve Kenny, 1998: 13).⁽¹⁾

Bu bölüm Gramsci'nin kendi yazılarının, onun eserlerini okuma ve bu sayede fikirlerini bağlamlarına ve ötesine yerleştirme çabasına ne kadar yardımcı olabileceğini sergileyerek yukarıdaki sorunları ele almayı hedeflemektedir. Gramsci'nin düşünce çerçevesinin çağdaş bir uyarlamasının, fikirler tarihi içindeki kapsamlı sorunların farkında olması gerektiği düşünüldüğünde bu kitabın amacına yönelik girişilmesi gereken ilk önemli görev budur. Bu temelde, bu bölümdeki argüman; tem-

1) Bu talepler aslında Hazel Smith'in (1994, 147) Antonio Gramsci'den alınan fikirlerin uluslararası çalışmalara dâhil edilmesinin “o fikirlerin bağlı oldukları teorik anlamın bağlamından koparılması riskini” taşıdığı uyarısıyla gündeme gelmiştir. Walker (1993, 93) “Thucydides, Machiavelli, Hobbes, Rousseau ve diğerlerinin [Gramsci mi?] bize genellikle onları sahip olduğumuz metinsel kanıtlardan anlamaya çalışan herkese tanınmaz gösterecek kılıklara bürünmüş bir miktar sorunsal figürler olarak görüldüğünü” söyler. Bu nedenle, iktidar politikalarının gereklilikleri için salt şifre haline gelen siyaset teorisyenlerinin işlenmesinde sergilenen “yorumsal şiddetten” kaygı duyar (Walker, 1993: 23, 41).

sili bir yorum yerine özdüşünümsel bir amaca dayalı Gramsci okumasının nesnel olarak “doğru” veya “gerçek” Gramsci’yi ortaya çıkaramayacağı ve buna bağlı olarak “doğru” bir okumanın gerçekleştirilemeyeceği şeklindedir. Hepsinden öte, ne kadar titizlikle kotarılmış olursa olsun, yoruma dayalı metin çevirisi tercihlerine güvenerek oluşturulan Gramsci yazılarını anlama, belli ilgi alanları ve amaçlarla sınırlı kalmaktadır. Ayrıca iddia edilmektedir ki; bir Gramsci okuması ne açık bir metinden öylece elde edilebilir ne de herhangi bir okuma aşağıdaki yorum kadar koşullu ve kabul edilebilirdir:

Elbette “Gramsci’yi sahiplenmek” bize onun düşüncesindeki ayırt edici çizgilere ve formasyona yönelik bir saygıyla ipini koparırcasına onu istediğimiz gibi okumak hakkını vermez. Bizim “okumamız” ne iradi ne de keyfidir; özellikle bu, ondan öğrendiğimiz asıl derslerle çelişeceği için. Hepsinden öte, bizzat Gramsci, “Gramsci’nin nasıl okunacağını” bize öğretmiş ilk kişidir (Hall 1991a: 7).

Dolayısıyla bu bölümün argümanı, yorumlama sorunlarını bizzat Gramsci’nin metinlerini öylece okumaya ya da bu metinlerin sadece toplumsal bağlamına odaklanmaya indirgemeyi önleyen bir yol açacaktır. Fikirler tarihi ile ilgili tartışmalara bu dalış, kitabın geri kalanı açısından da önemlidir; bu, Gramsci’nin hem tarihsel hem de çağdaş anlamını ele almak için gerekli yorumsal altyapıyı hazırlar. Bu bölüm, tartışmayı şekillendiren iki ana kısma ayrılmıştır.

Birincisi, bir metni yorumlamanın sınırının olmadığı ya da ilk okumanın ikincisiyle aynı olduğu düşüncesi eleştirilmektedir. Eğer Gramsci’nin sonsuz bir okumaya tabi tutulabileceği kabul edilirse, onun sadık kaldığı tüm ilkelerin tümüyle reddedilme riski ortaya çıkar. Öyle görünüyor ki, Gramsci’nin bakış açısını Marksist diyalektiğin tarihsel gelişiminden kopa-

34. Gramsci'yi Çözümlemek

ran bu yorumlar, onu teori ve pratiğe liberal ve hatta “post-liberal” bir yaklaşım içine yerleştirmek için yapıyor (bakınız, Golding, 1992).⁽²⁾ Bunun yerine metinleri, mevcut endişeleri dile getirmenin araçları olarak kullanmayı teşvik eden ikili bir yaklaşım geliştirilmektedir. Ne var ki Gramsci ile alakalı herhangi bir çalışma, yorum hatalarını ya da tarihsel koşulların tümüyle aşındırılmasını ve hiçe sayılmasını önlemek zorundadır. Bu iki konum, onun eserlerinin okunmasıyla başa çıkmamızda yardımcı olacak Gramsci'nin yazılarındaki belirgin “otobiyografik” olgular dizisini ayrıntılandırmak suretiyle, yoruma dayalı çelişkiler değerlendirmesi kapsamında geliştirilecektir. Dolayısıyla tartışma, bizzat Gramsci'nin metinleri okurken önemli bulduğu yoruma dayalı birtakım çelişiklere ve metodolojik kriterlere dayanmaktadır.

İkincisi, siyasi teori ile uluslararası politik iktisat içerisindeki tartışmalarda dile getirilen sorunların çeşitliliğine rağmen, Gramsci'yi tarihselleştirmek konusuna ilişkin benzer argümanlar öne sürüldüğü de not edilmektedir. Basitçe ifade etmek gerekirse tarihselciler, fikirlerin tarihsel koşullara göre analiz edilmesini ve ortaya çıktıkları kendine özgü bağlama göre değerlendirilmesini talep ederek mutlak ya da tarihsel üstü değerleri reddederler. Gramsci'nin yazılarına ilişkin tarihselci bir yaklaşım arzularken, siyaset teorisi ile uluslararası politik iktisat argümanlarında bağlamsal konulara yönelik fazla aşırı bir vurgu göze çarpar. Bu durum, Gramsci'nin yazılarındaki çağdaş yansımaları belirleme girişimlerini gözle görülür bir şekilde felce uğratan bir *yalın tarihselcilik* olarak kabul edilir. Gramsci'yi tarihselleştirme çabalarına karşın Gramsci'nin yazılarına yönelik tarihselci bir yaklaşımın tam olarak neye yol açacağına dair nadiren kafa yorulmuş olsa da bu gibi

2) Buna, birinci kısımda “Gramsci'ye hafifçe odaklanma” eğilimi olarak değinilmiştir, bakınız, Lester (2000, 143).

talepler tartışılmalıdır. Gramsci yazılarının pratik ve teorik bağlamını anlama ihtiyacının ötesinde, Gramsci'yi tarihselleştirmek ne anlama gelir? Gramsci'yi tarihselleştirmek hangi noktaya dek götürülebilir? Şayet tarihsellik önemli ise, bunun anlamı geçmişte önem kazanmış fikirleri ve toplumsal koşulları bugünle hiç ilişkilendirmeden ele almak mıdır? Buna göre, *yalın tarihselcilik* varsayımlarının bizzat Gramsci'ye ait olan ve fikirleri hem bağlamlarına hem de ötesine yerleştirerek bugüne faydası dokunan bir fikirler tarihi yaklaşımı öneren *mutlak tarihselcilik* metodu ile tutarlı olmadığı öne sürülmektedir.

Bu ikinci bölümde, dolayısıyla *bugünün* koşullarına ve dönüştürücü siyasetin *bugünkü* pratik yönelimleri ve anlayışları tarafından Gramsci'nin yazılarında neyin anlamlı bulunduğu önem verilecektir (Davidson, 1974: 142). Stuart Hall (1998, 161-2) ile devam ederse, bu, Gramsci'nin tüm cevaplara sahip olduğuna ve belli problemlerin çözüm anahtarını elinde tuttuğuna öylece inanmak yerine, fikirler tarihi ve bugünün sorunlarına dair *Gramscici bir yolla düşünmeyi* gerektirir.⁽³⁾ Gramscici bir yolla düşünmek, farklı toplumsal koşullara dair sorular sorarken aynı zamanda kişinin kendi eserini kendisinin yazmasını da gerektirir. Bu, kişiyi alternatif koşullara dair teorik ve pratik bir Gramscici düşünüş biçiminde tarihsel olarak neyin *sınırlı* olabileceğini düşünmeye de iter. Argümanın bu yönü, kitabın ileriki aşamalarında, özellikle de sonuç bölümünde Gramsci düşüncesi ve hareketinde onun günümüzün toplumsal koşullarıyla ilişkisine dair kimi olası anakronizmleri ele alan bir dizi temanın işlendiği esnada daha da önem kazanacak (Bölüm 8'e bakınız).

3) Gramsci'nin her tür entelektüel sorunu çözecek anahtarlara sahip olabileceğini düşünenlere karşı bizzat tatminsizlik sergilediğini belirtmekte yarar vardır, bakınız, Gramsci (1985, 93: Defter 23 Madde 3).

O halde, genel olarak bu bölüm siyasi ve uluslararası teori üzerinden yapılan Gramsci tartışmalarındaki temel tarihselci duruşlarla yakınlaşacak ve bazılarını da eleştirecektir (ayrıca bakınız, Bieler ve Morton, 2006). Bu; Gramsci'yi, kendi terimleriyle ve kendi kriterleri üzerinden tarihselleştirmek için çabalayan belli girişimlere itiraz edecek ve bu tür iddiaların kimi eksik yanlarını ortaya çıkaracak içkin bir eleştiri tarzında geliştirilecektir. Yorumlama ve tarihselcilik konularına dalarak ve Gramsci metinlerine dair bir yorum geliştirerek, kavramların çarpıtulmasını önlemek ve Gramsci'nin fikirleri içindeki asıl anlamları bulmak mümkün olacaktır. Gramsci'nin kavramlarını bire bir ya da mekanik şekilde uyarlamak yerine (Tooze, 1990), Gramscici bir yolla, hegemonya ve devlet-sivil toplum ilişkilerinin karmaşıklığı ve bundan yola çıkarak bunların meydana geldiği farklı koşullar hakkında sorular sorulabilecektir (6 ve 7. bölümlere bakınız). Böylece bu kitap, Gramsci'den alıntı yapmak gerekirse (1971: 175–6, Defter 13 Madde 2) “etkin gerçekliğe dair bir ilgi uyandırmak ve çok daha titiz ve çok daha azimli siyasi anlayışları teşvik etmek açısından yararlı olacak bir pratik araştırma kuralları ve ayrıntılı gözlemler bütünü olarak tanımlanan” bir siyaset çalışmasına da umut verici bir şekilde katkıda bulunmaktadır.

Yoruma Dayalı Tartışmalar

Hapishanede yazarken Gramsci, fikirlerinin, içinde bulunduğu tecridin ötesinde nasıl bir önem kazanabileceği konusunda yoğun bir farkındalık içindeydi. Bir yandan, bu, “Gramsci'nin hapishanede giriştiği entelektüel projelerin yaratımı ve gelişimi konusunda okuyucuya tam bir algı kazanması için yardımcı olacak” hapishane mektuplarında açıkça belirtilmiştir. (Rosengerten, 1994: 2). Bir yandan da bu entelektüel otobiyografi eğilimi, bizzat *Hapishane Defterleri*'nde de açıkça görülebilir.

Gramsci ilk kez 1927 yılında hapisane mektuplarında, önceden kurgulanmış bir program çerçevesinde *für ewig* (sonsuzca dek) bir şeylere odaklanma arzusunu dile getirmişti. Bu plan; öncelikle İtalyan aydınları, bunların kökleri ve kültürel akımlara göre gruplandırılmaları üzerine bir çalışmayı, karşılaştırmalı dilbilimi çalışmasını, Sicilyalı yazar Luigi Pirandello (1867-1936) tiyatrosu ve onun oyunlarının İtalyan kültürü ve toplumunun dönüşümü için sahip olduğu potansiyel üzerine bir çalışmayı ve edebiyatta dizi romanların ve popüler anlayışın rolü üzerine bir makaleyi kapsıyordu (Gramsci, 1994a: 82-5). Bu, daha sonra özellikle 19. yüzyıl İtalyan tarihine odaklanan daha kapsamlı bir “entelektüel plana” ve “kültürel çatıya” dönüştü ve aydın gruplarının oluşumuna ve gelişimine, tarih ve tarih yazımı teorisine, “Amerikanizm ve Fordizm” etiketiyle ABD’nin ötesine geçen montaj tesisi üretim tekniklerinin gelişimine özel önem verildi (Gramsci, 1994a: 233, 244, 245, 256-9, 360-1, 369).

Gramsci, mektuplarında da cezaevi öncesindeki gazeteciliği ve elbette bizzat mektuplarına dair kendisine dönük yorumlarda bulunmuş ve karısı Giulia Schucht’a “benim mektuplarım sadece ikimize ait değil, “kamusal”dır ve bunun farkında olmak ister istemez beni içimdeki duygu patlamasını dizginlemeye ve onları bu mektuplardaki kelimelerle ifade etmeye zorluyor,” demişti (Gramsci, 1994b: 111).⁴⁾ Yaşamı süresince ve sonrasındaki tüm yayımlama uğraşlarına karşın o sayfalarca gazetecilik yazıları için de “o gün için yazıldılar ve o günün sonunda öldüler” diye yazdı (1994b, 66). Aslında gazete makaleleri genellikle anlık olaylara dair nadiren kalıcı izler bırakan aceleci ve doğaçlama tepkiler olarak görülmüştü (Gramsci, 1985: 380-5, Defter 16 Madde 21). Gramsci’nin yazılarını yorumlamak iste-

4) Ayrıca bakınız, Gramsci (1994a, 40, 160, 161) ve Gramsci (1994b, 365).

yenler için bu otobiyografik yorumların önemi vardır. Bu yazılar ayrıca önemi nedeniyle *Hapishane Defterleri*'nden uzun uzadıya alıntılanan şu pasajla da ilişkilendirilmelidir.

Yazarı-düşünürü tarafından sistematik bir şekilde açıklanmamış bir dünya kavrayışını açıklamak için ayrıntılı çalışma gerekir. Bu çalışma, çok titiz bir kesinlikle ve bilimsel doğrulukla yürütülmelidir. Her şeyden önce, o kavrayışı istikrarlı ve kalıcı unsurlarla –yani, yazar tarafından kendi düşüncesi olarak gerçekten benimsenmiş; yazarın daha önce üzerinde çalıştığı ve belli bir dönemde geçici olarak kabul etme ve eleştirel çalışmasında veya tarihsel ya da bilimsel kurgusunda kullanma noktasına ulaşacak denli çekici bulmuş olabileceği “materyal”den ayrı ve ondan üstün unsurlarla uyumlu bir şekilde yeniden kurgulamak amacıyla düşünürün entelektüel gelişim sürecinin izlerini sürmek gerekir. Bu ihtiyatlılık; özellikle, teorik ve pratik aktivitelerin ayrılmaz bir şekilde iç içe geçtiği bir kişiliğe ve bu nedenle sürekli yaratım ve daimi hareket içindeki bir zekâyâ sahip sistematik olmayan bir düşünür söz konusu olduğunda faydalıdır. Buna bağlı olarak; (i) oldukça ayrıntılı bir biyografi ve (ii) en kıyıda köşede kalmışlar da dâhil olmak üzere kronolojik olarak sıralanmış, farklı evrelere göre dizilmiş tüm çalışmaların sergilenmesi gerekir: entelektüel oluşum, olgunluk, yeni bir düşünüş biçimi algısı ve bu algının uygun kullanımı. Ayrık, yalıtılmış sorulardan ziyade *ana motif* (leitmotif), düşünce ritmi arayışı.

Bu ilk araştırma, kişinin eserinin temelini oluşturmalıdır. Dahası, aynı yazarın eserleri arasından, tamamlanıp basılanlarla tamamlanmadığı için basılmayanlar birbirlerinden ayırt edilmelidir. Basılmayanların içeriği büyük titizlik ve ihtiyatla incelenmelidir: Bunlar en azından o halleriyle tanımlayıcı olarak görülmemeli, hâlâ ayrıntılandırma süreci içindeki geçici materyaller olarak değerlendirilmelidir. (Gramsci 1996: 137, Defter 4 Madde 1. Vurgu eklendi)

Bu pasaj Karl Marx'ın yazıları üzerine çalışmaya yapılan bir gönderme ile devam etse de, bu notun "otobiyografik" boyutunu kaçırmak sıkıntılı olacaktır. Gramsci anında işlev gören yazılarla (mektuplar, bildirimler, manifestolar ve büyük oranda gazete yazıları), öldükten sonra düzenlenip başkaları tarafından basılan yazılar arasında ayırım yapmaktadır. Ayrıca yazışmaların çok dikkatli bir şekilde değerlendirilmesi ve belirli bir düşünür hakkında başka katkı ya da yorumlarla desteklenmesi gerektiği konusunda uyarılmaktadır (Gramsci, 1996: 138, Defter 4 Madde 1). Buna ek olarak Gramsci, daha sonra daha ayrıntılı olarak ele alınacak idealist felsefeci Benedetto Croce'ye (1866-1952) göndermede bulunarak, siyaset teorisininin çalışmasına yardımcı olacak benzer metodolojik kriterler belirler. Bu yaklaşım, içerisinde bir "felsefi biyografi"nin şartlarının tanımlanmasına yardımcı olacak sistematik "organik" eserler ile "küçük boyutlu" yazılar çalışmasını da barındırır (Gramsci, 1995: 366-7, Defter 10II [Önsöz]).

O halde bu kitabın amacı, fikirleri mekanik bir şekilde tatbik etmek yerine, Gramsci'nin kendi tavsiyelerini izlemek ve yine kendi tabiriyle "tuhaf bileşim" (Gramsci 1971: 324, Defter 11§12) yaklaşımı ile İngilizce konuşan okuyucuların ulaşabildiği tüm eserler içinden seçerek yazılardaki *ana motif* ya da *düşünce ritmini* yakalamaktır. Sonuç olarak, Gramsci'nin yazılarının mümkün olduğunca geniş bir okuması yapılmış olacaktır. Hepsinden öte, bir tarihsel materyalizm teorisi, şüphe götürmez bir şekilde tümel ya da katı bir doktrin olmayı hedeflememelidir. Aslında bizzat Gramsci'nin, Marx'a "elinde asa tutan bir çoban" ya da "bizlere zaman ve mekân kategorilerinden bağımsız kesin emirler ve kati, değişmez normlarla dolu bir öyküler dizgesi bırakan bir tür mesih" (Gramsci, 1994c: 54-8) muamelesi yapan görüşleri reddetmesi gibi Gramsci de aynı muameleyi görmelidir. Amaç, tümel bir dünya görüşü geliştirmekten ziyade pratik bir tarihsel çalışma ka-

nonu olarak gelişebilecek bir teoriye yoğunlaşmaktır (Gramsci, 1994a: 311). Böylece, iktisadi yapıyı “bilinmez bir tanrı” haline getirmek suretiyle ortaçağ teolojisine benzeyecek bir felsefi pozisyondan kaçınmış ve evrensel doğrulara bağımlılığımızı da yenmiş oluruz (Gramsci, 1994a: 365).

Onun eserlerinin bu kitapla ilişkisini değerlendirirken işe yarayabilecek Gramsci'nin yazılarında açıkça görülen başka bir dizi konu da ve metinlerin yoruma dayalı okumalarını geliştirirken önemli olabileceğini düşündüğü metodolojik kriterlerdir. Bu anlamda en kayda değer örnek, Gramsci'nin Dante Alighieri'ye (1265-1321) ait *Inferno*'daki 10. Canto'yu okuduktan sonra yaptığı betimleme eleştirisidir.⁵⁾ Belli metinlere kendi yorumunu getirirken, tıpkı Dante'nin eserinde olduğu gibi, Gramsci metne dair herhangi bir yorumun, metinde “ifade edilmemiş” ya da atıl duran gözlemleri geliştireceğinin farkındaydı. Metnin asıl yapısı içerisine gizlenmiş olabilecek gözlemleri, niyetleri veya ipuçlarını geliştirerek okuyucu da aktif bir yorumlama sürecine çekilebilir. Elbette, bu yorumlayıcı metoda karşı çıkmak mümkündür ve Gramsci bu itirazların bir “gerçeklik payı” (Gramsci, 1985: 153-4, Defter 4 Madde 79) olabileceğini kabul etmiştir. Bu tür itirazlar genellikle doğrulanabilir çünkü bir metin içindeki muğlak ya da müphem betimlemeleri de kapsayan bir “ifade zenginliği”, bir okur tarafından “algı eksikliği nedeniyle kötürüm” bırakılabilir (Gramsci, 1985: 267-9, Defter 23 Madde 39). Yine de, bu olası itirazlara karşın, Gramsci bir metnin “somut betimleme evreni” dışında başka bir yolla, yani okunduğu tarihsel anda-

5) Bu parçanın ve onun Gramsci düşüncesine oynadığı rolün anlamı küçümsenmemelidir. Gramsci'nin kencli yazılarında bunun izi *Hapishane Defterleri*'nde sürülebilir (Gramsci 1985: 147-63, Defter 4 Madde 78-Madde 87). Hapishane mektuplarında da kritik noktalara değinilmiştir, bakınız, Gramsci (1994a: 237-8, 284-5; Gramsci 1994b: 13-16, 56, 67-8, 140-1, 151-4). Yorumlar için, bakınız Rosengarten (1986) ve Bové (1991).

ki anlamıyla yeniden inşa edilip edilmediği üzerine kafa yormuştur (Gramsci, 1985: 153, Defter 4 Madde 79).

Öte yandan, Gramsci aynı zamanda bir metnin yorumunun sınırsız olduğu, her bir okumanın en az diğeri kadar geçerli olduğu savından da geri adım atmıştır. Örneğin, devrimci sendikalizmin Fransız teorisyeni Georges Sorel'in (1847-1922) metinlerine dair Gramsci, "aydınların ve fanatik hayranlarının onun düşüncesine yerleştirdiği zararlı kabukları" düşünerek bu tür bir eserde kalıcı ve faydalı bir yapının ne olduğunu belirlemek gerektiği tavsiyesinde bulunmuştur (Gramsci, 1995: 459: Defter 11 Madde 66). Bu sert eleştiri özellikle; İtalya'da Sorel'den etkilenmiş liberal bir gazeteci olan ve ardından 1922 sonrasında bir Faşizm taraftarına dönüşen, üstelik ölümünün ardından Sorel'in çalışmalarını basarken ciddi müdahalelerde bulunan Mario Missiroli'ye (1886-1974) yöneltilmiştir. Sonuç olarak yukarıdaki metodolojik tavsiyeyi akılda tutarak, Gramsci; zekice, yüzeysel, eklektik ya da "anlıklarla polemiklerle" bezeli olanlarla somut anlamda "elle tutulur" olanlar arasında bir ayırım yapabilmek için Sorel'in metinlerini tekrar incelemeyi öğütlemiştir (Gramsci, 1995: 454-60, Defter 11 Madde 66). Özellikle, Dante konusunda, metnin üzerinden kayan "tuhaf eklemeler" yaparak "metnin sözcükleriyle anlatılmak istenenlerin ötesine" geçme çabalarını da hor görmüştür (Gramsci 1985: 156-61, Defter 4 Madde 83). Yine tavsiye ettiği şey metindeki anlam(lar)ı kavramak için tekrar tekrar okumak olsa da, yorumcu tefsirlerinin bu anlam(lar)ı değiştirmemesi gerektiğini de eklemiştir (Gramsci 1985: 119-21, Defter 6 Madde 62; 372, Defter 21 Madde 13; 375, Defter 21 Madde 14). Karakteristik olarak muğlak bir tarzda, Gramsci (1992, 128-9: Defter 1 Madde 43) şöyle diyor: "Görünürdeki başkalaşımın ve çelişkinin ardındaki özdeşliği bulma ve görünürdeki özdeşliğin ardındaki temel çeşitliliği bulma, fikir eleştirmeninin ve toplumsal gelişim tarihçisinin en özsel niteliğidir."

Yorumlama metodundaki bu ikiz tavır, Gramsci'nin özellikle tiyatro eleştirelliği konularına kafa yoran yazılarında ve Luigi Pirandello'nun oyunlarındaki kültürel ve politik rolü analizinde bir araya gelmektedir.⁽⁶⁾ Gramsci'ye göre, Pirandello'nun bir oyunu kadar bir Shakespeare tragedyası da farklı teatral yorumlara maruz kalabilir, orijinalinden değişik biçimlere bürünebilir ancak ortada bir de teatral performanstan bağımsız var olan “basılı” bir kitap vardır (Gramsci, 1985: 140–2, Defter 14 Madde 15). Dolayısıyla, farklı okurlar, değişen koşullara göre alternatif okumalar geliştirebilirler fakat metnin kendisi -“basılı” kitap biçimi- okuyucu analizinden ayrı, bağımsız bir varoluş içerisindedir. Bu noktalar ilginç bir şekilde tam da bu şekilde Edward Said tarafından bir metnin dünyeviliği ve bağlam ve metin ilişkisi üzerinden bir araya getirilmiştir (Said, 1984). Her metnin belli bir “dünyeviliği”, dünya içindeki bir hali söz konusudur ve bu durum onları yorumlamayı sınırlar. Said tarafından da başvurulmuş (1985, 3) Shakespeare örneği gibi: “Her çağ... Shakespeare'i yeniden yorumlar, bunun nedeni Shakespeare'in değişmesi değil, sayısız güvenilir Shakespeare baskısı olmasına karşın Shakespeare gibi, editörlerinden, onu başka dillere çeviren çevirmenlerden [ve] onu okuyan yüz milyonlardan bağımsız sabit ve anlamlı başka bir konu yoktur.” Yine de bu vurgusuna rağmen Said, Gramsci'nin tutumunu şu şekilde destekliyor: “Öte yandan Shakespeare'in kendi özgün varoluşu hiçbir şekilde yokmuş, ne zaman onu biri okusa... ya da onun hakkında yazsa sanki tamamen yeniden inşa ediliyormuş gibi davranmak da abartı olur.” Bunun yerine, “en az bir edebi metin kadar görece durağan bir konunun bile okurlarının niyetleriyle, yargılarıyla, eğitim seviyeleriyle ve performanslarıyla etkileşerek genellikle yazıldı-

6) Gramsci'nin kapsamlı tiyatro eleştirelliği ve Pirandello'nun önemi için bakınız, Dombroski (1986).

ğı tarihsel andan kendisine bir kimlik edindiği düşünülür” (Said, 1985: 3–4). Bu yöntem, “içkin” bir Gramsci okuması denilebilir. Metinlerin temsili bir yorumunu yapmaya çalışmak yerine onların asıl anlamını açığa çıkarmaya dayanarak okur, bu metinlerin parçalı ve açık yapısını da kavrar. Sonuç olarak yazar, metin ve bağlam arasındaki ilişkiye odaklanan ve yorumsal titizliğe ve doğruluğa bağlı kalan, bir yandan da belli unsurların metne içkin olduğunu ve değişmekte olan “tarihsel somut blok”la ilişkilendirilmesi gerektiğini gören belli bir amaç doğrultusunda bir okuma geliştirilebilir (Gramsci 1971: 450, Defter 11 Madde 28).

İçkin bir okuma geliştirirken, Gramsci’nin yazılarının çok parçalı özü, tüm bu süreçte olumlu bir rol bile üstlenebilir. Bu yazılar, doğrusal bir tarzda değil de, ardışık olmaktan ziyade “dallanıp budaklanmalar”la kurulu bir tutarlılıkla bir “şebek” ya da “ağ” olarak gelişen kendine özgü bir diyalektik düşünüş biçimi sergilerler. Dolayısıyla “bu yazılar farklı bir koşullu dikkat, yazılardaki açık uçlulukla eşleşecek açık uçlu bir okuma gerektirir (Forgacs ve Nowell Smith, 1985: 10). İçkin bir okuma, bu açık uçluluğu sağlar. Gramsci’nin yazılarındaki aleni düzensizliğe ve uyumsuzluklara karşın, tutarlı bir entelektüel çalışmanın göstergesi olan zengin bir yeni fikirler ve anlayışlar damarının izi sürülebilir (Femia, 1979: 472). Gramsci’nin belirttiği gibi (1985, 131: Defter 3 Madde 155):

Bir mimar, somut anlamda herhangi bir şey inşa etmemiş bile olsa yaptığı planlar çerçevesinde büyük bir sanatçı olarak görülebilir. Projenin bina ile ilişkisi, “el yazmasının” basılı kitap ile ilişkisi gibidir. Bina, sanatın dışavurumu, onun “yayılmıdır”; aynen basılı kitap gibi, o da halka onun güzelliğine iştirak etme (güzelse) şansı verir... [ancak] mimar “hatırlamak” için binaya değil plana ihtiyaç duyar.

Metinlerin yorumlanmasına yönelik bu yaklaşımın Gramsci'nin geliştirdiği tarihselci yöntemle tutarlı olduğu da iddia edilebilir. Bu bir *mutlak tarihselcilik*, tarihsel süreci geçmişin ve bugünün bir sentezi olarak gören bir felsefe ve somut siyasi faaliyet yaklaşımı olarak tanımlanmıştır ve bu yaklaşım fikirler tarihi üzerine çok daha yakın zamanlı tartışmalarda dile getirilen *yalın tarihselcilik* kavramı ile bir sonraki bölümde karşılaştırılacaktır.

Gramsci'yi Tarihselleştirmek

Gramsci'nin yazılarının parçalı ve eksilteli doğasını yorumlarken karşılaştığımız karmaşık sorunlarla uğraşan pek çok yorumda benzer vurgular yapılır. Örneğin Geoff Eley (1984), bir yandan Gramsci'nin düşüncelerini ve eylemlerini tarihselleştirme ya da kavramsallaştırma çağrısı yaparken bir yandan da bugün için yararlı olacak unsurları ayırtmaktadır. Bu da, Gramsci'nin "ulusal-halkçı" ya da İtalyan unsurları hakkında bir algı geliştirmek için defterlerdeki imtiyazlı metinlerin ötesine geçmeyi gerektirir ancak bunu yaparken o unsurları bir "tarihselci hapisaneye" tıktırmamak şarttır. Aynı şekilde, Alastair Davidson (1972) bir yandan Gramsci'nin içinde yaşadığı gerçek sorunlar hakkında bir farkındalık geliştirirken bir yandan da onun entelektüel oluşumunun niteliklerine yönelik bakış açısını genişletmek için salt metinsel yaklaşımın ötesine geçmek gerektiğini vurgular.⁽⁷⁾ Başka bir yerde ise Gramsci'nin yazılarının bağlamına daha fazla dikkat harcama çağrıları yapılırken, diğer taraftan da bu çağrılar çok daha anekdotlara dayalı ya da göstermelik bir yolla yapılmıştır (bakınız, Diggins, 1988; Philips ve Bedeian, 1990; Walzer, 1988).

7) Bu konudaki işe yarar çalışmalar arasında şunlar vardır: Cammet (1967), Clark (1977), Davidson (1977), Fiori (1970), Spriano (1975) ve Williams (1975).

Gramsci'yi tarihselleştirme konusunda yapılan değişik vurgular 1971'de Place Theatre'da (Londra) Royal Shakespeare Company'nin sahnelediği Trevor Griffiths'in *İşgaller (Occupations)* oyunuyla birlikte ayyuka çıktı (bakınız, Griffiths, 1996). Bu oyun özellikle ilgi çekicidir çünkü oyunun temel karakterlerinden biri Gramsci'dir ve konusu *biennio rosso* ya da iki kızıl yıl (1919-1920) döneminde Torino'daki Fabrika Konseyleri hareketidir. Bu yapımın ardından *7 Days* adlı haftalık dergi, Tom Nairn imzasıyla bir eleştiri yayımladı ve bu eleştirinin estetik ve sosyolojik kaygıları bizzat Gramsci'nin tiyatro eleştireliliğinden çok da farklı değildi. Griffiths daha sonra Nairn'in eleştirel yaklaşımına karşı çıktı ve ona bir cevap hazırladı (bakınız, Griffiths, 1971; Nairn, 1971).⁽⁸⁾ İki yazıda da tarihsel bağlamın önemi konusunda argümanlar savunuldu. Nairn'e göre oyun, tarihsel çelişkiler ve yanlışlarla doluydu ve "belgelere dayanamayan bir tarih serbestliği", bir "tarihsel yabanilik" sergiliyor ve böylece Gramsci'yi tarihten tümüyle koparan "tarihdışı spekülasyonların" esiri oluyordu (Nairn, 1971: 18-19). Buna cevaben Griffiths, Nairn'in oyuna yaklaşımının tarihsel doğruluğun konusunda gayretkeş olduğu kadar kısıtlayıcı da olduğunu söylüyordu. "Nairn'in ya-tarihsel olarak-'doğrudur'-ya da-sadece-ve-sadece-'semboliktir' şeklindeki yaklaşımı bir oyunun (ya da herhangi bir şeyin) değerini ölçmek açısından oldukça ham ve kısır bir yöntemdir" (Griffiths, 1971: 22).

Bu konu kendi içinde ilginç olduğu kadar mevcut tartışma açısından da dikkat çekicidir çünkü Gramsci'yi tarihselleştirme konusundaki bu farklı tutumlar, fikirler tarihinin dair kilit tartışmalarda da görülebilmektedir. Özellikle, Gramsci'yi kendi tarihsel bağlamına döndürme taleplerinin de benzer şekilde

8) Bu makalelerin kopyalarını bana sağladıkları için Trevor Griffiths ile Gill Griffiths'e teşekkür etmeliyim.

kısıtlayıcı ya da *yalın tarihselcilikle* nasıl sonuçlanabildiğini açığa kavuşturmak mümkündür. Önümüzdeki bölümde, bu tür talepler daha ayrıntılı bir şekilde özetlenecek ve buna karşıt olarak bizzat Gramsci'nin yazılarındaki aleni *mutlak tarihselcilikle* tutarlı görünen alternatif bir tarihselci yaklaşımın nasıl geliştirilebileceği gösterilecektir. Böylece bu kitabın argümanına ve “Gramsci'yi açıklama” hedefine uygun şekilde fikirler bağlamlarına ve bağlamlarının ötesine yerleştirilecektir.

Yalın Tarihselciliğin Ana Hatları

Richard Bellamy, geçmişteki düşünürlerin *kendi* çağdaş tanımlarıyla ve siyaset anlayışlarıyla sınırlı kaldıklarını ve bunun belli tarihsel bağlamlardaki geçmiş düşünürlerin çağ ile ilişkilerini de sınırladığını vurgulamak amacıyla Gramsci'yi tarihselleştirme konusunda en önemli argümanlardan bazılarını geliştirmiştir. Bu anlamda, Quentin Skinner'in metodolojik yaklaşımlarına borçlu olduğunu açıkça kabul etmiştir (Bellamy, 1987: 2, 174n.6.). Skinner'in yaklaşımı, fikirler tarihinde “kalıcı problemler” ya da “ebedi sorunlar” olarak adlandırılabilir seylere odaklanmayı reddeder. Bu tarz “evrensel doğrular” yerine kolayca aşılabilir bir duruma özgü niyet, koşul ya da sorunlarla ilgilenmeyi vurgular. Sonuçta, “klasik metinler bizim sorularımız ve yanıtlarımızla değil, kendine ait soru ve yanıtlarla ilgilenir” (Skinner, 1969: 50; ayrıca bakınız, Skinner, 1974a, 1974b).

Aynı şekilde Bellamy, Gramsci'nin “fikirlerini onun bilmediği ve algılayamayacağı olaylara ve hareketlere” uyarlayan yorumcuları eleştirir (Bellamy, 1992: 5). Dolayısıyla Bellamy, Gramsci'yi tarihsel bağlamına döndürerek, onun genel bir teorisyenden ziyade ulusal bir düşünür olduğunu ve yine onun belli siyasi sorunlar için bir dizi “ebedi kurgu” oluşturmak yerine belli bir toplumsal ve siyasi geleneğin sınırları içerisinde belli bir ajandayı ortaya koyduğunu anlamanın mümkün ola-

çağını iddia eder. Bunun bir sonucu olarak, argümanı sürdürmek gerekirse, İtalyan tarihini ve kültürü hakkında olabildiğince detaylı bilgiye sahip olmanın yanı sıra onun düşüncesindeki kendine özgü İtalyan boyutunu ve siyasi geleneği anlamak adına Gramsci'nin hapisane öncesi eylemlerini öğrenmek de zaruri hale gelir (Bellamy, 1992, 5). Bellamy, Gramsci'nin günümüzün çevre kapitalist ülkeleri ile bağının kurulabileceğinin farkındadır -erken dönem modern devlet oluşumuyla, eşitsiz gelişim koşullarıyla ve demokrasinin çevre kapitalizm bölgelerindeki bağnaz ve kırılğan doğasıyla ilgili kaygılara bağlı olarak- ancak bu potansiyel inkâr edilmiştir (Bellamy, 1994: ix-x, xxviii). Bellamy'nin benimsediği kendine özgü tarihselci yaklaşım ve onun Gramsci'yi ayırık bir İtalyan siyasi geleneğine indirgeme eğilimi nedeniyle bu olasılık sınırlandırılmıştır.

Öte yandan, Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe, “kuralcı epistemoloji döneminin sona erdiğini” ve bizzat Marksist teorisinin önerdiği öznellik ve toplumsal sınıflar görüşünü ve eşitsiz ve bileşik gelişimin sonuçlarına dair önerdiği dünya tarihsel algıyı bir kenara bırakarak o Marksist teori yeniden okumasının, artık merkezi analiz kategorilerinin yapıbozundan başka bir şeye ihtiyaç duymadığını iddia eder (Laclau ve Mouffe, 2001: 3, 4). Bu okumanın etkisi, Laclau ve Mouffe'nin tarihsel materyalizm metinlerinin (*Hapishane Defterleri* gibi) farklı bağlamlarda yeni anlamlar ifade etmesini durdurmaya hatta önlemeye çalışmaları şeklinde olmuştur. Dolayısıyla bu zeminden hareketle tarihsel materyalizmi reddetmiş ve hatalı biçimde geçmişten farklı olduklarını öne sürmüşlerdir. “Artık Marksizm’in ne öznellik ve sınıflar anlayışını ne de kapitalist gelişimin tarihsel izleği görüşünü sürdürmek mümkündür” (Laclau ve Mouffe, 2001: 4). Fikirler tarihi içinde, “doğruluk iddiasında olan, fakat doğruluk olasılığı zaman ve mekân içinde karşı bağlamsallık iddiası nedeniyle boşa çıkan

evrensel, karşı bağlamsal bir öneriyi” desteklemek için geçmişi bugünle alakası olmayan bir ötekilikle dolu olarak gösteren tikelcilik yaklaşımına saplanıp kalmışlardır (King, 2000: 5, 301-2). Onun kavramlarının indirgenemez bir çoğulculuk içerisindeki dağınık oluşumlar tarafından bir araya getirilmiş belirsiz toplumsal ve siyasi alanlara indirgenmesine izin veren de işte bu Gramsci okumasıdır (bakınız, Ives, 2004b: 144-60; Morton, 2005a: 439-53).

Bu eleştiri tarzları birlikte ele alındığında, Gramsci'nin tarihsel bağlamına oturtulması gerektiği zaten kabul edilir ancak bu illa ki onun kavramlarının salt o koşulların bir ifadesi olduğu anlamına gelmez. Zaten Gramsci'nin yazılarına tarihselci bir muamele talebinde, bağlamsal konulara yönelik aşırı uç bir vurgu sıklıkla yapılır (Ghosh, 2001: 42-3 ile karşılaştırın). Özelden Gramsci genellikle “İtalyan siyasi geleneğinin” bir üyesi olarak değerlendirilir, şöyle ki:

Gramsci; bir dizi benzer toplumsal ve siyasi problemi ele alan ve ne tamamıyla Marksizme yedirilebilecek ne de doyurucu bir şekilde çağdaş... toplumlar analizine dâhil edilebilecek kendine özgü kültürel gelenek içerisinde hareket eden bir İtalyan düşünür olarak görülmelidir (Bellamy, 1990: 313).

Siyasi teorinin belli bir “gelenek” içinde bu şekilde nesneleştirilmesi; siyasi teori tarihinin felsefi olarak “doğru”, tarihsel olarak “gerçek” bir hareket biçimindeki bir “gelenek”ten ziyade toplumsal ve tarihsel bir düşünce ve kavramsallaştırma dünyasında geçen bir olaylar tarihi olması gerektiği olgusunu gizler (Maclean, 1981: 114-15). Bellamy'nin kısıtlayıcı tarihselcilik tespiti ve bir “İtalyan siyasi geleneği” vurgusu yapması, Gramsci'nin çağımızla ilişkisine dair bir nebze engelleyicidir zira İtalyan düşünür, “bizi ilgilendirmeyen sorunlardan bahsetmekte ve paylaşamayacağımız görüşler ileri sürmekte-

dir” (Bellamy, 1990: 337; ayrıca bakınız, Bellamy ve Schecter, 1993: 165–7). Bu sonuç bir çeşit *yalın tarihselciliği* ki bu, geçmiş düşünce biçimlerini kendi tarihsel bağlamlarına indirger ve Gramsci’yi tarihle ilişkilendirir. Asıl tehlike şudur ki; eserlerine ilişkin yalın bir tarihselci muameleyi ön plana çıkarmak için Gramsci’nin faaliyetlerindeki İtalyanlığı fazla vurgulamak, onun düşünce ve hareketlerinin alternatif tarihsel ve gündelik eşitsiz gelişim koşullarının anlaşılmasında bize nasıl yardımcı olacağına dair somut bir hissi de bastırabilir.

Bu yalın tarihselcilik damarının izleri, siyasal teori içindeki ve ötesindeki ek tartışmalarda da sürülebilir. Yine Nairn, Gramsci’nin İtalyan siyasetinin kendine has özellikleri ve tuhaflıkları ile ilgili problemlerle çaresizce boğuşma yoğunluğunu vurgular; Bölüm 1’le bağ kurmak gerekirse, yine de Gramsci’nin İtalya’daki duruşunun daha sonraki Kuzey/Güney kalkınma sorunlarına yönelik duruşuyla aynı olduğu da belirtilir (Nairn, 1980a, 1980b, 1982). Gramsci’nin felsefesinin çağdaş teorik ve pratik etkinliğine yönelik bir çalışma gönülsüzlüğü örneği de James Martin’in (1998, 2-3, 166-72) yakın tarihli Gramsci’nin siyasi analizini incelemesidir. Buradaki eğilim, olası herhangi bir çağdaşlık ilintisi *olasılıklarından* ziyade büyük oranda bu çağdaş ilintideki *sorunlara* odaklanmak şeklindedir. Aynı şekilde, bir şeylere *karşı* bir eleştiri önerse de, Germain ve Kenny’nin uluslararası politik iktisat argümanlarında fikirler tarihindeki genel anlam ve anlayış sorunlarına ve Gramsci’yi tarihselleştirme konusuna yönelik aşırı duyarlılık çağrısı, fikirler tarihindeki tüm pozitif somut duruşlar için bir iddiada bulunma ihtiyacını ıskalamaktadır (Germain ve Kenny, 1998: 4, 13–14, 20–1). En iyi haliyle, öne sürdükleri şey, Gramsci’nin sezgilerinin ve fikirlerinin “esnek ama titiz bir şekilde algılandıkları sürece, kendilerine özgü çok farklı bağlamlara uyarlanabilecekleri” şeklindeki çok daha zayıf ve fazla belirsiz tespittir (Germain ve Kenny, 1998: 14). Bu yak-

laşımınla, Gramsci'nin kavramlarının belli bir tarihsel bağlamdan kaynaklanıyor olsa da alternatif koşullarla ilişkili olarak esnek bir şekilde değerlendirilebileceğini söyleyen Robert Cox'un pozisyonu arasında çok az fark vardır (Cox, 1983). Gramsci'yi tarihselleştirip fikirler tarihi içerisindeki tartışmalara katılmanın ötesinde Germain ve Kenny, bir düşünürü tarihselleştirilmenin ne anlama geldiği ve bunun hangi kapıları açabileceği konusunu geliştirmek anlamında başarısızdır.

Bu argümanların bazılarında bir tarihsel materyalist kapitalizm eleştirisi geliştirmek ve siyasi dönüşüm vurgusu yapmaktansa liberal politik teori ilkelerine bağlı kalmanın sonucunda beliren Gramsci'ye yönelik antipatinin ne boyutta olduğu da tartışmaya açık bir sorudur. Örneğin Bellamy'nin Gramsci ile kurduğu ilişkinin altında yatan amacın daha çok liberal politik fikirleri yaymaya yönelik bir eğilim olduğu bellidir (Bellamy, 1995, 2001). Bu özellikle, Gramsci'nin belli liberal tercihlerinin su yüzüne çıktığı aydınların rolüne dair tespitlerin eleştirisinde belirgindir. Bellamy'ye (1997, 41) göre aydınlar, evrensel değerlerin taşıyıcısı rolünü ve “aydınların yurttaşların yanında kendilerine düşeni yaparak... hem siyaseti hem de kültürü olası kılan legal bir çatıyı kurma kaygısı güden” yasa koyucu görevini üstlenmelidirler. Benzer bir anlamda, Laclau ve Mouffe (2001, 176) de “liberal demokratik ideolojiden vazgeçmeyi değil onu derinleştirip yaymayı” amaçlamaktadırlar. Son olarak, Mark Neufeld (2002, 7) ise Germain ve Kenny'nin özgürleştirici değişime yönelik radikal kaygılardan kopuk liberal-reformist yaklaşımlarını ve bağlılıklarını eleştirmektedir. Bir bütün olarak, tüm bu *yalın tarihselcilik* teorisyenleri birer “kavramsal ideolog” olarak tanımlanabilirler ki onlar, “tarihteki ruhun hegemonyasını kanıtlama hilesine” başvurmayı deneyerek “sınıf yanılısaması oluşumunu kendilerinin temel geçim kaynağı haline getirmiş” kişilerdir (Marx ve Engels, 1845–46/1976: 60, 62; bakınız, Morton 2005a, 2007).

Ne var ki, Gramsci çalışmaları ile haşır neşir olma talepleri bir kez ciddiye alındığında, onun eserlerine dair alternatif bir tarihselci okumayı geliştirme olasılığı da belirir. Bu alternati- fin sadece fikirler tarihine dair bugün için yararlı bir yaklaşı- mın telaffuz edilebileceği bir zemin sağlamanın yanı sıra, bizzat Gramsci'nin detaylandığı *mutlak tarihselcilik* ile de tutarlı olduğu tespiti ise bir sonraki kısımda ortaya konacaktır.

Mutlak Tarihselciliğin Ana Hatları

Gramsci'nin felsefi düşüncesine damga vuran en önemli şey- lerden biri diyalektik bir tarihselcilik anlayışıdır. Yine de bu anlayışın bir örneği olarak üstünde yeterince düşünmeden bir alıntı çekip çıkarmak, fikirlerin tarihine yönelik böyle bir yak- laşımın karmaşıklığını doğru dürüst anlamayı da engeller. Örneğin, bu konudaki az sayıda doğrudan alıntılardan birinde Gramsci (1971, 465: Defter 11 Madde 27) şöyle demiştir: “Praksis felsefesi mutlak ‘tarihselcilik’ tir, düşüncenin mutlak dünyevileştirilmesidir, mutlak bir tarih hümanizmidir. Yeni dünya görüşünün izinin sürülmesi gereken yol burasıdır.”

Yine de, bu mutlak tarihselcilik çok da “mutlak” değildir ve hatta bir polemiksel örtü işlevi de görmüş olabilir (Morera, 1990: 130; Poulantzas, 1973: 201). Bunu açıklamak için Gramsci hapishane mektuplarında -“gerçekçi ve tarihselci bir anlamda”- ruhun “bizim işlevsel ve zaruri eylemlerimizin ve bunların irademiz dışında evrensel tarihsel sürece eklemlen- mesinin gerekli bir yaşamsallığı olarak” bir nebze ölümsüz ol- duğu düşüncesinde “kesin bir haklılık payı” olduğunu iddia etmiştir (Gramsci, 1994b: 314). Bu tarz bir vurgu, Grams- ci'nin yazılarının kapsamlı bir okuması söz konusu olduğun- da iyiden iyiye açığa çıkar; böylece bu bölümde daha önce de belirttiğimiz gibi, Gramsci'nin kendi önerisini takip ederek farklı anlamlar yakalamak amacıyla metinlere dönüp onları yeniden okumak gerekir.

Hapishane Defterleri'ni (yeniden) okuduğumuzda bıraktığı intibalardan biri, yazıların “Geçmiş ve Bugün” alt başlıklı referanslarla dolu olduğudur, örneğin:

Şimdiki zamanın, geçmişi “geçmesinin” yanında (ve bu nedenle), geçmişin bir *eleştirisi* olması. Öte yandan geçmiş bu nedenle bir kenara mı atılmalıdır? Bir kenara atılması gereken, şimdiki zamanın “doğası gereği” eleştirdiği ve bu eleştiriye karşılık gelen parçamız olan şeydir. Bu ne anlama gelir? Bunun anlamı, bu gerçek eleştirinin kesin bilincine sahip olmamız ve bunu yalnızca teorik olarak değil, aynı zamanda *siyasi* olarak da ifade etmemiz gerektiğidir. Başka bir deyişle, geçmişin ve geçmişin devamının (ve canlanmasının) bilincinde kalırken, yaratılmasına yardımcı olduğumuz şimdiki zamana daha sıkı sarılmamız gerekir (Gramsci 1992: 234, Defter 1 Madde 156, vurgular orijinalinden).

Zaten daha sonra, metnin daha titiz incelenmesi -ya da yeniden okunması- ile ortaya çıkan çok daha nüanslı bir duruş görülebilir. Bu yüzden mutlak tarihselcilik yaklaşımı içinde Gramsci, eski ve yeni düşünce biçimlerinin belli bir çağın toplumsal ilişkileri içerisinde harmanlandığını ve bu yüzden de her tarihsel dönemde yeni konuları ele alma ihtiyacının yanı sıra eski soruların da tekrar edilebileceğini belirtmiştir. Biraz dolaylı da olsa Gramsci (1995, 374, Defter 10II Madde 41xiv) şöyle demişti:

Geçmiş kompleks bir şeydir, bir seçimin bir birey ya da siyasi bir akım tarafından *a priori* keyfi bir şekilde yapılamayacağı bir yaşayanlar ve ölümler kompleksidir... Diyalektik süreçte geçmişten neyin aktarılacağı *a priori* bilinemez, bu bizzat sürecin bir sonucu olacak ve sözde bilim insanlarının ya da felsefecilerin keyfi seçimleriyle değil tarihsel gerekliliklerle belirlenecektir.

Daha açık ifade etmek gerekirse, Gramsci geçmiş düşünce biçimlerinin ve tarihsel koşulların daha sonraki fikirleri ve mevcut toplumsal ilişkileri belirlemede oynadığı rolü tanımlayan eleştirel düşünceye dayalı felsefi faaliyete yönelik tarihselci bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu doğal olarak daha önceki felsefe biçimleri ve tarihsel gelişim tarafından ortaya çıkarılan problemleri ele almayı ve eleştirmeyi içinde barındıracaktır çünkü “felsefeciler, kendilerinden önceki felsefecileri yok sayamaz” (Gramsci, 1995: 387, Defter 10II Madde 31i). Yine Gramsci’nin belirttiği üzere (1995, 416, Defter 10II Madde 59ii) “Bugünün çözümlenmesi, geçmişi geliştirerek devam ettirir, kendini ‘geleneğe’ eklemeler.” Geçmiş fikirler ve toplumsal pratikler, çağdaş anlayışlar hakkında bilgi verecektir. Yapılan hata; “yenilenme momentleri”ne ve “yeni entelektüel ışığa” sahip olabilecek ve “bir yandan ölü bir geçmişle bir yandan da ebedi bir zamanla” ilişkili bir felsefenin “kalıntılarını” veya hayat belirtilerini görmezden gelmek ya da fark etmemektir (Gramsci, 1995: 331, Defter 10I Özet; 348, Defter 10I Madde 8; 406, Defter 10II Madde 41i). Dolayısıyla, “bireysel eleştiriler (Bellamy, Laclau ve Mouffe ya da Germain ve Kenny) ölü olan ya da gelişmeye hazır bir yeni yaşam tohumu olmayan şeyin aslında hayatta olduğunu iddia ederek yanılığa düşebilirler” (Gramsci, 1995: 416, Defter 10II Madde 59ii). Sonuç olarak; geçmiş fikirlerin, soruların ve felsefelerin, bugün üzerinde hâlâ etkisi olduğunu ve buna bağlı olarak toplumsal bağlamı aşip bizimle “konuşabilecekleri”ni savunan bir duruş sergilenebilir. Bu; bir teori kesin olarak belli bir çağın toplumsal ilişkilerine bağlı olsa da, bazı sorunların sırf bir dizi somut husus hakkındaki düşüncelerin tekrar ediliyor olması sebebiyle ebedi olduğunu belirten Joseph Femia’nın (1981a, 122-3) görüşüdür. Toplumsal ilişkilerin analizinde kullanılan bu tarihselci vurgu, Gramsci’nin eserlerinde olduğu kadar Giambattista Vico felsefesinde de görülürse de bu

ikisinin tarih teorileri arasında belirgin farklar vardır (bakınız, Jacobitti, 1983).

Vico'nun *New Science* (Yeni Bilim) adlı eserinde, insanlar arasındaki benzerliklerin uzam, zaman ve gelenekler söz konusu olduğunda farklılaştığı belirtilir (Vico 1984: 9–10, 12–13, 67, 135–6, 296). Ortak kurumlar aracılığıyla, farklı gruplardaki farklı insanların kendilerini benzer şekillerde ifade ettikleri öne sürülmüştür; bu da gelişim tarzları içinde tarihsel olarak kendine özgü sürekliliklerin ve değişikliklerin idrak edilebileceği sınırlı tarihsel genellemelerin önünü açar (Vico, 1984: 104, 414–15). Bu şekilde özel olanı evrensele yerleştiren Vico, bir yandan kültürlerin doğuşunu, gelişimini, olgunlaşmasını ve çöküşünü “ideal ebedi tarih”in genel kurallarına göre inceleyen, bir yandan da tarihin tümelleştirici bir yorumunu da önlemeye çalışmıştır (Vico, 1984: 79, 104–5, 335). Buna göre, her ne kadar geçmiş fikirler sıkı bir şekilde sosyo-tarihsel bağlamları içinde yer alsın ve eleştirelilikten uzak kalmadan birbirinden farklı durumlara uygulansa da, bu tür fikirler birbirleriyle bağlantılı toplumsal fenomenler olasılığı nedeniyle tarihsel geçmişte yitip gitmiş olamazlar (Femia, 1981a: 123–4). Fikirler kendi köklerini aşabilirler ancak bu, sadece deneysel araştırmalarla belirlenebilir (Femia, 1981b: 17).

Gramsci'yi takip edecek olursak, hem geçmiş hem de bugün birbirlerini şekillendirdikleri ve geleceği hazırladıkları için bugünün siyasi gerçeklerini anlamanın yolu geçmişi analiz etmekten geçer.

Her tarihsel evre sonraki evrelere ayak izlerini bırakır ve bunlar daha sonra onun varlığının bir anlamda en sağlam kanıtları olur. Tarihsel gelişim süreci zaman içindeki bir birleşmedir ve bu birleşme içerisinde bugün, geçmişin tümünü ihtiva eder ve bugün içinde geçmişin o “işe yarar” kısmı görülebilir (Gramsci, 1971: 409, Defter 7 Madde 24).

Benzer bir şekilde Femia (1981a, 124), bir felsefi çalışmanın “toplumsal” unsurunun kökleri geçmişe dayansa da tarihsel bağlamla açıklanamayacak bir “kalıntının” olabileceğini söyler. Dolayısıyla, bir tarihsellik ihtiyacının yanı sıra, bu illa ki bakış açımızı bir deli gömleği içine hapsedmemiz gerektiği anlamına gelmez çünkü bazı fikirler ve toplumsal koşullar tarihsel bağlamı aşabilir (Femia, 1981a: 127; Femia, 1998: 4–5). Bu şekilde daha önce sözü geçen yalın tarihselciliği reddederek ve şimdi ele alınan mutlak tarihselciliği takip ederek, Gramsci’nin fikirlerinin “çağdaş rezonans”ını telaffuz eden bir tutum geliştirmek olasıdır; sonuçta, “tarihselcilikte ısrar bir şeydir, tüm geçmişin fosilleştiği ön kabulü başka bir şey” (Femia 1981b: 17). Gramsci’yi tarihsel bağlamıyla ilişkilendirirken bir yandan da tarihsel indirgemecilikten kaçınmak şeklindeki bu tutum aynı zamanda Anne Showstack Sassoon (1987, 2000), Christine Buci-Glucksmann (1980, 3–16), Joseph Buttigieg (1986, 1990, 1994, 1995) ve Wolfgang Fritz Haug (1999) gibi başka araştırmacıların da ortak noktasıdır. Burada önemli olan kendine özgü bağlamsal konuların genel bir tarihsel sürecin parçası olduğunun farkına varmaktır çünkü sonuçta Gramsci, çağdaş olaylara dair “bugün ve burada” yaklaşımını aşan bir teori geliştirmiştir (Lawner, 1979: 6). Mutlak tarihselcilik metodu ışığında, kişi bir yandan tarihsel ve kültürel koşulların özgüllüklerini hesaba katarken bir yandan da Gramsci’nin görüşlerini ve kavramlarını aynen kendisinin uyarladığı ve zenginleştirdiği gibi benimsemek ve değişen koşullara ve yeni koşullara uyarlamak için tarihin kendine özgü niteliklerine önem vermelidir (Forgacs, 1989).

Bu, en azından, bu bölümün İtalyan şair, film yapımcısı, eleştirmen ve romancı Pier Paolo Pasolini’den (1922-75) alınmış açılış epigrafının mesajı gibi görünüyor. *Le ceneri di Gramsci* (Gramsci’nin Külleri, 1957) şiiri, bir methiyeye dönüşmekten kaçınıyor, onun yerine eleştirel bir tutum sergili-

yor ama bir yandan da Pasolini'nin entelektüel gelişiminde "temel bir rol" oynayan Antonio Gramsci'nin "küllerine" ya da mirasına sempatiyle yaklaşıyor (Stack, 1969: 23). Böylece "Pasolini'nin Gramsci'si yalnızca 'küller' olarak kaldığı sürece, varlığı simgesel olarak ve belli bir uzaklıkta durduğu sürece yaşar" (Sillanpoa, 1981: 126). Pasolini'nin Gramsci'ye bağlılığından şüphe duymak mümkünse de (bakınız, Baránski, 1990; Francese, 1999) o yine de "kendimle çelişme, seninle ve sana karşı olma, kalbimde, aydınlıkta seninle, ama karanlıkta sana karşı olma skandalını" kabul ederek *Gramsci'nin Külleri*'nde sürekli değişen bir eleştirel tavır sergiler (Pasolini, 1996: 11). Dolayısıyla, geçmişin ve bugünün sorunlarına ilişkin düşünüş ve pratiğinin limitlerini ve olasılıklarını anlamak için Gramsci'yi aynı anda hem "güvensizlik" hem de "umut"la çözmeye çalışmak önemlidir.

Peki, belirli tarihsel koşullar içerisinde teorik genelleme olasılığına dair hangi temel ölçütler geliştirilebilir? Açıkçası fen bilimlerindeki "nesnellik" kriterlerine dayalı evrensel geçerliliğe sahip "yasalar" ya da birtakım "doğru" standartlarından bahsetme olasılığı reddedilmektedir. Evrensel geçerlilik ve nesnellik kriterleri, bir tür "ucuz popüler bilim" olan pozitivist sosyal bilimin miraslarıdır (Gramsci, 1994c: 76). Robert Cox'un da hatırlattığı üzere (1985/1996, 53) "sosyal bilimlere tarihselci yaklaşım, genel anlamda başvurulabilecek uygun teorilerin gelişimiyle açıklanabilecek genel ya da evrensel geçerliliği olan yasalar öngörmez." Aksine, tarihselci bir yaklaşım kendi göreceliliğinin farkındadır fakat daha az göreceli olmak adına bu farkındalık üzerinden daha geniş bir zaman perspektifi yakalamayı hedefler (Cox, 1981: 135). Eğer yukarıdaki argümanın tüm mantığı tarihsellik dışı bir temel üzerine oturmuyorsa bugünün politik gerçekliğini açıklamak için geçmiş fikirleri hangi kriterler üzerinden kullanacağız? Fikirler tarihine dair genel bir görüşün yanı sıra geçmiş düşünce biçimle-

rinin bugüne etkisine dair somut bir kılavuz oluşturacak iki kriterden söz edilecektir. Teori ve pratiğin bütünlüğü ile ilgili bu iki temel prensibin doğrudan Gramsci'nin kendi "praksis felsefesi"nden alınmış olması tesadüf değildir (ayrıca bakınız, Femia, 1981a).

Birincisi; teori, sadece fikirler evrenine oturtulacak değil pratik siyaseti anlamaya yönelik bir ilgiyi takip edecek bir şeydir. Bu aşamada şunu da belirtmek önemlidir ki Gramsci'nin tarihselcilik argümanlarının çoğu, faşizmin resmi "filozofu" Giovanni Gentile (1874-1944) ile birlikte İtalya'da liberalizme öncülük etmiş Benedetto Croce'nin (1866-1952) spekülative ve idealist felsefesine karşı yöneltilmiştir. Bu; Croce'nin İtalyan entelektüel yaşamını liberal bir bakış açısına boğmak için kullandığı akademik dergiler ve basının özenle gözden geçirilmesiyle yapılmıştır (Jacobitti, 1980). Zaten Gramsci'ye göre Croce, sınıf mücadelesinin tarihsel olarak kendine özgü koşullarına değil, felsefi düşüncenin ilerlemesine dayalı öznel bir tarih okuması geliştirmişti. (Gramsci, 1995: 343–8, Defter 10I Madde 7; 369–70, Defter 10II Madde 1). Gramsci tarafından geliştirilen diyalektik tarihselci bakış, bu nedenle, Croce felsefesine karşı Gramsci'nin İtalya'daki liberal reformculukla mücadelede "*Croce karşıtı*" olarak nitelediği pratik mücadelenin bir parçasıdır (Gramsci, 1995: 354–6, Defter 10I Madde 11; 379–80, Defter 6 Madde 107; Mansfield 1993; Watkins 1986).⁽⁹⁾ Bu nedenle fikirler tarihine bir katkı olmanın yanı sıra geçmiş düşünce biçimlerinin günümüzle ilişkisine dair somut bir kılavuz olarak da ilk kriter, teorinin kök saldıği ilk durumdan *farklı* bir somut gerçekliğe ya da duruma yönelik bir algı geliştirip geliştiremeyeceğidir (Gramsci, 1971: 201, Defter 9 Madde 63). Bu, bir teorinin en azından bir miktar ge-

9) Gramsci'nin Croce eleştirilerini eleştirel bir yolla keşfetme uğraşlarının önemli bir örneği için bakınız, Bellamy (2001).

nelleme içerip içermediğini anlamının ilk ölçütüdür. Nihayetinde “praksis felsefesi, felsefenin somut tarihselleştirilmesi ve onun tarihle tanımlanmasıdır” (Gramsci, 1971: 436, Defter 11 Madde 22). Bu yüzden bu bölümde ele alınan teorik konuların -“felsefenin somut tarihselleştirilmesi”ni de kapsayacak biçimde- zaman ve mekânda farklı alternatif koşullarla ilişkili olarak -“tarihle tanımlama” üzerinden- bilgi sağlayıp sağlamadığını sorgulamak şarttır. Basitçe ifade etmek gerekirse, teori bir yerden bir yere gider mi? Eğer bu argüman, Gramsci'nin fikirlerinin alternatif toplumsal koşullara ve hegemonya ve pasif devrimin somut gerçekliklerine dair bir algıya nasıl katkı sağladığını aydınlatırsa (2. bölümün amacı), o zaman sınırlı teorik genellemeler için geçerli bir önerme oluşturulabilir. Bu özellikle 6 ve 7. bölümlerde hegemonyanın çağdaş koşullarını, pasif devrimi ve küresel politik iktisattaki eşitsiz gelişmeyi açıklamak için kullanılacak temel iddiadır.

Bir teori, bir kez somut bir gerçeklik algısı geliştirdiğinde, o zaman o teorinin *sanki onun orijinal bir ifadesiymiş gibi* gerçeklikle ne ölçüde bileşik hale geldiğini belirlememiz gerekir (Gramsci, 1971: 201, Defter 9 Madde 63). Fikirler tarihi üzerine genel tartışmalara katkı sağlamasının yanı sıra geçmiş fikirlerin günümüzle ilişkisini gösteren bir kılavuz görevi de gören bu ikinci kriter yerine getirilmesi gereken en zor ama nihai belirleyici ilkedir. Bu anlamda, teori toplumsal somutluğuna göre değerlendirilir. Tartışma konusu olan, teorik konuların insanların günlük yaşamlarında aslında ne kadar anlam ifade ettiğidir. Eğer tarih bu sınırlar içerisinde etkin bir teorik ve pratik bütünlük olarak (bir “praksis felsefesi” olarak) kavramsallaştırılırsa, insan varlığı dışında sabit bir “gerçeklik” belirlenemez (Gramsci, 1971: 364–5, Defter 15 Madde 22; 440–6, Defter 11 Madde 17). Gramsci'ye göre, herhangi bir “mutlak doğrudan” daha önemlisi “belli bir kendine özgü doğrudur”, çünkü “insanlık tarihinin amacı için tek ‘doğru’

insan eylemiyle somutlaşan doğrudur ve bu, aynı zamanda halkın zihninde tutkulu bir itici güçtür” (Gramsci, 1977: 185). Burada doğruyu praksise bağlama çabası, “praksis felsefi”nin, Marx’a dönüş ve onunla ilerleyiş olduğu görüşünü daha da geliştirir (bakınız, Sassoon, 1987; Haug 2001). Bu durumda Marx’ın (1843/1975a: 182) şu sözleri akla geliyor: “Teori... kitleler kavradığı ölçüde maddi bir güç halini alır.” Ya da *Feuerbach Üzerine Tezler*’de belirtildiği gibi: “Nesnel doğrunun insan düşüncesine atfedilip atfedilemeyeceği sorunu bir teori sorunu değil, *pratik bir sorundur*. İnsanoğlu, doğruyu, yani gerçekliğini ve gücü, düşüncesinin dünyeviliğini pratikte kanıtlamalıdır” (Marx, 1970: 121, italik orijinalindedir). Bu; aynı zamanda deneysel analiz üzerinden teorik konuların nasıl pratik etkinlik (ya da insan eylemindeki bir çeşit “doğruluk” biçimi) kazandıklarını ve toplumsal ilişkilerin somut gerçekliği içinde nasıl ifade edildiklerini gösterecek veriler gerektirir.⁽¹⁰⁾ Bu görev kitabın ilerleyen bölümlerinde;

10) Bu yöntem aynı zamanda daha kapsamlı eleştirel teori akımları içerisinde de yankı bulmuştur. Herbert Marcuse *Tek Boyutlu İnsan*’da aynı şekilde “tarihselcilik hayaleti”ne farklı ve çelişkili tarih anlama yöntemleri arasında bir ayırım yapılabilecek “nesnel” zemini sorgulayarak karşı koyar. Marcuse’ye göre, farklı felsefi ve tarihsel projeler arasında yargı sorununun iki tür toplumsal gerçeklikte zemini vardır:

i. Öznelliğe çözülemeyen kavrayan ve algılayan öznenin karşısındaki “madde” aracılığıyla;

ii. Kavram gelişiminin gerçekleştiği kendine özgü toplum yapısı aracılığıyla.

Bu iki “nesnellik” zemini, sırasıyla maddenin fiziksel yapısına ve onu bir özne için nesneye dönüştüren kolektif tarihsel pratik içinde kazandığı biçime aittir. Farklı tarihsel projelerin “doğruluk değeri” kriterleri buna göre tarihsel bir projenin pratik yoluyla belli olasılıkları gerçekleştirdiği tavırda yatar. Marcuse’un söylediği gibi, kapitalizmde, “toplum kendi doğruluk değerini çoktan tarihsel proje olarak ortaya koymuştur” (ya da insan eylemindeki “doğru” biçimi aracılığıyla pratik bir etkinlik kurmuşdur) ve bu değer de toplumsal ilişkilerin somut gerçekliği içinde etkinlik yaratmayı amaçlayan alternatif tarihsel projelere aşkın bir duygu katar (Marcuse 1964/1999: 217-22).

dünya düzeni, küresel politik iktisadın eşitsiz gelişimi ve direniş koşullarında çağdaş hegemonya ve pasif devrim koşullarını analiz ederken kullanılacaktır (bakınız, Bölüm 2: “Gramsci, Dünya Düzeni ve Direniş”). Öte yandan, şu da hatırlatılmalıdır ki Gramsci'yi kelimesi kelimesine almak yerine, farklı tarihsel ve çağdaş toplumsal koşullar üzerine Gramsci tarzı düşünmeye -ya da Gramsci tarzı düşünme yöntemini içselleştirmeye- öncelik verilecektir.

Basitçe Gramsci'nin farklı tarihsel ve çağdaş problemlerin yanıtlarını bildiğine, anahtarını elinde tuttuğuna inanmak yerine, Gramscici bir yolla düşünmenin (ya da onun yöntemini içselleştirmenin) önemi vurgulanmaktadır. Stuart Hall'a göre (1988, 161-2) Gramsci'yi bir peygamber olarak değil bir aydın ve pratik esin kaynağı olarak gören bir eleştirel yaklaşım geliştirilmelidir. Gramsci'nin belli bir tarihsel dönemin özgüllüğüne ait olması nedeniyle onu her bağlama bire bir yerleştiremeyiz. Dolayısıyla, Gramsci'nin alternatif toplumsal koşullarda işe yaramasını sağlamak için ayrıca çalışılmalıdır (Hall, 1997: 27). Aynı şekilde, Anne Showstack Sassoon'un belirttiği üzere, fikirleri bizim analitik gereksinimlerimizi sadece kısmen doyuruyor olsa da, Gramsci'nin çalışma biçiminden bir şeyler öğrenmek mümkündür. Geçmişin düşünürlerini kullanılır hale getirirken, onları tarihselleştirmenin -tartışmayı pratik tarihsel ve entelektüel özgüllüklere oturtarak- yanı sıra kavramlarına dair nelerin işe yarar nelerin tarihsel olarak sınırlı olduğunu belirlemek gerekir (Sassoon, 1995: 69-70, 77; Sassoon, 2000: 66-76). Ondan sonra Gramsci'nin yazılarının kendi çağımızın benzer sorunları için bir çıkış noktası olarak alınıp alınamayacağını belirlemenin yanı sıra, günümüzün siyasi koşullarına dair zaruri bir yönelim olarak Gramsci'nin aşılması gerekliliğine eleştirel anlamda karar vermemiz olası hale gelir (Holub, 1992; Landy, 1994). Bu tam olarak kitabın ileriki aşamalarında ayrıntılı olarak ele alınacak uluslararası

politik iktisat içinde birbirlerinden farklı fakat birbirleriyle ilişkili neo-Gramscici perspektiflerin siyasi projesidir (5. Bölüme bakınız). Şu an için vurgulamamız gereken şey, bugünkü herhangi bir toplumsal koşulun Gramscici bir düşünce tarzı ile analizinin hem Gramsci'ye yakın hem de Gramsci'nin karşısında etkin bir çalışmayı gerektirdiğidir (Niels ve Seed 1981: 226): Kapitalist modernite içerisindeki günümüzün eşitsiz gelişim koşullarıyla ilişkili olarak onun düşünce ve eylemindeki bazı anakronizmleri dile getirerek, Gramsci'nin hegemonya ve pasif devrim yaklaşımlarını açıklama görevini yerine getirecek ve sonuç bölümünde çok daha açık bir şekilde gösterilecek bir nokta (8. Bölüme bakınız).

Sonuç: Geçmiş ve Bugün

Bu bölüm Gramsci'yi çözümlene görevini fikirler tarihiyle ilişkili sorunlara daha fazla dikkat çekerek yerine getirmeye çalışacaktır. Bir dizi yorumsal tartışmayı ortaya koyarak ve Gramsci'yi tarihselleştirme sorununun detaylarını inceleyerek, bu bölüm siyasi teori ve küresel politik iktisat tartışmaları içerisindeki temel taleplerden birine dikkat çekmiştir. Bu talep, bugüne yönelik bir bağ kurmadan önce onu tarihselleştirmek amacıyla Gramsci'yi kendi tarihsel bağlamına döndürmektir. Sonuç olarak, bu bölüm Gramsci'nin yazılarındaki belirgin bir dizi "otobiyografik" konuyu takip ederek, fikirleri bağlamlarının içine ve ötesine oturtacak bir okuma geliştirmenin mümkün olduğunu göstermiştir. Bu, başlangıçta bir dizi Gramsci yazısının -hapishane öncesi dönemin siyaset ve gazete yazıları, *Hapishane Desterleri* ve kültürel yazılar, hapishane mektupları- yanı sıra onun eserlerinin ana temasını ve ritmini yakalamak için gerekli çeşitli yorum yazılarını da kapsamıştır. Metinlerin ve yorumsal tartışmaların bu şekilde dışına çıkılması, Gramsci'yle bütünleşmenin ve onu çözenin ilk zaruri adımımızdır. Gramsci'yi tarihselleştirme konusunda farklı tutum-

lar özetlenmiş, Gramsci yazılarına hâkim mutlak tarihselcilik konusuna özel önem verilmiş, bu sayede hegemonya ve pasif devrim kavramları, ilişkili fikirlerin ve koşulların bağlamları içindeki ve ötesindeki anlamları bu kitabın amacına uygun olarak daha da açığa çıkarılmıştır. Buna karşılık, yalın tarihselcilik, geçmiş düşünürlerin bugünle bağını kurma çabasına sekte vurduğu için reddedilmiştir. Tarihsel olarak belli pratiklerle ilişkili teorik konuların pozitivist sosyal bilimlerdeki evrensel yasaların statüsünü önemsemeksizin nasıl farklı bağlamlar için genelleştirilebileceğini gösteren bir dizi kriter de sıralanmıştır. Bu kriterler hem fikirler tarihi için genel bir önerme hem de geçmiş düşünce biçimlerinin günümüzle bağına dair somut bir kılavuz ortaya koyar. Bu kriterlere kitabın sonuç bölümünde tekrar dönülecektir (8. Bölüme bakınız). Son olarak, Gramsci'nin teorisini tarihsel olmayan ya da mekanik bir şekilde uyarlamak yerine hegemonya ve pasif devrimin alternatif toplumsal koşulları hakkında Gramscici bir yolla düşünmeye özellikle vurgu yapılmıştır.

Neticede argümanlardaki Gramsci düşüncesi ve pratiğini tarihselleştirmeye daha fazla önem verilmesi çağrısı yapan birtakım merkezi tutumlar, kendi talepleri ve kendi dilleri bazında çürütülmüştür. Bu içkin eleştiri yöntemi -örneğin Gramsci teori ve pratiğinin bir klasik toplumsal analiz akımı içerisine modernite biçimleriyle ve kapitalist gelişimin tarihsel süreçlerinden türeyen kendine özgü toplumsal iktidar biçimleriyle boğuşarak ne ölçüde girebileceğini tartışarak- genişletilebilir (bakınız, Rosenberg, 1994). Bundan sonra, yukarıda eleştirilen yalın tarihselcilerin dillendirdiği tarihsel özgüllük ilkelerine dair indirgemeci vurgunun klasik toplumsal teori inşasını ve onun çağdaş dünya algısını bozan fazladan bir "teorik veto" işlevi görüp görmediği hakkında sorular sorulabilir (Rosenberg, 2000: 14–15).

İtalyan Faşizmi'nin radikal liberal muhalifi Pierro Gobetti

(1901-26), bir keresinde Gramsci'yi "bir taktisyen ya da savaşçıdan çok bir peygamber" (Gobetti, 1924/2000: 22) olarak tanımlamıştı. Buna karşın bu bölüm alttan alta Gramsci'nin kendisi için yaptığı bir tanımı takip etmiştir: Ne şeytan ne aziz, ne şehit ne kahraman (Gramsci, 1994a: 140). Fikirler tarihi hakkında Gramscici bir tarzda düşünerek ya da çalışmalarındaki düşünce ritmine odaklanarak, fikirleri bağlamlarının içine ve ötesine yerleştirmekten fazlasını yapmak mümkündür. Bu sayede Gramsci'yi bir tür peygamber olarak görmekten kaçınmanın yanı sıra onun eserlerini eleştirel anlamda sorgulamaya davet etmek de mümkün olacaktır. Nihai olarak stratejik siyasi mücadele alanlarıyla içli dışlı kalarak analiz de bir şekilde ileri safhaya taşınmak zorundadır. Hegemonya düzeni; teori düzeyinde değil, sadece farklı devlet biçimlerinin ve üretimin toplumsal ilişkilerindeki kendine özgü değişimlerin somut bir incelemesiyle analiz edilebilir. Gramsci'nin eserleri ve onun teori ve pratiğinde neyin tarihsel olarak *kısıtlı* olduğu hakkında eleştirel düşünmenin yanı sıra küresel politik iktisattaki hegemonya ve pasif devrimin alternatif tarihsel ve çağdaş koşulları hakkında da eleştirel düşünmeye çağrı daha sonraki bölümlerde yapılacaktır. Gramsci'nin küresel politik iktisattaki hegemonya ve pasif devrim yaklaşımını çözmek, onun bugünün eşitsiz gelişim koşullarının ne kadar etkin bir açıklayıcısı olabileceğini de açıklığa kavuşturabilir. Bu noktada ilk görev, kavramların açıklayıcı değere -ya da somut bir "düşünce dünyeviliğine" nasıl sahip olabileceğini ortaya koyarak soyutlamalardan uzaklaşmaktır (Gramsci, 1971: 465, Defter 11 Madde 27). Üçüncü Bölüm, bu göreve Gramsci'nin Avrupa devlet oluşumunu belirleyen sınıf mücadeleleri dizisi ve modern uluslararası devletler sistemini şekillendiren kapitalist üretim üzerine düşüncelerinin izini sürerek girişecektir. Burada söz konusu olan, daha sonra dördüncü bölümde ele alınacak çok daha gelişmiş hegemonya teorisine bir giriş nite-

64 Gramsci'yi Çözümlemek

liği taşıyan, İtalyan devlet oluşumunun ve Avrupa devletler sistemi içerisindeki eşitsiz gelişimin koşullarını belirlemiş somut tarihsel özgüllükler üzerine yazıdır.

Devlet Oluşumu, Pasif Devrim ve Uluslararası Sistem

Bugün anlaşıldığı biçimiyle kamuoyu algısı, yeni burjuva sınıflarının siyasi hegemonya kurmak ve devlet iktidarını ele geçirmek için mücadele ettiği bir dönemde, mutlakıyetçi devletlerin düşüşünün arifesinde doğdu.

Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri*, Defter 7
Madde 83

Bir önceki bölümde fikirler tarihine yönelik bir yaklaşım oluşturduktan sonra -Gramsci'nin düşünme metodunun, fikirlerinin ritminin ve ana temasının tanımlanıp özümsemesi de dâhil olmak üzere- şimdiki görev, devlet oluşumunun uluslararası tarihini ve modern kapitalist devletler sisteminin yükselişini, hegemonya ve pasif devrim koşullarıyla olan ilişkileri ile birlikte anlamaktır. Bu görev; Gramsci'nin emeğin, kent ve kırsal, merkez ve çevre, kuzey ve güney, ulusal ve uluslararası ilişkiler şeklinde bölünmüşlüğüne İtalyan devlet yapısı içinde ve Avrupa tarihinin geniş dinamikleri içerisinde açıklayan tarihsel sosyolojik yaklaşımını sergilemek amacıyla bu bölümde ve bir sonraki bölümde yerine getirilecektir.

Bu bölümde yapılmak istenen, Gramsci'nin İtalyan devlet yapısına ilişkin geliştirdiği varsayımı ve bunun modern kapitalist uluslararası devletler sistemi tarihine yönelik gözden kaçmış bir zemini nasıl temsil ettiğini ortaya koymaktır. Çünkü, Dante Germino'nun (1990, 221) belirttiği gibi, "Grams-

ci'nin, İtalya'nın bugününün Avrupa'nın geçmişinden ayrı düşünülemeyeceğine dair inancı onun geç ortaçağ, Rönesans ve erken modern Avrupa tarihi geleneğine duyduğu hayranlıkla alakalıdır." Bu yüzden, önemli bir görev de Gramsci'nin İtalyan devlet yapısının çıkışına ve gelişimine dair tarihsel tespiti gözden geçirerek, bunun yeşermekte olan uluslararası devletler sistemi ve sonraki kapitalist geçiş tarafından şekillendirilen kapsamlı dönüşüm pratiklerinin içerisinde nasıl köklü bir şekilde yer aldığını göstermektir. Çok daha gelişmiş hegemonya teorisinin izlerini sürmek adına Gramsci yazılarındaki tarihsel devlet oluşumuna ilişkin açıklamalara dair doğrudan bir özenden genel anlamda kaçınmış olsa da, Perry Anderson (2002, 21) Gramsci hakkında şöyle yazmıştır: "Kendisinin de farkında olduğu teorisindeki mantığın ucu uluslararası sisteme de dokunmuştur." Daha sonra gösterileceği üzere, Gramsci'nin İtalyan devlet yapısının inşası içerisinde izini sürdüğü sınıf mücadelelerinin tarihsel değerlendirmesinin büyük bir anlamı vardır ve bu değerlendirme devletin uluslararası devletler sistemi içinde yeşermesini önceden tespit etmiştir. Ortaçağ İtalyan devlet yapısı ile Avrupa devlet yapısının koşullarını oluşturan yerleşik özgüllüklere odaklanmak, Gramsci'nin kapitalist modernite içindeki hegemonya siyasetine dair kapsamlı teorisini ele almanın zaruri bir önkoşuludur. Bu hegemonyanın teorisi 4. bölümde daha ayrıntılı ele alınacaktır.

Bu bölüm, Gramsci'yi ve onun devlet yapısını ortaçağ ve erken modern Avrupa içerisinden anlamakla ilişkisini çözümleme amacına yardımcı olması bakımından üç temel sorgulama çizgisini takip edecektir. İlk kısım, tarihsel sosyolojideki ege-men bölgesellik ve kapitalizm arasındaki ilişki üzerine son tartışmaların izini sürecektir. Burada göz önüne alınması gereken, devlet oluşum yörüngelerini, toplumsal olarak eşitsiz ve jeopolitik olarak bileşik gelişimin dünya tarihine yerleşti-

ren toplumsal mülkiyet ilişkileri odaklı önemli bir araştırmacılık alanıdır. Eşitsiz ve bileşik gelişimin uluslararası nedensel dinamikleriyle ilgili bir tarihsel sosyolojik teori işte bu şekilde, devlet toplumlarının kapitalist modernite içerisindeki tarihsel doğuşunu inceleyecek biçimde geliştirilmiştir (Rosenberg 1994, 1996; Teschke, 2003, 2005). Bu teori Leon Trotsky'nin, eşitsiz ve bileşik gelişimin dünya-tarihsel sürecine dair, devletlerin farklı gelişim aşamalarına tabi olduklarını belirten görüşlerine dayanır (Trotsky 1936: 25–32, 72, 334–5; ayrıca bakınız, Löwy 1981). Bununla birlikte Ralph Miliband'ın da belirttiği gibi (1977, 3), eşitsiz ve bileşik gelişimle ilgili tartışmalara en ufak bir şekilde değinilmemiş olmasının yanı sıra, “bir paragraftan, bir ifadeden, bir imadan ya da bir metafordan çıkarılabileceklerin de bir sınırı vardır.” Bu, tarihsel materyalizm tartışmaları içerisindeki teorik tekellik mücadelesi dâhilinde şimdiye dek göz ardı edilmiş ancak uluslararası nedensel dinamiklere de uygun ağırlığı vermiş kapsamlı görüşlere değinmeyi de gerektirir.

Eşitsiz ve bileşik gelişime dair bu tarihsel sosyolojik tartışmalardan, Niccolò Machiavelli ile Antonio Gramsci'nin görüşlerini ilişkilendiren iki uçlu bir inceleme yoluyla İtalyan devlet oluşumu süreçlerine yönelik bir odaklanma türer. Bunlar sırasıyla bu bölümün ikinci ve üçüncü kısımlarını oluşturmaktadır. Machiavelli, feodalizmin çöküşü, mutlakiyetçi devletlerin doğuşu, Hristiyanlığın karşılaştığı çıkmazlar, İtalyan prensliklerindeki değişen iktidar ilişkileri, İtalya'nın Fransa, İspanya ve Avusturya işgaliyle parçalanmasına karşı cumhuriyetçi girişimlerin damga vurduğu kendi döneminde İtalya ve Avrupa'daki hızla değişen toplumsal ve siyasal koşulların bir yorumlayıcısı olarak görülebilir.⁽¹⁾ Kendisi bu şekilde, iktidar

1) Isaiah Berlin (1979, 31n.1): “Rönesans kendisini tarihsel perspektiften görmemiştir... Machiavelli de bunu yapmadı ve yapmayı düşündüğü şeyi yapamazdı.”

mekanizmalarını, toplumsal güçler arasındaki karşıtlıkları ve yeni devletlerin toplumsal kökenlerinin oluşmasına yol açan koşulların yapısını anlamaya yönelik bir “tarihsel-sosyolojik yaklaşım” geliştirmiştir (Berlin 1979: 33n.6; Fontana 1993: 49–50). Aynı zamanda, “bu kişiliğe dair yorumlar... entelektüel tarihte siyasi-felsefi bir modernite bilincinin yeşerdiği yerlerdir” (Balakrishnan, 2005: 14–15). Bu demek oluyor ki Gramsci'nin Machiavelli'ye, İtalyan devlet yapısının kalıtsal yapısal zayıflıklarına, papalık çıkarları ve ticari çıkarlardaki dar görüşlülüğe ve bu tür gelişmelerin bir Avrupa devletler sistemi içerisine eklenmesine dair kendi tarihsel yorumları, modern devletler sistemine ilişkin tüm ciddi tarihsel sosyoloji açıklamalarına dâhil edilmek zorundadır. Üçüncü bölüm bu nedenle Gramsci'nin geliştirdiği tarihsel araştırmanın ilkelerini ortaya koymaktadır. Gramsci analizini, (1) Rönesans İtalyası ve mutlakiyetçi devletin şekillenmesinde ticari sermayenin rolü, (2) İtalya ve dışındaki Mezzogiorno'nun eşitsiz gelişimi ile ilişkili “Güney Sorunu”, (3) Toplumsal ilişkilerin kapitalist mülkiyet ilişkileriyle uyumlu yeni şekillerle yeniden üretildiği devlet kimliğinin ayakta tutulması ve yeniden tanımlanması teorisi olan bir “pasif devrim” olarak tanımlanan İtalyan Risorgimento'su gibi konulara dayandırır. Pasif devrim teorisi; İtalyan ve Avrupa devlet yapısının hem Fransız Devrimi ve Faşizm'le ilişkili toplumsal güçlerle bağlantılı gelişmeler yoluyla hem de Anglosakson kapitalizminin yükselen hâkimiyetiyle “uluslararası”nın nedensel koşullandırılması ile nasıl şekillendiğini ortaya koymak açısından önemlidir.

Burada asıl vurgulanması gereken şey, Gramsci tarafından önerilen ve devlet yapısı ile pasif devrimin belli etmenlerini bir araya getirebilen *tarihsel yorumlama metodunun* açıklayıcı gücüdür. Tarihçilerin onun genellemelerinin doğruluğuna itiraz etme olasılıkları olsa da, Gramsci'nin devlet yapısı, pasif devrim ve “uluslararası”nı anlarken kullanılan kavramlar ve

koşullar arasındaki ilişkiye dair fikirleri elbette oldukça önemlidir. Her ne kadar onun genellemelerini ona karşı kullanmak mümkün olsa da, Gramsci, tarihsel koşulları sorgulama prosedürü kuran makul oranda anlaşılır bir teori geliştirmiştir. Dolayısıyla, Gramsci'nin tarih yazımında kullandığı tarzdan yola çıkarak bir yorumlama kriteri oluşturulmuştur. Gramsci'nin vardığı sonuçların geçerliliğini tartışmak yerine, o halde, önemli olan onun devlet geçişi, kapitalist modernite ve pasif devrim teorilerine ışık tutarken kullandığı örneklerdir. Dolayısıyla, başkalarının onun önerdiği tarihsel analogilerin çok daha hayalci boyutlarına odaklanmayı isteyebileceği uyarısıyla birlikte, sahici bir tarihsel sosyoloji de önerilmektedir. Örneğin Machiavelli'ye dair yazılarının pozitif, takdir edici karakterinde olduğu gibi, tarihsel kusurların artabileceği yerlerde bile, asıl argüman ya da eleştirel yoruma dayalı tespitler etkilenmemektedir (Finocchiaro, 1988: 141, 143). Tarihsel doğruluk zemininde bilimsel gerçekliği inşa etmek görevi bu nedenle başkalarına bırakılabilir. Kısacası, burada önemli olan, Louis Althusser'den (1999, 42) bir kavram almak gerekirse, *dispositif*'tir: "Aslında belirtili nesne olan bir "nesne"yi teorileştirmek amacıyla normalde çelişkili olan fakat onlardan elde edilemeyecek kavramlar yaratacak biçimde bir araya getirilen bir dizi genel tarih tezi." Bu bölümün amacı dâhilinde, *dispositif* kavramı, Gramsci'nin yazılarında teorik kısımların eşitsiz ve bileşik gelişimin dünya-tarihsel süreci içerisine yerleşmiş somut *siyasi* bir İtalyan devlet oluşumu problemi formülasyonuna nasıl odaklandığı anlamına gelecektir.

Devlet Oluşumu, Egemen Bölgeselcilik ve Kapitalizm

Devlet oluşumu, egemen bölgeselcilik ve kapitalist modernite süreçlerini ilişkilendiren bir referans noktası oluşturmak için, toplumsal mülkiyet ilişkilerinin dönüşümüne odaklanan yakın tarihli çalışmalarda feodalizmden modern kapitalist

devletler sistemine doğrudan bir geçiş olmadığı öne sürülmüştür. Bunun yerine, devletlerarası sistemin kökleri devletler sisteminin oluşturulduğu ve güçlendirildiği kapitalist toplumsal ilişkilerin kurucu yapısının belirlenmesinde önemli rol oynayan mutlakiyetçi egemenlik döneminde -mutlakiyetçi çağda- yatar (Teschke 2003: 7-9). Mutlakiyetçi çağa tam bir kronolojik sınır çizilemese de, 1660-1815 döneminin, belli kurumların gelişimine katkıda bulunmuş temel toplumsal güçleri kapsadığı düşünülebilir (Beloff, 1954: 17). Bu dönem için birbirlerinden farklı Avrupa haritaları bulunabilir. 17. yüzyılın ikinci yarısında “Elbe'nin batısındaki Avrupa'da, çağın iktisadi eğilimleri; ev sahibi ile kiracı, toprak sahibi ile çiftçi arasındaki nakit bağına büyütme lehine ve kişisel hizmetlerin zorla alınması aleyhine işliyordu.” Doğu Avrupa'da ise daha çelişkili bir eğilim söz konusuydu. Max Beloff'a göre “bu dönemde çiftçiler toprağa daha bağımlı hale gelmişti, köylülükle serflik de neredeyse eş anlamlıydı, toplumsal ve siyasi iktidar da bu ezilen çoğunluğun hizmetlerini yönetebilen tekkellerin elindeydi.” Ayrıca “Doğu ile Batı arasındaki bu keskin çelişki anlaşılmadıkça ne bu dönem ne de sonrası anlaşılabilir” (Beloff, 1954: 26-7).

Toplumsal mülkiyet ilişkileri perspektifinin ilk niteliği, yukarıdaki çelişkiyi kavramak amacıyla prekapitalist ve kapitalist mülkiyet ilişkilerini birbirinden ayırmaktır. Feodalizm döneminde tarımsal mülkiyet bir feodal lordlar sınıfının denetimi altındaydı ve bu lordlar, siyasi-legal baskı ilişkileri sayesinde köylülerden bir artı değer elde etmekteydi: “Ekstra-iktisadi” baskılar; işçilik hizmetleri, aynı kiralar, köylülerin lordlara olan geleneksel borçları yoluyla icra ediliyordu. Dolayısıyla, feodalizm yasal bir serflik ile köylülerin soylu bir sınıf tarafından asker himayesini bir araya getiriyordu. Bu sınıfın elinde parçalı bir toplum çatısı altında bir hukuk tekeli ve kişisel adalet hakları vardı (Anderson, 1974a: 150-1; Anderson

1974b: 404–7). Buna göre Avrupa’da feodal üretim biçimini ayırt eden şey, derebeyi ve serf sınıflarının dikey bir şekilde oluşturulmuş parçalı egemenlik ve ölçeksel mülkiyet sistemi içerisindeki kendine özgü örgütlenmesidir. Anderson (1974b, 408) konuyla ilgili şöyle not düşmüştür: “Doğrudan üretici üzerindeki esas ekstra-iktisadi baskıyı uygulayan işte bu somut bağlantıdır.”

Kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerinde artı değer, farklı toplumsal iktidar biçimleriyle bağlantılı “politik olmayan” ilişkiler üzerinden elde edilir (bakınız, Marx, 1887/1996: 577). Kapitalist toplumsal formlarda, artı değer elde etme süreci, üretim araçlarının sahipleri olarak mülk iktidarını elinde tutanlarla mülksüzleştirilmiş üreticiler olarak satacak sadece emeği olanlar arasında dolaylı yollarla imzalanmış bir sözleşme ilişkisi üzerinden gerçekleşir. Doğrudan üreticiler kendi geçim araçlarına sahip değillerdir; onlar ücret almak ve üretim araçlarına erişebilmek için emeklerini bir ücret karşılığında satmak durumundadırlar (Wood, 1995: 31–6). Başka bir deyişle, doğrudan üreticiler üretim araçlarına ancak emeklerini bir ücret karşılığında sattıklarında ulaşabilirler; bu da yalnızca piyasanın “iktisadi” mekanizmaları aracılığı sağlanır. Toplumsal mülkiyet ilişkilerine bu bakış açısıyla baktığımızda, piyasa hem mülk sahipleri hem de mülksüzleştirilenler (sermaye ve emek) için bir fırsatı değil rekabet, kâr maksimizasyonu ve hayatta kalma zorunlulukları yoluyla bir zorlamayı temsil eder (Wood, 2002a: 96–8, 102).

Toplumsal mülkiyet ilişkileri yaklaşımının ikinci niteliği, kapitalizmin kökenini -“siyasi yollarla” oluşturulmuş mülkiyetin “iktisadi” iktidar eliyle yer değiştirilmesi- tarihsel *ilkel birikim* süreci ile ilişkilendirmektir. Böylece, geçim kaynaklarına sahip köylülerin emeklerini satmaya zorlanan mülksüz bireylere dönüştürülmesi anlatılmış olur. Bu süreç, “üreticinin üretim araçlarından kopararak kapitalist üretimin kendi

ayakları üzerinde durmasının sağlandığı” bir duruma yol açan “tarihsel süreçtir” (Marx, 1887/1996: 705-6). Marx'a göre (1850/1978, 122), “köylünün mülkiyet sahipliği, sermayenin köylüyü şimdije dek etkisi altında tuttuğu tılsımdır; bu tılsımla köylüyü sanayi proletaryasına karşı zinde tutmuştur.” Bu duruma yol açacak biçimde, ilkel birikimin tarihsel çatlağının anlamı şudur:

Bireyselleşen ve dağınık üretim araçlarının toplumsal anlamda yoğunlaşmış birimlere, çoğunluğun irili ufaklı mülkiyetinin azınlığın dev mülkiyetine dönüştürülmesi; büyük halk yığınlarının, topraktan, geçim ve emek araçlarından yoksun hale getirilmesi; halk yığınlarının bu korkunç ve ıstıraplı mülksüzleştirilmesi işlemi, sermaye tarihine bir giriş niteliğindedir (Marx, 1887/1996: 749).

Benno Teschke'nin (2003, 57-73) geç Ortaçağ ve erken modern dönem Avrupası'ndaki gelişmelerin sonuçlarına ve feodalizmden kapitalizme 'geçiş'e odaklanarak modern egemenlik konusuna eğilmesinin nedeni işte bu tarihsel sınıf mücadelesi sürecinin sonucudur. Robert Brenner'in analizine göz atacak olursak, tarihsel olarak “geçiş” Batı Avrupa'da serfliğin nispeten azalması ve Doğu Avrupa'daki artışını kapsamıştır. Yanı sıra, Brenner güvenli küçük ölçekli köylü mülkiyetinin ortaya çıkışı ile derebeyi/büyük ölçekli çiftçi ilişkilerinin yükselişinin farklı etkilerini İngiltere'deki tarımsal kapitalizm ve tarımsal üretim artışının yanı sıra Fransa'daki merkezi vergi/iş artı değeri elde edilmesine dayalı olarak mutlakiyetçi devletin oynadığı role bağlı olarak incelemiştir (Brenner, 1985a: 10-63; 1985b: 213-327).

Toplumsal mülkiyet ilişkileri yaklaşımının üçüncü ana katkısı, Avrupa ekonomisinin on yedinci yüzyılda karşılaştığı “genel kriz” ve tamamen farklı toplumsal ve iktisadi gelişme

çizgilerinin oluşmasına yol açan sınıfsal çekişmelerin kendilerine özgü sonuçlarını birbirlerinden ayırt etme kapasitesidir (bakınız, Hobsbawm, 1960: 97–112; Hobsbawm, 1965: 5–58). Özetle, Orta ve Doğu Avrupa’da, görece zayıf ve örgütsüz bir köylü kesimiyle yüz yüze olan toprak sahipleri gelişmekte olan merkezi devletlerin dışında geniş serf arazileri içerisinde kendileri için siyasi olarak çok daha büyük bir iktidar yoğunlaşması inşa etmişlerdi. Bu tarz “serf tarımı” Almanya’nın belli bölümlerini, tümüyle Elbe boyunca süren bir hattın doğusundaki bir bölgeyi, bugünün Çek ve Slovak Cumhuriyetleri’nin batı sınırlarını ve batı ve doğu Avusturya’yı birbirinden ayıracak biçimde güneydeki Trieste’yi kapsamaktaydı. Bu doğu bölgesi “serfliğin” hakim olduğu bir yerdi, çünkü Batı Avrupa ekonomisine bağlı olarak üretim yapan büyük oranda bir gıda ve hammadde deposuydu. Bu bölge, ta on beşinci yüzyılda bile Hollanda, İngiltere gibi ülkelere ve İberya yarımadasına diğer ürünlerin yanı sıra tahıl ve kereste ihraç eden Akdeniz ovaları ve Baltık bölgelerini kapsıyordu. Dolayısıyla, Doğu Avrupa, imalat malları, özellikle tekstil ve diğer lüks malların karşılığında Batının sanayileşmesi için ham madde üreticisi rolünü oynuyordu (Hobsbawm, 1962/1976: 162). Bu, doğrudan köylü üreticilerin üretkenliğini artıran ancak gelişime yönelik bir “iç” dinamiğin yeşermesine ve toplumsal üretici güçlerin genişlemesine engel olan bir *yeniden* feodalizme yol açmaktaydı (Brenner, 1977: 73). Sonuç olarak “Doğu Avrupalı lortlar kendi basit ihtiyaçlarına özel bir devlet biçimi inşa ettiler. Bu, kendilerini en hızlı ve doğrudan ifade edebilecekleri bir yapıydı” (Brenner, 1985b: 282-3).

Batı Avrupa bölgelerinde feodal düzenin ve serfliğin dönüşümü, sınıf yapısındaki farklılaşmalarla belirleniyordu. İngiltere’de, tarımsal koşullar kendine özgü bir şekilde, toprağın ticari zekâlı derebeyleri tarafından tekelleştirilmesi ve kiracı çiftçilerin topraksızları küçük üreticiler olarak çalıştırmasıyla

oluşacaktı. Brenner'in (1985b, 298) bahsettiği gibi, tüccar de- rebeyleri, kapitalist kiracı çiftçiler ve ücretli işçilerden oluşan "üç parçalı bir kapitalist hiyerarşi", toprak sahibi sınıfların ar- tı değer elde etmek için doğrudan "artı ekonomik" baskı uy- gulamak zorunda kalmamasının bir sonucu olarak şekillene- cekti. Burada önemli olan, salt "iktisadi" el koyma biçimlerine -doğrudan zorla artı değer elde etmek yerine toprağın ve- rimli ve rekabetçi bir şekilde kullanımı yoluyla ilkel sermaye birikiminin devam edebileceği koşulları yaratma- yönelik gi- derek artan yoğunlaşmaydı.⁽²⁾ Bu da, gelişmekteki yönetici de- rebeyleri sınıfının büyük oranda serbest çalışan ücretli işçiler çalıştıran kapitalist kiracı çiftçilerin "kişisel olmayan" "iktisa- di" sömürü süreçlerine yaslanabileceği anlamına geliyordu ve bunun sonucunda bir bütün olarak ekonomide kapitalistler arası çok daha geniş bir rekabet oluşmuş oluyordu (Katz, 1993/1999: 71-2). Böylece, "17. yüzyıl sonuyla birlikte tarım- sal kapitalizme yönelmiş İngiliz evrimi eski 'iktisadi' ve 'siya- si' 'ayrımını' son erdirdi ve devletle sivil toplum arasında ku- rumsal bir bölünmenin önünü açtı (Brenner, 1985b: 299).

Kapitalizmin doğuşu ile devletin yükselişi arasındaki bağ- lantı konusunda, tarihsel olarak İngiltere'nin kendine özgü durumunda süreçlerin eş zamanlı işlediği iddia edilir. Devlet oluşumu ve kapitalist gelişim bir arada gerçekleşmekteydi zi- ra kapitalizmi doğuran toplumsal dönüşümler devlet ile sivil toplum ayrımını karakterize edenlerle aynıydı ve bunun sonu- cunda kapitalist devlet doğdu (Wood, 1991: 26-8, 91). Marx'a göre (1843/1975a, 32, 77-8, 81), bu durum, kamusal ve kişi- sel çeperlerin ayrı olduğu ve bireysel özgürlüğün sivil toplu-

2) "Ortak toprakların çalınmasından" "feodal ve klan mülkiyetlerine el konmasına" kadar "tarlayı kapitalist tarım için fetheden, toprağı sermayenin parçası ve arsası ha- line getiren ve kasaba sanayileri için 'serbest' ve yasadışı bir proletarya arzını yaratan" "çok sayıda kırsal ilkel birikim yöntemi" vardı (Marx, 1887/1996: 723).

mun temelini oluşturarak yurttaşlık soyutlamasına sınıfsal sömürünün üzerinde belirleyici bir statü kazandırdığı izlenimleri vererek devletin güçlerine dair bir şaşkıncıya neden olur. Sivil toplum bu yüzden bireysel haklarla ve kişisel çıkarlarla eşdeğer hale gelir ve “bireylerin orijinal bağımsızlıklarının önünde bir engel, onların dışında bir iskelet olarak belirir” (Marx, 1843/1975b: 164). Devlet oluşumu ve feodal toplumsal mülkiyet ilişkilerinden kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerine geçiş, İngiltere örneğinde bu şekilde sadece “istikrarsız bir mutlakiyetçi devlet varlığı” ile “hem daha geç hem de daha doğrudan” bir şekilde ilerlemiştir (Poulantzas, 1973: 161–2). Dolayısıyla, “devlet egemenliğinin özgüllüğünün altında, onun sivil toplumdaki ‘soyutlanması’ -piyasadaki kişisel çeperde kurulu olan ve bu nedenle kapitalist üretim ilişkilerinden ayrılamaz bir soyutlama- yatar” (Rosenberg, 1994: 123–4). Her ne kadar toplumsal mülkiyet ilişkileri açısından Batı Avrupa’daki devlet oluşumunu ayırt eden başka niteliklere bir yerlerde değinilmiş olsa da (Morton, 2005b), Fransa’daki mutlakiyetçi egemenliğin modern egemenlikten, mülkiyet yapısı ve hanedanlık karakteri nedeniyle açık bir şekilde farklı olduğunun, bunun da devletler-sisteminin oluşumunda sermaye birikimi açısından farklı bir bakış gerektirdiğinin altını çizmek gerekir (Teschke, 2003: 167–88, 233–45). Mutlakiyetçi devlet, prekapitalist mülkiyet ilişkileri içerisinde gelişmiştir ve “nevi şahsına münhasır bir toplumsal oluşum, tam olarak modern olmayan bir devlet biçimiyle karakterize edilmiş özünde kapitalist olmayan bir toplumsal örgütlenme biçimi olarak görülmelidir” (Lacher, 2003: 539, Lacher, 2005: 30–4; Teschke, 2003: 152).

Bundan dolayı, toplumsal mülkiyet ilişkileri yaklaşımında mutlakiyetçi çağın sonu; sınıf iktidarındaki bir krizle, Avrupa çapındaki “burjuva devrimleri”nin ortaya çıkışıyla ve eşitsiz ve bileşik gelişimin doğuşuyla ilintili kendine özgü bir dizi

süreçle bağlantılı olarak ele alınmıştır. Fransa'da, "XIV. Louis döneminde mükemmel hale gelen devlet yapısı ve onunla uyumlu yönetim kültürü, Avrupa genelindeki soyluların çoğu için bir model haline gelmişti" ve İspanya, Portekiz, Piedmont ve Rusya'ya kadar genişlemişti (Anderson, 1974b: 42, 102).⁽³⁾ Bu demektir ki, devlet oluşumunun önceki yörüngeleri, eşitsiz toplumsal gelişimden ve modern devletin jeopolitik doğuşuyla *birlikte* kapitalizmin dünyaya yayılmasından etkilenmiştir (Rosenberg, 1996: 3–15; Rosenberg, 2005: 68–9).⁽⁴⁾ Kapitalizm kronolojik olarak eşitsiz bir şekilde yayıldığı için, İngiltere'de olduğu gibi bir erken gelişim nedeniyle prekapitalist ilişkilerle çevrili devletlerin farklı gelişim biçimlerini *birleştirerek* uyum sağlaması gerekmişti. Bunun nedeni, "sürmekte olan kapitalist iktisadi gelişimdeki atılımlar bir kez farklı bölgelerde görüldüğünde, bunların benzer süreçlerin koşullarını ve karakterini geri dönülemez bir şekilde dönüştürmesiydi"

3) Genellikle, "burjuva devrimi" kavramı mülkiyet biçimlerini ya da devletin doğasını değiştirerek kapitalizmin yükselişini ilerleten devrimci bir kalkışmayı ifade eder, "ancak bu türden bir kapsayıcı tanım açıklayıcı olduğu kadar karartıcıdır da" (Wood 2002a: 118). Çünkü kapitalizme geçişte neyin sebep ya da sonuç olduğunu ayırt etmek zordur ve genellikle bir sınıf, bilinçli bir şekilde yeşermeden ve tutunmadan önce sürecin merkezine özbilince sahip bir "burjuvazi" yerleştirilir (Hobsbawm 1986: 22; Wood, 2002a: 116-21). Bu tutum, eğer "burjuva devrimi"nin prototipi sayılabilecek Fransız Devrimi aristokraziyle monarşi arasındaki sınıf-içi çatışmanın çok karmaşık bir ürünü olarak "askın sınıf içerisindeki bir tür iç savaş" olarak daha iyi tanımlanıyorsa, özellikle sorunsal hale gelir (Comninel, 1987: 200; Comninel, 2003: 94).

4) Burada, Rosenberg'in eşitsizliğin nedensel mekanizmasına dair önemli tespitini not edin; böylece "bileşik ve eşitsiz gelişim" genel bir durumu tanımlarken (kendini teorize etmeksizin), bir yandan da "eşitsiz ve bileşik gelişim" modern tarihsel sürecin tümünden şekillenmesinin temelinde yatan kendine özgü bir nedensel sıralamayı (eşitsizlik, bileşik gelişime götürür) ifade eder (Rosenberg, 2005: 68-9n.28). Yanısıra bu konuda daha önce "gelişimdeki eşitsizliğin orantısız bir şekilde gelişmiş faktörlerin tüm kombinasyonlarından önce geleceğini" ve böylece eşitsiz gelişimin bileşik gelişim bağıntısı için gerekli zemini hazırlayacağını savunan George Novack'ın görüşlerini de not edin (Novack, 1972: 98).

(Brenner, 1985b: 322). Dolayısıyla, belli yerlerdeki mutlakiyetçi egemenlik, azgelişmişlik koşulları nedeniyle mecburen kısıtlanacaktı çünkü devlet daha önce anlatıldığı gibi ilkel birikim yoluyla kapitalizmin ilerlemesine dışarıdan destek vermek durumunda kalacaktı. Merkezi siyasi iktidar mekanizmaları üzerinden, ilkel birikim “devlet iktidarını, toplumun yoğunlaşmış ve örgütlü gücünün dönüşüm sürecini sera misali hızlandırmakla” görevlendirerek harekete geçirilecekti (Marx, 1887/1996, 739). Trotsky’nin açıkladığı üzere (1936: 26), “geri kalmış bir ülke, gelişmiş ülkelerin maddi ve entelektüel kazanımlarını özümser. Öte yandan bu demek değildir ki, onları körü körüne takip eder, geçmişin tüm aşamalarını yeniden üretir.” Bunun anlamı, kapitalizm tarihinde, eşitsizlik koşullarının, ilkel birikimin birincil kanalı olarak devletin eksenli bileşik gelişimin taklit edilmiş süreçlerini meydana getirmiş olmasıdır (Rosenberg, 2005: 31, 43). Ek olarak iktidar ile kapitalizm arasındaki içsel ilişki, eşitsiz uluslararası dinamiklerin farklı devlet biçimleri altında bileşik kalkınmacı eğilimler içerisinde işlediği şeklinde anlaşılabilir (Rosenberg, 2005: 10). Sonuç, devlet yapısının gelişim seyrini belirleyen uluslararası nedensel dinamikleri hesaba katan bir analiz yöntemidir. Bu analiz yöntemi, kendine özgü sosyopolitik devlet dönüşümlerinin “uluslararası anlamda yönlendirilmiş nedenselliğini” anlamak için, “uluslararası” kavramını devlet biçimlerinin gelişim özelliklerine bir kurucu unsur olarak yerleştirmeyi de içerir (Teschke, 2005: 9–10).

Bununla beraber, toplumsal mülkiyet ilişkileri yaklaşımlarının, kapitalist moderniteye “geçişteki” devlet oluşum süreçleri analizlerini üç temel yolla yerine getirdikleri söylenebilir. Birincisi, bu devlet oluşumu tanımındaki kayıp halka, belli toplumsal mülkiyet ilişkilerinin yükselişi ile yeni toplumsal kimliklerin ve öznelliklerin yaratılması arasındakidir. Böylece kimlikler toplumsal mülkiyet ilişkilerindeki dönüşümlerden

koparılmış olur. Daha açıkça ortaya konması gereken şey ise; önce mutlakiyetçi daha sonra kapitalist devlet oluşumlarının kurucu ögesi olan bir dizi sınıf mücadelesi yoluyla, geleneksel folklor pratiklerinin ve toplumsal örgütlenme biçimlerinin eşit bir şekilde nasıl mülkiyet, değer, gelenekler ve haklardan oluşan “modern” ahlaki sınıflandırmalara ve toplumsal tanımlanmalara dönüştüğüdür. Bunun kanıtlarından biri, Comninel’in, İngiltere feodalizmi içindeki “geleneksel” köylü toplumlarıyla ilişkili normatif toplumsal düzenlemenin kurallarının kalkmasının, kapitalist toplumun inşasında içkin olduğunu göstermesidir. Öte yandan, analizinde “ne ‘geleneksel’ köylü toplumunun toplumsal ilişkilerine ve karakterine, ne de karakteristik bir köylü toplumunun... temelden bireysel mülkiyet haklarına bağlı olarak tamamen birbirinden farklı toplumsal ilişkilerin kamu hukukunda ihlali yoluyla çözülmesine yeteri kadar değinmediği” itirafı da bunun bir göstergesidir (Comninel, 2000: 32). Perry Anderson’un da (2005: 249) belirttiği üzere, toplumsal mülkiyet ilişkilerinin analizi için oldukça önemli olan fazladan ekonomik baskı ile siyasal olarak oluşturulan mülkiyet arasındaki karşılığa dudak bükme, “toprak mülkiyetinin hâlâ ‘ideolojik olarak oluşturulduğunu’ gösteren delildir.”

İkincisi, yönetici sınıf içindeki çatışmaya üretici sınıfların öz örgütlenmesine kıyasla daha fazla önem veren benzer bir yönelim vardır (Teschke, 2003). Ardından gelen devlet oluşumu teorisi, soyluların mülkiyet bilincindeki mülkiyet hakları ve sonradan hanedanların yönettiği feodal devletler sistemine zemin oluşturacak ilk çocuğun miras hakkına dayalı soylu aile toplumsal kimliğindeki değişimlere öncelik verir. Yönetici sınıfın, silahlı sınıfın öz örgütlenmesi -“devlet” biçimi- bu şekilde lortlar arası yeniden bölüşüm mücadelelerini yönlendiren mutlak mülkiyet rejimlerinin ışığında ele alınmalıdır” (Teschke, 2003: 88). Sonuç, mülkiyet ilişkilerindeki değişimleri

soylu ailedeki değişimlerden ya da sınıf içi çatışma yoluyla lortlar arası mücadeleden sorumlu tutan bir iskelettir. Bu iskelet, doğrudan üreticilerin mücadelelerine eğilmek yerine “lortlukların politik iktisadına” değinir (Teschke, 2003: 87, 90–1, 93, 107). Köylülüğün arka plandaki varlığı, mutlakiyetçi devlet oluşumunun merkezindeki politik kurumların iktidar dinamiklerine tabi şifrelere dönüşür. Soylular arası düzenlemelere ya da “yönetici elitin devamlılık gereklerine” (Teschke, 2003: 191) öncelik vererek, mutlakiyetçi devlet oluşumunun yapısal koşullarına da aynı devletin üzerinden yönetildiği ve güçlendirildiği köylü üretimine göre öncelik verilmiştir. Bu da, üzerinden yönettikleri ve işlev kazandıkları üretici sınıflar bazında devlet biçimlerinin ne anlama geldiğini bir kenara iterek devlet oluşumu tarihini devlet sınıfları tarihine indirgemek anlamı taşır. Brenner’in bize hatırlattığı gibi (1977, 59-60):

Herhangi bir sınıf yapısının tarihsel evrimi ya da doğuşu, bir yönetici sınıf seçiminin ya da dayatmasının ürünü olarak görülmez fakat... doğrudan üreticilerin şu ya da bu şekilde yönetici sınıfın artı değer emeğine erişiminin biçimini ve boyutunu kısıtlamakta başarılı olduğu sınıf çatışmalarının sonucu olarak görülür.⁽⁵⁾

Öte yandan, her ne kadar doğrudan üreticilerle üretici olmayanlar arasındaki çatışma dile getirilmiş olsa da, mutlakiyetçi devlet oluşumunun ve uluslararası ilişkiler kuralları ve normlarının mantığını belirlerken analizi mülk sahibi krallık, ünvan hırsı ve toplumsal savaş ilişkileri ayarında tutan ise yönetici sınıf içi çatışmadır (Teschke, 2005: 22). Robert Brenner’in erken dönem modern İngiltere’deki devrimin kökleri analizinde Londra tüccar toplumu içerisindeki üst tabakayı ikiye ayı-

5) Bu alıntıya dikkatimi Wood çekmişti (2002b: 54).

ran kutuplaştırıcı güçler analizinin ötesinde, “başkentteki halk politikalarının yörüngesi daha çok bir bulmacayı andırır” (Anderson, 2005: 244; Brenner, 1993). Toplumsal mülkiyet ilişkileri bakış açısından doğrudan üreticilerle mülk sahibi lortlar arasındaki sınıf mücadelelerine dair ayrıntılı bir tespitte bulunmak isteyen herkes bu nedenle hayal kırıklığına uğrayacaktır, zira bu konuya neredeyse hiç değinilmemiştir (Davidson, 2005a: 16).

Üçüncüsü, toplumsal mülkiyet ilişkileri analizinde bir “Avrupamerkezci bölünmecilik” problemi mevcuttur ve bunun anlamı, kapitalizmin eşitsiz ve bileşik gelişim tanımı üzerinden Batı Avrupa’dan Avrupa dışı çepere yayılan bir dalga olarak tanımlanmış olmasıdır (Blaut, 1993). Dolayısıyla, hem Avrupa içerisindeki hem de ötesindeki iç içe geçmiş tarihler arasında bağlar kurmaksızın öne çıkan odak noktası, Avrupa uzamsal sistemidir. Sonuç olarak, Avrupa dışı çeper, Avrupa çekirdeğinden gelen yayınımların pasif bir alıcısı olarak tasvir edilir; böylece kapitalizmin modern genişlemesi büyük oranda iç, içkin güçler bazında anlatılmış olur (Blaut, 1999: 130-2). Bu, Robert Brenner’in “*merkezdeki yenilikler yoluyla sermaye birikiminin kendi kendine genişlemesi süreci içinde kapitalist gelişimin dinamiği*” tespitinde de belirgindir (Brenner, 1977: 29, italikler sonradan eklenmiştir). James Blaut’un belirttiği gibi (1993, 206):

Kapitalizm Avrupa merkezli olmuştur çünkü sömürgecilik Avrupalılara hem kendi toplumlarını geliştirme hem de gelişimin başka yerlerde olmasını engelleme gücü vermiştir. Modern dünyayı açıklayan şey, işte bu gelişmişlik ve az gelişmişlik dinamiğidir.

Ne var ki, Blaut’un da not ettiği gibi (1999, 136), bu tür gelişmişlik ve az gelişmişlik çalışmaları öylece “Üçüncü Dünyaçı ideoloji” yaftasıyla geçiştirilmiştir” (Brenner, 1977: 92).

Ancak uluslararası sistemin doğuşu ve gelişimine dair tarihsel anlatı bu bakış açılarının üstesinden gelmeye doğrudan katkı verecek bir şekilde geliştirilebilir. Bundan sonraki aşamada, Gramsci'nin tarihsel sosyolojide uluslararası devletler sistemi içerisinde uluslararası baskıların sonucunda oluşan eşitsiz ve bileşik gelişim tartışmaları ile nasıl yakından bağlı olduğu aydınlatılacaktır. "Uluslararası"nın ulusal gelişmeleri şekillendirerek kazandığı nedensel anlamın ayrıntılı bir tespiti ortaya koymak, "Gramsci'nin hegemonya praksisinin ulusal sınırlarda paramparça olduğu" ya da onun kapitalist dünya tarihindeki toplumsal dönüşümlerin uluslararası boyutunu gözden kaçırdığı şeklindeki tez canlı iddiaları çürütecektir (Shilliam, 2004: 73). Dahası, Gramsci'nin modern devlet oluşumunu anlama çabası içerisinde köylü üreticileri kapsayan sınıf yönetiminin sosyokültürel boyutuna yönelik ayırt edilebilir bir vurgu söz konusudur. Toplumsal kimliklerin ve öznelliklerin modern Avrupa devlet oluşumunu ve kapitalist üretimi meydana getiren sınıf mücadeleleri içerisinde yapılması ve bozulması da bu nedenle en öne çıkan konu olacaktır. Aynı şekilde, farklı bölgeler ve toplumsal boyutlar arasındaki bağları ortaya koyan bir yolla yapmış olsa da, Gramsci'nin uluslararası ve kozmopolit yayılım ve emperyalist ve hegemonik genişleme"den bahsederken Avrupamerkezciliğe nasıl meydan okuduğu da gözler önüne serilecektir (Gramsci, 1971: 18, Defter 12 Madde 1). Kapitalizmin on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllardaki eşitsiz ve bileşik gelişimini şekillendiren pasif devrim teorisinin özelliklerini açıklamadan önce, İtalyan devlet oluşumunun ilk bağlamı -prenslikler arasındaki değişen iktidar ilişkileri ve İtalya'nın dış güçlerce bölünmesine karşı cumhuriyetçi girişimler bağlamında- tartışılmalıdır. Bu nedenle, önce Machiavelli'nin Rönesans İtalya'sındaki gereklilikler üzerine fikirlerini şekillendiren somut tarihsel durum tartışılacak, ardından Gramsci'nin çağdaş gelişmeler ve sonra-

ki gelişmeler üzerine tarihsel araştırma ilkeleri analiz edilecektir. “Prens” sonuçta, “feodal anarşiye bir son verecektir” (Gramsci, 1971: 141, Defter 13 Madde 13).

Machiavelli Perspektifi: Rönesans İtalyası

Yukarıda not edildiği gibi, Batı Avrupa'daki feodal üretim tarzının yapısal kimliği, üst üste gelen otorite hakkı iddialarını içeren egemenlik bölünmesi ve ölçeksel bir mülkiyet örgütlenmesi ile belirlenmiştir. Anderson'un ayrımı verdiği gibi (1974a, 150-1), ticaret ve imalat işindeki ortaçağ İtalyan kasabaları, soyluların köylü üreticileri yönettiği kırsal ekonomiden dinamik bir farklılıkla, tüccarlar tarafından yönetilen ve loncalar ve birlikler etrafında örgütlenmiş mal değiş tokuşuna dayalı özyönetimli komünlerdi. Her ne kadar ortaçağ döneminde farklı toplumsal oluşumlar olsa da, İtalya'da feodalizmin evrimi bu kasaba-kır karşılığını yansıtıyordu: Her ne kadar farklı bölgelerdeki kırsal toplumlarda vassallar, bağımsız köylüler, geniş tarım arazileri ve kentli arazi sahipleri olsa da, komünler üretimi loncalar üzerinden sürdüren ve Papalığın uhrevi iktidarından bağımsız kalmaya çalışan tüccar toplumlarına dayalıydı. Bu sürecin on üçüncü yüzyıldaki sacayağı kuzey ve orta İtalya'da vergi, tahıl ve askeri hizmet alımı amacıyla kasabaların kırsal bölgelere doğru genişletilmesi olarak tanımlanabilecek *contado* ilanıydı. “İtalya'nın en gelişmiş bölgeleri böylece rekabet halindeki kent-devletlerinin birer dama tahtasına dönüştü ve buralarda ilgili kırsal alanlar, Avrupa'nın diğer bölgelerinin aksine, kasabalara bağlandı” (Anderson 1974a: 167). Bu, İtalya'da birleşik kentsel komünlerin kendine özgü kurumsal biçiminin doğmasına yol açtı, böylece feodal düzenin ortaçağ kasabalarındaki tüccarlar bir yandan Papalık otoritesinden bağımsız otorite elde ettiler bir yandan da doğrudan senyoral ya da monarşik denetim uyguladılar (Anderson, 1974a: 192-4; Rosenberg, 1994: 73). Bu çizgi, bu bö-

lümün bir önceki kısmında ele alınan Avrupa feodalizminin artı değer edinimindeki karakteristik şekillenmeden farklıydı. Orada siyasi ve iktisadi iktidar serflik yoluyla bölünmüştü ve lordlar mülksüzleştirilmiş üreticiler üzerinde hem sömürücü hem de yönetici rolü üstlenmişlerdi (Wood, 2002b: 49).

Aynı şekilde, mutlakiyetçilik iskeleti içerisinde, Rönesans Avrupası'nın merkezi monarşilerinin doğuşu ve soylu tahakkümünün yeniden oluşturulmuş devlet aygıtı, İtalya'da farklı yollar izliyordu. Ulusal bir mutlakiyetçilik, "Kuzey İtalya şehirlerinin (Lombardy, Liguria ve Toscana komünleri) ticari sermayenin ulusal düzeyde güçlü bir yeniden örgütlenmiş feodal devletin doğuşunu engelleyecek biçimde prematüre gelişimi" temelinde çok da mümkün görünmüyordu (Anderson, 1974b: 143). Her ne kadar, komünler feodal tahakküm altında bölgesel yeniden gruplandırmalara direnme gücünde olsalar da, tüccar sermayesinin komünlerdeki başatlığı, yarımada birleşmesinin krallık ve senyörlük tehditleri karşısında elde edilemez olduğunun göstergesiydi. İtalyan siyasi gelişimi, bir yandan kasabalardaki loncalar ve tüccar sermayesi birlik gelenekleri öbür yandan da kırsal bölgedeki senyoral soyluların kararlılığı arasında sıkışıp kalmıştı. Anderson'un anlattığı gibi (1974b, 169), "kendi içinde ulusal bir mutlakiyet kurmaktan aciz İtalya, dışarıdan bir yabancıya katlanmak durumundaydı" ve bunun sebebi de Sicilya, Napoli ve Milano'daki İspanyol müdahaleleriydi. İspanya ve Fransa'dakilere eşdeğer birleşik bir devlet örgütlemeye muktedir bir egemen feodal soyludan *ulusal anlamda yoksunluğun* sonunda Piedmont'ta bu türden bir soyluluğun *bölgesel mevcudiyeti* belirdi. Sonradan "sanayi kapitalizmi çağında gecikmiş bir birlik için tramplen işlevi görecek" bir devletin yaratımını kolaylaştıran da işte bu kraliyet hanedanıydı (Anderson, 1974b: 169n.52).

Machiavelli'nin yazılarında, ortaçağ devlet toplumlarının İtalyan Rönesansı prizması aracılığıyla çözülmesi olgusuna

rastlanabilir. Machiavelli, Rönesans'ın eşiğinde İtalyan toplumsal ve siyasi gelişiminin önündeki çeşitli faktörleri sıralamıştır. *Söylevler*'de, Kilise'nin varlığını, çok sayıda komün prensi ve kır *senyöründen* (her ikisi de bölünmeyi ve zayıflığı simgeliyordu) “barbar hükümdarların” etkilerine, yabancı desteğine kadar rekabet halindeki farklı çıkarların baskınlığı ile ilişkilendirmişti. Sonuç, İtalya'nın “tüm papalık yanlıları tarafından alt edilerek” kolay yem olduğu sonu gelmez iç ve dış savaşlardı (Machiavelli, 2003: 330, Kitap II.18). Machiavelli'ye göre, kilise İtalya'yı bölünmüş tutmak istiyordu “çünkü, her ne kadar Kilise'nin merkezi İtalya'da olsa da ve burada dünyevi bir iktidara sahip olsa da, ne gücü ne de dirayeti İtalya'daki iktidarı ele geçirecek ve onun lideri olabilecek denli büyük değildi.” Aynı zamanda, papalık otoritesi İtalyan devlet oluşumuna karşı çıkan mutlak prensleri ve cumhuriyet yöneticilerinin yanı sıra Fransız ve İspanyol prenslikleri gibi yabancı monarşileri de göreve çağırabilirdi (Machiavelli, 2003: 145, Kitap I.12; 244, Kitap I.55). Kilise, Machiavelli'nin *Prens*'te belirttiği gibi, dünyevi gücünü artırmak amacıyla soylulara karşı hizipçi isyanları destekliyordu; “çünkü İtalya büyük oranda Kilise'nin ve başka cumhuriyetlerin etkisi altındaydı ve bu rahipler ve yurttaş-yöneticiler askeri konularda deneyimli olmadıkları için kendi savaşlarında başkalarını kullanmaya başladılar.” Dolayısıyla, “İtalya'nın söz sahipleri” İtalyan parçalılığına katkı sağlayan Papalık orduları görevlisi Andrea Fortebraccio ve “Sforza birlikleri”nden Francesco Sforza gibi paralı ordu liderleriydi (Machiavelli, 1993: 47, XI-I). Bu, monarşilerin anayasal yöntemlerle garanti altına alındığı Fransa ve İspanya ile “ne yabancıların ne de yurttaşların iktidarı ele geçirmeye cüret etmesini” engelleyen bir düzenin kurulduğu “Almanya bölgesi”ndeki “istikrar”ın tam tezat bir haliydi (Machiavelli, 2003: 244, Kitap I.55). Özellikle Almanya'da görülen kent tipi bir yandan rekabetçi genişleme yolu-

la diğ er devletlere müdahalede bulunurken bir yandan da dış müdahale boyunduruğ una karşı çıkış olarak görölüyordu (Machiavelli, 2003: 336-7, Kitap II.19).

Bu arada, Venedik ve Florana komünlerinde, bölgesel genişleme hâkimiyet edinimi ve askeri güç yollarıyla sağlanmaya çalışıldı. Her ne kadar bu hedefler kimi zaman çelişkili bir şekilde sonlansa da -her iki kent de Lombardy ve Toscana üzerindeki talepleri sonrasında zayıflamıştı (Machiavelli, 2003: 337-8, Kitap II.19, ayrıca bakınız, 441, Kitap III.12)- Machiavelli yine de bu örnekler üzerinden devlet oluşumunun başlarındaki şiddetli mülksüzleştirme biçiminde görülen siyasi birikime tanıklık etmişti (Althusser, 1999: 124-5). Dahası, üst tabaka tarafından yönetilen yerlerde (Napoli, Papalık devletleri, Romanya) cumhuriyetçi hükümet kurma çabaları sekteye uğradı ve “hizip-eksenli kentler” İtalya’nın kalanına damgasını vurdu (Machiavelli, 1993: 73, XX). Üst tabaka böylece “ürünleriyle ya da hayatın temeli olan çalışmayla uzaktan yakından alakası olmayan ve arazilerinden kazandıklarıyla servet içinde yüzen tembeller” olarak hedef tahtasına oturtuldu. “Bu adamlar her cumhuriyet ve her bölge için baş belasıydı.” Machiavelli’ye göre iktidarı yeniden tesis etmenin en iyi yolu mutlak monarşiydi: “Yasaların yanı sıra, iktidar sahiplerinin hırsından ve yoz uygulamalarından kaynaklanan aşırılıkları törpüleyebileceği mutlak ve üstün bir güce sahip bir monarka, üstün bir güce ihtiyaç vardır” (Machiavelli, 2003: 246, Kitap I.55). Bu öneri, Machiavelli’nin cumhuriyetçi kasabalardaki tüccar sermayesi ile zıtlaşan kırsal lortluk ve senyoral kırsal bölgeler analizinin bir sonucuydu. Ayrıca kayda değer eşitsizliğin görüldüğü yerde bir prensliğin, kayda değer eşitliğin görüldüğü yerde ise bir cumhuriyetin kurulması gerektiği şeklindeki iki uçlu tavsiyesi de bu analizden çıkmaydı (Machiavelli, 2003: 247-8, Kitap I.55). Floransa örneği, kritik *imtiyaz* mecburiyetinin Cesare Borgia ve onun “iktidara tamamen yerleşene” kadar “halkta

bağlılık ve saygı dolu korku yaratmak amacıyla” düzenlediği Romanya seferine göndermede bulunarak ayrıntılandırıldığı noktaydı (Machiavelli, 1993: 28-9, VII). Dolayısıyla, bir devletin başarıyla kuruluşu, “yöneticinin görevine dâhil edilen imtiyaza” sahip olmasıyla doğru orantılıdır” ve bu, dış güçlerden değil iç kurumlardan gelmelidir (Machiavelli, 1993: 65, XIX; Machiavelli 2003: 385-90, Kitap III.1). Bu imtiyaz sağlanamadığında, çok da istenmeyen *hile ve güç* makul hale gelir. Ancak bu tilki ile aslanı (ya da yasalarla gücü) taklit etmekle ilişkili riskleri beraberinde getirir (Machiavelli, 1993: 61-2, XVIII; Machiavelli 2003: 310-12, Kitap II.13).

Bu tarihsel tespit temelinde, Gramsci Machiavelli'yi “mutlak monarşiler tarafından yönetilen ulusal devletler teorisini” olarak görmeye başladı (Gramsci, 1994a: 153). Dolayısıyla, Machiavelli'nin fikirlerini şekillendiren öncelikler şöyle özetlenebilir: (i) Floransa cumhuriyetindeki iç çatışmalar ve kendini komün ve belediye kalıntılarından arındıramamış kendine özgü devlet yapısı; (ii) İtalyan devletleri arasında Papalığın varlığı ve bölgeden çok kente dayalı diğer feodal devlet biçimi kalıntıları sebebiyle engellenmiş bir iktidar dengesi uğruna yürütülen bölgesel çatışmalar; (iii) İtalyan devletlerinin Avrupalı bir iktidar dengesi içerisindeki çatışmaları ya da “İtalya'daki iç iktidar dengesinin gereklilikleri ile hegemonya mücadelesi veren Avrupa devletlerinin ihtiyaçları arasındaki çelişkiler” (Gramsci, 1971: 140, Defter 13 Madde 13). Sonuç olarak, İtalyan devleti geri kalmışlık koşullarının ve 1500-1700 arası İtalyan siyasi ve toplumsal tarihindeki durgunluğun -büyük oranda uluslararası ilişkilerin felce uğratılmış ve dondurulmuş iç ilişkiler üzerindeki hâkimiyetine bağlı olarak oluşmuş bir koşul- bir sonucu olan yabancı tahakkümüne maruz kalmıştı (Gramsci, 1971: 143, Defter 13 Madde 13, italikler sonradan eklenmiştir).

Dolayısıyla, İtalya'da daha sonraki devlet kimliğini şekillen-

direcek eşitsiz gelişim problemi uluslararası faktörlerle belirlenmiştir. Aynı zamanda, komünler iktisadi dönüşüm ve genişlemeden ve buna bağlı olarak ulusal devletin tesisine yönelik politik değişimden aciz “kentsel feodalizm biçimleri” olarak var olmuştur (Althusser, 1999: 71; Althusser, 1993: 220, 242). Dolayısıyla, Machiavelli bir devletin kendisini bir olaylar zinciri içerisinde nasıl ürettiği ve yeniden ürettiği problemine atfen devlet biçimlendirme süreçlerinin kurucu gücünü teorize etmiştir. Her ne kadar Machiavelli’nin tarihsel bakış açısı, yeni doğmakta olan mutlakiyetçi devletlerin özündeki hanedanlık otoritesine yönelik eksikliği nedeniyle eleştirilmişse de ve yaklaşımı aktardığı olayların yapısal nedenlerini göz ardı edecek biçimde “dikkatsiz ampirizm”den mustarip olarak görülmüşse de (Anderson, 1974b: 168), o modern bölgesel devletle ilişkili olabilecek nitelikleri -özellikle de kent ve kır arasındaki ilişkiler bazında geçişleri, feodal imtiyazlardan vazgeçmeme konusunda kentli sınıfların rolünü ve buna bağlı olarak kırsal sınıfların devlete eklenmesini- kesinlikle yansıtmıştır (Gramsci, 1995: 163-4, Defter 8 Madde 162). Ne var ki, Machiavelli İtalya’nın zayıflamasının iktisadi ve toplumsal sebepleri konusunda tam bir keşfi gözden geçirir (Finochiaro, 1988: 131). “Lonca kısıtlamaları ve yerleşik imtiyazların yol açtığı ve küçük idari birimlerin sınırlı yetkileri nedeniyle iyice artan ekonomik dinamizm düşüşü konusuna hiç değinmez” (Femia, 2004: 87). Gramsci’ye kalan da, İtalyan devlet oluşumundaki müzmin zayıflık, lonca oluşumunun birlikçi temeli ve papalık ile tüccarlık çıkarlarının sınırlılığı gibi konuları araştırmaktır. “Gramsci, Machiavelli’nin tüm gayretiyle çözmeye çabaladığı siyasi projeyi anlamının araçlarını keşfettiği için... Machiavelli’nin aslında Gramsci ile tarihten ve geçmişten ‘konuştuğunu’ düşünebiliriz” (Althusser, 1999: 10). Her ne kadar Gramsci, üstüne basarak “Machiavelli’nin İtalya’da ulusal bir devlet temeli olmaksızın gerçek bir

Rönesans olmayacağı düşüncesinin temsilcisi olduğunu” ilan etse de (Gramsci, 1985: 222, Defter 17 Madde 8), Machiavelli'nin fikirlerini ürün ve bilinç olarak içerisinde tutan somut tarihsel ilişkileri çözümlemeye katkıda bulunma görevi bizzat Sardinyalı'ya kalmıştır.

Gramsci Perspektifi: İtalyan Risorgimentosu

Hoare ve Nowell Smith'e göre (1971, 44-5), *Hapishane Defterleri*'nde “Rönesans” terimi İtalyan devlet oluşumunun tarihsel deneyimiyle ilişkili bir dizi önemli gelişmeyi kapsar. Öncelikle, bunlar şöyle listelenebilir: (i) tüccar sermayesinin mutlakiyetçi devlete geçişte bir engel rolü oynaması nedeniyle İtalyan komünlerinin ulusal bir devlet yaratamamış olması; (ii) İtalya'nın kendine özgü tarihsel “geri kalmışlığı” ve “Güney Sorunu”nun İtalya'daki eşitsiz gelişime engel olması; (iii) İtalyan aydın sınıflarının İtalyan Risorgimentosu gibi pasif bir devrimi ileri taşıyacak ölçüde gerici “kozmpolit” karakteri. Bu bölümün giriş kısmında açıklandığı gibi, bu nitelikler Gramsci'nin eşitsiz gelişimin İtalyan devletinin şekillenmesindeki rolüne atfettiği göz ardı edilmiş önemi ve devlet oluşumu dinamiklerindeki kurucu unsur olarak “uluslararası”nın nedensel dinamiklerine atfettiği önceliği açığa kavuşturmak için ayrıntılarıyla incelenecektir. Aynı zamanda, bu inceleme, onun devlet oluşumu süreçlerindeki köylü üreticilerin ast sınıf mücadelelerini analiz ederken ortaya koyduğu tespitini izini sürmeyi de içerecektir. İlk olarak, İtalyan Rönesansı dönemindeki ortaçağ komünleriyle ilişkili olarak prekapitalist bölgesel ve uzamsal ilişkilerin -kapitalizmin yayılmasından önceki- mirası ele alınacaktır.

Rönesans İtalyası

1000 yılından ve Şarلمان İmparatorluğu'nun çözülmesinden sonrası için, Gramsci, Rönesans ve hümanizmle birlikte

doruğa ulaşacak ve İtalyan tarihi açısından bütün Avrupa'daki gelişmelerle taban tabana zıt bir şekilde "gerici" sınıfların yeşermesine neden olacak aşamalı bir duraklamaya işaret eder. İtalya'da, Papalık ile ilişkili belli sınıfsal çıkarlar karakter olarak gericileşmiştir, öte yandan Avrupa'daki yeni aydın sınıfları nihai olarak modern devletlerin oluşumunu sağlayacak gelişmelere dâhil olmuşlardır (Gramsci, 1985: 220, Defter 17 Madde 3). Böylece Avrupa devlet oluşumu tarihindeki "Hümanizm ve Rönesans'ın iki ayrı yüzü" ortaya çıkmıştır (Gramsci, 1985: 188, Defter 29 Madde 7; Gramsci, 1994a: 360). Feodal mülkiyet ilişkilerini aşamayan ya da "orta feodalizmin, yani 1000 yılından önceki mutlak feodalizmi takip eden ve on beşinci yüzyıldan Fransız Devrimi'ne dek yerini mutlak monarşiye bırakan orta feodalizmin ötesine geçemeyen" komünler bu anlamda çok önemli bir konumdadır (Gramsci 1971: 54n.4, Defter 25 Madde 2). Buradaki asıl konu, birleşik bir devlet yaratmaktan aciz bir İtalyan tarihi evresini temsil eden Floransa, Cenova ve Venedik gibi ortaçağ komünleridir. Machiavelli'nin daha önceki görüşleriyle bağlantılı olacak biçimde, Gramsci'nin önündeki sorun "temsilcilerin komün hükümetine yönelik benimsedikleri somut duruşlar" bazında çalışılması gereken "gerçek komün yapılarıydı" (Gramsci, 1995: 20, Defter 5 Madde 85).

Gramsci'nin İtalyan gelişiminin kendine özgü analizi- nin temelinde, bu nedenle ortaçağ komünü vardır. Komünler, sendikalist bir gelişim evresini aşmaktan aciz olarak görülürler ve bu nedenle İtalyan devlet oluşumu tarihinde "iktisadi-kolektif evreyi" temsil ederler. "İtalya'da komünler kolektif evreyi aşmaktan acizlerdi, feodal anarşi yeni koşullara uygun bir şekilde zafer kazandı ve ardından yabancı tahakkümü dönemi başladı" (Gramsci, 1971: 54n.4, Defter 25 Madde 2). İtalyan tarihinin açılımı, buna bağlı olarak, Rönesans'ı kentin kır üzerinde integral bir ilişki kurmaktan aciz olması sebebiy-

le gerici bir hareket olarak tanımlamak amacıyla komünlerin gelişimine önem atfeden bir bakış açısından değerlendirilmelidir (Gramsci, 1994b: 67-8). “Avrupa'nın geri kalanında...” diyor Gramsci, “genel hareket ulusal devletlerin oluşumuna ve sonra da İspanya, Fransa, İngiltere ve Portekiz'in dünyaya yayılmasına ön ayak oldu. Bu ülkelerdeki ulusal devletlerin İtalya'daki karşılığı ise İtalya'nın geri kalanını parçalayan bir örgüt, papalığın mutlak bir devlet olarak örgütlenmesi -Papa VI. Alexander ile başlayan- oldu” (Gramsci, 1985: 222, Defter 17 Madde 8). Daha önce de belirtildiği gibi, hümanizmin yükselişiyle birlikte birleşik egemen bölgesel ilişkiler kurma olasılığı zayıfladı. Hümanizm bir tür geri adım gibi görünüyordu; “siyasi olarak büyük oranda *sonradan görmelerden* oluşan bir aristokrasi, lortların saltanatı etrafındaymış gibi toplanıyor ve paralı askerlerce korunuyordu: Bu hümanizm on altıncı yüzyıl kültürünü üretti ve çeşitli sanatların yanında durdu ama siyasi olarak sınırlıydı ve yabancı tahakkümü altında son buldu” (Gramsci, 1985: Defter 5 Madde 123). İtalyan devleti ortaçağ komünlerindeki -otonom kent devletleri- tüccar sınıfların ulusal çapta birleşmemesine bağlı olarak kendine özgü devlet biçimi içinde yabancı tahakkümünün “özgün yardımlarına” bağımlı hale geldi. Komünal sınıfların halkı kendi etraflarında toplayamaması “gelişimindeki başarısızlıklarının ve kesintilerin sebebiydi” (Gramsci, 1971: 53, Defter 25 Madde 5). Hümanizmin sonuçları arasında “kazığa bağlanma cezaları” da vardı ve bunların en meşhuru Papalık tarafından aforoz edilmeden ve kazığa gönderilmesine yol açan Floransa senyörlüğü tarafından reddedilmeden önce 1495-1498 arasında Floransa lideri de olan Dominikan keşiş Girolomo Savonarola'nın (1452-1498) aldığı cezaydı (Gramsci, 1985: 234, Defter 5 Madde 123).

Gramsci, bu şekilde, Rönesans döneminde İtalya ile Avrupa, özellikle de “monarşinin koruyucu kabuğunun” feodal sınıflar

arasındaki ve içerisindeki mücadeleye izin verdiği Fransa ile ticari sermaye çıkarlarının “dar kafalı bir korporatizmin ötesine geçmekten ya da kendi integral devlet uygarlığını yaratmaktan aciz” olduğu İtalya arasındaki gelişim farklılıklarına işaret eder (Gramsci, 1985: 227-8, Defter 5 Madde 123). “Fransa’da... mutlakiyetçiliğin kökü burjuvazi ile feodal sınıflar arasındaki mücadelede yatar” ve burjuvazi “sıradan halk ile köylülerin” aklını çeler (Gramsci, 1985: 229, Defter 5 Madde 123; 1992: 22-4, Defter 3 Madde 16). Başka bir yerde ise, “yalnızca Hollanda’da, komün ya da kent devletinden artık feodal olmayan bir rejime organik bir geçiş yaşanmamıştır” notunu düşmüştür (Gramsci, 1985: 223, Defter 5 Madde 123). Bu arada, Fransa’da Papalık otoritesine karşı tepki Protestan Reformları şeklinde yayılırken, İtalya’da bu tepki Savonarola’ya destek biçiminde sergilenmiştir. Daha önceki konumuza dönecek olursak, “Machiavelli’nin siyasi düşüncesi” dolayısıyla, “Fransa ve İspanya mutlak monarşilerinin daha önce yaptığı gibi siyasi ve ulusal bir halka dönüş ihtiyacı nedeniyle Rönesans’a karşı bir tepkiydi” (Gramsci, 1985: Defter 5 Madde 123).

Burada öne çıkan, Gramsci’nin “açıklayıcı bir kriter olarak tarihsel analoji yöntemi”ni tasarlamış olmasıdır (Gramsci 1971: 54n.4, Defter 25 Madde 2). Bu; farklı tarihsel süreçleri ve buna bağlı olarak toplumsal, kültürel ve siyasi devlet biçimlerinin kendilerine özgü konfigürasyonlarını karşılaştırmaya dayalı bir analiz çeşidi olarak tarif edilebilir. Bu yöntem temelinde, Gramsci İtalyan devlet oluşumunun daha kapsamlı Avrupa devletler sistemi ile ilişkili olarak belirleyici koşullarına bağlı tarihsel araştırma ilkeleri belirler. Daha sonra açıklığa kavuşacağı gibi, bu tarihsel analoji yönteminin yorumsal bir kriter olarak açıklayıcı değeri onun İtalyan ve Avrupa devlet oluşumlarının şekillenmesinde önemli gördüğü nedensel olaylar zinciri etrafında döner. Bu tarihsel sosyoloji yönteminin önemi, devlet oluşumunun koşulları ve yapısal gelişimle-

rini belirlemek için girilen tarihsel süreç hissinde yatar. Kimi zaman, bu bölümde daha önce açıklandığı ve daha sonra da görüleceği gibi, bu analiz söz konusu tarihsel koşulların basitleştirilmiş okumalarına bağlı olarak sadece olumsuz örneklerle ilerleyebilir. Yine de bu, Gramsci'nin İtalyan devlet gelişiminin Avrupa devletler sistemi içerisindeki nedensel ilerleyişini anlamak konusundaki önemini azaltmaz. En azından, gelecekteki tartışmalar için olağanüstü sayılabilecek belli unsurları belirlemiş olur. Bu yöntem, İtalyan Risorgimento'sunun hatlarını ve pasif devrim koşullarını açıklarken fazlasıyla ele alınacaktır.

“Güney Sorunu” ve Eşitsiz Gelişim

İtalyan devlet oluşumunun içerisinde, Gramsci, ülke ile Avrupa'nın geniş bölümlerinde görülen eşitsiz gelişim koşullarına içkin kentle kırsal arasındaki ilişkinin de izini sürdü. Kentlerle kırsal arasındaki ilişki İtalya'da Risorgimento'yu çevreleyen siyasi krizler dizisini şekillendirecek Güneyle Kuzey arasındaki tarihsel bağın bir mikrokozmosu olarak görüldü. Güneyle Kuzey arasındaki uzamsal ayrım İtalyan devletinin yaklaşık 1815'ten sonraki eşitsiz gelişimini oluşturan “görece homojen siyasi-iktisadi yapı”yı yansıtıyordu (Gramsci, 1971: 93, Defter 19 Madde 26). “Kent ile kırsal arasındaki ilişki” diyor Gramsci, “İtalyan tarihinin temel motor güçlerini ele almak için gerekli başlangıç noktasıdır” (Gramsci, 1971: 98, Defter 19 Madde 26). Böylece, Kuzeyin Güney üzerindeki ya da kentin kırsal üzerindeki liderliği ya da *prestiji* arasındaki denklem (Machiavelli'yi çağrıştıracak biçimde) köyü destekleyecek biçimde çözülmemiş bir şekilde olsa da, tarım reformu sorunlarını da gündeme getirmişti (Gramsci, 1971: 99, Defter 19 Madde 26; 101, Defter 19 Madde 26). Ulusal yapı içerisinde, namıdiğer “sessizliğin şehirleri”⁽⁶⁾ feodal geçmişin bir kalıntısı olarak, “ko-

(6) Bu adlandırma, Gabriele D'Annunzio'ya ait bir şiirler dizgesinden gelmektedir.

münel burjuvazinin bir sınıfı olarak ayrışmayla birlikte modern zamanlara uzanmış bir parazitlik mirası” olarak görül-müştü (Gramsci, 1971: 131, Defter 13 Madde 1). Bu şehirler (Asisi, Brescia, Pisa, Volterra ve Vicenza) köylülüğün “geri kalmışlığını” gündemde tutarak kıra karşı bir antipati geliştirdiler (Gramsci, 1971: 91, Defter 19 Madde 26). Bu kırsal alan dışı merkezlerin bakış açısından, Mezzogiorno’daki yoksulluk, güneylilerin yapısal siyasi ve iktisadi koşulların gelişimine ayak uyduramayarak sergiledikleri yetersizliğe ya da “geri kalmışlığa” bağlanıyordu (Gramsci, 1971: Defter 10 Madde 24). Sonuç olarak, “Mezzogiorno” doğrudan polisiye tedbirlerle ve çok daha yaygın baskı ve zor önlemleriyle denetlenen “yarı sömürgeci bir piyasa statüsüne indirildi” (Gramsci, 1971: 94, Defter 19 Madde 27).

Bu konular belki de en açık şekliyle Gramsci’nin, aynı zamanda aydınların ve onların *latifondisti* (büyük toprak sahipleri), kırsal burjuvazi ve köylüler arasında aracılık işlevi gördükleri sınıf mücadelesinin izini sürdüğü “Güney Sorununun Bazı Yönleri” (1926) adlı makalesinde dile getirilmiştir (Gramsci, 1994c: 313-37). Burada, “farklılaşan kültürel kavramlar ve zihinsel yaklaşımlara” yönelik bir odakla, kent-kır ilişkisine dair bir değerlendirme bulunabilir (Gramsci, 1971: 93, Defter 19 Madde 26). İtalya’nın güneyinin kırsal bölgesinde, Gramsci çoğu zaman karmaşık sınıf mücadelesi örnekleri sergileyen köylüler ve gündelik tarım işçilerinden oluşan *mort idi fame* yani “açlıktan kıvrananlar”a özellikle önem vermiştir. Bunların “entelektüel ve ahlaki koşulları” karakter olarak modern değil “yarı feodal”di; bunlar“olumlu değil olumsuz bir sınıf konumu” sergileniyordu ve bu konum kıyafet kodlarına, sivil görevliler olarak rollerine ve kır değil de kenti sevmelelerine bağlı olarak memuriyetteki *senyorların* kimliği üzerinden ifade ediliyordu. Böylece köylü, “sadece bir dizi pazarlık, kendi kimlik bilinci ve düşmanlarının” devlet temsilcileri olarak

“sınıfsal sınırları üzerinden bir öz farkındalık edinebildi” (Gramsci, 1971: 272-3, Defter 3 Madde 46). Bu; haydutluk, şantaj, orman yakma, hayvan sakatlama ya da belediye binalarına saldırma gibi “uzun vadeli veya etkili sonuçlar olmaksızın bir tür basit terörizm” oluşturan “anarşik kargaşa” anlamında görülebilir (Gramsci, 1971: 94, Defter 19 Madde 26; Gramsci, 1978: 84). Bu örgütlenme biçimleri aracılığıyla köylü sürekli bir mayalanma halindeydi fakat bir kitle olarak... isteklerini ve ihtiyaçlarını merkezi yollarla ifade etmekten acizdi” (Gramsci, 1994c: 327). Bu tür eylemler, “ast sınıfların ve şüphesiz onların en marjinal ve çevre unsurlarının tarihinin karakteristiği” zira bunlar “sınıf için sınıf bilincine erişmemişlerdi” (Gramsci, 1971: 196, Defter 3 Madde 48). Aynı zamanda, sınıf geçmişleriyle ilişkili olarak, Güneyli aydınlar “çalışan nüfusun fazlalığı nedeniyle gözden çıkarılabilecek bir iş makinesi olarak görülen çalışan köylüye karşı aşırı bir antipati beslemeye” başlamışlardı (Gramsci, 1994c: 329). Ne var ki, yerel partilerin ya da komünal ve bölgesel meclislerin kurulmasıyla ilişkili “kılcal süreçler” üzerinden çeşitli aydın katmanları Kuzeydeki sanayi burjuvazisine bir gözetmen olabilecek bir tarım bloğunu oluşturmak amacıyla köylüyle bağlantılı “siyasi akımların ve zihinsel süreçlerin yeniden düzenlenmesi işine” giriştiler (Gramsci, 1994c: 324-5).

Burada öncelikle vurgulanan, mülk sahipleriyle üreticiler, lortlarla köylüler arasındaki mücadelelerdir. Gramsci'ye göre, “kapitalizm toplumsal mülkiyet ilişkileri yaklaşımında genelde göz ardı edilen aile kurumuna ve dinsel mit boyutlarına içkin geleneksel ilişkileri çözmeye başlar” (Gramsci, 1975: 113). Gramsci bu şekilde, mülk sahibi sınıfların kişiselleştirilmiş siyasi ve askeri gücünü İtalya devletinin kişisel olmayan biçimi içinde yeniden inşa etmek için kullandığı araçlara doğrudan dikkati çeker. Dolayısıyla köylü, devleti ekonomiyle ya da ekstra iktisadi artı değer edinimine dayalı feodal edinim hakkı ile

piyasanın salt “iktisadi” mekanizmaları aracılığıyla elde edilen artı değer arasındaki “savaş”la temsil edilen doğrudan mülkiyet hakları mücadelesiyle hisseder (Gramsci, 1975: 75-9). Devletin, üreticilerin sınıf hissini ve zihniyetini şekillendirmek için kendini siyasi bilinç üzerinden ifade etmeye başlaması, bu şekilde görülebilir aynı anda köylü üreticiler ise emeklerini satmak durumunda kalan mülksüz bireylere dönüştürülmektedir. Sonuç olarak, “gerçeklik, kapitalizmin proletarya ile burjuvazi arasında kazdığı derin ve dipsiz çukur ve iki sınıf arasında durmaksızın keskinleşen karşıtlıktır” (Gramsci, 1975: 134). Toplumsal mülkiyet ilişkileri yaklaşımlarının aksine, sınıf mücadelesinin “epistemolojik anlamı” bu şekilde öncelik kazanarak, kapitalizmin doğuşuyla içeriden ilişkili ast sınıf öznellikleri ile devletin şekillenmesi etrafında dolanır (Gramsci, 1971: 365, Defter 10II Madde 12). Bu yaklaşım, “sağduyu”nun kalıntılarının -kabul gören “inançlar, batıl inançlar, fikirler, görme ve eyleme biçimleri”- ve “modern bir görünüş” kazandırma çabasıyla popüler kültürün ya da adetlerin, dini inançların veya ibadetlerin dönüştürülmesinin izini sürer (Gramsci, 1971: 34, Defter 12 Madde 2; 323, Defter 11 Madde 12).

Köylü üreticilerin “ortak aklının” birincil dünya görüşü; köylüler, küçük burjuvazi, kasaba işçileri, kadınlar ve aydınlar arasındaki farklılıklara istinaden başta din konusundadır (Gramsci, 1971: 420). Daha sonra, insan öznesinin yapısı, folklor ve modern felsefe unsurları, bilim ve iktisat arasında duran “ortak akıl” ile oldukça çelişkili ideolojik formasyonlardan oluşur. Buradaki kimlik değişkendir; “Taş Devri unsurları ile çok daha ileri bir bilimin ilkelerini kapsar, yerel düzeyde tarihin tüm evrelerinden önyargılar ve gelecekteki bir felsefeden sezgiler taşır”, genelde fen bilimleri bilgileri üzerinden modernite yaratma çağrısında bulunmak için eğitsel pratiklere dayanır, nesnel yasalara, haklara ve ödevlere ve iş disiplinine inanır (Gramsci, 1971: 33-5, Defter 12 Madde 2;

324, Defter 11 Madde 12; Thompson, 1968: 67-73 ile karşılaştırınız). Gramsci'nin ast sınıfların tarihini anlamak için geliştirdiği kriterler, bu nedenle ast sınıfların devlet oluşumu süreçleriyle nasıl iç içe geçtiğini anlamak için de önemlidir (Gramsci, 1971: 52-5, Defter 25 Madde 2 ve 5). Bunlar, başlangıçta, toplumsal mülkiyet ilişkileri içerisindeki gelişmeleri ve dönüşümleri analiz etmek yoluyla ast toplumsal sınıfların “nesnel” oluşumunu tanımlamayı da içerir (Gramsci, 1971: 52, Defter 25 Madde 2 ve 5). Örneğin, ast sınıfların mantıkları ve ideolojilerini olabildiğince birbirine eklemleyerek, onların baskın siyasi birlik formlarına aktif ve pasif katılımlarının yanı sıra muhalefeti koruyabilecek ya da denetimi sağlayabilecek oluşumlara dâhil olmaları da incelenebilir (Gramsci, 1971: 52, Defter 25 Madde 2 ve 5). İkincisi, ast sınıfların mevcut devlet oluşum koşullarında otonomi iddialarında bulunması için ürettikleri oluşumlara (örneğin sendikalar, işçi kooperatifleri, köylü birlikleri gibi) odaklanılabilir. Elimizde kalan, üretici sınıfların devletler ve devlet grupları tarihini oluşturmadaki rollerine dair ast sınıf tarihsel analizi için tarihsel materyalist bir yöntemdir (Green, 2002: 19-20). Yoksulların bu “ahlaki ekonomisi” bu nedenle eski sınıf oluşumlarının ve yüzlerce yıl öncesinden gelen bilincin “parçalı enkazını” ve modern bir devlete geçişte etkili olan yeni izleklerin belirlenmesinde önem kazanır (Thompson, 1971/1993: 12, 293-4). Hepsinden öte, sınıf oluşumunun deneyimsel tarihsel süreci buna bağlı olarak, yöneten ve yönetilenlerin kendine özgü karşıtlık ve sömürüye dayalı bilişsel sistemlerinde ve hayatlarında yerleşik olarak tanımlanır (Thompson, 1978: 148 ile karşılaştırınız). Bu görüşler, moderniteye dönüşümlerde gizli kimliklerin ve öznelliklerin yapılandırılmasını ele almak için bir yol çizerler ancak genelde toplumsal mülkiyet ilişkileri tespitlerinde gözden kaçırılırlar. Bu kültürel asimilasyonun temeli ise kapitalizmin ilkel birikim süreçleri üzerinden doğuşuydu; “bu şekilde, Güney’in “kolonyal”

iktisadi sömürsünün ve yoksullaşmasının arttığını” demişti Gramsci, “ve Güneyli küçük burjuvazinin devletten kopuşunun hızlandığını göreceğiz” (Gramsci, '1978: 352; Gramsci, 1977: 179-81 ile karşılaştırınız). Buna bağlı olarak, kuzey ile güney arasındaki ideolojik ve sınıfsal ilişkilerin ulusal ekonomi ve İtalyan devleti içinde Risorgimento tarihine oldukça içkin olduğu da görülecektir.

İtalyan Risorgimento'su, Pasif Devrim ve “Uluslararası”nın Varlığı

Gramsci, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl Avrupa tarihindeki eşitsiz ve bileşik gelişim konularını bir dizi pasif devrim olarak görmüştü. Bu, onun, modern Avrupa devletlerinin yaratılmasını etkileyen Fransız Devrimi'nin “sınıf ‘kanalları” yoluyla yayılması analizinde açıkça görülür. Bu olaylar, modernleştirme stratejileri ve pasif devrim olarak bilinen ardışık sınıf mücadelesi dalgaları ve ulusal savaşlar üzerinden ilerlemiştir (Gramsci, 1992: 230-1, Defter 1 Madde 151)

Fransa'da... soylularla monarşi arasındaki ayrışmanın yanı sıra, monarşi, soylular ve üst burjuvazi arasında bir ittifak da vardı. Ne var ki, Devrim Fransa'da ilk aşamalarında solup gitmesini engelleyen halk sınıfları tarafından kışkırtıldı; aynı şey güney İtalya'da ya da daha sonra Risorgimento döneminde yaşanmadı. (Gramsci, 1996: 97, Defter 3 Madde 103)

Başlangıçta, 1860-61'de ülkenin siyasi bütünleşmesi döneminde zirveye çıkmış İtalyan ulusal özgürleşme hareketi olan Risorgimento'yu açıklamak için geliştirilmiş pasif devrim kavramı bir dizi başka tarihsel fenomeni kapsayacak şekilde genişletildi.⁷⁾ İtalya konusunda, “pasif” yan, Giuseppe Mazzini

7) Ayrıca pasif devrim teriminin Vincenzo Cuoco (1770-1823) ve onun Napoli'leki 1799 devrimi ya da Parthenopean Cumhuriyeti hakkındaki eserinden aynen alındığını bilmek gerekir.

ve Giuseppe Garibaldi gibilerinin başını çektiği *Partito d'Azione*'deki potansiyel "Jakobenler" in halk kitlelerinin ve daha önemlisi köylülerin taleplerini yansıtacak bir program kuramaması nedeniyle Risorgimento'da yeşeren kısıtlayıcı hegemonya biçimine işaret eder. Bunun aksine, itirazlar bastırılmış ve mülkiyet ilişkilerindeki değişimler (Kont) Camillo Benso Cavour'un başını çektiği "İlımlılar"ın bir yandan Mezzogiorno'daki büyük toprak sahipleri ve Kuzey burjuvazisi arasında ittifaklar kurarken bir yandan da parlamentodaki muhalefeti mevcut toplumsal formasyon içerisindeki özümsemiş değişim (ya da *transformismo*) yoluyla eritmesi sayesinde gerçekleşti. "Hiç şüphesiz denebilir ki," diyordu Gramsci, "1848'den itibaren İtalya'nın bütün devleti *transformismo* ile şekillenmiştir" (Gramsci, 1971: 58, Defter 19 Madde 24). *Partito d'Azione* İtalyan burjuvazisininin 1815 sonrası uluslararası eşitsiz gelişim devletler sistemi içerisindeki görece zayıflığını yansıtacak biçimde bir Jakoben güç çıkarmayı başaramadı, böylece:

İtalya'da mücadele kendini eski sözleşmelere ve mevcut uluslararası düzene karşı ve yarımada'nın bir kısmını işgal ederek, geri kalanını da denetim altında tutarak tüm bunların temsilcisi haline gelen yabancı bir güce -Avusturya- karşı bir mücadele olarak ortaya koydu (Gramsci, 1971: 80-2, Defter 19 Madde 24).

Dolayısıyla süreç tam anlamıyla "pasif" değildi, tersine devlet müdahalesiyle "devrim" girişimiydi ya da yeni toplumsal grupların siyaset üzerinde kitlesel bir üretici denetimini genişletmeksizin politik düzene dâhil olmasıydı (Sassoon, 1987: 210). Burada anlamlı olan, İlımlılar'ın "ulusal sorunun tüm sağcı güçlerin -büyük toprak sahipleri sınıfları da- Piedmont etrafında bir devlet ve ordu şeklinde bir blok oluşturmasını gerektirdiğini" düşünmeleri idi (Gramsci, 1971: 100, Defter 19 Madde 26). Bu, daha önce de bahsi geçtiği gibi, sükûn için-

deki “sessizliğin şehirleri”nde yaşayan kırsal Güneyli burjuvazinin -iktisadi tarihin emeklileri- asalaklığından miras kalan prekapitalist toplumsal ilişkilerin tortularını olduğu gibi bıraktı (Gramsci, 1971: 281, Defter 22 Madde 2). Giuseppe Garibaldi'nin (2004: 15) sözleriyle:

Heves ve enerjiyle öylesine dolu halde topraklarını işgal eden düşmana direnmeyi bırakın, onun üstesinden bile gelen bütün ülke onu yönetenlerin -monarşi, entelijansiya, memurlar- budalalığı ve ihaneti nedeniyle bezgin ve tembel bir devlete dönüştürülmüştü.

Sonuç, köklü bir toplumsal değişimdi fakat ast sınıfların ve özellikle de köylülerin çıkarlarını ulusal bir devlet içerisinde savunma girişimi yoktu. Bu nedenle “pasif devrim kavramı”, Neil Davidson'un belirttiği gibi (2005b, 19), klasik tarihsel materyalizm geleneği içerisinde geliştirilmiş “yukarıdan devrim” sürecini tanımlamak için en isabetli kavramdı. İtalya'da, eksik olan şey, “diğer uluslarda ulusal-halkçı kolektif iradeyi uyandıran ve örgütleyen ve modern devletleri kuran” bir Jakoben gücü (Gramsci, 1971: 131, Defter 13 Madde 1). Ya da, Fred Halliday'in söylediği gibi (1999, 246), “İtalya'daki tamamlanmamış burjuva devrimi konusunda... [Gramsci] bileşik ve eşitsiz gelişimin etkisine dair güçlü bir örneğe sahipti.”

Her ne kadar pasif devrim kavramı onun İtalya'daki liberal devlet krizine dair yazılarından çıksa da, Gramsci bu kavramı devrimci Fransız Jakobenziminin gölgesindeki Avrupa kastında görülen dönüşümlerle ilişkilendirdi (Gramsci, 1995: 330, Defter 10I Madde 0; 348-50, Defter 10I Madde 9). Özelde bu, Jakobenlerin “burjuvaziyi ulusun önde gelen, hegemonik sınıfı haline getirdiği, diğer bir deyişle yeni devlete kalıcı bir zemin verdiği ve kompakt modern Fransız ulusunu yarattığı” Fransız Devrimi kalkışmasından farklı olarak köylü üretici kitlelerin aktif katılımı olmaksızın “burjuva” doğrultusundaki

toplumun dönüşümü konusundaydı (Gramsci, 1971: 79, Defter 19 Madde 28). Gramsci'ye göre, Fransız Devrimi halk desteği ve eski feodal sınıfların yok edilmesi temelinde bir “burjuva” devlet kurdu ancak Avrupa’da kapitalizmin genişlemesine uygun siyasi biçimlerin kuruluşu farklı bir şekilde gelişti - buna bağlı olarak Gramsci “burjuvazinin iktidarı aldığı süreç için Fransa, Almanya ve İtalya (ve İngiltere) arasındaki farkları” aydınlattı, zira “gelişim ve aktif ve pozitif siyasi unsurlar olarak sürecin en zengin olduğu yer Fransa idi” (Gramsci 1971: 82-3, Defter 19 Madde 24). Napolyon sonrası restorasyon dönemini takiben (1815-1848), “burjuva” toplumsal ve siyasi düzeni kurma eğilimi mutlak ya da sabit bir anlamda olmasa da evrensel bir ilke olarak görüldü (Gramsci, 1994c: 230-3). “1815’ten itibaren bütün tarih” diye yazıyordu Gramsci, “geleneksel sınıfların kolektif bir iradeyi engelleme... ve uluslararası bir pasif denge sisteminde “ekonomik-korporatif” iktidarı elde etme çabalarıyla doludur” (Gramsci, 1971: 132, Defter 13 Madde 1). Dahası, “[sınıf mücadelesinin] “ardışık dalgaları” toplumsal mücadeleler, aydınlanmış monarşik düzenin yukarıdan müdahaleleri ve ulusal savaşların -son ikisi daha baskın olmak üzere- bir kombinasyonuydu” (Gramsci, 1971: 115, Defter 10II Madde 61). Bu; halkın dünyanın geri kalanının da taklit edeceği tepeden inme değişim sürecinin (aktif olsa da) ikincil unsurları haline geldiği süreç boyunca on dokuzuncu yüzyıl ortası Avrupa ulusal bütünleşmelerinin temel niteliğiydi. Zira, Hobsbawm’ın da belirttiği gibi (1975, 73, 166), Trotsky’nin eşitsiz ve bileşik gelişime dair argümanlarının gücüyle yankılanan bir cümleyle anlatmak gerekirse, “moderniteye geçiş yapmak isteyen ülkeler uygulamalarda olmasa da, normal olarak fikirler konusunda taklitçi ve sahte idi.” Dolayısıyla, bir pasif devrim, şiddet toplumsal kalkışmayı da içeren bir devrimdi, fakat devlet iktidarının ve kapitalist mülkiyet ilişkileriyle uyumlu kurumsal bir

çatının yaratılmasına ön ayak olan görece ufak bir eliti de kapsıyordu.⁽⁸⁾ 1848 devrimlerini analiz eden Gramsci, buna bağlı olarak “On sekizinci Brumaire tipi” “somut *coup d’etat*”ın, “Kırk Sekizinci ‘Kalıcı Devrim’ formülü”nün “siyaset biliminde ‘sivil hegemonya’ formülü ile genişletilip güçlendirileceği” şekilde değiştirildiğini öne sürdü (Gramsci, 1971: 220, Defter 13 Madde 27; 243, Defter 13 Madde 7). Böylece sonuçtaki diyalektik ilerici ve gerici unsurlar kombinasyonu “devrim-restorasyon” ya da “devrimsiz devrim” olarak tanımlandı (Gramsci, 1992: 137, Defter 1 Madde 44).

Çeşitli pasif devrimlerin eşitsiz ve bileşik gelişimleri içerisinde kendilerini gösteren bu devlet oluşumu yörüngeleri bir kez daha mutlakiyetçiliğin kusursuz mirasıydı. Bu bölümün ilk kısmından hatırlanacağı üzere, doğu Avrupa’daki mutlakiyetçi devlet fazlasıyla merkeziydi ve serflik yerleşmiş, senyoral iktidar köylü üzerinde yoğunlaşmıştı, zira “bölgesel, kişisel ve iktisadi lortluk, tebaası üzerinde kümülâtif haklarını kullanan tek bir malikâne otoritesinden oluşuyordu” (Anderson, 1974b: 223-4). Burada, mutlakiyetçilik mirası fazlasıyla yoğun, hiyerarşik ve merkezi bir devlet yapısıydı ve bu yapı sınıf kompozisyonunu ve işlevini kör şiddet yoluyla köylü üzerinde baskı ve sömürü olarak gösteriyordu (Anderson, 1974b: 430). Gramsci’yi şu tespite sürükleyen de işte bu mirastır,

Rusya’da [yani Doğu’da] devlet her şeydi, sivil toplum ise ilkel ve peltemsi idi; Batı’da devletle sivil toplum arasında uygun bir ilişki vardı ve devlet sarsıldığına sivil toplumun sağlam yapısı anında belirirdi (Gramsci, 1971: 238, Defter 7 Madde 16).

Daha önce de anlatıldığı gibi, Avrupa’da mutlakiyet çağının zengin altyapısı; devlet oluşumunun sonraki süreçleri, farklı

8) Pasif devrim kavramının Gramsci tarafından Marx’ın *Ekonomi Politikiğin Eleştirisine Katkı*’ya “Önsöz”ün aleni bir yorumu olarak geliştirildiğini not edin; bakınız, Marx (1859/1987, 261-5).

gelişim yörüngeleri ve devletle sivil toplum arasındaki farklı bölgeleri şekillendiren ilişki için bir bakış açısı sağlar. Fakat, Gramsci'nin belki de eşi benzeri olmayan bir şekilde önerdiği şey, Avrupa'nın Doğu-Batı şeklindeki iç bölünmesini ve kuzey güney şeklindeki coğrafi, bölgesel ve uzamsal yapılanmasını tanımlamaktır. Bu ikincisi, İtalyan gelişimindeki "güney sorunu" ile ilişkili olarak daha önce anlatıldığı gibi, moderniteye geçişler ve ilgili kültürel temsil biçimlerini şekillendirmek konusunda oldukça anlamlıydı (Moe, 2002: 297). Pasif devrim kavramıyla ilişkili bu farklı bölgesel gelişim eksenleri, sermaye genişlemesi ve modern devletin doğuşu ile karakterize edilmiş benzer ama ayrı "kuzey-güney eşitsiz gelişimi" sorunlarını görmeyi mümkün kılmaktadır (1. Bölüme bakınız). "Pasif devrim kavramı, bana öyle geliyor ki" diyor Gramsci (1996, 232, Defter 4 Madde 57), "yalnızca İtalya'ya değil, radikal bir Jakoben tarzı siyasi devrime gitmeksizin devleti bir dizi reform ya da ulusal savaşla modernize eden ülkelere de özgüdür."

Buradaki konu, işlenen örneklerin tarihsel geçerliliği değildir. Her şeyden öte, bizzat Gramsci'nin de belirttiği gibi, "tarihçiler Fransız Devrimi'ni oluşturan olaylar grubunun limitlerini belirlemekte hiçbir şekilde hemfikir değildir (olmaları da gerekmez)" (Gramsci, 1971: 179-80, Defter 13 Madde 17).⁹⁾ Bizzat Gramsci'nin de fazlasıyla farkında olduğu gibi, geliştirdiği teori "mekanik bir şekilde... Fransız Devrimi'nden on dokuzuncu yüzyıla dek İtalya ve Avrupa tarihine uyarlanamayacak" bir "yorum kriterinden" ibaretti. "Bir araştırma ve yorumlama ilkesini bir 'tarihsel sebebe' dönüştürmek" tehlikelidir (Gramsci, 1971: 114, Defter 15 Madde 62; 116, Defter 10II Madde 61;

9) Anlamlı şekilde, Roger Simon (1991, 34) "Gramsci'nin Fransız Devrimi yorumunun idealizm sınırlarında olduğunu" not eder ve bu okuma ile başka Marksist okumalar arasındaki anlamlı farklar görülebilir (bakınız, Hobsbawm, 1990 ve Conninell, 1987)

180, Defter 13 Madde 17). İtalya içerisindeki kapitalist gelişim çizgisinde fazlasıyla kendine özgü bölgesel farklılıklar, kent ile kır arasındaki ilişki ve toplumsal sınıflar arası politik temsil ve gerilim biçimleri başka incelemelerde ele alınmıştır (bakınız, Davis, 1979; Davis, 1994; Morris, 1997; Schneider, 1998). Fakat tarihsel sosyolojideki belli kıyaslamalı yöntem sorularını göz önüne almadan Gramsci'nin sunduğu tarihsel modern devrim tespitini sorgulamak kolaycılığa kaçmak olur (Ghosh, 2001: 16-19). Bu temelde, Gramsci'yi Fransa, İngiltere veya İspanya'yı bir tutarak mutlakiyetçilik ve monarşilerin "burjuva" karakterine dair tarihsel sorunları birleştirmesi ya da kategorileri bir tarihsel evreden alıp tekrar tarihin içinde okuması nedeniyle yok saymak fazla tez canlı davranmak anlamına gelecektir (Anderson 1974b: 169n.52). Feodalizm ve ortaçağ kilisesi dönüşümlerini modern dünyanın tarihsel koşulları ve gelişmeleri ile değerlendirmek başka incelemelerde de sıkça görülen bir şeydir (örn: Fontana, 1993).

Bunun aksine, Gramsci'de ortaçağ komünlerindeki mutlakiyetçi devlet biçimlerini ilk dönem modern kapitalizm çağından ve İtalyan tarihsel gelişimine damga vuran Risorgimento'dan ayıran bir dönemleştirme görülebilir. Tekrarlamak gerekirse, geç ortaçağ ve ilk dönem modern devlet oluşumunun tarihsel sosyolojisini bu şekilde yorumlama tarzı, mekanik bir şema olarak sunulmamıştır. Bir yorumlama kriteri olarak tarihsel analogi yöntemi modern devletler tarihinin genel yönümler ve tarihsel özgüllüklere göre yerleştirilebildiği birtakım karşılaştırmalı siyasi bilimler ilkelerini açıklığa kavuşturmaya çalışır (Gramsci, 1971: 107, Defter 15 Madde 17; 108-9, Defter 15 Madde 11; 114, Defter 15 Madde 62). Burada vurgulanan nokta, modern devletlerin yaratılmasındaki şekillendirici koşullar içerisinde kendine özgü sonuçları ve "pasif devrimlerde -yani bir yenilenme mücadelesinde bir devletin yerel toplumsal grupların yerini alması- 'Piedmont' tarzı bir işlevin

anlamını” kavrama ihtiyacıdır (Gramsci, 1971: 83, Defter 19 Madde 24; 104–6, Defter 15 Madde 59; 115–20, Q-Defter 10II Madde 61 ve Defter 10I Madde 9). On dokuzuncu yüzyıl boyunca, özellikle de 1848-1871 arasında Avrupa tarihine damgasını vuran devlet kurma çabalarına benzer hale gelen işte bu Piedmont “işlevindeki” zayıflıktır (Gramsci, 1971: 110, Defter 15 Madde 11).

Dolayısıyla pasif devrim, sermaye düzenindeki süreklilikleri ve değişimleri ifşa eden bir portmanto kavramdır. Liderlerin “İtalya’da modern bir devlet kurmayı amaçladığı [fakat] sonuçta bir piç ürettiği” dönemde yönetici sınıfın hegemonya koşulları üzerinden üretici sınıflarla tam anlamıyla kaynaşmaktaki beceriksizliğini örnekleyen Risorgimento örneğindeki süreçler (Gramsci, 1971: 90, Defter 19 Madde 28). Yani, “ülkenin iktisadi yapısındaki... şöyle ya da böyle erişimi zor değişimlerin” “liderlik olmaksızın tahakküm” koşullarında gerçekleştiği bir durum: hegemonya olmaksızın diktatörlük (Gramsci, 1995: 350, Defter 10I Madde 9; Gramsci, 1971: 105-6, Defter 15 Madde 59). Bunun sebebi, “ilerleme hızının geniş bir yerel iktisadi gelişime değil... ideolojik akımlarını -daha ileri ülkelerin üretim gelişiminden doğan akımlar- çevre ülkelere yönelten *uluslararası gelişmelerin* bir yansımasıdır” (Gramsci, 1971: 116-17, Defter 10II Madde 61, italik sonradan eklenmiştir).

Bu analizin uluslararası boyutları göz ardı edilmesin diye, Gramsci yukarıdaki pasif devrim koşullarını ve tarihsel analogi yöntemini toplumsal dönüşüm ve kapitalist genişleme süreçleriyle ilişkilendirmiştir. Risorgimento, İtalyan devletinin uluslararası eşitsiz gelişim sistemi içerisindeki konumu nedeniyle oluşan “yapısal zayıflıkları onarma” çabasıydı (Gramsci, 1985: 245, Defter 19 Madde 5). Çünkü “uluslararası ilişkiler, İtalyan Risorgimento’sunun gelişim çizgisini belirlemekte oldukça önemliydi” (Gramsci, 1971: 84, Defter 19 Madde 24).

Sonuç olarak, “aynı tarihsel gelişmenin [yani pasif devrimin] kendini farklı ülkelerde gösterdiği asıl süreçteki çeşitlilikler sadece farklı ulusların iç ilişkilerindeki farklılaşan kombinasyonlarla değil, aynı zamanda farklılaşan uluslararası ilişkilerle de ilişkilendirilmelidir” (Gramsci, 1971: 84, Defter 19 Madde 24). Tarihsel bir metodoloji içerisinde “uluslararası”nın asıl varlığına göndermede bulunmak, bu nedenle, “söz konusu ülkedeki iç güçler ve uluslararası güçler ilişkisinden [ve] ülkenin jeopolitik konumundan kaynaklanan karmaşık problemin nasıl belirdiğini” tespit etmeyi gerektirmiştir (Gramsci, 1971: 116, Defter 10II Madde 61). Bu da, aynı kavramlarla açıklanan organik ve konjonktürel tarihsel hareketlerin analizine sürükledi, böylece “devlet içerisindeki hegemonik sistemleri” oluşturan “toplum içi ilişkiler” (üretim güçlerinin gelişimi, baskı seviyesi ya da siyasi partiler arası ilişkiler) kaçınılmaz olarak “hegemonik sistemlerdeki devletler kombinasyonunu” oluşturan “uluslararası güç ilişkileri” (büyük güçler, bağımsızlık ve egemenlik) ile ilişkilendirildi (Gramsci, 1971: 176, Defter 13 Madde 2). Ardından “devletler arası uluslararası ilişkilerin gelişimi” ile “bir ulus içerisindeki bir sınıfı oluşturan çeşitli gruplar arası ilişkiler” birbiriyle bağlantılandırılarak “sınıf mücadelesinin kapalı ‘oyunu’” analiz edildi (Gramsci, 1975: 62). Dolayısıyla, “uluslararası çeperde, rekabet, özel ve ulusal mülkiyeti edinme mücadelesi ulusal çeperdeki aynı hiyerarşileri ve kölelik sistemini yaratır” (Gramsci, 1977: 69). Gramsci’nin tarihsel analogi yöntemindeki “uluslararası”nın neden-sonuç ilişkisine dair üç örnek kısaca açıklanabilir.

Birincisi, kapitalizmin eşitsiz ve bileşik gelişimi, (i) uluslararası devletler sisteminin (Britanya, Fransa, Almanya, ABD) yapıtaşını oluşturan kapitalist devletler grubu ve (ii) döneminde kapitalist dünyanın çevresini temsil eden devletler (İtalya, Polonya, Rusya, İspanya, Portekiz) arasındaki bir ayrım üzerinden anlatıldı (Gramsci, 1978: 408-10). İlkinde, “küresel siya-

si-iktisadi sistem” giderek artan oranlarda “Anglo-Sakson dünya hegemonyası”nın yanı sıra “tüm dünyanın Anglo-Sakson kapitalizmine kolonyal itaati” şekline dönüşüyordu (Gramsci, 1977: 81, 89). Gramsci'ye göre, bu yüzden kapitalizmin eşitsiz gelişimi “kolonyal nüfusların tüm kapitalist sömürü yapısının temelini oluşturduğu dünya tarihsel bir fenomendir” (Gramsci, 1977: 69-72, 302). Buna bağlı olarak, daha önce bahsedilen Avrupa merkezci difüzyon problemine bir atıf olarak, “Avrupa medeniyeti yararına... sanayi için ucuz hammadde” üreten “beyaz sömürücülere ve katillere karşı renkli insanların sınıf mücadelesi”nin ön plana çıkarılması gerekliliği vardı (Gramsci, 1977: 60, 302).⁽¹⁰⁾ Aynı zamanda, çevre Avrupa toplumlarının kapitalist faaliyete geç girişi, devlet güçlerinin iktisadi krizin anlık sonuçlarını öteleyecek ideolojik mekanizmaları yaratmakta “etkisiz” olduğu anlamına geliyordu, yani devlet dönüşümü biçimi “uluslararası kapitalist sistemdeki baskın koşullar” tarafından çevrelenmişti (Gramsci, 1975: 95; Gramsci 1977: 128; Gramsci 1978: 408-10). Tarihsel sosyolojik yöntemi çerçevesinde, Gramsci bu nedenle uluslararası devletler sisteminin kurucu öğeleri olarak kendine özgü eşitsiz gelişim bağlamlarının izini sürdürdü.

Avrupa merkezcilikten potansiyel kopuş meselesi, Gramsci'nin, Avrupa ve sömürgelerini birbirine bağlayan “bağlayıcı dokular” ya da bunların iç içe ve üst üste geçmiş eş zamanlı ve etkileşimli tarihlerini anlamak için farklı deneyimlerin üzerine etraflıca düşünmek ve kolektif bir şekilde yorumlamak çağrısından doğmuştur (Gramsci, 1977: 60). “Uluslararası”ını bu şekilde teorize etmek, Philip McMichael'ın *birleşik karşılaştırma* yöntemi olarak ortaya koyduğu kavrama yakındır. Bu, *kendine özgü devlet oluşumlarının kapitalist modernitenin genel*

10) Bu pasaja, Slater'ın (2004, 160) kolonyal ve postkolonyal iktidar ilişkilerine ilişkin gelişimin jeopolitik eşitsizliği çalışmasında aşıta bulunulmuştur.

çerçevesi içinde gerçekleştiği dünya tarihsel süreçleri içerisindeki iç içe geçmiş devlet geçişi örneklerine odaklanan yorumlayıcı bir tarihsel sosyoloji yaklaşımıdır. McMichael'in sözleriyle ifade etmek gerekirse (1990, 392, italikler orijinaldir), bu yöntem “karşılaştırmalı toplumsal fenomenleri tarihsel olarak entegre bir sürecin farklılaşmış sonuçları ya da anları olarak görür, geleneksel karşılaştırma ise bu tür toplumsal fenomenleri paralel konular olarak tanımlar. Bu nedenle farklı pasif devrimler, kapitalizm düzeninin dünya piyasası ve uluslararası devletler sistemi içerisindeki tarihsel olarak ilişkili devlet oluşumu anlarının kümülâtif bir sürecinin parçası olarak anlaşılmalıdır. Birleşik karşılaştırma, pasif devrim süreçlerini eşitsiz ve bileşik gelişimin genel dünya tarihsel koşulları ile içeriden ilişkili kendine özgü devlet geçişi örnekleri olarak görme yöntemini de içerir. Sömürgecilik sonrası dünyadaki tarihsel olarak ilişkili, farklı ulusal pasif devrim süreçleri bu nedenle dünya kapitalizminin uluslararası koşulları içerisindeki bağlantılı örnekler olarak görülebilir.

İkincisi, bu tür faktörler, Gramsci'nin Faşizm sorgulamasında İtalyan tarihindeki en son sermaye genişletme girişimi olarak aynı şekilde belirtilmişti: “Faşizm tam olarak yeni bir liberalizm değil midir? Faşizm tam olarak, liberalizmin on dokuzuncu yüzyılda olduğu gibi yirminci yüzyılın ‘pasif devrim’ biçimi değil midir?” (Gramsci, 1988: 264-5; 1971: 119, Defter 10I Madde 9). Dünya ekonomisinin eşitsiz gelişimi içinde Faşizm ideolojisi İtalya'daki yönetici sınıflar tarafından -kırsal mülkiyetteki dönüşümlerin bir sonucu olarak kentsel ve kırsal küçük burjuvazideki bir toplumsal zeminle işbirliği halinde- üretim güçlerini “daha ileri endüstriyel formasyonlara kıyasla” geliştirme çabası olarak tanımlanır (Gramsci, 1971: 120, Defter 10I Madde 9; 1978: 350). Faşizmin politik iktisadı bu nedenle finans sermayesinin devlet üzerindeki artan hâkimiyetine işaret eden “İtalya'daki Anglo-Amerikan sermaye-

sinin müdahalesine” bir tepkiydi (Gramsci, 1978: 352, 403). “O halde uluslararası boyutta faşizm ne anlama gelir”, diye soruyor Gramsci. “Üretim ve değişim problemlerini makineli tüfekler ve tabancalarla çözme girişimidir” (Gramsci, 1978: 23). Oldukça açıktır ki, bu nedenle pasif devrimin “hem pratik (İtalya için) hem de ideolojik (Avrupa için)” temsilcisi Faşizm idi (Gramsci, 1971: 120, Defter 10I Madde 9; 1995: 350, Defter 10I Madde 9). İtalya’da, Faşizm pasif devrim koşullarında İtalyan siyasetine daima hâkim olan muhafazakâr tepkinin bir dönüşümü olarak görüldü. Bu, hem içerideki kolonyal sömürüye (Katolik Hareket’in ve Faşist rejimin “devlet biçimi” olarak monarşinin desteğiyle Mezzogiorno’daki Güneyli kitlelerin sömürülmesi biçiminde) hem de dışarıdaki kolonyal sömürüye (Etiyopya’ya genişleme biçiminde) yol açtı (Gramsci 1978: 352, 371). Bunlar; sömürüyü Mezzogiorno’dan kolonyal genişlemeye kaydırma girişimiyle “sömürülebilecek kolonyal topraklar serabının” peşinden giderek iç politikanın gerekliliklerini yerine getiren 1876-1896 arasında çeşitli defalar İtalyan başbakanlığı yapmış Francesco Crispi (1818-1901) gibi liderlerin marifeti olan eşzamanlı kolonyal sömürü biçimleri olarak görülmelidir (Gramsci, 1971: 68, Defter 19 Madde 24). Dolayısıyla, eşitsiz ve bileşik gelişime yönelik İtalyan tepkileri kapsamlı kolonyalizm eğilimlerine yönelikti, şöyle ki;

Kaynak bakımından zengin ve kâr oranının düşme eğilimi göstermesi gereken bir seviyeye ulaştığı kapitalist Avrupa, gelir getirici yatırım alanlarını genişletme ihtiyacı içindeydi; bu nedenle 1890’dan sonra büyük kolonyal imparatorluklar kuruldu (Gramsci 1971: 68, Defter 19 Madde 24).

Dolayısıyla:

Faşizmin tüm ideolojik propagandası ve siyasi ve iktisadi faaliyeti onun “emperyalizm” eğilimi ile taç-

landırıldı... Faşizm, bir savaşın tohumlarını taşır fakat bu savaşta, faşist İtalya aslında dünya hâkimiyeti peşindeki emperyalist gruplardan birinin ellerinde bir araca dönüşecektir (Gramsci 1978: 352).

Burada bir kez daha, Gramsci'nin tarih anlayışı ve Avrupa merkezlikten potansiyel kopuşuna tanık oluyoruz.

Üçüncüsü, yirminci yüzyılın başındaki uluslararası devletler sisteminin eşitsiz ve bileşik gelişim koşulları arasında en başta Rus Devrimi'nin kendine özgü bağlamı ve (bir tepki olarak) Woodrow Wilson'ın liberal enternasyonalizmi geliyordu. İkinciye atfen, genellikle liberal reformizm yakıştırmaları yapıldı. Gramsci ise şöyle yaklaştı, "İktisadi düzeyde burjuva sınıfı enternasyonaldir: "Siyasette liberalizm*, iktisatta serbest ticaret" şeklindeki bir sınıf doktrinini hayata geçirmek için ulusal farklılıkların aşılması zorunludur (Gramsci, 1975: 105). Daha ötesi, Wilsoncu kozmopolitanizmin yayılışı ve Milletler Cemiyeti "modern kapitalizme uygun ideoloji" olarak tanımlanmıştır:

O, burjuva kozmopolisi kurmak ve yalnızca dünya piyasalarındaki ulusal tekellerin çöküşüyle mümkün olabilecek bireysel zenginleşme için çok daha sınırsız bir yarışa izin vermek amacıyla bireyi, prekapitalist iktisadi yapılara dayalı tüm kolektif otoriter zincirlerden kurtarmayı hedefler. Wilsoncu ideoloji antiKatolik'tir, antihiyerarşiktir: Papa'nın daima lanetlediği ancak ona karşı hiçbir zaman Feodal Katolikliğin geleneksel iktisadi ve siyasi mirasını savunmadığı şeytani kapitalist devrimdir (Gramsci, 1975: 114, ayrıca 129-31 ile karşılaştırın).

Rus Devrimi de bir yandan tarihsel gelişimin kendine özgü ulusal karakteristikleri doğrultusunda anlatılırken bir yandan da bu karakteristiklerin kendi "normal gelişimleri" içerisinde Batı dünyasından farklı olduğu not edilmiştir. Gramsci'nin de-

diği gibi, “genişlemekte olan nedensellik, birleşik ve dolaşıktır” fakat ayrıntılı araştırma, tarihi “bir matematiksel hesaplama olarak görmemelidir: Tarihin metrik bir ondalık sistemi, ilerici bir eşit miktarların numaralandırılması sistemi yoktur.” Dolayısıyla, “nedensellik süreci, soyut ve genel bir bakış açısıyla değil, Rus olayları içerisinde ele alınmalıdır.” Bu; kapitalist gereklilik ilişkilerinin hem devletler sisteminin uluslararası koşullarını hem de Rusya’daki kendine özgü devlet oluşumu koşullarını şekillendirdiği kendine özgü bir duruma odaklanmak için “öngörülebilir gelişimin sabit evrelerinin” ilerlemesine dayalı bir tarih anlayışını reddetmeyi gerektirir (Gramsci, 1975: 149-55; ayrıca Gramsci, 1994c: 39-42 ile karşılaştırınız). Bu yaklaşım, şu meşhur soruda gizlidir: “Uluslararası ilişkiler temel toplumsal ilişkilerden (mantıksal olarak) önce mi gelir sonra mı? Sonra geldiğine şüphe yok... Ne var ki, uluslararası ilişkiler siyasi ilişkilere hem aktif hem de pasif olarak tepki verirler” (Gramsci, 1971: 176, Defter 13 Madde 2). Gramsci’nin sınıfsal mücadele konularını dünya tarihi unsurlarına ve “dünya sisteminin bir parçasını oluşturan ve uluslararası olayların baskısına boyun eğen” ulusal tarih unsurlarına bağlama şekli de işte böyledir. Dolayısıyla, ulusal çeper içerisindeki bu tür koşullar “sadece bir dünya bağlamı içerisinde anlaşılabilir ve çözülebilir” (Gramsci, 1977: 69, 128, 357).

Sonuç: “Tarihin Sırrı”

Bu bölüm, Gramsci’yi onun kapitalizmin egemen devletler sistemine bağlı konusundaki tarihsel sosyolojik yaklaşımına referansla çözümleyerek bu kitabın amacını bir adım ileri taşımayı hedeflemiştir. Bunu, devletler sisteminin eşitsiz gelişimini ve kapitalist moderniteye pasif devrim yoluyla geçişlerin uluslararası nedensel boyutunu anlamak konusunda Gramsci’nin katkısını aydınlatmak amacıyla devlet oluşumuna, egemen bölgeselliğe ve kapitalizme dair toplumsal mülkiyet ilişkileri perspektiflerini çıkış noktası olarak yapmıştır. Temelde

bu, Gramsci'nin İtalya'daki devlet oluşumunun başlangıç aşamalarına dair görüşlerinin Machiavelli'nin mutlakiyetçi devlet ve Rönesans İtalyası'nda karşılaştığı toplumsal gerçekliklerle ne kadar paralel olduğunu ortaya koymayı da içermiştir. Birinci bölümde özetlenen tezlerle bağlantılı olarak, argüman İtalya Mezzogiorno'daki eşitsiz gelişim koşullarını ve “güney sorunu”nu tartışmaya yönelik sürdürülmüştür ve bunun için ast sınıfların tümünden bir sınıf mücadelesi içerisindeki seküler mücadelesine özel önem atfedilmiştir. Bu; toplumsal bir mülkiyet ilişkileri yaklaşımında bir kenara itilmiş unsurlar olan yeni toplumsal kimliklerin ve öznelliklerin devlet oluşumu ve kapitalist üretime özgü sınıf mücadeleleri serisi üzerinden yaratıldığı süreçlere eğilmeyi gerektirir. Bu tür boyutları göz ardı etmek devlet biçimlerini yönettikleri ve yürüttükleri ast sınıflar bağlamında ele almayarak devlet oluşumu tarihini devlet sınıfları tarihine indirgeme riski taşır. Marx ile Engels'in (1848/1998, 48) *Komünist Manifesto*'da belirttiği gibi; mülkiyet, aile, hukuk, adetler ve hakların toplumsal tanımlarının üretici sınıfların “sermayeye modern itaatleri” içerisindeki eylemleri üzerinden nasıl somutlaştığını belirlemek şarttır. Zira bu, “tarihin sırrı”dır: “Varlık ile öz, nesneleştirme ile öz onay, özgürlükle mecburiyet, bireyle türler arasındaki çatışmadır” (Marx 1844/1975, 296-7).

Gramsci'nin moderniteye geçişe dair tarihsel sosyolojik yaklaşımı, tarihsel olarak belli devlet oluşumu süreçleri içerisindeki kimliklerin yapılışı ve bozuluşu anlamında bu sırrı ele alırken yardımcı olur. Pasif devrim kavramına başvurmak, devlet iktidarının ilerletilmesi ile devletin ve ast üretici sınıf kimliklerinin yeniden organizasyonunun nedensel bir “uluslararası” kurucu gerçeklik içerisinde nasıl işlendiğini de ortaya çıkarır. Bu uluslararası gerçeklik; Anglo-Sakson kapitalizmi ve kolonyal sömürsünün artan ağırlığı, Anglo-Amerikan sermayesinin artan müdahalesi ve tahakkümüne yönelik Avrupa'nın Faşizm tepkisi ya da uluslararası bir devletler sistemi

içerisinde Piedmont ve Rusya örneklerinde olduğu gibi devletlerin gelişim yörüngelerine geç girişinin diğerlerine yetişme koşullarını zorlaştırdığı kendine özgü durum bazında incelenebilir. Bu tür süreçler postkolonyal ülkelerde yirminci yüzyılın pasif devrim pratiklerinden çok uzak değildir. Bunlar, kapitalizmin doğuşuna destek olan devlet mekanizmaları ile ilişkiydiler ve kamu iktidarı, yönetim, planlama ve ulusal kalkınma kurumları aracılığıyla birincil ilkel birikim organları haline geldiler (Hobsbawm, 1986: 29-31; Morton, 2003b, 2003c ile karşılaştırınız). Bu taklit süreçler, kapitalizmin ön cephesinde olmayan fakat *devletçi* devlet inşası pasif devrim stratejileri aracılığıyla kalkınma rotalarına yönelmiş devletlerde sergilenen “yarı-çevresel kaçış hastalığı” olarak tanımlanmıştır (Halliday, 1992: 458-9; Badie ve Birnbaum, 1983: 97-9).

Gramsci'nin yorumlayıcı bir kriter olarak tarihsel analogi yönteminin tarihsel sosyoloji tartışmalarına neredeyse eş benzeri olmayan bir şekilde sunduğu katkı, devlet oluşumu süreçlerini etkileyen karmaşık ölçekler arası artikülasyon konularıdır. Bu anlamda, Gramsci'yi çözümlemek, onun “ulusal” ile “uluslararası”na, ulusalın uluslararası çepere ilişkin *başkın* değil *boğumlu* olduğu ölçekselsel bir tavırla atfettiği karşılıklı önemi anlamayı gerektirir (Jessop, 2006a: 37-40). Farklı ifade etmek gerekirse, Gramsci'nin toplumsal iktidarın eşitsiz gelişimine dair uzamsal farkındalığı “uluslararası” boyutun aracılıkları ve aktif tepkileri ile iç içe geçmiş “ulusal” bir çıkış noktası belirlemek için bir kapı açmıştır (Gramsci, 1971: 176, Defter 13 Madde 2; Sassoon, 2001: 11-13). Bundan sonraki bölüm, Gramsci'yi ve bu boğumlu “ulusal” çıkış noktasını onun sermayenin yapılanması ve uzlaşının örgütlenmesi konularında vazgeçilmez bulduğu belli kurumsal biçimlerle ilişkili dünya tarihsel gelişmelere odaklanarak çözümleyecektir. Kısacası, artık praksis felsefesinin en ağır kısmı olarak tanımlanabilecek hegemonya kavramına dalmanın tam zamanıdır.

Gramsci'ye Dönüş: “Hegemonya Momenti”

Praksis felsefesinin en büyük modern teorisyeni [Lenin] -siyasi örgütlenme ve mücadele zemininde ve siyasi terminoloji ile- çeşitli “ekonomizm” eğilimlerinin aksine, kültürel mücadele cephesini yeniden kıymetlendirmiş ve hegemonya doktrinini güç olarak devlet teorisine bir ek olarak dâhil etmiştir.

Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri*, Defter 10I
Madde 12

Daha önceki bölümlerden, hegemonya ve pasif devrim konularına dair tüm aktif tespitlerin Gramsci'nin kendi yazılarına ve İtalyan düşünürün kafasını meşgul etmiş bağlamsal konulara doğrudan angaje olmayı gerektirdiği netleşmiş olmalıdır. Aksini yapmak, vekâleten bir yorum geliştirme yanlısına kapılmak anlamına gelecektir. Bu nedenle, daha önceki bölümler fikirler tarihini anlamaya ve bu tarihin anlam problemlerine daha fazla duyarlılık sergileyerek Gramsci düşüncesi ve pratiğini tarihselleştirme ve bu düşünce ve pratiğe eklemlenme görevlerini yerine getirmiştir. Aynı zamanda, Gramsci'nin uluslararası devletler sistemi içerisindeki devlet oluşumu süreçleri üzerine, birçok açıdan modern kapitalizmdeki hegemonya politikalarına dair düşüncelerine de bir girizgâh sayılabilecek tarihsel yazıları da kayda alınmıştır. Sonuç olarak, bu kitabın ilk kısmında, fikirleri bağlamlarına ve ötesine yerleştirmek mümkün olmuştur. Metni zorlamaksızın, Gramsci'nin “mutlak tarihselciliği” ile uyumlu bir diyalektik tarihselcilik

anlayışı geliştirilebilmiştir (Bölüm 2). Sonradan Gramsci'nin İtalyan devlet oluşumunun doğuşu ve gelişimine dair tarihsel tespitlerini ortaya çıkarmak için sergilenen de işte bu “tuhaf şekilde bileşik” yaklaşımdır (Bölüm 3). Burada aslolan, Rönesans'ın İtalya'daki mutlakiyetçi devletin şekillenmesindeki rolünü, İtalya ve ötesindeki eşitsiz ve bileşik gelişim bağlamında “Güney Sorunu” problemini ve İtalyan Risorgimentosu'nun İtalyan ve Avrupa devlet oluşumunu şekillendiren pasif devrim koşullarını anlamadaki önemini analiz eden tarihsel bir yorumlama yöntemi idi. Hem metne hem de bağlama dikkat kesilmek ya da Gramsci'nin eserlerindeki ana motife veya düşünce ritmine odaklanmak, bu bölümde de kapitalist moderniteyi şekillendiren niteliklerin daha fazla ayrıntısını belirlemek amacıyla devam ettirilecek tavrılardır. Dolayısıyla bu bölüm daha önce Gramsci'nin kapsamlı kavramlarına ve teorik ve pratik çalışmalarına odaklanmak ve bağlı kalmak amacıyla sergilenen “tuhaf şekilde bileşik” yaklaşımı genişletecektir. Bunun sonucu olarak, bu bölümde kapitalist gelişim içerisindeki kültürel-siyasi-iktisadi sınıf mücadelesinin tüm ağırlığına ve aydınların devlet-sivil toplum ilişkilerindeki toplumsal işlevine dikkat çekecek biçimde, “hegemonya momenti”ne özel bir vurgu yaparak Gramsci'ye dair bir (yeniden) okuma geliştirecektir (Gramsci, 1995: 343-6, Defter 10I Madde 7). Tartışılacağı üzere, bir hegemonya momenti anlayışı, bir “güç olarak devlet teorisi”nin ötesine geçen bir toplumsal ilişkiler konsepti geliştirmenin koşullarından biridir (Gramsci, 1995: 357-8, Defter 10I Madde 12). Hegemonya momentine dair bir (yeniden) okuma geliştirerek, bu kitabın birinci bölümünün amaçlarından birine, Gramsci düşünce ve pratiğine sadık kalmak mümkün olabilecektir. Böylece dünya düzeni ve direniş konularına eğilen ikinci bölümün amacına sadık kalarak küresel politik iktisat içerisindeki hegemonya inşası ve mücadelesi hakkında Gramscici bir yolla düşünme hedefi kolaylaşacaktır. Gramsci'nin he-

gemonya teorisini çözümlenmeyi hedefleyen mevcut aşamada, argüman beş ana kısımda şekillendirilecektir.

Toplumsal bağlam üzerine önceki bölümlerdeki vurguyu takiben, ilk kısım Gramsci'nin düşüncesi ve eylemindeki temel şekillendirici etkileri sıralayacaktır. Sonuç olarak, Gramsci'nin düşüncesinin gelişme imkânı bulduğu İtalyan siyasetinin toplumsal ve kurumsal bağlamı hakkında bir tartışma yürütülecektir. Her ne kadar böyle bir tartışma için yeterli alanımız olmasa da, Gramsci'nin bir gazeteci olduğu ve Torino'daki haftalık yayın *L'Ordine Nuovo*'nun oluşmasına katkıda bulunduğu siyasi çiraklık dönemine bir bakış atılacaktır. Bu yayın, teori ile pratiği kaynaştırmış ve *biennio rosso* (iki kırmızı yıl) döneminde Torino'daki Fabrika Konseyleri için İtalya'nın büyük kısmında (1919-20) bir destek zemini olmuştur. Bu dönemdeki deneyimler ve FIAT fabrikalarının işgalinde beliren fikirler sonraki siyasi örgütlenmeleri etkilemiş ve *Partito Comunista d'Italia*'nın (PCd'I: İtalya Komünist Partisi) Ocak 1921'deki kuruluşuna zemin hazırlamıştır. Aynı biçimde, Faşizm'in yükselişi tehditleri altında iken ve bölgeler arası bir birlik sağlanamamışken PCd'I içerisinde yaşanan fraksiyonculuk ve sekterlik deneyimleri Gramsci düşünce ve eylemi üzerinde etkili olmuştur. Bu dönem onun 1921-1926 arası PCd'I üyeliğini, 1924 sonrası doğrudan liderliğini ve *L'Unità* gazetesinde İtalya'daki kapitalizmin organik krizi üzerine yazılarını (1924-26) kapsar. Siyasi düşünce ve eylemin bu ilerlemekte olan bağlamının izini sürerek, Gramsci'nin konseptlerini geliştirdiği tarihsel deneyimler de vurgulanacaktır. Bu "biyografik" ve tarihsel konuların izinin sürülmesinin ardından, daha sonraki bölümler Gramsci'nin yazıları içerisinde belli kavramların ve konseptlerin nasıl doğduğunu bulmak için bir gezintiye çıkacaktır. Bir dizi somutlaşmış konseptin harfiyen ve mekanik bir şekilde uyarlanması yerine, hegemonya ve pasif devrim hakkında Gramscici bir yolla düşünmeye vurgu yapılaca-

ğı unutulmamalıdır (İkinci bölüme bakınız). Sonuçta açık olan bir şey var ki, alternatif toplumsal koşullar hakkında benzer bir yolla düşünmeye girişmeden önce, o siyasi teorisyen hakkında bir şeyler bilmek gerekir.

Bu nedenle ikinci kısım, net ifade etmek gerekirse, farklı sınıf mücadeleleri ya da “karşı” hegemonik inisiyatifler aracılığıyla sürekli inşa edilen ve üzerinde tartışılan dinamik bir süreç olan “hegemonya momenti” konusunu açıklayacaktır. Bu kısım, hegemonyanın genişletilmiş bir devlet kavramı ve aydın faaliyetinin hegemonya inşası ve sürekliliğindeki merkezi rolü ile bağlantılı olarak nasıl anlaşıldığını gösterecektir. Buna bağlı olarak hegemonyanın *toplumsal zemini* vurgulanacaktır. İkinci bölümdeki Gramsci çözümlemesine bağlı olarak, hegemonyanın özellikle Benedetto Croce (1866-1952) figürüyle temsil edilen bir idealist felsefe aşkınlığı olarak nasıl algılandığını da gözler önüne serecektir. Ayrıca, hegemonyanın öylesine bir yapı ya da binadan ziyade bir dizi “güç ilişkisi” arasındaki aktif mücadeleye dâhil olan çatışmalı, kırılğan ve narin bir süreç olarak nasıl görüldüğünü de aydınlatacaktır.

Gramsci'nin hegemonya mücadelesindeki iktisadi ve sosyo-kültürel faktörler arasındaki diyalektik ilişkiyi belirlemek için yaptığı başlıca teorik ve pratik tespitlerden biri, tarihsel blok kavramıydı. Bu kavram, hegemonya oluşumunun toplumsal bir formasyon içerisinde tarihsel bir bloğun gelişimi için vazgeçilmez oluşunu göstermek amacıyla üçüncü kısımda ele alınmıştır. “Ulusal” düzeyde bir toplumsal grubun madun gruplar üzerindeki hegemonyası tarihsel blok kavramıyla belirtilir. Burada da hegemonya daima çatışmalı bir süreçtir. Dolayısıyla bu kısım da Gramsci'nin karşı hegemonik mücadelenin pratik olabilirliği hakkındaki stratejik teorisinin niteliklerini açıklayacaktır. Her ne kadar tarihsel bir blok oluşumu “ulusal” bir fenomen olarak ele alınsa da, hegemonyanın belli bir üretim tarzının dünya çapında genişlemesiyle temsil edi-

len “ulusal” ve “uluslararası” unsurların diyalektik bir kompleksinin parçası olarak anlaşıldığı netleşecektir. Üçüncü kısım ile bağlantı kuran dördüncü kısım sadece “ulusal” çıkış noktasının ne anlama geldiğini değil, aynı zamanda Gramsci’nin hegemonyanın “uluslararası” tezahürlerinden doğrudan ne anladığını da sorgulayacaktır. Gramsci’nin “uluslararası” eğilimler içerisindeki “ulusal” gelişmeleri sıralama şekli, genellikle es geçilmiştir ve bu kitabın ikinci bölümünün argümanının geliştirilmesi açısından, özellikle de Meksika’daki neoliberalizm inşasını sermayenin pasif devriminin bir tezahürü olarak açıklamakla bağlantılı olarak fazlasıyla önemlidir (altıncı bölüme bakınız).

Gramsci’nin “ulusal” ve “uluslararası” unsurlara dair kaygısı ile fazlasıyla bağlantılı olan şey onun hegemonya mücadelesinde “Amerikanizm ve Fordizm”in jeopolitik ve sosyolojik yanlarına dair düşünceleridir. Dolayısıyla, beşinci kısımda Gramsci’nin bu nitelikleri üretim ve toplumsal yeniden üretim hegemonyası ile nasıl ilişkilendirdiği tartışılacaktır. Özelde, Gramsci “devlet aygıtı ve toplumun tekil bireyler üzerinde uyguladığı artan ahlâki baskının ve baskıyla ortaya çıkan patolojik krizin tezahürü olarak... psikoanaliz”e dikkat çekmişti (Gramsci, 1971: 280, Defter 22 Madde 1). Hegemonyaya yönelik bu jeopolitik ve sosyolojik bakış açısının nitelikleri onun bahsettiği belli tarihsel referans kaynağının ötesinde anlam taşımaktadır. Yukarıdaki tüm bakış açılarını bir araya getirerek, sonuçta “hegemonya momenti”nin pasif devrim koşuluyla nasıl aynı anda hem ilişkili hem de ondan farklı olduğu açıklanacaktır. Gramsci’yi çözümlenmenin temelinde, onun “hegemonya momenti” anlayışını ve sermaye genişlemesinin hegemonyanın zayıfladığı ya da bir otorite krizinin hâkim olduğu zamanlarda da nasıl sürdüğü açıklamasını sergilemek yatar. Dolayısıyla, sonuç aşaması bu tür kavramların alternatif tarihsel ve çağdaş bağlamlara yeni açıklamalar geliştirmek açı-

sından ne kadar işlevsel olduğunu göstermek için hegemonya ile pasif devrim koşulları arasındaki zıtlıklar ve bağlantılar konusunu da ele alacaktır. Bu konu, eşitsiz gelişimin küresel politik iktisadı içerisinde neoliberalizmin sınıf stratejileri ve direniş konusuna eğilen ikinci bölüm için de büyük önem arz etmektedir.

L'Ordine Nuovo ve Biennio Rosso'dan Hapishane Defterleri'ne

Gramsci'nin 1937'deki ölümünden bu yana, farklı siyasi düşünce ve pratik akımlar onu benimsedi. Şüphesiz ki, Paolo Spriano ile Gwyn A. Williams adlı tarihçiler Gramsci'nin bir mite dönüştürülmesi işinin ölümünden dahi önce çoktan başlamış olduğunu belgelerle anlattılar. Özellikle, 1927'de PCd'I-1943 sonrası *Partito Comunista Italiano* (PCI: İtalyan Komünist Partisi) adını alacaktı- lideri olarak ve 1927'den 1943'teki dağılışına dek Komünist Enternasyonal'in (Komin-tern) bir üyesi olarak Palmiro Togliatti'nin (1893-1964) oynadığı rol çok önemliydi (Spriano, 1979). Başlangıçta bir "Gramscici gelenek" yaratmak için "ustaca kotarılmış bir gerçekler, yarı gerçekler ve bir miktar uydurma" sürecini yöneten Togliatti idi (Williams, 1974: 7-15). "Sovyet ideolojik modelinden sapmalarını meşrulaştırmak için" diyor Leszek Kolakowski (2005, 963), "İtalyan Komünistleri Gramsci otoritesini yürürlüğe soktukları için, Komünist hareketin koruyucu dâhisi ile tamamen aynı fikirde olduklarını vurgulamak doğru olur." Sonuç olarak, Gramsci'ye ölümü sonrası verilen destek 1950 sonrası "Sosyalizm için İtalyan Yolu" adına verilmişti, onun bir "İtalyan Leninist" olan imajı 1970'lere kadar sürdürüldü, 1970'ler ve 80'lerdeki Avro-Komünist hareketleri bastırmak için bir post-Leninist Gramsci uyduruldu, PCI *Partito Democratico della Sinistra*'ya (PDS: Demokratik Sol Parti) dönüşürken bir post-Komünist Gramsci imajı yaratıldı (bakınız, Gundle, 1995 veya Togliatti, 1979). Liberal demokrat kitlele-

re uygun bir figür olarak Gramsci imajı akademiden de onay aldı ve özellikle post-Marksizm üzerine tartışmalarda tarihsel materyalizmden uzaklaşmaya başlayan argümanlarda sıkça görüldü (bakınız, Haris, 1992: 190-1; Ives, 2004b: 153-60; Lester, 2000: 134-42 eleştiriler için). Dolayısıyla, her bir yorumun daima bir tür meşrulaştırma aracına dönüştüğünü unutmamak gerekir, kaldı ki bu Gramsci'yi kendimize göre okuma hakkını da vermez zira böyle davranmak onun bağlı olduğu asıl ilkeleri hiçe saymak anlamına gelebilir (bakınız, Morton, 2005a). Toplumsal bağlam tartışmasına dönecek olursak, çeşitli potansiyel meşrulaştırmalara karşın Gramsci'nin kültürel-iktisadi-siyasi sınıf mücadelesi konularıyla ve kapitalist düzenin reddiyle içli dışlı bir Marksist yönelim içerisinde kaldığını söylemek mümkündür.

Gramsci Torino Üniversitesi'nde filoloji okumuş genç bir Sardinyalı olarak kendi altyapısına paralel biçimde dil ile kimlik arasındaki sınırlar boyunca gidip gelmiştir (bakınız, Ives, 2004a). Birçok açıdan Gramsci'nin Sardinya geçmişi onun düşünüşünü ve pratiğini fazlasıyla etkilemiştir ve hatta kendisi kimi zaman ulusal halk kültürüyle ilişkilendirilen cemaatçiliği ve romantizmi önlemek gerektiğinin tamamen farkındadır. Buna dayanarak, bazı dönemlerde, Sardinya dilinin ve bölgesel kimlik formlarının önemini vurgulamıştır (Gramsci, 1994a: 88-91). Ancak, başka zamanlarda da, babasının Arnavut kökenine bağlı olarak ailesinin “yarı Sardinyalı” olduğunu belirtmiş, buna karşın “benim kültürüm kökten İtalyan'dır ve benim dünyam burasıdır” demiştir (Gramsci, 1994a: 267; 1994b: 87, 173-4). Bu anlamda, hapisanede iken Gramsci kendine özgü ya da “ulusal” *olmak* ile kendine özgülüğü ya da “ulusalcılığı” *vaaz etmek* arasındaki farkı anlatmak amacıyla Fransız felsefeci ve romancı Julien Benda'dan (1867-1956) alıntılar yapmıştır. Hepsinden öte, “şahsiyetten yoksun olanlar en gerekli şeyin milliyet olduğunu ilan etmekte beis gör-

mezler” (Gramsci, 1996: 6-8, Defter 3 Madde 2). Yani, Giuseppe Fiori'nin de belirttiği gibi, Gramsci hem Sardinya'nın ulusal deneyimleriyle kuşanmayı hem de İtalyan kültürü içinde tamamen asimile olmayı reddetmiştir. “Gramsci gençliğinin Sardinya milliyetçiliğine sığınmayı da Kuzeyli işçi sınıfının ideolojisine ve siyasi çizgisine pasif bir şekilde bağlanmayı da reddetmiştir” (Fiori, 1970: 94).

Bana göre, Gramsci'nin yaşamındaki farklı evreleri ve dönemleri tanımlarken basit ayrımlara gitmek yanlış olur. Örneğin, bir yandan yorumcular Gramsci'nin tutuklanmadan önceki siyasi aktivist olarak rolü ile daha sonra kaleme alınan notlar arasında çok yakın bir ilişki kurulmaması gerektiği konusunda uyarırlar (Bellamy, 1987: 119). Öbür yandan ise, Gramsci'nin hapisane öncesi faaliyetleriyle Üçüncü Enternasyonal Marksizm ile ilişkisi de dâhil olmak üzere *Hapishane Defterleri* arasında bölünmeler ve yapay bariyerler yaratmaktan kaçınmak gerektiği söylenir (Buci-Glucksmann, 1980: 7). Bu anlamda, Gwyn A. Williams (1975, 91), Gramsci'nin *L'Ordine Nuovo*'nun yaratılmasındaki rolünü “Komünist Parti'nin liderliğini götürürken bir yandan da bazı açılardan hapisanedeki yalnız ve umutsuz çalışmasını sürdürmesi sorunsalını aşabilmesini sağlayan temel olgu” olarak görür. Buna bağlı olarak, aşağıdaki tartışma *Hapishane Defterleri* üzerinde çalışırken hegemonya teorisi ile ilişkili hangi benzer temaların onun kafasını meşgul ettiğini göstermek amacıyla Gramsci'nin siyasi faaliyetinin tarihsel bağlamına dair kısa bir özet ile başlayacak.

Mayıs 1919'da dört aktivist -hepsi de *Partito Socialista Italiano* (PSI: İtalyan Sosyalist Partisi) içerisinden- İtalya'da sosyalizm ve işçi demokrasisi konularını işlemek amacıyla Torino merkezli haftalık *L'Ordine Nuovo*'yu (*Yeni Düzen*) kurdular. İlk *ordinovisti* grubunda Angelo Tasca (1895-1960) ve Umberto Terracini'nin (1895-1983) yanı sıra Togliatti ile Gramsci

vardı (Cammet, 1967: 71-7). İlk sayılarda dahi, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından gelen iktisadi ve siyasi krizle birlikte şahlanan işçi hareketini yönlendirmek ve sömürülen işçi sınıfları arasında eleştirel ve aktif bilinci artırmak hedefleniyordu (Gramsci, 1977: 65-8). Asıl önemlisi, dergi normal ticari yöntemler dışında doğrudan işçilere (fabrika dağıtımıyla) ve aydınlara (abonelik yoluyla) "komünist" yöntemlerle dağıtıldı ve Fabrika Konseyleri olarak bilinen yeni işçi örgütlerinin doğuşunda bir dayanak noktasına dönüştü (Clark, 1977: 72). Diğer sosyalist gazetelerle birlikte, odak noktası eşitsiz gelişimin dünya bağlamına yerleştirilmiş İtalyan toplumu içerisindeki iktisadi ve siyasi krizdi. Hepsinden öte, bir önceki bölümde de anlatıldığı gibi, "kapitalizm, uluslararası çeperde özel ve ulusal mülkiyet elde etme mücadelesi ve rekabetinin ulusal çeperde olduğu gibi aynı kölelik hiyerarşileri ve sistemi yaratması" bağlamında "dünya tarihsel bir fenomendir" (Gramsci 1977: 69-72). Dolayısıyla,

Ordinovisti'nin "meclis teorisi"nin... doğrudan ve diyalektik olarak fabrika işçileri hareketine uyarlandı. Ayrıca ana temaları derginin ilk sayılarından itibaren Gramsci tarafından çoktan kurulmuş olan küresel bir perspektif içine de sığdırıldı. (Williams, 1975: 99)

Bu temalar; reformist sosyalist *Confederazione Generale del Lavoro* (CGL: Genel Emek Konfederasyonu) gibi yerleşik emek kuruluşları ile önde gelen emek aktivistleri -Bruno Buozzi (1881-1944) veya Mario Guarneri (1886-1974) gibi- tarafından *Federazione Italiana Operai Metallurgici* (FIOM: İtalyan Metal-Mekanik İşçileri Federasyonu) için önerilen sendikacılık yaklaşımına yönelik eleştirileri de içeriyordu. FIOM merkezi bir otorite, disiplin ve müzakere gücü meşruiyetine dayalı çok katı ve bürokratik bir sendikacılık anlayışı geliştirmişti (Spriano, 1975: 28). Sonuç olarak, İtalyan işçi hareketi

liderlerinin yanı sıra “bürokratik sanayiciler” Gramsci tarafından dar görüşlü ve buna bağlı olarak “Protestan rahipler” ya da “çarpıtılmış rahip cemaatleri” kadar hurafeci olmakla eleştirildiler (Gramsci, 1970: 17-25). Buna zıt olarak, *L'Ordine Nuovo* sayesinde işçi ajitasyonu yoluyla alternatif bir halk katılımı anlayışı geliştirildi. O dönemde, sendikalara daha olumsuz bir gözle bakılıyordu. Her ne kadar, sermayeye “köle” olmanın ötesinde devrim araçları ya da organizmaları olarak önemli fenomenler de olsalar; çok daha belirleyici bir karaktere bürünmüşlerdi (Gramsci, 1977: 103-8, 265). Bu nedenle, kapitalist toplum içerisinde sermaye ile emek arasındaki ilişkileri düzenleyen örgütler olarak görüldüler ve yalnızca kapitalist kurumlar içerisinde işlevsel kalabildiler. Kapitalist toplumun integral parçaları olarak, dolayısıyla, sadece kısıtlı reformlar elde edebilen kontrol mekanizmaları olabildiler (Gramsci, 1977: 65-8, 98-102).

Nesnel olarak, sendika proletarya lehine emek metası için maksimum fiyatı koparmaya çalışan ve ulusal ve uluslararası alanlarda bu meta üzerinde bir tekel olmayı hedefleyen salt kapitalist bir türdeki ticari bir şirketten fazlası değildir. Sendika, kapitalist merkantilizmden sadece öznel olarak ayrılır. Çünkü sadece işçilerden kuruludur, işçiler arasında sendikacılık sınırları içerisinde üreticilerin endüstriyel otonomisini elde etmenin imkânsız olduğuna dair bir farkındalık yaratmak için çabalar (Gramsci, 1978: 76).

Buna göre, burjuva devlet aygıtına eklenmesi nedeniyle sendikalar kapitalist toplumu yıkmaktan aciz bir şekilde oportünizmi temsil edeceklerdir (Gramsci, 1977: 103-8, 190-6). Bu şekilde, sendikalar belirleyici olmaktan çok belirlenendiler (Gramsci, 1977: 332).⁽¹⁾

1) Bu sendikalar yaklaşımına dair genel bir tartışma için, bakınız, Frank Annunziato (1988, 142-64).

Bunun aksine, Fabrika Konseyleri işçi katılımına dayalı, dinamik ve demokratik bir “aşağıdan” hareketti. Bunlar alternatif bir meşruiyet sağlayıcı kurumlar dizisi ve embriyonik bir siyasi örgüt biçimi oluşturdular. İşçiler burjuva toplumundaki “yukarıdan” yaratılmış sendikalar ve PSI gibi gönüllü oluşumların aksine Meclislerin *otomatik* üyeleri idi (Clark, 1977: 61-2). Dolayısıyla hedef sendikalarla PSI’yi devrimci yapılarla doldurarak özlerindeki legalliği dönüştürmekti. Meclisler emeği özgürleştirmek ve ulusal ve nihai aşamada uluslararası bir zeminde örgütlenmiş yeni bir “anti devlet” biçimi yaratmak yolunda kapitalist toplumdakilerin yerine geçecek toplumsal kurumlar olarak tasarlanmıştı (Gramsci, 1977: 58, 80).

Bu fikirler, Birinci Dünya Savaşı’nın ardından sırasıyla Confindustria (İtalyan Endüstrisi Genel Konfederasyonu) ve CGL ile PSI ve FIOM’un yönlendirdiği metal işçileri tarafından temsil edilen sermaye emek çelişkisi bağlamında geliştirilmişti. 1920 itibarıyla, durum bir “sınır krizi”ne dönüştü. Yerleşik devlet, siyaset ve toplum yapılarına küresel çapta bir meydan okumanın yaşandığı bağlamda, başroldekiler arasında normal ücret ajitasyonu üzerinden sıkı bir kavga sürüyordu (Spriano, 1975: 39). Nisan 1920’deki Piedmont genel grevinin başarısızlığa uğramasının ardından, işverenlerin Roma, Torino ve Ceno’va’daki lokavt girişimleri üzerinde Eylül ayında fabrika işgalleri patlak verdi. Böylece, işverenlerin taviz vermeyi reddetmesi, reformist emek hareketinin yeterli desteği vermeyi başaramaması ve meclis hareketi içindeki anarko sendikalist fikirlerin gücü nedeniyle normal ücret tartışması “devrimci” kanallara aktı (Spriano, 1975: 156; Williams, 1975: 193, 199). İtalya’nın büyük kısmında görülen tavır, potansiyel lokavtlara karşı işgaldi -genel grev silahına alternatif olarak. 1-4 Eylül 1920’de fabrika işgalleri Giovanni Agnelli’nin FIAT tesislerinin yanı sıra montaj fabrikaları, çelik işleri, dökümhaneler, tersaneler ve metalurji endüstrisiyle ilişkili küçük atölyelerde

çalışan işçileri de kapsayarak doruk noktasına ulaştı. İşgal eylemi, İtalya'nın neredeyse tamamını etkileyecek biçimde 400 bin işçiyi içine almıştı. Bu rakam metalurji dışı sanayilerin emek gücünün de dâhil olmasıyla yarım milyonun üzerine çıktı (Spriano, 1975: 157). Torino'da, Fabrika Meclisi hareketi Gramsci'nin 5 Eylül 1920'de "Kızıl Pazar"da Garrone-FIAT tesislerinde işçilere seslenmesiyle *ordinovisti* grubu için bir başarı timsaline dönüştü.

Ancak hareket bir bütün olarak koordinasyondan yoksundu ve etrafında örgütlenilebilecek ortak bir devrimci program yoktu. 10 Eylül itibarıyla sanayiciler ve hükümet, devrimci ve reformist fraksiyonlar arasında bölünmelerin olmasını umuyordu. CGL uzlaşma çizgisini destekledi, Torino'daki militanlar yetersiz askeri hazırlık nedeniyle saldırgan eylemlere cesaret edemediler, PSI ise ortamda liderlik yapabilecek durumda değildi. Giovanni Giolitti'nin (1842-1928) başını çektiği hükümet her taraftan "ılımlılar"la ve siyasi sitem ile mevcut toplumsal değişim fikirlerine sadık kalanlarla uzlaşmaya gitti. Burjuva liberal demokrasisi içerisinde işçiler işgallerin geleceğini oylamaya sokarak legal katılım biçimleri lehine devrimci yönelimlerden uzaklaştılar. Oy sandığından hiçbir devrimin çıkmayacağını bilinciyle aktivist Gaetano Bensi dedi ki;

Devrimin yapılamayacağını hissettik. Çünkü bir devrim, o devrimin yapılıp yapılamayacağına karar vermek için toplantı çağırısı yapmakla olmaz. Bu, ithal etmeye çalıştıkları Meksika zirvasıydı [yani emek reformizmi] (Spriano 1975: 92).

Hâlâ mevcut devlet aygıtı içerisinde var olan Fabrika Konseyi hareketi PSI'nın tereddütleri ve Giolitti'nin uzlaşma politikalarından zarar gördü. Endüstriyel fabrika işçileri de güneyde kırsal kesimlerin tarım arazilerini ve sürülmemiş toprakları işgalinden uzak tutuldular, böylece birleşik bir sosyalist ha-

reketin önü kesilmiş oldu. Dolayısıyla izolasyon, asimilasyon fırsatı verdi. Bizzat Giolitti'nin 11 Eylül 1920'de İçişleri Bakan vekili Camillo Corradini'ye söylediği gibi;

Sanayi sorununun nihai çözümü işçilerin sanayi yapısına gerekirse hisse sahipleri olarak tam pratik katılımında yatmaktadır. Her şeyden öte, işçi temsilcileri idari meclislere dâhil edilmelidir ki, burada endüstrinin gerçek halini ve kâr durumunu görebilsinler (Spriano, 1975: 99).

Ajitasyon unsurlarını ve fraksiyonlarını birleştirmeye yetkin örgütlü ve disiplinli bir partinin olmayışı Fabrika Konseyi hareketini ölümcül oranda yalnızlaştırdı. Dolayısıyla Fabrika Konseyleri şeklinde işyeri temelli kitle örgütleri oluşumunun, bir siyasi partinin örgütlenip destek toplamaya başladığı bir dönemde doğması gerektiği ortaya çıkmış oldu. Her tür siyasi pratik, olayların ilerlediği kronolojik sıralamadan ziyade eşzamanlı olarak ilerlemeliydi (Davidson, 1977: 155-7). Nihayet, Livorno Kongresi'nden sonra 15 Ocak 1921'de komünist bir fraksiyon PSI'dan ayrılarak PCd'I'ı kurmaya girişti (Cammet, 1967: 156-86). Kayda değer olanı, başlangıçta sadece ulusal siyasetle içli dışlı olacak bir "İtalyan" Komünist Parti'sine değil de, Parti'nin Komintern'in İtalya'daki şubesi olarak bölgeselliğine vurgu yapıldı (Williams, 1975: 298-9). Her ne kadar Fabrika Konseyleri fikri bir kenara atılmasa da, Parti çok küçüktü ve hızlı bir etki ya da birleştirici bir güç yaratamayacak denli az kitlesel desteğe sahipti.

PCd'I'nın 1921-1923 arasındaki ilk lideri diğer partilerle ve gruplarla ittifakları engelleyecek dar kapsamlı bir proletaryaya dayalı katı ve sade bir parti tanımı yapan Amadeo Bordiga (1889-1970) idi. Bu eğilim, özellikle partinin Roma'daki İkinci Kongre'sinde sunulan "Roma Tezleri" belgesinde iyice belirgindi (bakınız: Gramsci, 1978: 93-125). Her ne kadar

Gramsci'nin düşünüş tarzı Bordiga'nın yaklaşımından çok farklı görülme de, kitlelerle diyalektik bir ilişki kurulmasını hedefleyen daha organik bir parti tanımına sahip olduğu bilinmektedir (Williams, 1975: 175-84). Bu vurgu onun *L'Ordine Nuovo* yazılarında da görülebilir.

Partinin devrimdeki rolüne dair sekter bir tanım yapılması bu aygıtın aslında somut bir forma büründüğü, hareket içindeki kitleleri kontrol etme sisteminin mekanik iktidar formlarını aldığı ve devrimci süreci Parti'nin formları içine sıkıştırdığı iddiasını dillendirmek anlamına geliyorsa, bu felaket getirir. Sonuç, bir dizi adamı tarihe "hükmetmeye" başarıyla yönlendirmek olur: Ancak gerçek devrimci süreç bilinçsizce tutuculuğun bir organı haline gelebilecek partinin denetim ve nüfuzundan ayrılacaktır (Gramsci, 1977: 144).

1921-1926 arasında Gramsci enerjisini sınıf bilincini artıracak ve İtalya'daki ayrık güçleri ve bölgeleri bütünlüklü bir siyasi hareket içinde birleştirecek bir parti yaratmaya harcadı. Ancak belli toplumsal-sınıfsal güçler arasında belli bir seviyede homojenlik ve özfarkındalık yaratma çabasının önüne ciddi engeller çıktı.

Her ne kadar Giolitti hükümeti, İtalyan sosyalist hareketi içerisindeki unsurları marjinalleştirip bölerek dengeyi kurmuş olsa da, yönetici sınıflar arasındaki hayati gruplar da yalıtıldı. Gramsci'nin (1978, 160) belirttiği gibi, soldaki bölünme "hiç şüphesiz tepkinin en büyük zaferiydi" ve sağdan Faşizm'e kayış için gerekli zemini hazırladı. Mart 1922'de bu tepki Benito Mussolini'nin (1883-1945) iktidarı ele geçirmesine ve "Roma Yürüyüşü"ne neden oldu. Bu dönemde, Gramsci bir sinir rahatsızlığı geçirdi ve Moskova ile Viyana'da iyileşmek için belli bir zaman harcadı (1922-24) (bakınız, 1970: 155-63). Bu arada, 1924'te hem İtalyan sanayi işçilerine hem

de Güneyli köylü kitlelere yönelik *L'Unità* adlı yeni bir günlük Komünist Parti gazetesi kuruldu. O dönemde, Gramsci'nin İtalya'daki çağdaş duruma dair düşüncüşi faşizmin gelişmiş bir yorumuna dönüşmeye başlamıştı. Bunun içerisinde, Faşizm'i Risorgimento'dan beri İtalya tarihi boyunca ülkeyi birleştirmek ve İtalya'nın "Güney Sorunu"nu ya da güneyin İtalyan devletinin gelişimindeki rolünü yansıtmak amacıyla harcanan çabalarla ilişkili tarihsel bir perspektife oturmak da vardı. Bu konular, PCd'I'nın Ocak 1926'daki Üçüncü Kongresi'nde Lyons'ta sunulan "Lyons Tezleri" ile birleştirildi. Buna göre, İtalyan Faşizmi ile Anglo-Amerikan sermayesinin müdahalesi birbirleriyle ilişkiliydi (üçüncü bölüme bakınız). Bir önceki bölümde de özetlendiği gibi, bu noktalar geniş arazilerdeki tarımsal mülkiyet sahipleri ve Güneyli köylüler arasındaki ilişkileri ülkenin kuzeyindeki burjuvazinin faaliyetleriyle bağlantılandırarak kurumsal yapıları analiz eden "Güney Sorununun Bazı Yönleri" (1926) başlıklı makalede açıklanmıştı. Bellamy ve Schecter'in (1993, 79) öne sürdüğü gibi, Gramsci bu bağlamdan çevre devletlerdeki belli sınıfların lehine ideolojik mücadelenin büyük önem kazandığı bir dünya ölçeğinde bir eşitsiz gelişim teorisi üretmişti.

Dolayısıyla, 1926'da Faşist yetkililer tarafından tutuklanmadan önce, yoğun bir entelektüel ve siyasi mücadele sürecinde Gramsci *Hapishane Defterleri*'ndeki düşüncelerini şekillendirecek birçok konuyu not almaya başlamıştı. Hiç şüphesiz Gramsci hapishanede iken sürekli olarak *Ordine Nuovo* deneyimlerinden, 1919-20'deki devrimci Fabrika Konseyleri hareketinin başarısızlığından ve İtalya'da kapitalist devletin İtalyan toplumunun en son ayrışması olan faşizm ile kriz dönemlerinden ayakta çıkabilme yetisinden bahsetmişti. Clark'ın (1977, 225) ortaya koyduğu gibi, "devrimlerin neden başarısız olduğu analizi, *Hapishane Defterleri*'nin ana temasıdır ve onun 'hegemonya', siyasi örgütler ve partiler ile aydınlar üze-

rine görüşlerini şekillendirmiştir.” Bundan sonraki bölümler bu konulara daha derin eğilecektir.

“Hegemonya Momenti” ve Etik-Siyasi Tarih

Hegemonya sorunları, sivil toplumun devletle ilişkisi ve ideolojinin yönetici sınıfların baskın konumunu ve sermayenin genişlemesini geliştirmekteki ve korumaktaki rolü; Gramsci'nin 1929-1935 arasında *Hapishane Defterleri*'nin yazarken derinlemesine işlediği konulardır. Ne var ki, Gramsci'nin konseptlerini düzenli bir dizi model içerisine yerleştirmeyi denemek, onların iç tutarlılığını bileşik bir izleğin parçası olarak görmek ve bir dizi boşluk nedeniyle onları tutarsız bulmak oldukça verimsiz bir tutum olacaktır (Anderson, 1976/1977). Hegemonyanın “gizil” anlamını tam olarak verme -ya da devlet ve sivil toplum gibi konseptlerin düzenini tam olarak sabitleme- çabası, bir dizi reçete sunabilmek amacıyla fikirleri argümanın bağlamından koparma riski taşır (Femia, 1979: 472-83; Forgacs 1989: 70-88).⁽²⁾ Bunun aksine, ikinci bölümde ele alındığı gibi, içkin bir (yeniden) okuma devlet-sivil toplum ilişkisi hakkında düşünmeyi ve alternatif tarihsel ve çağdaş bağlamlarda hegemonya analizi için bir kılavuz niteliğinde olabilir. Dolayısıyla, her ne kadar Gramsci'nin hapishane yazıları çizgisel bir tarzda ya da tek bir sorgulama çizgisinde ilerlemiyorsa da, orada kapsamlı bir entelektüel projenin temalarını ve konularını görmek mümkündür. Dahası, bu temaların Gramsci'nin hapishane öncesi İtalya'daki burjuvazi yönetimi krizi ile uygulanabilir bir devrimci dönüşüm yaratma çabasına dair analizi ile tutarlı olduğu söylenebilir (Martin, 1998: 42).

2) Joseph Buttigieg'in (2005, 39) öne sürdüğü gibi, Gramsci'nin “devlet” kelimesini kullanımı, sadece *Hapishane Defterleri* kişisel notlardan ayrıştırılarak okunduğunda karmaşaya yol açar.

Açıkçası, hegemonya terimi üzerine tek bir yazar referansı verilemez. Bu tür bir terimin kökeni on dokuzuncu yüzyıl İtalyan felsefecisi Vincenzo Gioberti'nin yazılarının yanı sıra, Rus emek hareketi ile Georgi V. Plekhanov ve Vladimir I. Lenin'in yazılarında da bulunabilir (Anderson, 1976/1977: 15). Giriş kısmındaki cümleden de anlaşılabilir üzere, Gramsci güç olarak devlet teorisinin bir tamamlayıcısı olarak hegemonya kavramını geliştiren teorisyen olması bağlamında Lenin'e dikkat çekerek (bir miktar abartıyla da olsa) bu öncülerin hakkını vermiştir (Gramsci, 1995: 357, Defter 10I Madde 12). Gramsci'nin aklında muhtemelen Lenin'in, köylüler gibi müttefik sınıfların uzlaşısıyla birlikte liderliği elde etmesi anlamında proletaryanın "hegemonya"yı sahiplenmeyi amaçlaması gerektiğini vurguladığı *Two Tactics of Social Democracy* (1905, Sosyal Demokrasinin İki Taktiği) eseri vardı. Ancak, Lenin'in önerileri Gramsci'nin yorumlarını gerçek anlamda desteklemediği için (Williams, 1960: 588), Gramsci'nin hegemonya teorisini "güç olarak devlet teorisine bir katkı" olarak görmek mümkündür. Gramsci'nin *Hapishane Defterleri*'nde vurguladığı tarihsel materyalizmin yeniden işlenmesi meselesi, sivil toplumdaki hegemonya mücadelesi ile tanımlanan alternatif bir devlet kavramını oluşturmayı da içermiştir. Ona göre, siyasetteki en yaygın hata devlete onun "integral devlet" olarak tanımladığı şekilde fazla kapsamlı bir devlet anlayışı ile, yani diktatörlükle hegemonyanın bir birleşimi olarak yaklaşmaktır (Gramsci, 1971: 239, Defter 6 Madde 155; ayrıca bakınız: Buttigieg, 1995). Tatiana Schucht'a yazdığı mektuplardan birinde dile getirdiği gibi:

Çalışmam... siyasi toplumla sivil toplum arasındaki bir denge (ya da bir toplumsal grubun tüm ulusal toplum üzerinde kilise, sendikalar ve okullar gibi tek tek örgütler aracılığıyla uyguladığı hegemonya) olarak değil de, bir siyasi toplum (ya da diktatörlük veya belli

bir süreçteki üretim tarzı ve ekonomiye bağlı olarak halk kitlelerini bastırarak bir baskı aygıtı) olarak devlet konseptine dair kesin tanımlara sürüklenmektedir. (Gramsci, 1994b: 67)

Devlet kendi içinde bir şey ya da somutlaşmış veya fetişleşmiş bir anlamda bireylerin dışındaki rasyonel bir mutlak olarak algılanmamıştır (Gramsci, 1992: 229, Defter 1 Madde 150). İkinci tanım, bireylerin devleti onları şuna inanmaya yönlendirecek bir şey olarak görmesine atıfta bulunur:

Aslında onların üzerinde hayalet bir varlık, kolektif bir organizmanın soyutlanması, kendine özgü bir varlığın zihniyle düşünmeyen ama yine de düşünen, bir kişinin gerçek ayakları üzerinde olmasa da, yine de hareket eden otonom bir ilahi tür vardır (Gramsci, 1995: 15, Defter 15 Madde 13).

Hâlbuki devlet, içerisinde sivil toplumdaki ve devlet veya “siyasi” toplumdaki “özel” organizmalar toplamının metodolojik ayrımlarının yapılabileceği bir toplumsal ilişkiler formudur (Gramsci, 1971: 158-67, Defter 13 Madde 18). Buna göre, bu iki çeper sırasıyla “hegemonya” ve “doğrudan tahakküm” işlevlerini üstlenirler. Devleti hem ebedi bir varlık olarak görmek hem de sadece siyasi toplum içerisindeki doğrudan hükümet sorumluluklarına odaklanmak “devlet tapıcılığı” olarak eleştirilmiştir: Devleti siyasi toplum içerisindeki eylemlerle sınırlanmış ebedi bir varlık olarak görmek (Gramsci, 1971: 268-9, Defter 8 Madde 130).

Bu tartışmayı genişletecek olursak, “integral devlet” kavramının liberal siyaset anlayışlarındaki güçler ayrımına karşı çıkmak amacıyla geliştirildiğini belirtmek önemlidir. Özellikle devletin hükümetin kamu düzenini sağlayan bir “gece bekçisi” olmak dışında ekonomiye hiç karışmayan salt temsil ay-

gıtı olduğu tanımlı eleştirilmiştir (Gramsci, 1971: 245-6, Defter 6 Madde 81; 262-3, Defter 6 Madde 88). İktidarı sadece devlet aygıtıyla özdeşleştirerek, devlet parametreleri dışındaki örgütlü muhalefetin anlamı, dar açıdan, yok edilmiş ve şu formül oluşturulmuştur: “Devlet içerisindeki her şey, devlet dışındaki hiçbir şey, devlete karşı hiçbir şey” (Gramsci, 1971: 261, Defter 8 Madde 190). Kayda değer olanı, Gramsci bu konuda Croce’ye dair eleştirilerini de artırmıştır. Onun evrensel bir ilke olarak liberal bir tarih bakışının doğuşu ve üstünlüğü için gerekli koşulları hazırlayan on dokuzuncu yüzyıl liberalizmi tarihine atıfta bulunmuştur (Gramsci, 1995: 351-4, Defter 10I Madde 10). Bunun aksine, genelleştirilmiş, tarihsel olarak belirsiz koşullar ve evrensel bir “homo economicus” a dayalı soyut hipotezlerin inşası, Gramsci’nin devlet ve politik iktisada dair eleştirel yaklaşımında reddedilmiştir (Gramsci 1995: 165-6, Defter 10II Madde 37i; bakınız, Bieler ve Morton, 2003: 481-5). Tarihselci bir “eleştirel iktisat” içerisinde, devletlerin “bireyselleştirilmiş” tasvirleri sadece metaforiktir. Devletler, birbirlerine baskı ve ahlaki bilinç ya da uzlaşma ile bağlı farklı kültürlerin bir aradalığını kapsayan tarihsel olarak belirli “dikey” gruplar ve “yatay” katmanlardan oluşan kombinasyonlar olarak tanımlanır (Gramsci, 1995: 176-9, Defter 10II Madde 37ii; 344, Defter 10I Madde 7). Bu nedenle, devletin korumacılık ve imtiyazlar yoluyla “imalatçılar imal ederek” ekonomide, özel girişim için bir ikame olarak ekonomide bir rol üstlendiği de tespit edilmiştir (Gramsci, 1995: 243-4, Defter 15 Madde 1; 248-53, Defter 19 Madde 7). Buna bağlı olarak, devlet agnostik değildir ve onu oluşturan sınıflar toplamı, ekonomide ve toplumda “kişinin devlet iktidarı hakkında konuşamayacağı ancak” sivil toplumdaki hegemonya aracılığıyla “iktidarın gizlenmesi hakkında söz edebileceği” oranda şekillendirici bir faaliyet sürdürür (Gramsci, 1985: 191, Defter 27 Madde 1; Gramsci, 1995: 217-18, Defter

6 Madde 75; 237–9, Defter 19 Madde 6). Dolayısıyla “bırakınız yapsınlar politikası, yasalar ve baskıcı aygıtlar aracılığıyla sağlanan bir devlet ‘düzenlemesi’ formudur” (Gramsci, 1971: 160, Defter 13 Madde 18).

“İntegral” bir devlet konsepti devlet- sivil toplum ilişkileri üzerinden liderliği ve aktif uzlaşma gelişimini kapsayan hegemonya momentini anlamak için önemlidir. Diğer birçok tema gibi, Gramsci hegemonya teorisini de, Croce felsefesi ile gölge boks yaparak ve bu konuda ise onun etik-siyasi tarih anlayışı ile çatışarak geliştirmiştir.³⁾ Gramsci'ye göre, Croce teoriyi pratikten ayıran ve toplumsal-sınıfsal güçler arasındaki somut çatışmaları hiçe sayan soyut bir idealist felsefe ortaya koymuştur (Gramsci, 1995: 348-50, Defter 10I Madde 9). Buna göre, Croce'nin etik-siyasi tarih anlayışı soyut ve spekülatifdir ve fikirleri somut koşullarından koparmıştır. Sonuç olarak, Croce'nin fikirleri liberal reformist tarih anlayışlarını desteklemiş ve özellikle Giolitti hükümeti ile olan bağları nedeniyle gündelik siyasetteki belli siyasi gruplara entelektüel meşruiyet kazandırmıştır (Gramsci, 1995: 376–7, Defter 10II Madde 41vxi; 379–80, Defter 6 Madde 107; 444–5, Defter 6 Madde 112; 473–5, Defter 10II Madde 41v). “Croce'nin belli kaygılarla, faşizme dolaylı yoldan entelektüel bir meşruiyet sağlayarak onu güçlendirmiş olması,” diye yazmıştır Gramsci, “... tarihin sayısız paradoksal tezahürlerinden biri olabilir” (Gramsci, 1995: 349, Defter 10I Madde 9). Daha önceki “Güney Sorununun Bazı Yönleri” makalesindeki Croce analizi ile tutarlı biçimde, felsefeci bu defa “Özgürlük dininin bir rahibi” olarak anılmıştır: Siyasi ve iktisadi liberalizmin ideologu (Gramsci, 1995: 396, Defter 10II Madde 41 xii). Buradan hareketle Gramsci için *Anti-Dühring*'e kıyasla bir *Anti-Croce* üretmenin ne kadar önemli olduğu anlaşılabilir (bakınız: 2. Bölüm ve ayrıca Watkins, 1986).

3) Eric Hobsbawm (1987, 286) Croce'yi ilk “post Marksist” olarak tanımlar.

Öte yandan, Praksis felsefesi içerisinde kültürel faktörlere tam ağırlık atfederek etik-siyasi tarihe eklenmenin yanı sıra, siyasi ve iktisadi sınıf çatışmalarının anlamına odaklanmak da mümkün olmuştu. Böylece nesnel iktisadi güçlerin “ikincil tarihi”ni geliştirmeye dayalı bir yorumdan da kaçınılmıştı. Gramsci’ye göre, hegemonya momenti sivil toplum içerisindeki aydın işlevini ve entelektüel ve ahlaki liderliğin materyal koşullarla uzlaştırıcı aygıtları olarak ideolojiler tarafından oynanan rolünü kapsadığı için bu mümkündü. Geniş bir ifadeyle, toplum içerisinde bir aydın yelpazesi ayrıt edilebilirdi. Bunlar arasında, kendilerini otonom ya da toplumsal-sınıfsal güçler olarak gören kilise mensupları veya idealist felsefeciler gibi “geleneksel” aydınlar olabilirdi. Ancak, kendilerinin bağımsızlık iddialarına karşın, geleneksel aydınlar baskın sosyo-iktisadi ve siyasi biçimleri destekleyerek genellikle muhafazakâr bir rol üstleneceklerdi. Croce’nin FIAT yöneticisi Giovanni Agnelli ve Montecatini kimyasalları yöneticisi Antonio Stefano Benni gibi senatörlerle ilişkileri bu kategorinin paradigma-sı olarak görüldü (Gramsci, 1971: 7-8, Defer 12 Madde 1). Bunun ötesinde, Gramsci tarafından aslında tüm insanların aydın olarak görüldüğü ancak sadece bazılarına profesyonel aydınlar olarak anlık bir toplumsal işlev atfedildiği de anlamlıdır. Bu ikinci işlev; iktisadi, siyasi, toplumsal ve kültürel alanlarda inşacı, örgütçü ve hegemonyanın oluşturulmasında ve sürdürülmesinde “sürekli iknacı” olarak davranan bir aracı olarak gündelik hayata aktif katılımı da içerecekti (Gramsci, 1971: 9-10, Defer 12 Madde 3). Böylece Gramsci’nin “organik aydınlar” olarak tarif ettiği kesimin toplumsal işlevi tespit edilerek yeni bir kategori daha tanımlanacaktı. Bu işlevin iki anlamda büyük önemi vardır. İlki, sürekli olarak bir toplumsal düzen inşa eden ve sürdüren belli toplum-sınıf güçleri tarafından aktif hegemonya yaratımı ile bağlantılı olarak; ikincisi, çok farklı mücadele biçimlerine girişerek bir “karşı” he-

gemonya oluşturmak amacıyla alternatif inisiyatifler yaratma ile bağlantılı olarak. Dolayısıyla aydınlar, belli fikirleri yayarak toplum-sınıf güçleri arasındaki hegemonya mücadelesinde işlevsel bir aracılık fonksiyonu üstlenir. Bunun için hegemonyanın “bekçileri” veya aygıtları olurlar ya da toplumsal değişim amacıyla ast sınıflar için kıymetli bir destekleyici role soyunurlar (Gramsci, 1971: 5-23, Defter 12 Madde 1; 52-5, Defter 25 Madde 5). Böylece, aydınların kapitalist toplumdaki üretim dünyası ile bağlarını ve üstlendikleri kapsamlı toplumsal işlevi görebilir ve aydınlara dair materyalist ve toplumsal-sınıfsal bir analiz yapabiliriz (Morton, 2003b). Bu manada fikirler salt ikincil fenomenler değildir. Fikirler “asla tesadüfi değildir; onlar çarpıştırılması gereken gerçek tarihsel olgulardır ve onların tahakküm aygıtları olarak doğaları... tam da siyasi mücadele sebepleriyle ortaya serilmelidir” (Gramsci, 1995: 395, Defter 10II Madde 41xii). Bu; sivil toplum faaliyetine yönelik etik bir atıfla, devlet tarafından yürütülen baskıcı girişimlere yönelik siyasi bir atıfla birlikte etik-siyasi tarihe dair bir “devlet-hegemonya-ahlaki bilinç konsepti”ne dönüşebilir (Gramsci, 1995: 343–6, Defter 10I Madde 7; 357–8, Defter 10I Madde 12; 372–3, Defter 10II Madde 41iii).

Dolayısıyla, dikkatler sivil toplumdaki yayınevleri, gazeteler, dergiler, edebiyat, kütüphaneler, müzeler, tiyatrolar, sanat galerileri, okullar, mimari ve cadde adları gibi hegemonya mücadelesinde faktörler ya da unsurlar olarak rol oynayan her şeyi kapsayan “maddi ideoloji yapısı”na çekilebilir (Gramsci, 1996: 52–3, Defter 3 Madde 49; Gramsci, 1995: 153–4, Defter 14 Madde 56).⁽⁴⁾ Çeşitli hegemonya yoğunlaşmaları, burada,

4) Her ne kadar askeri neoliberalizmin tüm gücünü taşısa da, Irak'ın 2003 yılındaki işgalinde altyapının, bakanlıkların, müzelerin, ulusal kütüphanenin ve arşivlerin yıkımının kısmen “önemli bir Arap ulusunun kolektif hafızasını ve modern devletini yıkmak için bir maske” görevi görmesi anlamlıdır; bakınız, R. Drayton, “Shock, awe and Hobbes have backfired on America's neocons”, *Guardian* (28 Aralık 2005): 26.

“yayınık ve kılcal bir dolaylı baskı biçiminin” farklı organizasyonlar -ya da “kılcal entelektüel kanallar”- aracılığıyla hegemonik sınıf ilişkilerini yürütmek amacıyla dolaşıma sokulduğu araçlar olarak tanımlanır (Gramsci, 1971: 110, Defter 15 Madde 11; Gramsci, 1985: 194, Defter 27 Madde 2). Buna bağlı olarak, Gramsci “kapitalist kârın kılcal kaynakları”ndan oluşan toplumsal sınıf kanallarına yönelik dikkati nedeniyle öncü bir kılcal iktidar teorisyeni olarak tanımlanabilir (Gramsci, 1977: 82; Gramsci, 1992: 230–1, Defter 1 Madde 151).⁵⁾ O halde, sivil toplum evrenindeki hegemonya, yurttaşların kendi hayatları üzerindeki otoritenin kendi benliklerinden çıktığına inanması olarak anlaşılır. Dolayısıyla, hegemonya; okullar, cadde şekilleri ve isimleri, mimari, aile, işyeri ve kilise gibi çeşitli “toplumsal infüsoi”ler aracılığıyla organik olarak aktarılan kılcal iktidarlar tarafından yürütülür (Gramsci, 1977: 143-4; Bieler ve Morton, basılıyor). Yani, “siyasi toplumun dış kabuğunda, bireyin kendini kendi öz yönetimi olmaksızın yönetebileceği ve böylece bir yandan siyasi toplumla çatışabileceği fakat bir yandan da onun normal sürekliliği, onun organik eki olabileceği kompleks ve iyi kotarılmış bir sivil toplum” mevcuttur (Gramsci, 1971: 268, italikler eklenmiştir).

Böylece, aydın faaliyetinin kapsamı “integral devlet” kavramı ve kapsamlı toplumsal ilişkiler toplamı içerisinde değerlendirilmiştir. Buna bağlı olarak da hegemonyanın *toplumsal zemini* anlayışı geliştirilmiştir. Hegemonyanın devlet-sivil toplum ilişkileri üzerinden aydınların aracılık işlevi ile organik olarak hem iktisadi hem de toplumsal ve siyasi alanlarda belli toplumsal sınıflara nasıl bağlı olduğu da anlatılmıştır.

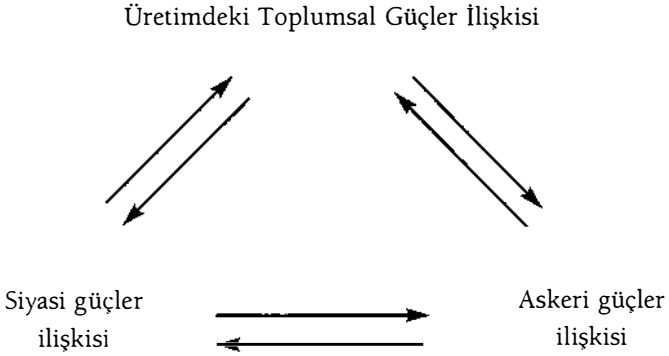
5) Her ne kadar tam açıklama için yer olmasa da, bu kavram *Bilginin Arkeolojisi*'ndeki (Foucault, 1972) tutarsız formasyonlara yapılan vurgudan birçok açıdan farklıdır. Bunun nedeni Foucault'un kılcal iktidar kavramındaki, karşı determinizmdir. Daha ayrıntılı bir izlek kusurları eleştirisi için bakınız: Bieler ve Morton. Basılıyor.

Aydınlar, bir grubun toplumsal hegemonyasını ve o grubun devlet üstündeki tahakkümünü örgütleme işlevine sahiptir... aktif ya da pasif bir şekilde “uzlaşmayanlar” ya da anlık uzlaşma sekteye uğradığında emir ve liderlik krizinin belirlediği anlar için üretim dünyasında ve baskı aygıtındaki işlevlerine iliştilenmiş ayrıcalıktan gelen uzlaşma örgütlenme fonksiyonunu yerine getirirler (Gramsci, 1996: 200-1, Defter 4 Madde 49).

Dolayısıyla hegemonya kısmen “sınıf ‘ayrıcalığı’” üzerine çatışmalarla ilişkilidir (Gramsci, 1971: 184, Defter 13 Madde 17). Sonuçta, güç olarak devlet teorisinin ötesine geçerek ve geleneksel aydın tanımlarını genişleterek, hegemonya mücadelesi salt baskıcı devlet aygıtının kontrolünü elde etmekten se, sivil toplumdaki bireyler arası bilinç formlarını -“modern savaşların siper sistemleri gibi”- şekillendirmeye yönelir (Gramsci, 1971: 235, Defter 13 Madde 24; 365, Defter 10II Madde 12).

Hegemonya mücadelesindeki bireyler arası ilişkilere yönelik bu vurgu özellikle Gramsci'nin tarihsel olarak somut durumları etkileyen çeşitli “güç ilişkileri” analizinde görülür (Gramsci, 1971: 175-85, Defter 13 Madde 2, Madde 17). Gramsci, “güç ilişkileri” içerisindeki üç “moment”i açıklamıştır (Şekil 4.1'e bakınız). Birincisi, Gramsci “toplumsal güçler ilişkisinin” doğuşuna zemin hazırlayan üretim ilişkilerine öncelik vermiştir. “Siyasi güçler ilişkisi” olarak tanımlanan ikinci bir “moment” içerisinde çeşitli toplumsal güçler toplum üzerinde hegemonik bir konum elde etmek için yarışır. Ne var ki, üçüncü “moment” olan “askeri güçler ilişkisi” tamamen teknik bir anlamda siyasi-askeri bir fonksiyon olarak tanımlanacak ve hegemonya üzerindeki tüm mücadelelerde belirleyici olacaktır.

Şekil 4.1 - Güç ilişkileri

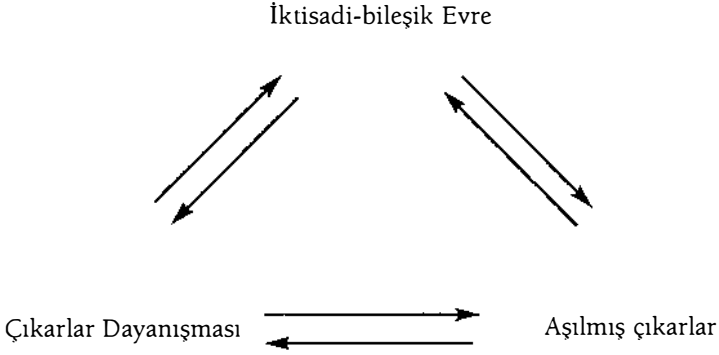

Hegemonya mücadelesindeki siyasi güçler ilişkisi içerisinde fikirlerin ve öznel unsurların dar “iktisadi-bileşik” çıkarların ötesinde telaffuzu üç ek ilişkiyi daha doğurur (Şekil 4.2’ye bakınız). Bunun sonucunda, kapsamlı toplumsal gruplara ulaşması için, bir çıkarlar dayanışmasından aşılmış çıkarlara (iktisadi çeperin ötesine) doğru hareket etmek için bir dizi toplumsal güç arasında bireyler arası bilinç oluşturmak gerekecektir.⁽⁶⁾ İdeolojilerin çekişmesini ve çatışmasını isteyen toplumsal güçler arasındaki mücadele bu şekilde “en saf siyasi evre” olarak tanımlanır ve toplumda bir ideolojinin savunuculuğunu yapmayı da içerir. Buna göre;

Hem iktisadi ve siyasi amaçlar birliğini hem de entelektüel ve ahlâki birliği kurma hedefine ulaşmak için mücadelenin sadece birlik düzeyinde değil aynı za-

6) Lenin’in belirttiği gibi, “Marksizmin bakış açısından, sınıf, hegemonya fikrini tanımadığı ya da tanımlayamadığı sürece, bir sınıf değildir ya da henüz değildir, sadece bir *birlik*dir ya da çeşitli birliklerin bir toplamıdır... Birlikleri bir bütün olarak bir sınıfa dönüştüren ise hegemonya fikri bilinci ve onun sınıfın faaliyetlerine uyarlanmasıdır” (Lenin, 1963: 57-8, Anderson’da alındığı şekliyle 1976/1977, 17).

Şekil 4.2 - Hegemonyanın Siyasi İlişkisi

manda “evrensel” bir düzlemde de sürdüğü ve böylece temel bir toplumsal grubun madun gruplar üzerindeki hegemonyasını yarattığına dair tüm sorular sorulmalıdır (Gramsci, 1971: 181-2, Defter 13 Madde 17).

Hegemonik toplumsal güçler, faaliyetlerinin genişlemesini sağlama almak için genel çıkarlara değinerek “iktisadi-bileşik” türden fedakârlıklar yapmak durumundadır.

Daha ötesi, bir hegemonik düzen içindeki gücün rolü azımsanmamalıdır. “Hegemonyanın ‘normal’ işleyişi... birbirlerini karşılıklı olarak dengeleyen, gücün uzlaşısı üzerinde fazla tahakküm kurmadığı bir güç ve uzlaşısı kombinasyonu şeklindedir” (Gramsci, 1971: 80n.4, Defter 19 Madde 24). Hegemonyanın kılcal iktidar üzerinden yaratılması, bilinç şekillendirme sürecini kapsayan fakat bir yandan da toplumsal-sınıfsal güçler arasındaki mücadele esnasında gündemde olan materyal zemini de yitirmeyen ideoloji evrenindeki süreçleri de özellikle içererek bilgi sahasını yapılandıran güç ilişkilerine referansla aktarılış biçimini de analiz eder (Bieler ve Morton,

basılıyor).⁽⁷⁾ Dahası, “uzlaşma ile güç arasında yozlaşma ile sahtekârlık bulunur (hegemonya işlevini yerine getirmenin zor olduğu ve güç kullanımının risk taşıdığı belli zamanların karakteristiği)” (Gramsci, 1971: 80n.4, Defter 19 Madde 24). Özetlemek gerekirse, hegemonya, “karmaşık üstyapıların, yapıdan çepere ulaşılmasını sağlayan belirleyici geçişleri” ile doludur (Gramsci, 1971: 181, Defter 13 Madde 17). Gramsci’nin iktisadi “yapı” ile ideolojik “üstyapılar” arasındaki bu diyalektik ilişkiyi saptamak amacıyla geliştirdiği teorik ve pratik keşif, tarihsel blok kavramıdır. Bir sonraki bölümde anlatılacağı üzere bir tarihsel bloğun asıl doğası hegemonyanın belli toplumsal-sınıfsal güçler tarafından ya da alternatif olarak ast toplumsal sınıfların “karşı” hegemonik meydan okumalarıyla başarıyla şekillendirilmesi ile bağlantılıdır.

Tarihsel Blok ve “Karşı” Hegemonya: Teorik ve Pratik Yanlar

“Hegemonya momenti”nin *hem* belli bir kültürel ve ahlâki bakış açısının topluma uzlaşma yoluyla yayılımını *hem de* iktidarın baskıcı fonksiyonlarıyla bağlantısını içerdiği ya da etik-siyasi fikirlerle baskı yoluyla oluşturulmuş sosyoiktisadi koşullar arasında belli bir dengenin kurulduğu anı temsil ettiği söylenmişti (Gramsci, 1995: 360, Defter 10I Madde 13). “İktisadi yapı” ile “ideolojik üstyapı” arasındaki geleneksel Marksist ayırım, bu şekilde en temelden yeniden oluşturulmuştu. Böylece örneğin özel mülkiyetin legal olarak devlet tarafından güvence altına alınma biçimini içeren bir dâhili ilişki belirlen-

7) Bu, Stuart Hall için izlek teorisi içerisindeki öznelliklerin metinler arası inşasını çürütmenin temel konusudur. Somut bireyleri ve kimlik adlandırmalarını yapılandıran herhangi bir tarihsel güçler konsepti yoktur, bu nedenle sermayenin implantasyonu gibi eğilimler yok olup gider. Böylece, Foucault “iktidar üzerine olan ısrarıyla kendisi için ‘politik’ olanı alır ama ‘güçler ilişkisi’ne dair hiçbir fikri olmadığı için siyaseti reddeder” (Hall, 1996: 136).

miştir, buna dayanarak “hukuk” gibi iktidar biçimleri *hem* mülkiyet tanımlarının dayatıldığı ve korunduğu bir aygıt *hem de* sınıf ilişkilerinin düzenlendiği toplumsal normlarla aktif ilişki içindeki bir ideoloji olarak görülebilir. Dolayısıyla üretim ilişkileri sivil toplumdaki hukuk içinde aldıkları asıl anlama binaen kısmen anlamlıdır ancak “bu sivil toplumun anatomisi... politik iktisat içinde aranmalıdır” (Marx, 1859/1987: 262; Thompson, 1975: 261; Wood 1995: 22).

Gramsci'ye göre, yapı ile üstyapının iç içe geçmiş ve karşılıklı gelişimleri *tarihsel blok* konsepti içinde ele alınmıştır.⁽⁸⁾ “Yapılar ve üstyapılar bir ‘tarihsel blok’ oluşturur.” Yani, üstyapıların karmaşık, çelişkili ve uyumsuz *toplama* üretimdeki toplumsal ilişkilerin yansımasıdır” (Gramsci, 1971: 366, Defter 8 Madde 182). Gramsci'nin getirdiği teorik yenilik ise, her ne kadar iktisadi “yapı” belli sınırlar çiziyor olsa da, sözü geçen “üstyapısal” faktörlerin bir nebze bağımsız otonomiye sahip olduğu şeklindedir. Buna bağlı olarak geriletici ya da sömürücü üretimin toplumsal ilişkilerinin destekçi ideolojiler sayesinde nasıl ayakta kaldığını da teorik olarak anlamak mümkün hale gelmektedir (Femia, 1975: 36-7). Üretimdeki toplumsal ilişkiler ile tarihsel blok kavramıyla temsil edilen devlet-sivil toplum ilişkileri evrenindeki fikirler arasında “zaruri bir karşılıklılık” vardır. Martin'in (1998, 82) açıkça ifade ettiği gibi, üretim ilişkileri bu nedenle bir toplumsal grubun iktidarını güvence altına alamaz ya da iktisadi yapıya şekil veren destekçi fikirleri telaffuz etmeden anlaşılabilir. Bu nedenle Gramsci, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın “Önsöz”ünü takiben, “insanların iktisat dünyasındaki çatışmalar-

8) Her ne kadar bu kavram “tarihsel blok” olarak adlandırılabilse de, buna yeltenilmemiştir, çünkü böyle bir bloğun anlık, tek başında veya tamamen “tarihsel” formasyonuna fazla vurgu yapmak yanıltıcı olabilir, Derek Boothman (1995, xi-xii) ve Wolfgang Fritz Haug (1999, 111).

rın farkına varması ancak ideolojiler seviyesinde gerçekleşir” demektedir (Gramsci, 1971: 162, Defter 13 Madde 18; Marx 1959/1987: 263).

Öte yandan tarihsel blok kavramı ikinci bir şekilde, toplumsal-sınıfsal güçler arasındaki somut ve pratik ilişkileri tanımlamak amacıyla da kullanılmıştır (Sassoon, 1987: 121). Bu vurgu, Gramsci'nin bu bölümün başlarında sözü edilen sosyalist hareket içindeki deneyimlerinin ve kuzeydeki sanayi işçileri ile güneydeki kırsal kesimi birleştirememenin ağırlığını taşımaktadır. Böylece, hegemonyayı inşa etme ve sürdürme bağlamında, çelişkili ve heterojen çıkarlara sahip çeşitli toplumsal-sınıfsal güçler en azından bir çeşit hedefler ve inançlar ortaklığında bir araya getirilmek zorunda kalınmıştır. Dolayısıyla bir tarihsel blok bir dizi farklı sınıf çıkarı ile kimlik biçiminin “ulusal-halkçı” bir ittifak içerisinde bir araya getirilmesi anlamına gelir (Forgacs, 1984). Gramsci'den hareketle, temel bir toplumsal grubun bu tür bir evrensel genişlemeyi yarattığı ve somut bir tarihsel bloğun *zaruri biçimini* oluşturduğu an, işte bu hegemonya momentidir (Gramsci, 1995: 357-8, Defter 10I Madde 12). Buna göre, hegemonyanın varlığı bir tarihsel bloğun doğuşu için gerekli koşuldur. Yalnızca bir toplumsal grup tarafından devlet-sivil toplum ilişkileri içinde hegemonya kurulduğunda, tamamlayıcı bir anlamda, “o hegemonya tam gelişmiş ve azami oranda genişlemiş bir tarihsel bloğu temsil edebilir” (Sassoon 1987: 123). Dahası, “uluslararası” bir konjonktürde de olsa, tarihsel blok “ulusal” bağlama özgüdür (Sassoon, 1987: 121). Marcia Landy'den (1994, 49) hareketle, “hegemonya konsepti kaçınılmaz bir şekilde Gramsci'nin ‘tarihsel blok’ kavramıyla ilişkilidir ve bu kavram zemin ile üstyapı arasındaki ilişkiye dair teorik bir analizin yanı sıra belli bir tarihsel ve ulusal momentin kendine özgü ve özgün analizini de sağlar.” Ancak bu, bazılarının ifade ettiği gibi hegemonya ile tarihsel blok arasında bire bir ilişki oldu-

ğu anlamına gelmez (Adamson, 1980: 178). Aksine, bu ilişki sürekli olarak kurulur ve sürdürülür ve asla toplumsal sınıf güçleri ittifakının statik bir yansıması haline gelmez.

Sürekli direniş ve baskılar karşısında, hegemonyanın düzenli inşası, korunması ve savunulması vurgusuna Gramsci'nin stratejik potansiyel "karşı" hegemonya teorisinde rastlanabilir. Bir kez daha, 1919-20 sürecindeki Fabrika Konseyi -ya da İtalyan "sovyetleri"- hareketinin başarısızlığı Gramsci'yi farklı devrimci taktikler düşünmeye itmiştir. Bu nedenle hapishane öncesi yazılarını Rusya'daki cephe savaşı ile Orta ve Batı Avrupa'daki karmaşık ve uzun vadeli taktik ihtiyaçları arasındaki farklar üzerine yazarak sürdürmüştür (üçüncü bölüme bakınız). Yani, bir cephe saldırısının ya da manevra savaşının devlet iktidarını almaya yönelik stratejik evresi bazı ülkelerde etkisiz ve geçici olabilir. Dolayısıyla, ayrık seçenekler olarak görülmemesi gereken bir dizi strateji arasından, mevzi savaşı olarak bilinen çok daha genişletilmiş bir "siper savaşı" ön plana çıkarılabilir. Bu; ideolojik yayılım mekanizmalarının içine girmek ve onları tersine çevirmek için sivil toplumun kültürel cephesinde bir mücadeleyi -"güçlü burçlar ve metrisler sistemi"nin üstesinden gelmek için- içerir (Gramsci, 1971: 238, Defter 7 Madde 16). Ek olarak, bir "karşı" hegemonya, gizlice silah ve saldırı timleri toplamayı da içeren bir "yer altı savaşı"nın önünü açabilir (Gramsci, 1992: 219, Defter 1 Madde 134). Ne var ki, mevzi savaşı stratejisi bağlamında, bir "karşı" hegemonya hareketinin bir iç mantıktan ya da toplumsal zeminden yoksun olabileceği hesaba katılmalıdır. Buna göre, bir "kolektif irade"nin oluşumu engellenebilir ve "bireysel iradelerin sonsuzluğu"na bölünmüş direniş ayrı ve çelişkili yollara savrulabilir (Gramsci, 1971: 128-9, Defter 13 Madde 1).

Dolayısıyla, bir "karşı" hegemonya oluşturma mücadelesi bir mevzi savaşına hazırlanmaya girişmiş aktif muhalefet unsurları özümsererek ya da içeri çekilerek zayıflatılabilir. So-

mut farkları ortadan kaldırma ve mücadele eden toplumsal-sınıfsal güçler arasında bir yakınsama kurma uğraşısı *trasformismo* süreci içerisine dâhil edilir. İtalyan parlamento siyaseti bağlamında, bunlar Agostino Depretis (1813-87), Francesco Crispi (1818-1901) ve özellikle de Giovanni Giolitti tarafından Fabrika Konseyleri hareketine karşı eski boyun eğmez fraksiyonları izole etmek ve ardından asimile etmek amacıyla kullanılmış taktiklerdir (Gramsci, 1992: 125-36, Defter 1 Madde 43; Gramsci, 1996: 105-6, Defter 3 Madde 119). Pedagojik terimlerle Croce'nin egemen ve ast sınıflar arasında bir arabuluculuk yapmaktaki ve "karşı" hegemonik güçlerin çıkarlarını düzenlemekteki rolü de temel önem arz ediyordu (Gramsci, 1994b: 166-7, 170-3, 179-82). *Trasformismo* kavramı tamamen İtalyan olmayan süreçlerle yakından ilişkiliydi; bu nedenle benzer koşullardaki başka ülkelere de uyarlanabilirdi (Gramsci, 1996: 114-15, Defter 3 Madde 137).

Bu bölümü özetlemek gerekirse, siyasi sürecin hegemonya için mücadele eden toplumsal-sınıfsal güçlere elverişli çeşitli stratejiler ve eylem planları sayesinde açık kaldığını hatırlamakta yarar vardır. Buna bağlı olarak, toplumsal-sınıfsal güçlerin "ulusal" düzeydeki kendine özgü bir tarihsel blok içerisindeki hegemonik inisiyatifleri aktif bir şekilde kurma ve sürdürme çabalarını anlamak da önemlidir. "Karşı" hegemonik mücadele üzerinden farklı amaçların ve çıkarların "yeni bir homojen tarihsel bloğun... başarıyla kurulması isteniyorsa özüm-senmesi gereken belli güçlerin siyasi yönelimlerini değiştirmek" için nasıl bir araya getirilebileceğini aydınlatmak da mümkündür (Gramsci, 1971: 168, Defter 13 Madde 23). Ne var ki, her ne kadar bir tarihsel bloğun oluşumu "ulusal" düzeyde olsa da hegemonya, kendine özgü bir üretim tarzının dünya çapında genişlemesiyle birlikte "uluslararası" bir fenomen olarak ortaya çıkabilir. "Her 'hegemonya' ilişkisi mecburen eğitsel bir ilişkidir ve sadece bir ulus içerisinde onu oluşturu-

ran çeşitli güçler arasında değil, aynı zamanda tüm uluslararası ve dünya sahalarında ulusal ve kıtasal medeniyetler arasında da görülebilir” (Gramsci, 1995: 156-7, Defter 10II Madde 44).

“Ulusal” Çıkış Noktası ile “Uluslararası”ı Yan yana Getirmek

Her ne kadar Gramsci takıntılı bir şekilde İtalyan “ulusal” deneyimi ile içli dışlı olsa da, onun devrimci bir uluslararası düşünür ve pratisyen olarak rolü de göz ardı edilmemelidir. Her şeyden öte, o sadece bir Komintern katılımcısı değil, aynı zamanda uluslararası hegemonya koşullarının da titiz bir öğrencisiydi. “Ulusal” problemleri kapsamlı “uluslararası” bağlama yerleştirme eğilimi, özellikle hapisane öncesi yazılarında ve *Hapishane Defterleri*'nde iyiden iyiye belirgindi. 1919 gibi erken bir tarihte, ulusal çeperin sınıf sömürüsü ve özel mülkiyet için çıkış noktası olarak kalmasına rağmen kapitalizmin eşitsiz gelişim ile birlikte dünya tarihsel bir fenomen olduğunu dile getirmişti.

İtalyan toplumunun içine girdiği iktisadi ve siyasi kriz sadece bir dünya bağlamı içerisinde anlaşılabilir ve çözülebilir. Onun çözümü için gerekli koşullar İtalyan devletinin ve buna bağlı olarak her bir hükümette birbirini izleyecek bakanlıkların menzili ve gücünün ötesindedir (Gramsci, 1977: 69-72).

Bu toplumsal bağlama bu bölümde daha önce değinilmişti. Bu döneme dair ilk yazılarında Gramsci Anglo-Sakson kapitalizminin “küresel siyasi-iktisadi sistemi” ya da “Anglo-Sakson dünya hegemonyası” olarak adlandırdığı dünya kapitalist sisteminin sıkı bir analizine girişmişti (Gramsci, 1977: 79-82, 89-93). İtalya’da kapitalizm, uluslararası devletler sisteminin ve “İngiliz” hegemonyasının “dünyayı hegemonik güçler arasında bölüştürme mücadelesi”ne yol açacak şekilde görece dü-

şüşünün kapsamlı bağlamı içerisine yerleştirmek gerekiyordu (Gramsci, 1977: 127-9, 356-9). Bu yazılar tümüyle hapisane yazıları ve seri üretim teknikleri ve dünya çapında bilimsel idari süreçler üzerine sonradan da kısaca ele alınacak “Amerikanizm ve Fordizm” konularına yaptığı vurgu ile tamamen uyumludur (Gramsci, 1971: 279-318, Defter 22 Madde 1-Madde 15). Dolayısıyla, üçüncü bölümdeki tartışmaya geri dönecek olursak, Gramsci’nin “Amerikan küresel hegemonyası”nı aydınlatacak biçimde, ileri kapitalist ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki ilişkilere odaklandığını görebiliriz (Gramsci, 1996: 275, Defter 5 Madde 8).

Birleşik Devletler, “liderliği altında bir örgütler ve hareketler ağı dayatmaya” çalışan “finans dünyasının üstün söz sahibi” olarak tanımlandı (Gramsci, 1992: 259-65, Defter 2 Madde 16; Gramsci, 1996, 11-13, Defter 3 Madde 5). Bu hareketlere dair, Gramsci uluslararası gönüllü kuruluşların yanı sıra Amerikan liberalizmini yayan ve seri üretimin evrensel yayılımını destekleyen uluslararası ve kamusal ve özel organizasyonların rolünü analiz etti. Bunlar arasında; Young Men’s Christian Association (YMCA, Genç Hristiyanlar Birliği), Rotary Kulübü ya da Hristiyan hareketler gibi uluslararası gruplar vardı (Gramsci, 1992: 167-70, Defter 1 Madde 61; 291, Defter 2 Madde 46: 354-5, Defter 2 Madde 135; Gramsci, 1996: 269-71, Defter 5 Madde 2; 282, Defter 5 Madde 17; 318-20, Defter 5 Madde 61). İçerisinde “hegemonik devletler”in ulusal ve “uluslararası (devletlerarası) piyasalar”ı organize edebileceği bölgesel ve uluslararası iktisadi entegrasyon biçimleri de ele alındı (Gramsci, 1992: 285-7, Defter 2 Madde 40; 318-20, Defter 2 Madde 125). Aynı şekilde, emperyalist (dini) bir “uluslararası hegemonya”yı yayan “dünya çapında hegemonik bir kurum” olarak tanımlanan Katolik Kilisesi’nin rolü de sorgulandı (Gramsci, 1985: 220-2, Defter 17 Madde 8). Sonuç olarak, üçüncü bölümle aynı çizgide,

Gramsci'nin "hegemonik sistemlerdeki devletler kombinasyonları"nı oluşturan "uluslararası güçler arasındaki ilişkiler" için kullandığı aynı konseptleri "toplum içerisindeki ilişkiler" ve "devlet içerisindeki hegemonik sistemler" hakkında da kullandığı söylenebilir (Gramsci, 1971: 176, Defter 13 Madde 2). Bu durum şu aşağıdaki pasajda fazlasıyla belirgindir:

Aynen, belli bir anlamda, belli bir devletin tarihinin yönetici sınıfların tarihi olması gibi, dünya çapında da tarih hegemonik devletlerin tarihidir. Ast devletlerin tarihi hegemonik devletlerin tarihi ile açıklanır (Gramsci, 1995: 222-3, Defter 15 Madde 5).

Ancak bu, bir ülke içerisindeki toplumsal sınıflara ya da uluslararası düzeyde devletlere dair sadece hegemonik güçlere odaklanmak gerektiği anlamına gelmiyordu. Böyle bir tutumla sadece "negatif tarih" üretilebilirdi. Bunun yerine, tarih yapımı uçlarda aranmalıdır, çünkü "dünya tarihini belirleyici güçleri" ast sınıf unsurlarını da kapsayan toplumsal sınıflar *arasındaki* mücadeleleri içerenlerdir (Gramsci, 1995: 222-3, Defter 15 Madde 5). Ast sınıfların tarihi devletlerin ve devletler gruplarının tarihi ile iç içe geçmiştir (Gramsci, 1971: 52, Defter 25 Madde 5).

Tüm bunların anlamı, bir kez daha, Gramsci'nin kavramlarının "büyük oranda" ulusal toplumların tespiti için kullanılmış olduğu (Germain ve Kenny, 1998: 20) veya Gramsci'nin toplumsal dönüşümün nedensel bir faktörü olarak "uluslararası boyutu reddettiği" (Shilliam, 2004: 73) iddialarının eleştirel titizlikten yoksun oluşudur. Hiç şüphesiz, hegemonya kavramının "uluslararası"na oranla "ulusal" bağlamın ötesinde açıklayıcı güce sahip olduğunu iddia etmek tamamen mümkündür zira, Gramsci de kavramı aynen bu yolla geliştirmiştir. Bob Jessop'un (2006a, 32) belirttiği gibi, "ulusal" çıkış noktasını boğumlu görerek veya devlet biçimine odaklanarak,

bir devlet içerisindeki hegemonya mücadelesine özgü üretimdeki toplumsal ilişkilerin somut gelişimini ve siyaset ile iktisat arasındaki ilişkiyi analize etmek ve “perspektifin uluslararası olduğunu ve tersinin mümkün olamayacağını” anlamak olasıdır (Gramsci, 1971: 240, Defter 14 Madde 68). Böylece “ulusal” çıkış noktasını belirleyerek sergilenen anlam da anlaşılabilir olur. Öncelikle “ulusal” özgüllüklerin orijinalliği ve eşsizliği ile tarihsel farklar analiz edilmeli, aynı zamanda “uluslararası”nın devlet oluşumunun dinamikleri içinde kurucu bir moment teşkil ettiği de bilinmelidir. Bir toplum içerisindeki ilişkiler, o halde, uluslararası eğilimler ile yerel farklılıkların ve küresel ile bölgesel güçlerin kaynaşmasına pasif ve aktif bir şekilde tepki verir (Gramsci, 1971: 176, Defter 13 Madde 2; Sassoon, 1990: 14–25; Sassoon, 2001: 11–13). Bu ilişkilerin Gramsci döneminde iç içe geçiş yollarından biri, Amerikanizm ile Fordizm’in yükselişi ile belli bir üretim tarzının uluslararası örgüt mekanizmaları aracılığıyla dünya çapında genişlemesiydi. Bunun yansımaları, modern kültürde ya da Amerikan kapitalist endüstriyel sistemiyle bağlantılı “sanatsal yeşermeler”de görülebilirdi (Gramsci, 1992: 357-8, Defter 2 Madde 138; Gramsci, 1995: 256-7, Defter 15 Madde 30). Gramsci’nin kafasını meşgul eden, Amerikanizm özellikle kişisel kültürel tezahürlerinden biri, oğlu Delio’nun oyuncağı Meccano’ya düşkünlüğü ve bu tür oyuncakların çocukları bir keşif ruhundan mahrum edip etmeyeceğiydi (Gramsci, 1994a: 242, 276-7). Başka bir merak konusu da edebiyattı ve Amerikan “medeniyeti”nin o dönemde Sinclair Lewis’in *Babbit* gibi romanlar aracılığıyla nasıl özeleştirel kalabildiği ve kendi güçlerini ve güçsüzlüklerini anlayabildiği konusuydu (Gramsci, 1985: 278-9, Defter 5 Madde 105; 279-80, Defter 6 Madde 49).⁽⁹⁾ Hiç şüphesiz, “ulusal” çıkış noktası ile “uluslararası”nın

9) Bu konuda, ayrıca Daniel O’Connell’in (1993) Sinclair Lewis üzerine görüşlerine bakınız.

karişımı, hiçbir yerde Gramsci'nin bir sonraki bölümde ele alınacak "Amerikanizm ve Fordizm" incelemesinde olduğu kadar belirgin değildi.

"Amerikanizm ve Fordizm"

Hapishane Defterleri'ndeki "Amerikanizm ve Fordizm" görüşleri içerisinde, Gramsci Avrupa'daki feodalizmin sosyo-iktisadi yapısı ile ABD'nin toplumsal formasyonu arasında kesin bir ayrıma gidiyor. Amerika asla bir feodal evreden geçmemişken, Avrupa geçmiş tarihin eski feodal sınıflar tarafından temsil edilen tortularının "mutlak asalaklığı" ile karakterize edilmişti. "İktisadi tarihin bu emeklileri" (Gramsci, 1971: 281, Defter 22 Madde 2) iki anlamda baskındı. Birincisi, bir dizi şehirde -bir önceki bölümde bahsi geçen "meşhur yüz şehir"- kırsal bölgelerde mülkiyetini korumuş bir sınıfın varlığı mevcuttu. Bu mülkiyet, toprağı doğal kaynaklar ya da hizmetler karşılığında köylü üreticilere veren ya da kiralayan bir küçük kasaba burjuvazisi arasında bölüştürülmüştü. Yani, "emekli aylıkları ve kiralalarla geçinen devasa bir küçük ve orta burjuvazi" vardı (Gramsci, 1971: 283, Defter 22 Madde 2). Bu sınıflar köylünün ilkel emeğiyle üretilen "artı değerın yiycileri" olarak var olan "yarı feodal bir rantiyeci" türüydü (Gramsci, 1971: 291-3, Defter 22 Madde 6). "Bu, en kokuşmuş ve sağlıksız sermaye birikimi aracıdır," diyor Gramsci, "çünkü yetersiz beslenme eşiğinde yaşayan bir köylü kesiminin adaletsizce tefeci sömürüsüne maruz kalması anlamına gelir" (Gramsci, 1971: 283, Defter 22 Madde 2). İkincisi, benzer bir "mutlak asalaklık" fonksiyonu da üçüncü bölümde anlatıldığı gibi İtalya'da "geri kalmış" iktisadi gelişimin çeşitli alanlarına bizzat yerleşmiş devlet idaresi yoluyla yapılandı. Yani, "devlet yeni rantiyeciler yaratmaktadır ve eski asalakça kazanç birikimi formlarını yaymakta ve bitmiş toplumsal oluşumları canlandırmaya uğraşmaktadır" (Gramsci, 1971: 293-4, Defter 22

Madde 3, Defter 22 Madde 6). Bu bölümde ve daha önceki bölümlerde de işlendiği gibi, bu “burjuva” hegemonyasının hüküm sürmediği ve devletin kapitalizmin inşasında temel rolü oynadığı pasif devrim koşullarında denetim ölçütüdür. Bu nitelikler, Avrupa’nın tarihsel feodalizm ve mutlakıyetçilik evresini tatmamış olan Birleşik Devletler’deki durumla çelişmektedir. Bu yüzden İtalya’da sosyo-iktisadi modernizasyon “bir yandan eski sanayiciliğin çatısı altında kalırken” bir yandan da pasif devrim ile ilerlemek zorundaydı (Gramsci, 1971: 293, Defter 22 Madde 6).

Amerikancılık ve Fordizm ile ilişkili olarak, gelişmekte olan üretim biçimleri ile birlikte kültürel ve sosyolojik nitelikler de bu hegemonya türünün karakterini ve hâkimiyetini belirleyen şeylerdi. John Agnew’in (2005, 9, italikler eklendi) belirttiği gibi, “hegemonyayı uygulayacak yer [Amerikanizm], hegemonyanın aldığı içerik ve biçim [Fordizm] ile şekillenir.” Gramsci’nin zamanındaki formülasyonu bu nedenle rekabetçi iktisadi politikaların “yüzeysel taklitçi girişimi” ile sonuçlanan “Amerikan süper gücünün yan etkisi” ile “Avrupa medeniyetindeki maddi zeminlerin dönüşümünü” tanımlamıştı (Gramsci, 1971: 317, Defter 22 Madde 15). Aynı şekilde, öte yandan, Fordist seri üretim ideolojisi içerisindeki yüksek ücretlerin rolü de “baskıyı (özdisiplin) ikna ile ıslah etme”ye yarıyordu (Gramsci, 1971: 310-12, Defter 22 Madde 13). Fordizm koşullarından türeyen hegemonya fenomeni “baskının ikna ve uzlaşa ile dâhiyane bir şekilde kaynaştırılmasını” içeriyordu (Gramsci, 1971: 310, Defter 22 Madde 13). Amerikanizm “bir tür makyaj, yüzeysel bir yabancı moda gibi belirebilen” “kafe yaşamı”yla kendini gösterirken, bizzat kapitalizm (temel sınıf ilişkilerinin karakteri ve aralarındaki ilişkiler ile ifadesini bulan) dönüştürülüyor; o yalnızca Amerikanizm ikliminde “yeni bir görünüme” bürünüyor (Gramsci, 1971: 317-18, Defter 22 Madde 15).

Jeopolitik düzeyde, Gramsci yirminci yüzyılda yeşeren iktidarın değişen coğrafyası ve uzamsallığı konusunda dikkati - “Amerikanizm ve Fordizm” üzerinden- çekmiştir. Bu nedenle “sanayinin kâr oranının düşme eğilimi yasasına karşı ilerici çabalar harcama sürecinin nihai aşaması olarak Fordizmi” ele almıştır (Gramsci, 1971: 279, Defter 22 Madde 1). Sosyolojik düzeyde bu, Gramsci'yi daha önce de geçen kılcal iktidar konularına yöneltmiştir. Bu iki boyut, yeni emek disiplini yöntemlerinin kapsamlı kalıtsal ilişkilerle, cinsiyete göre iş bölümü ile ve değişen kimlik normları ile bağının kurulma yollarını da kapsayan bir dizi nitelikte birlikte işlenmiştir. Bunların ilkinin alacak olursak, emeğin mekanikleştirilmesinde yatan tehlike aydınlatılmıştır. Bunun için örneğin giderek yazma sanatından daha fazla yabancılaşan bir dizgici⁽¹⁰⁾ ile Fordist seri üretimde bir tür otomat ya da “eğitimli goril” olarak görülen işçinin modern çağdaki görevleri karşılaştırılmıştır (Gramsci, 1971: 308-10, Defter 22 Madde 12). Hatta, daima eleştirel tepki ve düşünce bağımsızlığı fırsatının çıkacağı iddia edilmiştir: “İşçi düşünmekle kalmaz, onun işinden anlık tatmini alamaması ve bir eğitimli gorile dönüştürülmeye çalışıldığını fark etmesi, onu konformizmden uzak bir düşünce eğitimine sürükler” (Gramsci, 1971: 310, Defter 22 Madde 12). İkincisi, üretim yöntemlerinin rasyonalizasyonu, “dışarıdan dayatılmış değil de” işçi tarafından içselleştirilmiş “bir yaşam tarzını ve düşünme ve hissetme biçimini kaçınılmaz” kılacaktır (Gramsci, 1971: 302-3, Defter 22 Madde 11). Bu; “cinsel güdülerin katı bir disiplinini... ve onunla birlikte geniş anlamda “Aile”nin güçlendirilmesini... ve cinsel ilişkilerin düzeninin ve istikrarının sağlanmasını” gerektiren yeni yöntemleri içere-

10) Walter Benjamin'in sanat eserlerinin yeniden üretimi ve orijinalliğin kaybı, gerçekliğin teknik yeniden üretimindeki aura ve benzersizlik üzerine değindiği konular için bakınız, Benjamin (1936/1970, 211-44).

cektir (Gramsci, 1971: 300, Defter 22 Madde 10). Sanayi toplumu içerisindeki tek eşlilik tercihinin yanı sıra, alkolizmin “emek gücünü yıkıma uğratma” tehdidi de “devlet ideolojisi”nin temelini yerleştirilmiştir (Gramsci, 1971: 304, Defter 22 Madde 11). Üçüncüsü, aile ve nüfus kontrolü, hastanede tedavi ve psikanaliz gibi kurumsallaşmış tıbbi pratikler aracılığıyla işleyen moleküler bir süreç olarak tanımlanan “yeniden üretimin iktisadi işlevi”ne özel bir vurgu yapılacaktır. Gramsci’nin cinsiyet üzerine görüşleri arasında (acemice “cinsellik sorunu” olarak tanımlanmıştır) toplumda kadının “estetik idealinin damızlık kısırakla oyuncak bebek olmak arasında gidip geldiği” de vardır (Gramsci, 1971: 295, Defter 22 Madde 3). Bu durum, “güzellik yarışmaları, yeni aktris seçmeleri... tiyatro gibi dünyadaki dişil güzellikleri seçip onları açık arttırmaya çıkaran” olguların baskınlığı nedeniyle özellikle anlamlı hale gelmiştir (Gramsci, 1971: 306, Defter 22 Madde 11). Bu; Gramsci’nin kamusal ve kişisel toplumsal deneyim formları ile cinsiyet ve tiyatro ve sinemanın kadınları cinsel nesnelere olarak kullanmaktaki rolleri bağlamında hayatın metalaştırılması arasındaki ilişkiye dair söylediklerini romantize etmek anlamına gelmez. Hepsinden öte, Gramsci, “kadın özgürlüğü” standartlarına değinen oyunlara değinmenin yanı sıra -Henrik Ibsen’in *A Doll’s House* oyunu gibi- kadın çalışmaları çevrelerine katılmasına karşın, kadınlara karşı oldukça derin bir şovenist ve cinsiyetçi bir tutum sergilemiştir.⁽¹¹⁾ Birtakım “Ame-

11) “Cinsellik sorunu”na dair bu yaklaşımın pozitif tarafı için Teresina Gramsci Paulesu’ya yazılan (4 Mayıs 1931) Gramsci mektubuna (1994b, 31-2); Gramsci’deki Ibsen yorumlarına (1985, 70-3, 359-62, Defter 21 Madde 6) ya da Fiori’ye (1970, 104-5) bakınız. Negatif tarafı için Tatiana Schucht’a yazılan (25 Nisan 1927) Gramsci mektubuna (1994a, 103-7); yine Tatiana Schucht’a yazılan (23 Mart 1931) mektuba ve Giulia Schucht’a yazılan (28 Kasım 1932, Aralık 1936) Gramsci mektuplarına (1994b, 19-21, 234-6, 367-8) bakınız. Gramsci, karısı Giulia Schucht ve baldızı Tatiana Schucht arasındaki ilişki Teresa de Lauretis (1987) ve Renate Holub (1992: Bölüm 7) tarafından ele alınmıştır.

rikanizm ve Fordizm” konuları ön planda olsa da, bir yandan da şu dile getirilmiştir:

Yeni bir dişil kişiliğin oluşumu cinsellik sorunuyla ilişkili etik ve sivil bir dñzenin en önemli sorunudur. Kadınlar en az erkekler kadar sahici bir bağımsızlık kazanana ve kendilerine ve cinsel ilişkilerdeki rollerine dair yeni bir algı biçimi edinene kadar, cinsellik sorunu sağlıksız karakteristiklerle dolu olacaktır ve yeni yasaların önerilmesinden önce çok dikkatli davranılması gerekecektir (Gramsci 1971: 296, Defter 22 Madde 3).

Gramsci'nin hegemonyaya yönelik tutumunu çözenin temelinde yatan şey, o halde, onun “Amerikan sermayesinin güvenliği” üzerindeki mücadelelerde dünya sahnesinde neden-sonuç olarak anlamlı gördüğü “Birleşik Devletler dünya genişlemesi” biçimleri üzerine tümüyle gelişen analizidir (Gramsci, 1996: 56, Defter 3 Madde 55). Aynı zamanda, bu durum kategorik olarak modern kapitalizme özgü devlet biçimleri içerisindeki değişen kılcal iktidar biçimleriyle, tüm toplumsal üretim ve yeniden üretim şekillerine değinerek, ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle, Gramsci “Amerikanizmin tarihsel bir ‘çağı’ başlatıp başlatamayacağını, yani ‘pasif devrim’e benzer bir aşamalı evrimi yaratıp yaratamayacağını” önseziyle sorgulamıştır (Gramsci, 1971: 279, Defter 22 Madde 1).

Sonuç: “Croce’leşmeye” Direnmek

Bu bölüm, Gramsci'yi hegemonya sorununu yorumlayıcı bir (yeniden) okuma temelinde ikinci bölümdeki “tuhaf şekilde bileşik” yaklaşım üzerinden çözümlerini sunar. Bunun için, Gramsci'nin kavramlarını geliştirdiği dönemin tarihsel bağlamı ve toplumsal ve siyasi deneyimleri analiz edildi. Böylece, Gramsci'nin *L'Ordine Nuovo* dergisine katılımı, Fabrika Konseyleri hareketine bağlılığı ve PCd'I katılımı ve liderliği üzerinde dö-

nen tartışmayı içeren “biyografik” ve tarihsel konular çözümlendi. Bu pratik faaliyetleri hapishanede üretilen çalışmalardan ayrı tutmaktansa, bu döneme odaklanmak Gramsci teori ile pratiği arasındaki karşılıklı ilişkinin vurgulanmasına yardımcı oldu. “Tuhaf şekilde bileşik” yaklaşım hapishane öncesi yazılarının, *Hapishane Defterleri*’nin ve çeşitli yazıların çözümlenmesi sürecinde genişletildi. Sonuç olarak, Gramsci’nin “hegemonya momenti” anlayışının çözümlenmesine yardımcı olan beş ilişkili unsur açıklandı.

Birincisi, hegemonyanın nasıl dinamik bir süreç olarak algılandığı ve aydın faaliyetinin genişletilmiş ya da “integral” bir devlet kavramıyla ilişkili olarak hegemonyanın kurulmasında ve sürdürülmesinde basıl belirleyici bir rol oynadığı gösterildi. Ne var ki, etik-siyasi faktörlere ağırlık verilmiş olsa da, hegemonyaya yönelik bu tür bir yaklaşım fikirler evreniyle sınırlı değildir. Şüphesiz, bu hegemonya kavramı Croce’nin idealist felsefesinin bir aşkınlığı olarak algılandı, bu nedenle “hegemonya etik-siyasi olsa da, iktisadi de olmak zorundadır” (Gramsci, 1971: 161, Defter 13 Madde 18). Dahası, fikirlerin “materyal güçler kadar enerji toplayabilen “halk inançları”nın... fanatik katı bütünlüğünü” nasıl taşıyabileceği açıkça vurgulandı (Gramsci, 1971: 404, Defter 11 Madde 62). Böylece, fikirlerin bir maddi güç olarak rolü aydınlatılırken, bir yandan da siyasetin belirsiz ve merkezless karakterine aşırı vurgu yapan idealist felsefenin “Croce’leştirilmesine” karşı çıktı (Mansfield, 1993: 81-103).

İkincisi, bu görev, hegemonyanın *toplumsal zemini* -onu salt güç olarak devlet biçiminde algılamının ötesine geçerek- ve “güç ilişkileri” içerisindeki toplumsal-sınıfsal güçlerin mücadele evresine odaklanarak yerine getirildi. Dolayısıyla, asıl vurgu fikirlerin telaffuzuna ve ideolojileri dar “iktisadi-birleşik” çıkarların ötesinde sürdürmek ve çatıştırmaktan yana öznel unsurlara yapıldı. Bu; bir dizi toplumsal-sınıfsal güç ara-

sında bireyler arası bilinç düzeyini artırmak ve iktisadi çeperle sınırlı kişisel çıkarları aşarak daha geniş toplumsal gruplara ulaşmak için oldukça gereklidir. Dolayısıyla, aydın faaliyetinin kapsamı, hegemonya mücadelesinin nasıl yürütülebileceği üzerine keyfi belirlemelerde bulunmaksızın genişletilir.

Hegemonya mücadelesiyle özünden ilişkili kavram, üçüncü bölümde de ele alınan tarihsel blok kavramı ve bu kavramın ulusal toplumsal bir oluşum içerisinde hegemonya oluşumu ile nasıl bağlantılı olduğu sorusudur. Aynı şekilde, bir “karşı” hegemonik hareket yaratma görevi aydınlatılmış -çeşitli ama illa ki farklı stratejilerle- ve bu tür çabaların içerisinde geliştikleri toplumun materyal olasılıkları tarafından nasıl şekillendirildikleri de açıklanmıştır. Sadece bir devlet ya da devletler grubu içerisindeki yönetici sınıfların birliğine odaklanmak bir hata olur çünkü bu “negatif tarih”le sonuçlanabilir. Bu nedenle, tarihleri sivil toplum tarihiyle, devletler tarihiyle ve devletler grubu tarihiyle iç içe geçmiş ast toplumsal sınıfların temsil ettiği “pozitif güçler”e odaklanmanın önemi ortadadır.

Dördüncüsü, hegemonyanın, bir yandan bir “ulusal” çıkış noktasından hareketle anlaşılırken, bir yandan da dünya çapında bir üretim tarzının, yani “Amerikanizm ve Fordizm”in genişlemesiyle temsil edilen “uluslararası”nın diyalektik kompleksinin bir parçası olduğunu belirtmek zaruridir. Bu nedenle, “ulusal” çıkış noktasını boğumlu olarak değerlendirip, bir toplum içerisindeki ilişkilerin pasif ve aktif biçimlerde “uluslararası”nın aracılıklarına nasıl tepki verdiğini görebiliriz. “Ulusal” çıkış noktasına yönelik bu boğumlu yaklaşımın Gramsci'nin yazılarında görülebileceğinin yanı sıra, onun doğrudan “Amerikan küresel hegemonyası”na ve “Amerikan süper gücü” statüsüne odaklandığı ve böylece hegemonya gibi kavramların tamamen ulusal olduğu iddialarını reddettiği anlatılmıştır. Gramsci, bunun yerine, kapitalist modernite içerisindeki devlet oluşumuna ve “uluslararası” hegemonya mo-

mentinin yükselişine dair bir anlayış geliştirmiştir.

Gramsci'yi çözümlmek, bu ve bir önceki bölümde geçen pasif devrim tartışması ile bağlantılı olacak beşinci bir bölümde “Amerikanizm ve Fordizm”in niteliklerine odaklanarak daha ayrıntılı bir tartışmayı gerektirmektedir. Bu bölüm, Gramsci'nin “Amerika'nın, iktisadi üretiminin karşı konulamaz ağırlığı üzerinden (ve dolayısıyla dolaylı olarak) Avrupa'yı tamamen eskimiş iktisadi ve toplumsal zeminini yıkmaya zorlayıp zorlamayacağına ya da hali hazırda bunu yapıp yapmadığına” yönelik merakını da içermektedir (Gramsci, 1971: 317, Defter 22 Madde 15). Dolayısıyla, “birbirlerini karşılıklı dengeleyen güç ve uzlaşma kombinasyonu ile karakterize edilmiş “Amerikanizm ve Fordizm”, bu bölüm boyunca ayrıntısıyla tartışılan “normal hegemonya kullanımı” için çok net bir örnek değildir (Gramsci, 1971: 80n.4, Defter 19 Madde 24). Aksine, “Amerikanizm ve Fordizm” kapitalizmin istikrarı için gerekli bir koşul olarak devlet üzerinden yeşermiş *sermayenin pasif devrimi* olarak anlaşılabilir (Chatterjee, 1986: 46-7). Modern kapitalist toplumda, pasif devrim koşulları bu nedenle çok da fazla “normal” hegemonya koşulları ile açıklanamaz. Bu durum yalnızca istisnai anlarda belirir: “Eğer aydınlarla halk-ulus arasındaki, yönetenlerle yönetilenler arasındaki, liderlerle biat edenler arasındaki ilişki organik baskıyla kurulmuşsa... sadece ve sadece bu durumda o ilişki bir temsil ilişkisidir” (Gramsci, 1971: 418, Defter 11 Madde 67). Pasif devrimin tarihsel çizgisi, elit sınıflar arasında mevcut düzeni korumak adına istikrarsız bir dar uzlaşma dengesine dayalı asgari bir hegemonya zeminidir. Hugues Portelli'nin (1973, 30) sözleriyle ifade etmek gerekirse: “Uzlaşmanın tek hegemonya zemini işlevi gördüğü hiçbir toplumsal sistem yoktur, ayrıca aynı toplumsal grubun tahakkümünü salt baskı yoluyla sürekli koruyabildiği bir devlet de yoktur.”⁽¹²⁾ Bu nedenle, bir toplumsal

12) Bu *aperçü*yu fark etmemi sağladığı için Bob Jessop'a teşekkür ederim.

düzen içerisinde öne çıkabilecek farklı hegemonya çeşitlerini veya iktidar eşiğinde devlet krizini ve *trasformismo* üzerinden yönetimi gösteren uzlaşsal ve baskıcı aygıtlar arasındaki değişimleri bilmek önemlidir (Femia, 1981b: 46-8).

Gramsci'yi bu bölümde daha önceki bölümlerde çözümleyerek bu kitabın ilk bölümündeki tartışmayı tamamlamış olduk. Sonuç olarak, bu bölümler alternatif toplumsal ve çağdaş koşullarda hegemonya ve pasif devrim hakkında Gramscici bir yolla düşünmeye başlamak için uygun hazırlık sürecini sağlamaktadır. Bu görev ise kitabın ikinci bölümüne aittir. Bir takım somutlaşmış kavramları mekanik bir şekilde “uyarlamak” yerine hegemonya sorunları, pasif devrim ve eşitsiz gelişim gibi konularda Gramsci'nin ana motifine veya düşünce ritmine odaklanmak, hem alternatif tarihsel fenomenlerin kendine özgü özellikleri hakkında somut analiz şansı verecek hem de mevcut siyasi faaliyetlerle ilişkili gerçek pratiklere bir ilgi doğuracaktır. Bundan sonraki bölümler bu nedenle hegemonya ve pasif devrimin eşitsiz gelişimin küresel politik iktisat içindeki inşası, yenilenmesi ve sürdürülmesine dair Gramscici bir düşünüş biçimi tarafından önerilen şeyi açıklamayı hedeflemektedir.

BÖLÜM II

GRAMSCI, DÜNYA DÜZENİ VE DİRENİŞ

Hegemonya ve Dünya Düzeni: Neo-Gramscici Perspektifler ve Küresel Politik İktisat

Gerçeklik en tuhaf tesadüfleri de beraberinde getirir. Teorisine yeni kanıt bulmak, tarihsel hayatın unsurlarını teorik dile “tercüme etmek” isteyen teorisyenin bunları açıklaması gerekir.

Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri*, Defter 3
Madde 48

Bu bölüm, uluslararası politik iktisattaki çeşitli perspektiflerin, mevcut hegemonya yapısı ve dünya düzeninde pasif devrim konularında Gramscici düşünüş tarzına nasıl katkı sağladığını analiz ederek kitabın temel odak noktasını devam ettirecek. Tarihsel materyalist bir toplumsal dönüşüm sorunsalına yerleşen ve Antonio Gramsci'den birçok fikir barındıran ve ana akım uluslararası ilişkiler yaklaşımlarından kritik bir şekilde ayrılan bir dal 1980'lerde Robert Cox'un çalışmalarıyla belirmişti. Uluslararası ilişkilerdeki bu tür statik bir siyaset teorisi geliştiren anaakım hegemonya rotalarının (örn. Keohane, 1984 ve 1989; Waltz, 1979) aksine, tartışma eleştirel bir hegemonya, dünya düzeni ve tarihsel değişim doğrultusuna (klasik eleştiri için, bkz: Ashley, 1984) yöneldi. Toplumsal iktidar ilişkilerinin sürdürülmesi noktasında problem çözücü bir yaklaşımdan ziyade eleştirel bir hegemonya teorisi, dikkat-

leri mevcut dünya düzenini sorgulamaya çeker.⁽¹⁾ “Eleştirel teori” diye ekliyor, Herbert Marcuse (1937/1968, 156), “... hem kendine hem de zeminini oluşturan toplumsal güçlere eleştirel yaklaşır” o “kurumları ve toplum ve iktidar ilişkilerini oldukları gibi kabul etmez; tersine kökenlerini araştırıp bir değişim süreci içinde olup olmadıklarına bakarak onları sorgular” (Cox, 1981: 129). Bundan dolayı, mevcut toplum veya dünya düzenlerinin nasıl oluştuğunu ve hangi sınıfsal güçlerin baskın bir düzeni değiştirmeye veya dönüştürmeye yetecek özgürleştirici potansiyele sahip olduğunu sormak anlamında eleştirel teori özellikle önemlidir (bkz: Morton, 2006a, 2007).

Bu bölümün argümanı açısından kritik nokta, eleştirel bir hegemonya pratiği teorisinin küresel politik iktisat içerisinde iktidarın değişmekte olan uzamsal ve coğrafi yapısını anlamakla hâlâ doğrudan ilişkili olduğudur. Açıkçası, iktidarın küresel politikalar içerisindeki alanını şekillendiren “imparatorluğun” nitelikleri konusunda yakın zamanlarda fazlaca tartışma yürütülmüştür (Hardt ve Negri, 2000). Bir yerlerde, 2003 Irak işgalini çevreleyen olayların ABD hegemonyasının katıksız tahakküme dönüşümünün işareti olduğu iddia edilmiştir (Arrighi, 2005a, 2005b). ABD'nin 69'dan fazla ülkede askeri üssü olduğu ve bu rakamın Orta Asya'daki yeni üsler ve Irak işgali ile birlikte sürekli arttığı düşünüldüğünde, bölgesel işgalin küresel iktidar planları içerisindeki rolünü yadsımak

1) Örtüşmeler olsa da, eleştirel yaklaşım diğerlerinin yanı sıra Max Horkheimer, Theodor Adorno veya daha yakın zamanda Jürgen Habermas'ın çalışmalarıyla vücut bulan Frankfurt Okulu olarak bilinen toplumsal düşünce bütünü ile dolaylı bir bağa sahiptir (Cox, 1995a: 32). Buna bağlı olarak, Cox birtakım tutumları örtüşse de, kendisini tam olarak Frankfurt Okulu çevresinde görmez (Schechter, 2002: 4). Frankfurt Okulu'nun eleştirel teorisi ile eleştirel uluslararası ilişkiler teorisi arasındaki çatışma eğilimleri ve bağlantılar hakkında Wyn Jones'u inceleyiniz (2000).

yersiz olacaktır (Mészáros, 2001: 44). Öte yandan emperyalizmin, Eric Hobsbawm'ın belirttiği gibi (1987, 60), Marksizm hakkındaki argümanların merkezindeki teorik ve pratik dinamikler anlamında değişken bir terim olduğu da söylenebilir. "Emperyalizm," o halde, "... pratikte her bir tarihsel dönem için yeniden tanımlanması gereken ucu açık bir kavramdır" (Cox, 1981: 142). Küresel iktidarı emperyalizmin bir tür değişmez özüne göre tanımlamanın aksine, bu bölümdeki birazcık ayrık bir iddia hegemonya artikülasyonunun, küresel iktidarın inşasını ve değişken konfigürasyonunu daha iyi tanımladığı şeklinde olacaktır (bkz. Agnew, 2005). Leo Panitch ile Sam Ginden'in haklı olarak dile getirdikleri gibi (2005, 121), "hegemonya, egemenliğin değişken bir niteliğidir; yapısal iktidar mevzisindeki baskı ile uzlaşma arasındaki dengede görülen konjonktürel değişimler, hegemonyanın baskıcı tahakküme dönüşümü gibi "çıgır açan değişimlerle bir tutulmamalıdır," Bu bölüm için önemli olan şey, bu nedenle, dünya düzeninde hegemonya ve pasif devrim kavramları yoluyla belirebilecek değişim ve dönüşüm olasılıklarını belirlemeye çalışan bir çalışmanın ayrıntılandırılmasıdır. Emperyalizmin yapısal ve tarihsel karakteristiklerini dünya düzeninin çağdaş hegemonik evreleriyle ilişkilendirmek bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Bunun yerine, bu bölümün ilk aşamasının görevi Robert Cox'un geliştirdiği kavramsal iskeleti, hegemonya artikülasyonu ve pasif devrimin dünya düzenindeki izlerini takip etmek amacıyla Gramsci'nin çalışması ile bağlantılandırarak özetlemektir. Bunun içinde, 1970'lerdeki dünya iktisadi krizini yakın tarihli küreselleşme tartışmaları kapsamında ele almak ve bu "yapısal değişim" döneminin nasıl kavramsallaştırıldığını bulmak vardır. Ondan sonra dikkatler benzer olarak görülen fakat çok çeşitli olan neo Gramscici uluslararası politik iktisat perspektiflerine çevrilecektir (bkz. Morton, 2001). Bunlar, Cox'un çalışmasından geliştirilecek ve hegemonya ve pasif

devrim, dünya düzeni ve tarihsel değişim gibi yapısal konulara yönelik ayırt edici bir eleştirel teori haline gelecektir. Sonuçta, neo-Gramscici perspektiflerin etrafındaki çeşitli tartışmalar belirlenmiş olacak ve en sonunda hangi tartışmanın ne yönde ilerlediği de ortaya konacaktır. Bu girişim, küresel kapitalizmin “ulusal” bir çizgiden “uluslarüstü” bir çizgiye geçişini ortaya koymak için harcanan çabalara dikkati çekerek küresel politik iktisat içindeki eşitsiz gelişimin boyutlarını ele alacak Bölüm 6'daki tartışma için önemli bir zemin sağlayacaktır.

Hegemonya, Dünya Düzeni ve Tarihsel Değişime Doğru Eleştirel Bir Teori Rotası

Hegemonyayı devletlerin iktisadi ve askeri yeterliliklerine dayalı tek boyutlu bir tahakküme indirgeyen genel geçer uluslararası ilişkiler teorisinin aksine, Cox'un geliştirdiği neo-Gramscici perspektif, hegemonyanın alanını genişletir. Hegemonya, buna göre, belli bir çıkarlar bütünü'nün genel çıkarlar olarak telaffuzu ve meşrulaştırılmasıdır. Hegemonya, başta devlet içinde öncü bir roldeki toplumsal sınıf güçlerince kurulan ama sonra dünya çapına yayılan ve fikirlerin kabulüyle kendini gösteren ve somut kaynaklar ve kurumlarla desteklenen geniş kapsamlı bir uzlaşının ifadesi olarak tezahür eder. Bir dünya düzeninde, hegemonya durumu “bağdaşık bir bütünlüğe dayalı olarak” etkili olabilir “veya bir somut iktidar konfigürasyonu, dünya düzeninin yaygın kolektif imajı (belli normlar da dâhil olmak üzere) ve düzeni belli bir evrensellik görünümüyle yöneten bir kurumlar dizisi arasında yerleşebilir” (Cox, 1981: 139). Cox'un (1994, 366) başka bir yerde açıkladığı gibi;

Hegemonya, tahakkümün bir uysallık görünümü altında... doğal bir olaymış gibi karartıldığı bir formu-

dur... hegemonya büyük ihtimalle dışarıdan dayatılmış bir düzenden doğan ama bilinçler arası kurulu bir gerçekliğe dönüştürülmüş, özümsemiş bir bütünlüktür.

Hegemonya, bu nedenle, bir tür tahakkümdür fakat daha çok şuurla beraber giden gayri ihtiyari bir düzendir; böylece “güçlü bir devletin tahakkümü gerekli ama yeterli olmayan bir hegemonya koşulu olabilir” (Cox, 1981: 139). Hegemonya, kaba kuvvet ya da tahakkümden ziyade bir “fikir şekillendirici faaliyet” olarak anlaşılıyorsa, o halde dikkatler hegemonik bir toplum veya dünya düzeninin o düzenin doğasına nüfuz etmiş değerlere ve anlayışlara nasıl yaslandığına çevrilmelidir (Cox 1992/1996: 151). Buna bağlı olarak da bilinçler arası anlamların -toplumsal ilişkilere dair ortak kavramların- gerçekliği nasıl şekillendirdiğine bakmak gerekir. “Gerçeklik’ sadece insan eyleminin fiziksel çevresi değil, aynı zamanda düşünceleri ve eylemleri şekillendiren kurumsal, ahlaki ve ideolojik bağlamdır” (Cox, 1997: 252). O halde asıl üstünde durulması gereken nokta, hegemonyanın toplumsal yapılar, iktisat, kültür, cinsiyet, etnik kimlik, sınıf ve ideoloji aracılığıyla nüfuz ediyor olusudur. Bunlar, kavramı sadece devlet tahakkümüyle sınırlı tutan geleneksel uluslararası ilişkiler rotalarının dikkatinden kaçan boyutlardır. Sonuç olarak, bunlar iki iktidar biçimini birleştirirler. Burada “hegemonya haricinde tahakküm olabileceğini; [ve] hegemonyanın tahakkümün alabileceği tek olası şekil olduğunu” görememe durumu vardır (Cox, 1981: 153n.27).

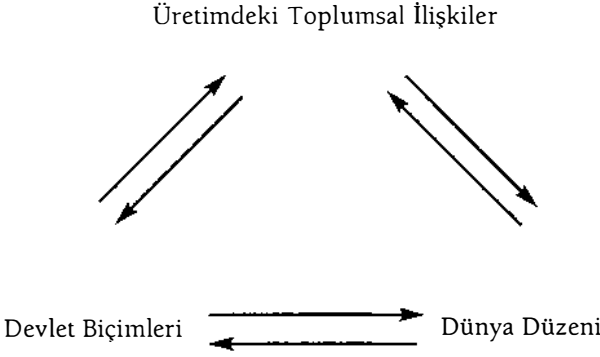
Bilinçler arası gerçekliği bir hegemonya teorisine dâhil ederek, alternatif dünya görüşlerini ve anlayışlarını da görmeye başlamak mümkün olabilir. Bu anlamda, Cox, farklı eşzamanlı medeniyetlerin ayrı ve çeşitli öznellikleri arasında ortak zeminler ve temas noktaları olabilse de, medeniyetleri farklı bi-

linçler arası gerçeklikler olarak tanımlar (Cox, 2002). Aynı şekilde, Gramsci “Batı kültüründeki inançların ve düşünüş biçimlerinin homojenliği tehlikesini” düşünüp durmaktansa medeniyetler arası kültürel sıçramaları anlamının gerekliliğine işaret etmiştir (Gramsci, 1994a: 179). Farklı dini, etnik ve kültürel arka planları bir tehdit olarak görmeye alaycı gözle bakan Gramsci (1994a, 180) caz grupları ve bunların ideolojik etkisi gibi müzikal fenomenlerin artan önemine işaret etmiştir; zira bunlar “kendilerini günümüzün en evrensel diliyle, bir medeniyetin tüm imajlarını ve izlenimlerini en hızlı şekilde aktaran dille ifade eden tezahürlerdir.”⁽²⁾ Aynı zamanda, kapitalizmin rakip türleri farklı medeniyetler veya yaşam biçimleri arasındaki mücadelelerle ilişkilidir, buna bağlı olarak asıl mesele farklı bilinçler arası gerçeklikleri birleştirebilen ortak fikirleri bir “kapitalist medeniyet eleştirisi” dâhilinde dile getirmektir (Cox, 1995b: 16; Gramsci, 1977: 10-13). Bu, en az mevcut bir hegemonyaya meydan okumayı ve onu dönüştürmeyi amaçlayan “karşı” hegemonya taleplerine olduğu kadar, hegemonik bir durumun sürekliliğine de uygulanabilir.

Tarihsel bir yapı içerisindeki hegemonya üç faaliyet çerçevesinde inşa edilir: tüm toplumsal ilişkileri belli toplumsal güçler oluşturacak biçimde somut, kurumsal ve düzensiz formlar altında toplayan *üretimdeki toplumsal ilişkiler*; tarihsel olarak tesadüfi devlet-sivil toplum kompleksleri yaratan *devlet biçimleri*; istikrar ve çatışma evrelerini temsil etmekle kalmayıp aynı

2) Baldızı Tatiana Schucht'a yazdığı 27 Şubat 1928 tarihli mektupta Gramsci'nin eleştiri okları hem Budizmin Avrupa Hristiyanlığı üzerindeki etkilerine hem de ırksal sorunlara kafayı takmış adı bilinmeyen bir mahkûma -bir Evanjelist, Methodist ya da Presbiteryen olabilir- yönelmiştir. Gramsci'nin amacı “onu karşı çıkılmayacak bir demet fikirle köşeye sıkıştırmak” ve ona Asya ve Afro-Amerika geçmişlerinden gelen kültürel etkinin bir sonucu olarak “kanındaki renkli pigmentlerden bir iz yakalayabilmek adına aynaya çok daha dikkatli bakmak” zorunda kalmasının gülünçlüğüünü göstermektedir (Gramsci, 1994a: 178-80).

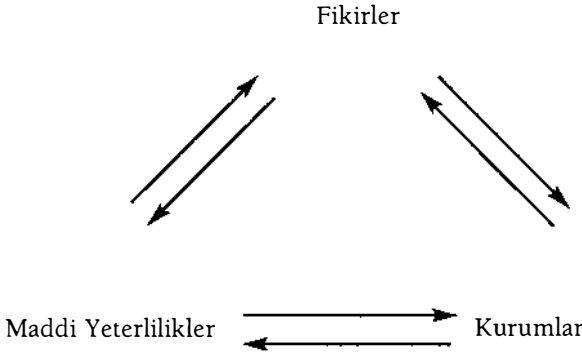
Şekil 5.1 Güçlerin Diyalektik İlişkisi

zamanda alternatif dünya düzeni formlarının nasıl yeşerebileceği üzerine düşünme alanlarına izin de veren *dünya düzenleri* (Cox, 1981: 135-8). Tüm bunlar şematik olarak Figür 5.1'de gösterilmektedir (Cox, 1981: 138).

Bu noktada çarpıcı olan, Gramsci'nin tarihsel güç ilişkilerini yorumlama biçiminin ve siyasi hegemonya ilişkisine odaklanmasının bu iktidar dinamikleri revizyonuyla tutarlı oluşudur (bkz: Bölüm 4, Şekil 4.1). Diyalektik olarak, birbirleriyle ilişkileri düşünülürse, tarihsel süreci tarihsel yapıların kendilerine özgü konfigürasyonları üzerinden sergilemek olası hale gelmektedir. Üretimdeki toplumsal ilişkiler tarafından harekete geçirilen ana kolektif aktörler olarak toplumsal güçler Gramsci tarafından dile getirildiği gibi "güç ilişkileri"ne benzer tüm faaliyet çeperleri içerisinde ve üzerinde aktifleşir. Üretimdeki değişimlerle bağlantılı olarak birbirleriyle çekişen toplumsal güçlerin yükselişleriyle birlikte devlet biçimlerinde ve dünya düzeninde karşılıklı olarak güçlendirici dönüşümler gerçekleşebilir. Faaliyet çeperleri arasında basitten karmaşığa doğru giden bir ilişki yoktur, bu nedenle tarihsel süreci açıklamanın çıkış noktası devlet biçimlerini ve dünya düzenini

Şekil 5.2 Hegemonyanın Diyalektik Momenti

açıklamanın çıkış noktasıyla aynı olabilir (Cox, 1981: 153n.26). Yine bu oldukça anlamlıdır çünkü “ulusal” çıkış noktasını “uluslararası”na kıyasla *baskın* değil de *düğümlü* olarak görmek için müsait alan bırakılmaktadır. Bu durum, Gramsci'nin toplumsal iktidarın eşitsiz gelişimine ilişkin uzamsal farkındalığı kavramı ile tutarlıdır (Bölüm 3'e bakınız). Üç ana çeperin her birinde, üç başka unsurun karşılıklı olarak tarihsel bir yapı oluşturmak amacıyla birleştiği öne sürülür: Hem bilinçler arası anlamlar hem de kolektif dünya düzeni imajları olarak görülen *fikirler*; birikmiş kaynakları ifade eden *somut yeterlilikler*; önceki iki unsurun karışımı olan ve belli bir düzeni stabilize etmeye yarayan *kurumlar*. Bunlar da şematik olarak anlatılmaktadır (Şekil 5.2'ye bakınız) (Cox, 1981: 136).

Amaç, kapitalist üretim biçimindeki bağdaşık tarihsel yapıları -üretimdeki toplumsal ilişkilerin, devlet biçimlerinin ve dünya düzeninin farklı şekillerini içerecek biçimde- zamanla kırmaktır (Cox, 1987: 396-8). Bundan sonraki aşamada, üç faaliyet çeperinin ana karakteristikleri ortaya serilecek ve bu iskeletin, bir önceki bölümde de ele alındığı gibi, Gramsci'deki hegemonyanın siyasi momenti konusunu nasıl geliştirdiğine değini-

lecektir (Bölüm 4, Şekil 4.2'ye bakınız). Bunun için kapitalist gelişim içindeki kültürel-siyasi-iktisadi sınıf mücadelesinin tüm ağırlığına dikkat çekilecektir (Gramsci, 1995: 343-6, Defter 10I Madde 7). Bu iskelet daha sonra kapitalist yeniden üretimin ve 6 ile 7. bölümlerde Meksika'daki hegemonya ve pasif devrim bağlamları hakkında Gramscici bir yolla düşünmeye bağlı olarak eşitsiz gelişim koşullarında direnişin bir açıklamasına yardımcı olması babında oldukça işe yarayacaktır.

Hegemonyanın Kurulması

Üretimdeki Toplumsal İlişkiler

Cox'a göre, (1987, 1-9) üretim ilişkileri biçimleri, hegemonyanın işleyişi ve mekanizmaları analizi için çıkış noktasıdır. Yine de, en başından itibaren bu, her şeyi iktisadi bir bakış açısıyla üretime indirgeyen bir hareket olarak görülmemelidir.

Üretim... en geniş anlamda ele alınmalıdır. O, kullanılan ya da tüketilen somut malların üretimiyle sınırlı değildir. Bilginin ve somut malların üretimi için ön koşul olan toplumsal ilişkilerin, adetlerin ve kurumların da üretimini ve yeniden üretimini kapsar (Cox, 1989: 39).

Bu ilişki biçimleri, toplumsal-sınıfsal güçlerin üretim ilişkileri içinde dâhil olduğu konfigürasyonları kapsayan üretimdeki toplumsal ilişki biçimleri olarak gösterilir. Üretimin farklı toplumsal ilişkileri olduğunu kavrayarak, değişen üretim ilişkilerinin devlet içinde ve üzerinde ve belli bir dünya düzeninde iktidar üsleri haline gelen belli toplumsal-sınıfsal güçleri nasıl yarattığını görmek mümkün olabilir (Cox, 1987: 4). Üretimdeki toplumsal ilişkilerin farklı biçimlerini belirtmenin amacı, belli türlerin ortaya çıkmasını sağlayan ve bu türlerin birleşerek dönüşüme gitme yollarını açıklayabilecek şeyi sor-

gulamaktır (Cox, 1987: 103). Üretim ile iktidar arasındaki karşılıklı ilişkinin hayati önemde olduğu söylenir. Bu ilişkiyi incelemek için, *üretimin toplumsal ilişkilerinde* ki iktidarın belli *toplumsal güçlere* nasıl omuz verebileceğine, bu toplumsal güçlerin *devlet biçimlerinde* iktidar üsleri haline nasıl gelebileceğine ve bunun *dünya düzenini* nasıl şekillendirebileceğine odaklanan bir iskelet geliştirilmiştir. Bu iskelet, tarihsel yapıların toplumsal ontolojisi etrafında dolanır. Toplumsal bir ontoloji doğayla ilgili iddiaları ve araçlarla toplumsal yapılar arasındaki ilişkiyi anlatarak toplumsal dünyayı oluşturduğu düşünülen anahtar özelliklerle ilgilenir. “Kolektif insan faaliyetiyle yaratılan ve dönüştürülen kalıcı toplumsal pratikler”i ele alır (Cox, 1987: 4). Bu nedenle araçlarla yapılar arasındaki karşılıklı ilişkiyi belirlemek için bir çaba harcanmıştır (bkz: Bieler ve Morton, 2001b).

Hegemonya, bu nedenle, temelde bir devletler hiyerarşisi değil, bir tür sınıf hâkimiyeti olarak anlaşılır (Overbeek 1994). Cox’a göre sınıf, statik bir analitik kategoriden ziyade tarihsel bir kategori olarak görülür ve deneyimsel bir yolla tanımlanır (Cox, 1987: 355-7, 1985/1996: 57). Bu da, sınıf kimliğinin tarihsel iktisadi sömürü süreçleri dâhilinde ve içerisinde yeşerdiği anlamına gelir. “Sömürüyü sınıfın temel niteliği olarak yeniden belirleyin ve göreceksiniz ki birden bire sınıf mücadelesi olması gerektiği gibi ön plana çıkacaktır” (Ste. Croix, 1981: 57). Bu şekilde, sınıf bilinci mekanik olarak üretim ilişkilerinde otomatik bir yere sahip nesnel belirlenimlerden değil kendine özgü tarihsel mücadele bağlamlarından yeşerecektir (bkz: Thompson, 1978). Yine de, sömürüye odaklanmak ve ona direnmek, toplumsal güçlerin somut tezahürlerden ibaret olmadığını ve etnik, milliyetçi, dini, cinsiyetçi ve cinsel formlarla mücadeleye dâhil olmuş başka kimlikleri de kapsadığını gösterir. Kısacası “sınıf harici” konular -barış, ekoloji ve feminizm- bir kenara itilmemeli ve üretim sürecin-

de şekillenen toplumsal gerçeklikler içinde sağlam ve bilirçli bir zemine kavuşturulmalıdır” (Cox, 1987: 353). O halde, E. P. Thompson’un da anlattığı gibi (1968, 226), asıl mesele toplumsal özneyi, parçalara ayrılmış bir bireyler topluluğuna dönüştürmek değil; aksine hayata genelde “belli bir mülkiyet ve iktidar sisteminin kırılması yoluyla” dâhil edilen o sınıf ilişkilerine odaklanmaktır. Bu nedenle, üretimdeki toplumsal ilişkileri anlamak, üretimin iç baskıları yoluyla şekillenen yeni toplumsal ilişkilere, kurumlara ve kültürel kodlara yeterli önemin verilmesini de garanti eder. Böylece sınıf mücadelesi, bu tarihsel materyalist eleştirel teori kavramsallaştırması -mülkiyet, devlet iktidarı ve özgürlüksüzlük biçimlerine götüren belli kapitalist ilişkilere dair bir sorgulama olarak- içinde açığa çıkarak gizlenmekten kurtulur (Morton, 2006a; 2007).

Devlet Biçimleri

Şimdiye dek sergilenen kavramsal iskelet, üretimdeki yeni toplumsal ilişki biçimlerinin nasıl kurulduğıyla ilgilenmiştir. Üretimdeki toplumsal ilişkilerde görülen değişimler yeni *toplumsal güç* konfigürasyonlarına yol açar. Bu nedenle, devleti belli veya önceden yapılandırılmış kurumsal bir kategori olarak görmek yerine, farklı devlet biçimlerinin tarihsel inşasına ve siyasi mücadelenin toplumsal bağlamına önem verilmektedir. Bu, tarihsel blok kavramına odaklanarak ve devlet teorisini sivil toplum içindeki ilişkileri de kapsayacak biçimde genişleterek başarılmaktadır. Bir tarihsel blok, belli bir “ulusal” bağlam içindeki önde gelen toplumsal-sınıfsal güçlerin birbirleriyle çekişen toplumsal güçler üzerinde bir ilişkiyi kurma biçimine atıfta bulunur. Tarihsel blok, sınıflar ya da sınıf fraksiyonları tarafından temsil edilen toplumsal güçler arasındaki bir siyasi ittifaktan fazlasıdır. O; “sadece iktisadi ve siyasi amaç birliğini değil aynı zamanda... ‘evrensel’ bir uçaktaki... entelektüel ve ahlaki birliği de çağrıştırarak” toplum içinde

adı geçen farklı sınıf çıkarlarının entegrasyonuna işaret eder (Gramsci, 1971: 181-2, Defter 13 Madde 17). Bir tarihsel bloğun gerçek doğası, Anne Showstack Sassoon'un da ifade ettiği gibi (1987, 123), hegemonyanın varlığının bir göstergesidir. Kuşkusuz, Gramsci'nin aklındaki "evrensel düzlem" temel bir toplumsal grubun madun gruplar üzerindeki hegemonyasının eseri idi. Hegemonya bu nedenle:

Aydınlar ve halk-ulus arasındaki, liderlerle idare edilenler arasındaki, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişki organik bir bağlılık neticesinde oluşmuşsa kurulabilir... Ancak o zaman yönetenlerle yönetilenler, liderlerle... idare edilenler arasında bir bireysel unsur değişimi sağlanabilir ve tek başına bir toplumsal güç olan ortak yaşam "tarihsel blok"un kurulmasıyla hayata geçirilebilir (Gramsci, 1971: 418, Defter 11 Madde 67).

Bu konular devletin farklı biçimleri içinde ele alınmıştır. Cox'un da belirttiği gibi, devletin farklı biçimleri,

Tarih(sel) bloklarının karakteristikleriyle, yani devlet iktidarının nihai olarak kendini yerleştirdiği toplumsal güçler konfigürasyonu ile belirlenir. Belli bir toplumsal güçler konfigürasyonu pratikte devletin amaçlarının limitlerini veya parametrelerini belirler ve devlet faaliyetinin icra biçimi diğer bir deyişle belli bir devletin *raison d'état*'ını (devlet çıkarı) belirler (Cox, 1987: 105).

Kısacası, farklı devlet biçimlerini ele alarak, devletin toplumsal zeminini analiz etmek ya da farklı devletlerin tarihsel "içerikleri"ni anlamak mümkün olur. Tarihsel blok kavramı, dikkatleri hangi toplumsal-sınıfsal güçlerin bir tarihsel bloğun ya da belli bir devletin oluşumunda önemli olabileceğine; bir

devlet biçiminin dayalı olduğu bir tarihsel blok içinde ne gibi çelişkilerin olabileceğine; belli bir devlet biçimini dönüştürebilecek rakip bir tarihsel bloğun oluşumu için nasıl bir potansiyelin olabileceğine çeker (Cox, 1987: 409 n.10). Bu nedenle, uluslararası ilişkilerdeki geleneksel devlet merkezli yaklaşımların yerine daha kapsamlı bir devlet teorisi, bu iskelet çerçevesinde gelişir. Devlet iktidarını küçümsemek ve örtbas etmek yerine, dikkatler asıl toplumsal-sınıfsal güçlere ve süreçlere ve bunların devletin gelişimindeki işlevlerine (Cox, 1981: 128) ve ayrıca alternatif gelişim koşullarındaki devletlere (Bilgin ve Morton, 2002) çevrilir. Farklı devlet biçimlerini belli tarihsel blokların ve buna bağlı olarak devlet-sivil toplum ilişkilerinin tezahürleri olarak görmek, bu amaca ulaşmayı sağlar. Her şeyden öte, bu ilişki devlet-sivil toplum kompleksi olarak görülür ve açıkçası bu noktada Gramsci'ye entelektüel bir borçtan bahsetmek gerekir.

Gramsci'ye göre, devlet, “memurların ya da doğrudan hükümet yetkileri bulunan üst düzey siyasi liderlerin ve kişilerin hükümeti” ile sınırlı, bir kurum olarak görülemezdi. Devletin yalnızca bu özelliklerine odaklanma eğilimine, geçen bölümde de atıfta bulunduğumuz gibi, alaycı bir şekilde “devlet tapıcılığı” denebilirdi: Bu görüş, devleti siyasi toplumun eylemleriyle sınırlı kalıcı bir gövde olarak görme eğilimindeydi (Gramsci, 1971: 178, Defter 13 Madde 17; 268, Defter 8 Madde 130). Yine, uluslararası ilişkilerdeki belli Yeni Gerçekçi yaklaşımların “devlet tapıcılığı”na saplandıkları söylenebilir. Ancak devlet, kendisini kamusal figürlerin ve üst düzey liderlerin siyasi toplumunun ötesinde farklı bir yolla sergiler ve buna bağlı olarak “devlet, yönetici sınıfın kendi tahakkümünü meşrulaştırıp kalıcılaştırmakla kalmayıp yönettiklerinin tam desteğini de almayı başardığı pratik ve teorik faaliyetler kompleksidir” (Gramsci, 1971: 178, Defter 13 Madde 17; 244, Defter 15 Madde 10). Bu alternatif devlet tanımı, sivil toplum

gerçekliği içine dâhildir.

O halde, devlet, sadece “kamusal” çerperde işleyen hükümetin aygıtı (hükümet, siyasi partiler, askeriye) olarak değil, aynı zamanda hegemonyanın işlevselleştiği sivil toplumun “kendine özel” çerperinin de (kilise, medya, eğitim) bir parçası olarak görülmelidir (Gramsci, 1971: 261, Defter 6 Madde 137).

Yapabileceğimiz şey... iki temel “seviyeyi”... düzeltmektir: Bunlardan biri, genelde “özel” olarak adlandırılan organizmaların toplamı olan “sivil toplum”, diğeri ise “siyasi toplum” ya da “devlet”tir. Bu iki aşama, bir yandan baskın grubun topluma yaydığı “hegemonya” işlevine, diğeri ise devlet ve “yasama” hükümeti aracılığıyla işletilen “doğrudan tahakküm”e ya da komutaya işaret eder (Gramsci, 1971: 12, Defter 12 Madde 1).

Bu nedenle, devletin bu anlamda bir toplumsal ilişki olarak görüldüğü söylenebilir. Devlet, sorgulamaksızın ayrı bir kurumsal kategori ya da kendi içinde bir şey olarak değil, kapitalizm ile hegemonyanın ifadesini bulduğu bir toplumsal ilişkiler biçimi olarak algılanır (bkz: Bieler ve Morton, 2003). O halde, analitik bir düzeyde, “genel devlet kavramı sivil toplum kavramına atfedilmesi gereken unsurları içerir (bu anlamda denebilir ki devlet = siyasi toplum + sivil toplum, başka bir deyişle, silah zoruyla korunan hegemonya)” (Gramsci, 1971: 263 Defter 6 Madde 88). 4. Bölüme geri dönecek olursak, yönetici sınıfların “etik” bir devlet kurma çabasıyla hegemonya için siyasi ve kültürel mücadelenin bir parçası olarak entelektüel ve ahlaki işlevleri organize ettiği bütünleyici devletin işte bu siyasi toplum ve sivil toplum toplamı olduğu söylenebilir (Gramsci, 1971: 258, Defter 8 Madde 179; 271, Defter 6 Madde 10). Dahası, üretimdeki farklı toplumsal ilişkiler farklı toplumsal-sınıfsal güç fraksiyonlarını yaratır. Böylece, örneğin

“yabancı” sermaye, devlet iktidarı ötesinde otonom bir güç olarak temsil edilmez; aksine devlet aygıtı *içerisindeki* belli sınıflar veya sınıf fraksiyonları tarafından temsil edilir. Devlet içinde, sınıfsal karşıtlıklar nedeniyle ulusal ve uluslararası temelli sermaye ve emek arasında oluşan karşıt ve heterojen ilişkiler vardır (Bieler, 2006: 32). O halde devlet, baskın sınıflarla sınıf fraksiyonları arasındaki hegemonik bir ilişkinin yoğunlaşmasıdır. Bu, bir yönetici sınıf “hegemonik bir proje” ya da siyasi hegemonya ilişkisi dâhilindeki kendine özgü iktisadi-ortak çıkarları aşan bir çıkarlar dayanışması geliştirdiğinde ortaya çıkar (bkz: Bölüm 4, Şekil 4.2). Bir hegemonik proje ya da “kapsamlı denetim kavramı” çeşitli sınıfların ve sınıf fraksiyonlarının farklı isteklerini ve genel çıkarlarını birleştirebilme ve tutarlı hale getirebilme potansiyeline sahip olur (van der Pijl, 1984, 1998; Overbeek, 1990, 1993). Bu, sınıf mücadelesinin “en safi siyasi evresi”ni kapsar ve bir tarihsel bloğun oluşması için “evrensel” bir düzlem” de meydana gelir (Gramsci, 1971: 181-2, Defter 13 Madde 17).

Hegemonya ve Dünya Düzenleri

Bir tarihsel bloğun inşası, hegemonik bir sınıf olmaksızın gerçekleşemez ve bu nedenle bu inşa “ulusal” bir fenomendir (Cox, 1983: 168, 174). Bunun nedeni, tarihsel bir bloğun özünün farklı sınıfların ve sınıf fraksiyonlarının ayrılış noktaları olarak alınan “ulusal” siyasi iskeletler üzerinden hegemonyayı nasıl inşa ettiğine veya bunun için nasıl çalıştığıdır (yukarıya ve Bölüm 4’e bakınız). Yine de yönetici bir sınıfın hegemonyası, kendine özgü bir üretimin toplumsal ilişki biçiminin gelişimini temsil ettiği sürece kendini “uluslararası” bir fenomen olarak sergileyebilir. Hegemonya bir kez yerel olarak yerleştirildiğinde, dünya çapına yayılmak ve kendini dünya düzenine eklemek için belli bir toplumsal düzenin ötesine geçebilir (Cox, 1983: 171; Cox, 1987: 149-50). Böylece, farklı ülke-

lerin toplumsal sınıf güçlerini birleştirebilir. “O halde, bir dünya hegemonyası başlangıçta... bir toplumsal sınıf tarafından kurulmuş iç (ulusal) hegemonyanın dışa doğru genişlemiş halidir” (Cox, 1983: 171). Üretimde toplumsal ilişkilerin belli türlerinin ve yönetici bir sınıfın çıkarlarının dünya çapında dışa doğru genişlemesi, “uluslararası”nda kurumsal mekanizmalar tarafından da desteklenebilir. Bu, Gramsci'nin (1971, 243, Defter 13 Madde 7) “devletin iç ve dış örgütsel ilişkileri” olarak tanımladığı şeydir: yani Rotary Kulübü ya da Roma Katolik Kilisesi gibi hem “uluslararası” karaktere sahip hem de devlet içine yerleşmiş hareketler, gönüllü kuruluşlar ve örgütler. Toplumsal-sınıfsal güçler, o halde, bir üretim biçiminin teşvik edilmesini ve genişlemesini sağlayarak hem “ulusal” bir düzen içinde hem de dünya düzeni üzerinden hegemonya elde edebilir. Hegemonya, bu nedenle, iki seviyede kendini ortaya koyabilir: bir tarihsel blok inşa ederek ve bir devlet biçimi *dâhilinde* toplumsal kaynaşmayı sağlayarak ve ayrıca hegemonyayı dünya düzeni seviyesine yükseltmek için bir üretim biçimini *uluslararası bazda* genişleterek. Bu görüşe göre, siyasi alan devlet alanıyla sınırlanmasa da, “mekânın-kendine özgü koşullarının hâlâ çok sayıda üretim ve ticaret ilişkisini nasıl yarattığı” konusunda farkındalık vardır (Agnew, 2005: 166). Bir sonraki bölümde eşitsiz gelişimin küresel politik iktisadı üzerine çok daha ayrıntılı geliştirilecek bir fikir de, kapitalist gelişim uzamında bir *düğüm* noktası olarak “ulusal” çıkış noktasının hayati önemini koruduğu şeklindedir. Hegemonyanın başta inşa edildiği yer, belli bir tarihsel blok ve devlet biçimidir. Yine de, bu ilk oluşumun ötesinde, hegemonya uluslararası alana açılmaya başladığı için, diğer farklı ülke ve belli devlet biçimlerinde mücadeleler yeni üretim biçimlerinin bir sonucu olarak gelişebilir.

Örneğin, Gramsci'nin zamanında bu Fordist birleşik tesis üretiminin ABD'nin dışına doğru genişlemesinden doğmuştu.

Bu genişleme, 1920'ler ve 1930'lardan itibaren "Amerikanizm ve Fordizm" in artan dünya hegemonyasına ve iktidarına neden olmuştu (Bölüm 4'e bakınız). John Agnew'den faydalanmak gerekirse (2005, 124):

Bu süreç, Fordist seri üretim/tüketim endüstriyel organizasyonu, temsili demokrasi, kısıtlı refah politikaları ve özel iktisadi faaliyetleri teşvik etmeye yönelik iktisadi politikalar gibi ABD'de hali hazırda geliştirilmiş kurumların ve pratiklerin küresel çapta yayılmasını içeriyordu.

Gramsci'nin anlattığı gibi, bu tür dünya hegemonyasının kendini oturtma yolu yerel düzeyde boğumlu bir ulusal ortam dâhilindedir: "Karakter olarak ulusal mecburiyetlerin birbirine düğümlendiği yer hegemonya kavramıdır... Karakter olarak uluslararası bir sınıf... kendini belli bir düzeyde 'ulusallaştırmalıdır'" (Gramsci, 1971: 241, Defter 14 Madde 68). O halde, Kees van der Pijl'in bu pasajla bağlantılı olarak not ettiği gibi (1989, 12; 1996, 307), hegemonya mücadelesi belli çıkarları belli bir devlet biçiminden farklı ülkelerde evrensel uygulama alanı bulabilecek genişleme biçimlerine "tercüme etme"yi gerektirir. Genellikle, hegemonyanın, dünya çapında genişlemeden önce başta kurulduğu yer bu boğumlu "ulusal" bağlamdır ve hegemonyayla çatışan mücadelelerin çıkış noktası da burasıdır. Bundan dolayı, devlet biçimleri ve dünya düzeni dâhilindeki "hegemonyaları ilişkilendirme"yi vurgulamak önemlidir (Gills, 1993: 190).

Pax Americana ve Küreselleşme

Diğer yapısal değişim süreçlerini, özellikle de İkinci Dünya Savaşı sonrası düzenden küreselleşmeye geçişi açıklamak, Cox'un başta gelen hedeflerinden bir olmuştur. Cox, ABD'nin başını çektiği *pax Americana* etiketli bir hegemonik dünya dü-

zeninin 1970'lerin başlarına dek egemen olduğunu öne sürer. Bu düzen, Breton Woods sabit kur sistemi ve Dünya Bankası ile IMF gibi kuruluşlar aracılığıyla kurulmuştur. Dahası, sosyal güvenlik ve ekonomik zenginliğin kısmi yeniden bölüşümü yoluyla iç istikrarı sağlamak için uluslararası serbest ticaret ile hükümetlerin ulusal ekonomiye müdahale hakkından oluşan bir kombinasyona izin veren "iliştirilmiş liberalizm" ilkesine dayanmaktadır (Ruggie, 1982). Hannes Lacher'in hünerli bir şekilde dile getirdiği gibi (1999, 348), yine de bu noktada "savaş sonrası düzenin bizzat piyasa ekonomisinin illeştirilmiş hali olarak değil de, piyasa ekonomisinin korumacı düzenleme biçiminin hâkimiyeti şeklinde çok daha iyi tanımlanabileceği" de bilinmelidir. İlgili devlet biçimi; bütçe açığı harcamaları, karma ekonomi ve genişleyen bir refah sistemi yoluyla bir tam istihdam politikası olarak tanımlanabilecek müdahalecilik ile karakterize edilen Keynesçi refah devletiydi (Gill ve Law, 1988: 79-80). Altta yatan üretimdeki toplumsal ilişkiler seri üretim ve seri tüketim ile hükümet-iş dünyası-emek koalisyonlarını içeren üç taraflı korporatizm görünüşlü Fordist bir birikim rejimi etrafında örgütlenmişti (Cox, 1987: 219-30).⁽³⁾ ABD'nin başını çektiği hegemonyanın biçimleri ve işlevleri ise 1970'lerdeki dünya ekonomik krizi ve 1970'lerde dünya ekonomisindeki "yapısal değişim" sürecinde Bretton Woods sisteminin çöküşünün ardından değişmeye başladı. Hem dünya ekonomisindeki hem de çeşitli devlet biçimlerindeki toplumsal iktidarlardaki krizler, özellikle iki eğilimin sonucu olarak görüldü: küreselleşmeye doğru götüreceği biçimde üretimin ve devletin uluslararasılaşması.

3) Her ne kadar Keynesçi refah devleti biçimini burada Cox tarafından "neoliberal devlet" olarak nitelense de, bu tespiti kitapta katılmadığımızı belirtmemiz gerekir. Bunun sebebi, onun kavramını kullanırken ve o kavramı onun "hiper liberalizm" olarak adlandırdığı 1970 sonları ve 1980'lerdeki süreçlerle ilişkili çok daha genel geçer neoliberalizm algısından ayırırken yaşanabilecek karmaşadan kaçınmaktır.

Dünya düzeninin *pax americana* ilkelerinin 1970'lerdeki erozyonundan bu yana, yeşermekte olan küresel bir sınıf yapısının zirvesinde "uluslarüstü bir yönetici sınıf" tarafından sürekli artan bir finans ve üretim uluslararasılaştırılması gerçekleştirildi (Cox, 1981: 147; Cox, 1987: 271). Ülkeler arası farklılıkların avantajı sayesinde, farklı coğrafi bölgelerde tek bir sürecin farklı unsurlarının operasyonunu destekleyecek biçimde uluslarüstü bir boyutta üretim süreçleri çokuluslu şirketlerle (ÇUŞ) bir entegrasyon yaşadı. Üretim ve finansın bu organizasyonu uluslarüstü düzeyde küreselleşmeyi *pax Americana* sürecinden kökten farklılaştırmıştır. Üretimin baş aktörleri olarak toplumsal-sınıfsal güçler üzerine neo-Gramscici vurguya paralel olarak, kapitalizmin küreselleşme içindeki *uluslarüstü* yeniden yapılanması gerçekleşti ve bu, sermaye ve emeğin yeni toplumsal güçlerinin oluşmasına yol açtı. Uluslarüstü yönetici sınıfın yanı sıra başka üretici sermaye unsurları (imalat ve ekstraksiyon alanında) ve taşeron ve tedarikçi ve ithalat-ihracat işlevi gören küçük ve orta ölçekli iş alanlarının yanı sıra finansal sermaye unsurları da (bankacılık, sigorta ve finans alanında) üretimin bu çokuluslulaşmasına destek verdiler (Gill, 1995a: 400-1). Bundan dolayı, ortak perspektifleri veya iş dünyası, devlet yetkilileri ve uluslararası kuruluşların temsilcileri arasında kapitalist piyasa ilişkilerini destekleyecek bir "benzeştirici tekbiçimliliği" dayatan elit etkileşim biçimlerince desteklenen ve öne çıkarılan çokuluslu sermayenin yapısal iktidarında bir yükseliş gerçekleşmektedir (Cox, 1987: 298; Gill ve Law, 1989: 484). Sermayenin çokuluslu toplumsal güçleri ile yerel sermaye arasında kayda değer çelişkiler oluştu. Ulusal üretim sistemlerinin yarattığı ikincisi, küresel rekabete karşı ulusal ve bölgesel korumacılığa yaslanması nedeniyle açık bir küresel ekonomiye karşı çıkabilir. Çokuluslu sermaye ile ulusal sermaye arasındaki bölünmeye paralel olarak, Cox, işçi sınıfı içinde iki ana bölünme çizgisine

işaret eder. İlki, çokuluslu şirketlerin işçileri sermayenin bölünmesini gölgede bırakacak biçimde ulusal şirketlerin işçileriyle çatışma içinde olabilir. Bununla ilişkili olan ikincisi, genellikle çokuluslu şirketlerin çekirdek işgücüne dâhil güvenli istihdamdaki yerleşik işçilerle emek piyasasının çevre alanındaki geçici ve yarı zamanlı işçiler arasında bir çatlak oluşabilir (Cox, 1981: 235). Diğer bir deyişle, üretimin çokuluslulaşması biçimindeki küreselleşme, sermaye ve emeğin çokuluslu ve ulusal toplumsal güçler biçiminde kırılmasına yol açmıştır (Bieler, 2006: 32-4).

1970'lerdeki bu yapısal değişim sürecinde, o halde, çok sayıda devlet biçiminin toplumsal temeli, kapitalist piyasa ilişkilerinin yerleşik kurumlarda ve yönetim biçimlerinde bir otorite krizi yaratması sebebiyle değişmiştir. Craig Murphy'nin deyişiyle (1998b, 159), "krize yönelik düzenlemeler farklı bölgelerde farklı seviyelerde gerçekleşti fakat her yerde hükümetlerin iktisat politikasında "neoliberal" bir yönelim ve finansal sermayenin öne çıkışı yaşandı." Bazıları bu tür değişimleri "devletin geri çekilmesi" (Strange, 1996) ya da "sınırsız bir dünya"nın doğuşu (Ohmae, 1990, 1996) olarak değerlendirirken başkaları da üretimde bu kadar küresel değişimleri kötülemişse de (Hirst ve Thompson, 1999; Weis 1998), üretimdeki uluslararasılaşmanın devletin trolünü kökten yeniden yapılandığı -aşındığı değil- öne sürülebilir. Sonuçta;

Kurumsal ve toplumsal bir teşekkül olarak devlet... kısmen kapitalistlere ve kendi sahip olduğu kurumsal otonomiye arz ettiği siyasi mallar ve hizmetler nedeniyle bu tür bir yapısal iktidarın sınırlandırılması için olasılık yaratır. Devletin girişim özgürlüğüne karşı tutumu... bu konuyla doğrudan ilişkilidir (Gill ve Law, 1989: 480).

Devletin uluslararasılaşması nosyonu, üretimin uluslararasılaşması ve küreselleşme itkisi ile belirlenen uluslarüstü kon-

sensüs oluşum süreçlerinin, hükümetlerin politika yapıcı kanalları vasıtasıyla aktarılma biçimine atıfta bulunarak bu dinamiği kapsar. Sermayenin yapısal iktidarını kuran denetim ağı, ideolojik geçişimi ve politika yayılımını küresel politik iktisadın bilinen aktörleri lehine garanti altına alan Dünya Bankası ve IMF gibi kurumları içeren bir “nüfuz mihveri” tarafından da desteklenir. Sonuç olarak, bir sonraki bölümde de ortaya konacağı gibi, küresel iktisatla dirsek teması halindeki devlet kurumları -başkanlıklar ve başbakanlıklar, hazine, merkez bankaları- yerel kamusal siyasete en yakın kurumların -çalışma bakanlıkları ve sanayi veya planlama ofisleri- önüne geçerler (Cox, 1992: 31). İleri kapitalizmin yaşandığı ülkelerdeki ve çevre ülkelerdeki farklı devlet biçimlerinde, genel görünüm, devletin neoliberalizm ve küresel çeperlerden yerel çepere kapalı rekabet mantığı için bir aktarım kayışına dönüşmüş olduğu şeklindedir (Cox, 1992: 31).⁽⁴⁾

Devletin Uluslararasılaşmasından Küreselleşmeye

Her ne kadar devletin uluslararasılaşması tezi çok fazla eleştiri almış olsa da, Stephen Gill’in çalışması, özellikle de Trilateral Komisyon’un rolü hakkındaki ayrıntılı analizi ile, bu sürecin küresel politik iktisattaki ABD merkezli hegemonyanın değişen karakterinin bir parçası olarak anlaşılmasında büyük rol oynamıştır (Gill 1990). Cox gibi, Gill de üretimin küresel yeniden yapılanmasını 1970’lerdeki yapısal değişim bağlamına yerleştirir. Bu dönemde, Gill’in İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulmuş toplumsal-sınıfsal güçlerin bir *uluslararası tarihsel bloğu* olarak tanımladığı evreden bir *çokuluslu tarihsel bloğa* doğru geçiş vardı. Bu geçiş, bir çıkarlar ve kimlikler sente-

4) Aktarma kayışı metaforunun çok daha yakın tarihli bir eserden alındığını söylemek gerekir (Cox, 2002: 33). Devletin bir “aktarma kayışı” olduğu şeklindeki görüşlere istinaden bkz: Bieler, vd. (2006).

zini ve bağlarını ulusal sınırlar ve sınıflar ötesine geçirmekle kalmamış, ayrıca uluslarüstü sermayenin hegemonyası için de gerekli zemini yaratmıştır. Ancak Gill, bir tarihsel bloğun “ki-mi zaman hegemonik olabileceğini” söyleyerek, yani bir tarihsel bloğun hegemonik gücü kullanmadan da kurulabileceğini ima ederek Gramsci'den ayrılır (Gill, 1993b: 40). Örneğin; Gill, mevcut uluslarüstü tarihsel bloğun bir hegemonya değil üstünlük konumunda olduğunu öne sürer: “‘Üstünlük’ terimi, hem iktisadi baskıya dayalı bir egemenlik biçimini hem de muhalefeti yıldırma ve bölme aracı olarak örgütlü şiddeti kullanma -potansiyel ya da gerçek- biçimini çağrıştıracak biçimde kasten kullanılmıştır” (Gill, 2004: 23). İlkede Gramsci'ye dayanarak, üstünlüğün, bir hegemonya durumunun *aleni* olmadığı ve bölünmüş muhalefet üzerinde bir tarihsel blok aracılığıyla tahakkümün uygulandığı zamanlarda ortaya çıktığı iddia edilebilir (Gill, 1995a: 400, 402, 412).

Bu üstünlük siyaseti, iki temel süreç ile organize edilir: disiplinci neoliberalizmin yeni meşrutiyeti ve eşzamanlı olarak piyasa medeniyetinin yayılışı. Gill'e göre yeni meşrutiyet, disiplinci neoliberalizmin dünya düzeninde halk katılımının toplumsal zeminini daraltmayı gerektirir. Demokrasinin altını kazmayı ve politik iktisat meselelerinde piyasa verimliliği, disiplin ve güven, politik inandırıcılık ve rekabet gibi bir dizi makro iktisadi politikanın teşvik edilmesini içerir. “Somut olarak yeni iktisadi kurumları halkın gözü önünden veya demokratik denetimden uzaklaştırmak veya tecrit etmek için legal veya anayasal aygıtların inşasına doğru bir gidişi” içerir (Gill, 1991; 1992: 165). AB içindeki İktisadi ve Mali Birlik (EMU) bu sürecin iyi bir örneği olarak görülebilir (Gill, 2001). Yeni anayasacılık, bir kapitalist ilerleme ideolojisine ve dışlayıcı ve hiyerarşik toplumsal ilişki biçimlerine dayalı piyasa medeniyeti kavramını yayarak neoliberalizmi tek kalkınma modeli yapma girişimine dönüşür (Gill, 1995a: 399). Küresel

politik iktisatta, gözetim mekanizmaları yeni anayasacılığın piyasa medeniyetini bir miktar küresel bir gözetim “panoptikon”una benzeyen bir şey olarak desteklemiştir (Gill, 1995b).

Hepsini kapsayıcı üstünlük kavramı, ABD’nin “Üçüncü Dünya”ya yönelik dış politikasının inşasını ve 1970’lerde Yeni Uluslararası İktisadi Düzen (NIEO) üzerinden ABD’ye karşı yükselen sesleri anlamak için de geliştirilmiştir (Augelli ve Murphy, 1988). Amerikan liberalizminin bireycilik ve serbest ticarete dayalı ideolojik tavrının 1970’ler boyunca Amerikan üstünlüğünü koruduğu ve 1980’lerde yeniden inşa ettiği öne sürülebilir. Ancak bu üstünlük kavramı sadece tahakküm ile açıklanmaz. Üstünlüğü tahakkümle eşleştirmek yerine, Augelli ve Murphy (1988, 132), üstünlüğün tahakküm veya hegemonya yoluyla korunabileceğini iddia eder. Murphy’nin başka bir endüstriyel değişim ve uluslararası örgütler çalışmasında belirttiği gibi (1994, 295n.8), üstünlük, yönetici bir sınıfın tarihsel bir blok içindeki konumunu tanımlar ve hegemonya yoluyla olabileceği kadar tahakküm yoluyla da elde edilebilir. Bizzat Gramsci de (1971, 57: Defter 19 Madde 24), “bir toplumsal grubun üstünlüğünün iki şekilde, hem ‘tahakküm’ olarak hem de ‘entelektüel ve ahlaki liderlik’ olarak kendini sergileyebileceğini” belirtir. İlk üstünlük biçimi zor yoluyla sağlanan itaati içerirken, ikincisi müttefik grupları yönlendirmeyi kapsar. Bu nedenle hegemonyadaki değişimler ya da çeşitlenmeler, üstünlük koşullarını da karakterize eder. Bu koşullar, dünya düzenindeki baskıyla ilişkili pasif ve aktif uzlaşma arasındaki dengeyi organize etmenin sınırlarını da ortaya çıkarır.

Kees van der Pijl’in önemli bir katkısı da (1998), sınıf mücadelesini yüzleşmelerin analizi için analitik bir aygıt olarak kullanma olasılığını salt maddi çıkarlarla ilgilenenlerin ötesine genişletir. Pijl, üç kapitalist disiplin ve sömürü alanı belirler: (i) temelde kapitalizmin ilk aşamalarıyla ilişkili orijinal veya ilkel birikim ve ona karşı direniş (Bölüm 3’e bakınız); (ii)

emeğin iş yerindeki sömürüsüyle ilişkili kapitalist üretim süreci; (iii) sömürünün toplumsal yeniden üretim çeperine yayılarak eğitim ve sağlığı kapitalist kâr kriterlerine tabi tutması ve çevrenin yıkımına ve tahribatına zemin hazırlaması. Neoliberal küreselleşme süreci ile giderek daha fazla kendini belli eden ise en sonuncu kapitalist disiplin biçimidir. İster ilerici toplumsal hareketlerle isterse de popülist, ulusalcı hareketlerle olsun, buna karşı direniş en az sermaye ile emeğin iş yerindeki karşılaşması kadar bir sınıf hareketi olarak görülebilir (van der Pijl, 1998: 36-49).

Şimdiye dek sözü geçen neo-Gramscici perspektiflere ek olarak, bir de hegemonyayı küresel politik iktisat içinde analiz eden birbirine benzer bir perspektifler bütünü vardır. Bu perspektiflerde, başka şeylerin yanı sıra, seri üretimin ABD'de tarihsel olarak nasıl kurumsallaştığına ve bu durumun Amerikan merkezli liderlik ve dünya hegemonyası biçimlerini İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde nasıl sürüklediğine dair bir bakış açısı da vardır (Rupert, 1995a). Bu analizin genişletilmesiyle, ABD'de toplumsal sınıflar arasında NAFTA ve küreselleşme konularındaki mücadeleye dair bir yoruma da ulaşılmıştır (Rupert, 1995b, 2000). Dahası, küreselleşme bağlamında Avrupa entegrasyonu ve uluslarüstü sınıfların Avrupa yönetişimindeki rolüne dair sayısız analiz de mevcuttur (van Apeldoorn, 2002; Bieler, 2000; Bieler ve Morton, 2001b; Bohle 2006; Cafruny ve Ryner, 2003; Holman, Overbeek ve Ryner 1998; Ryner 2002; Shields, 2003). Tüm bu ürünlere karşın, Avrupa yönetişimi konusundaki anaakım ve yapılandırmacı yaklaşımlar ve kitaplar hâlâ tarihsel materyalistlerle ciddi olarak yakınlaşmaktan çekinmektedir (Bu alandaki son örnekler arasına Christiansen, Jørgensen ve Wiener, 2001; Rosamond 2000; Wiener ve Diez, 2003 dâhil edilebilir). Başka bir yerde de, Güney Avrupa'nın özellikle de İspanya'nın küresel politik iktisat içerisinde uluslararasılaşması ve demokratikleşmesinin

(Holman, 1996) yanı sıra cinsiyet ve kadın hareketlerinin rolünü de içeren uluslararası örgütler analiz edilmiştir (Lee, 1995; Stienstra 1994; Whitworth, 1994). Bir yandan da, çevre kapitalizmi ülkelerine ABD dış müdahalesi biçimlerini anlamaya yönelik çabalar vardır. Bu çabalara, “küçük bir grubun yönettiği ve karar alma süreçlerine kitlesel katılımın rekabet halindeki elitler tarafından özenle yönetilen seçimlerdeki liderlik seçimleriyle sınırlı olduğu bir sistem” olarak tanımlanan poliarşi analizi de dâhil edilmiştir (Robinson, 1996: 49). Poliarşi ya da düşük yoğunluklu demokrasi bu nedenle, ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) ve Ulusal Demokrasi Fonu (NED) gibi kurumlar aracılığıyla Filipinler, Şili, Nikaragua ve Haiti’deki ABD hegemonyasının bir tamamlayıcısı olarak tanımlanmış ve eski Sovyet bloğu ve Güney Afrika da bu analize özellikle dâhil edilmiştir. Başka araştırmalar da Güney Afrika’da “demokrasi”nin tesisine (Taylor, 2001) ve Meksika’daki demokratikleşme süreçleriyle ilişkili hegemonya inşası ve çekişmesine (Morton, 2003c; Morton 2005c) değinmektedir. Ek olarak; neoliberalizm ve kültürel hegemonya konuları Şili’de kitle iletişimi alanındaki bir çalışmada ele alınmıştır (Davies, 1999). Açıkçası, küresel politik iktisat içindeki hegemonyanın analiziyle ilişkili bir çeşitli konularla ilgilenen bir dizi neo-Gramscici perspektif mevcuttur. Bir sonraki bölüm, bu tür perspektiflere yönelik bazı eleştirileri sergileyecek ve sonuçta, mevcut tartışmaların ilerlediği doğrultularla ilgili bilgi verecektir.

Başlangıç Tartışması: Neo-Gramscici Perspektifler Etrafındaki Tartışmalar

Kabaca, neo-Gramscici perspektifler ya fazla demode bir şekilde *Marxist* ya da *Marxist* titizlikten fazla yoksun olmakla eleştirilmiştir. Bunlar demode olarak görülürler çünkü birçoğu analiz için can alıcı nitelikte gerekli bir tarihsel materyalist

tavırdan kaçınır -“iktisadi faaliyetin belirleyici çekirdeği”ne odaklanarak (Gramsci, 1971: 161, Defter 13 Madde 18). Bundan dolayı, analiz, tarihsel süreçlerin yapılarını olasılık evrenlerini belirleyen temel olgu olarak gören modernist varsayımlara çakılıp kalmakla suçlanır (Ashley, 1989: 275). Ne var ki, bu soruna takılıp kalmaktansa, tüm bilgi iddialarının yanılma payları, neo Gramscici perspektiflerde kabul görür. Bu nedenle, evrensel değerlerle tarihsel olarak belli koşullardaki yerel tanımlar arasındaki diyalogu birleştiren ihtiyatlı, olası ve eğreti bir evrenselciliğe dayalı asgari bir temelcilik mevcuttur (Cox, 1995b: 14; Cox, 2000: 46).

Başka yorumcular da, neo-Gramscici perspektiflerdeki tarihsel materyalist titizlik yoksunluğunu kötülemişlerdir. Peter Burnham'a göre (1991), neo-Gramscici hegemonya yaklaşımı, sermaye ilişkisinin merkezi önemini tanımlayamayan ve bu nedenle ideoloji artikülasyonu ile meşgul olan bir “çoğulcu ampirizm”e yol açmaktadır. Fikirlere ve somut yeterliliklere eşit ağırlık bahşederek, sermaye ilişkisinin çelişkilerinin bulandırıldığı ve böylece “iktisadi politikanın idealist bir belirlenimine doğru bir yönelim” olduğu iddia edilir (Burnham, 1991: 81). Bundan dolayı, devlet ve piyasa kategorileri birbirleriyle harici ilişki içinde ayrı ayrı işleyen karşıt formlar olarak görülür. Bu da, devletin sermaye ile emek ilişkisinin dışında, kendi içinde bir “şey” olarak, güya, cisimleştirilmesine yol açar (Burnham, 1994).

Bu eleştiriler hakkında düşünürken, daha önce üretimdeki toplumsal ilişkilerinin dünya düzenini ve onların toplumsal-sınıfsal güçler konfigürasyonunu oluşturma yolunu anlamak için nasıl çıkış noktası olarak alındığı açıklanmıştı. Bu şekilde kapitalizmdeki üretimin toplumsal ilişkilerinin hangi türlerinin bazı tarihsel koşullarda baskın olduğunu sorarken devlet, sorgulanmamış bir kategori olarak görülmez. Şüphesiz, bizzat Burnham'ın konumuna onun kabul edebileceğinden daha ya-

kın bir yolla, devlet, üretimdeki toplumsal ilişkilerin bir yönü olarak değerlendirilir; böylece kapitalizmde siyaset ve iktisat veya devletler ve piyasalar hakkındaki *aleni* ayrıma dair sorular ön plana çıkarılır. Her ne kadar devlet hakkında tam geliştirilmiş bir teori olmasa da, kapitalizmin ve hegemonyanın ifadelerini bulduğu bir toplumsal ilişkiler formu olarak devlet hakkında, en azından bir zımnî varsayımlar dizisi alenen mevcuttur (Bieler ve Morton, 2003). Bu; iktisadın toplumsal inşasına ve küresel politik iktisattaki devletler arasında ve içerisindeki kimlik ve çıkar formasyonuna içkin pratiklere yoğunlaşan kayda değer bir tartışmaya zemin hazırlamıştır (Bieler ve diğerleri, 2006). Dahası, bilinçler arası anlamlar formundaki fikirler, bizzat küresel politik iktisadın parçası olarak kabul edilmiştir. Öte yandan, Burnham'ın iddiasının aksine, bu fikirler somut mülkiyetin yanına ek bir bağımsız değişken olarak konulmamıştır. E. P. Thompson'a dönecek olursak (1975: 261), "hukuk" gibi iktidar formlarının *hem* mülkiyet tanımlarının dayatıldığı veya somutlaştırıldığı bir aygıt olarak *hem de* sınıf ilişkilerinin oluşturulduğu toplumsal normlarla aktif ilişki içindeki bir ideoloji olarak görülebileceği açıktır. Üretim ilişkileri, bu nedenle, tamamen hukuk içindeki anlamları bağlamında kısmen anlamlıdır. Aynı zamanda; Bölüm 4'te de ele alınan Gramsci'nin "ideolojinin maddi yapısı"na öncelikli vurgusu ve devletin hukuk, aile, yayınevleri, gazeteler, dergiler, kütüphaneler, okullar, hapishaneler, cadde planları ve cadde adları üzerinden ideolojik yönlendirmeleri konusundaki farkındalığı da önemlidir (Gramsci, 1995: 155-6, Defter 3 Madde 49).⁽⁵⁾ Son unsurlara ilişkin, Avrupa'daki belli hükümetlerin şehirleri birliklerin devrimcilere karşı operasyonlarını ko-

5) James Scott (1998), bir dizi devlet tanımlama pratiğini veya toplumun okunurluğunu artıracak "devlet yalınlaştırması"ni kapsayarak bu farkındalığı ilginç bir yolla genişletmiştir.

laylaştırmak için yeniden planlamaya başlamasının 1848'den önce gerçekleşmediğini de hatırlamak gerekir (Hobsbawm, 1962: 129). Bunun en tipik örneği, Georges- Eugène Haussmann'ın (1809-92) III. Napolyon tarafından 1860'larda Paris'i yeni sokak kafeleri ve tek yönlü kentsel gelişimin önünü açmak için *büyük bulvar* inşaatlarıyla “modernize etmek”le görevlendirmesidir. Richard Sennett (1977, 134-5), bunu, bir *kent* ekolojisinin bir sınıflar ekolojisine dönüştürülmesi olarak yorumlamıştır. Ya da Eric Hobsbawm'ın destekleyerek belirttiği (1975, 211) gibi:

Kent planlamacıları için yoksullar, kamusal bir tehlikeydi, onların meydanlarda ve bulvarlarda patlak verebilecek şekilde ayaklanmacı potansiyel taşıyan toplaşmaları kalabalık popüler alanların sakinlerini uzaklaştırırdı; bu nedenle bu alanların yerine birtakım niteliksiz ama büyük oranda hijyenik ve kesinlikle daha tehlikesiz yerler yaratıldı.

O halde, belli bir toplumsal-sınıfsal güçler kümelenmesinin halkın “ortak aklı” içerisinde geçerlilik kazandıran “tarihsel açıdan organik ideolojiler”i mimari, cadde planlaması ve düzenlemesini de içeren bir “ideolojinin maddi yapısı” üzerinden kurar (Gramsci, 1971: 376-7, Defter 7 Madde 19; bkz. Bieler, 2001; Bieler ve Morton, basılıyor). Gramsci'nin kendi sözleriyle, sadece “kitleleri örgütleyen ve insanların hareket ettiği, konum, mücadele vs. bilinci kazandığı alanı yaratan” fikirler “organik” olarak nitelenir. Bunlar, anlık polemiklere dayalı salt “keyfi, rasyonalist veya ‘iradi’” fikirlerle zıtlaşır (Gramsci, 1971: 376-7, Defter 7 Madde 19). Bölüm 4'te anıldığı gibi, bu, aydınların sahip olabileceği bağları veya kapitalist toplumdaki üretim dünyasına kıyasla aydınların sergilediği daha kapsamlı toplumsal işlev hakkında bir idraka işaret eder. Buna bağlı olarak da, fikirlerin ve entelektüel faaliyetin

“ ‘maddi güçler’le aynı enerjiye sahip ‘popüler inançlar’ın... fanatik granit sıklılığını” nasıl benimseyebildiğine dair bir algı da söz konusudur (Gramsci, 1971: 404, Defter 11 Madde 62).

Başka bir eleştirelilik dizisi de neo-Gramscici perspektifler tarafından önerilen küreselleşme ve devletin uluslararasılaşması tezini ayrıca konu almaktadır. Özellikle, Leo Panitch iktidar ilişkileri ifadesinde fazla baş aşağı olan ve küreselleşmenin küreselden ulusala ya da dışarıdan içeriye bir süreç olduğunu savunan bir görüşün ortaya konduğunu öne sürer. Küreselleşmenin başını devletlerin çektiği düşüncesi bu nedenle devletin uluslararasılaşması tezinde küreselden ulusala uzanan bir aktarma kayışı metaforunu kullanarak aşırı abartılmıştır (Panitch, 1994, 2000). “Aktarma kayışı” olarak devlet metaforundan vazgeçip neoliberalizmin eşitsiz gelişimi ile ilişkili “ulusal” ve “uluslararası” faktörlerin ölçekler arası artikülasyonuna odaklanmak konusuna daha sonra 6. Bölümde değinilecektir. Şu an için, genelde, küresel politik iktisat içindeki karşılıklı birbirlerini güçlendiren toplumsal ilişkilere tepeden bakan veya ulusal toplumsal oluşumlar içindeki sınıfsal çatışmayı göz ardı eden bu metaforun uluslararasılaşmaya tek yönlü baktığı söylenebilir (Baker, 1999; Ling, 1996; Moran, 1998). Devletin rolü, Panitch’in argümanına göre (1994, 74), toplumsal güçler uluslarüstü yapılarda da görülebilse de, hâlâ belli toplumsal formasyonlardaki toplumsal güçler arasındaki mücadelelerle belirlenmektedir.

Yanıt olarak, yukarıdaki tartışmadan hareketle bir neo-Gramscici yaklaşım içinde çıkış noktasının aynı şekilde devlet biçimleri veya dünya düzeni içindeki üretimin değişen toplumsal ilişkileri olabileceği ve bunun Gramsci’nin “ulusal”ın “uluslararası”na kıyasla *baskın* değil de *boğumlu* olduğu ölçeksel tavır belirlemesini anlamakla yansıtılacağı hatırlatılacaktır (Bölüm 3’e bakınız). Şüphesiz, Cox’un odak noktası belli devletlerde temel işlevi gören tarihsel bloklar ve bunların farklı

ülkelerdeki karşılıklı toplumsal sınıf çıkarları üzerinden nasıl bağlantılı olduklarıdır (Cox, 1981: 153n.26). Dahası, Gramsci ve Cox'u takiben, "ulusal" bağlam bir tarihsel bloğun kurulabileceği ve dünyayı değiştirmek için "karşı" hegemonyanın zemini olarak yeni tarihsel blokların başlaması gerektiği yerdir. Gill de, her ne kadar tarihsel blok ve üstünlük gibi kavramların kullanılmasına dair hafif bir farklı görüşü olsa da, yine de ulusal, bölgesel ve küresel düzeylerde neoliberalizmin anayasallaştırılması çabalarını analiz etmekle ilgilenir (Gill, 1995a: 422). Bu nedenle, uluslarüstü üretim ağları ve ulusal hükümetlerin siyaset yapımındaki otonomisini kaybetme biçimi ve devletlerin hâlâ bu sürecin dâhili bir parçası olduğu konularına bir odaklanma söz konusudur.

Bu görüşleri genişletmek adına, sermayenin devlet iktidarının ötesinde sadece başıboş bir şey değil sınıflar ve sınıf fraksiyonları tarafından devletin kurgusu içinde temsil edilen bir şey olduğunu anlamak da önemli olabilir (Bieler ve Morton, 2003: 487–8). Bugün üretimin uluslarüstüleşmesi ile belirlenen küreselleşme olarak tanımlanan fenomen, bu nedenle farklı devletlerde devlet içindeki sınıfların farklı fraksiyonları arasındaki bir *içselleştirme* süreci aracılığıyla sermayenin yeniden üretimini sağlar (Poulantzas, 1975: 73-6). Böyle bakıldığında, küreselleşme ve bununla ilişkili olarak sermaye ile emeğin uluslarüstü toplumsal güçlerinin yeşermesi, devletin geri çekilmesine neden olmamıştır. Aksine, bizzat devlet içinde farklı (ulusal ve uluslarüstü) sermaye ve emek fraksiyonları arasındaki sınıf mücadelesinde ifadesini bulan yeni toplumsal güçler, konfigürasyonlarının içselleştirilmesi yoluyla farklı devlet biçimlerinin bir yeniden yapılandırılması söz konusudur (bkz: Morton, 2003c, 2005c). Hem içselleştirme hem de uluslararasılaşmaya yapılan bu vurgu, farklı devlet biçimlerinin küreselden ulusala uzanan salt "aktarma kayışları" olduğu düşüncesinden biraz farklıdır (bkz. Bieler ve diğerleri, 2006).

Son olarak Cox (1992, 30-1; 2002, 33), devletin uluslararasılaşması ve uluslarüstü elitin (veya bir *nebülözün*) bu süreçteki konsensüsü sağlamaktaki rolü konuları hâlâ tam olarak açıklanmayı ve daha fazla çalışmayı gerektirmektedir. Şüphesiz, devletin uluslararasılaşması üzerine bütün argümanlar deneysel çalışma gerektiren bir dizi hipotezle bağlantılıdır (Cox, 1993/1996: 276). “Ulusal” ile “uluslararası” ya da hegemonya, üstünlük ve tarihsel blok arasındaki ilişki üzerine benimsenen tüm tavırlar bir neo-Gramscici perspektiften diğerine farklılık gösterebilir fakat bu tavır genellikle amaç ve araştırmanın deneysel bağlamı ile ilişkilidir.

Başka eleştirelilikler ise, uluslarüstü sermaye hegemonyasının nasıl abartıldığına ve dünya düzeni içinde dönüşüm olasılığının neo-Gramscici perspektifler tarafından nasıl yok edildiğine odaklanmıştır (Drainville, 1995). Örneğin, Gill ve van Apeldoorn’un Avrupa entegrasyon süreçlerindeki elit rolüne odaklanmaları dolaylı olarak emeğin neoliberalizme direnişteki potansiyel rolüne dair olumsuz bir bakış açısını güçlendirmektedir (Strange, 2002). André Drainville’e göre (1994, 125) analiz, “uluslarüstü neoliberalizme karşı daha aktif saldırıların önünü açmalı ve denetim kavramları analizi de orijinal direniş kavramlarını doğurmalıdır.” Bu nedenle, Paul Cammack’ın (1999) belirttiği gibi, neoliberalizmin tutarlılığını abartmaktan kaçınmak ve “karşı” hegemonik eylem için ayağı yere basan fırsatları tanımlamak önemlidir. Büyük oranda, “karşı” hegemonik direniş biçimleriyle ilişkili bir dizi soru daha sonraki çalışmalara ertelenmiştir. Hâlbuki “Kapitalizme Karşı Karnaval” (Londra, Haziran 1999), Dünya Ticaret Örgütü’ne yönelik protestolar (Seattle, Kasım 1999), IMF ve Dünya Bankası’na yönelik protestolar (Washington, Nisan 2000 ve Prag, Eylül 2000), Nice’teki AB zirvesi (Aralık 2000), Ceno­vâ’daki G-8 toplantısı (Temmuz 2001), yıllık Dünya Sosyal Forumları (2001’den beri) ve Avrupa Sosyal Forumları

(2003'ten beri) süreçlerindeki “ayaklanmalar”, tümüyle küreselleşmeyi fazlaca çatışma halindeki bir dizi toplumsal ilişki olarak analiz etme zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Hepsinin ötesinde, somut direniş eylemleri hakkında deneysel araştırmanın yokluğu konusundaki tespiti her ne kadar doğru olsa da, abartmamak gerekir. Toplumsal güçlerin mevcut iktidar konfigürasyonu analizinin tek başına bu konfigürasyonu güçlendirmediyi ya da olası bir direniş çalışmasını dışlamadığını belirtmek şarttır. Bunun aksine, hegemonik pratikler analizi, potansiyel alternatif gelişmelerin araştırılması yönünde tamamen zaruri bir ilk adım olarak görülebilir; direniş ise sadece tam olarak neye direneceğinizi biliyorsanız başarıya ulaşır. Dahası, direniş mevzularıyla ilgilenen birkaç neo Gramscici girişim sergilenmiş ve bunlar daha fazla keşif için çokça alan açmıştır (bkz: Bieler ve Morton, 2004; Cox, 1999; Gill, 2000, 2001; Morton, 2002). Bu nedenle eleştirel araştırmacının ilk ödevi neoliberal küreselleşmeye direnişi tanımlamaktır ki bu kitabın 7. bölümünün de amacı budur.

Son ve en yakın tarihli eleştiriler ise, neo-Gramscici perspektiflerin Gramsci yazılarına ve İtalyan düşünürü karmaşıklaştıran kompleks bağlamsal konulara daha fazla odaklanma çağrılarından kaynaklanmıştır (Germain ve Kenny, 1998). İkinci sorunu göz ardı etmek, araştırmacıları, uluslararası politik iktisadı yaygın bir ekonomizmden “kurtarmak” için *Hapishane Defterleri*'nde “mücevher arama” suçlamasıyla karşı karşıya getirebilir (Gareau, 1993: 301). Bu kitapta daha önce (Bölüm 2) Gramsci'yi tarihselleştirme konusuna değinildiği için yine bu sorunları tekrarlamanın gereği yoktur. Gramsci düşüncesi ve pratiğine bağlı kalarak hem geçmiş düşünce formları ve geçmiş tarihsel koşulların daha sonraki fikirleri ve mevcut toplumsal koşulları şekillendirmede oynadığı rolü anlayıp fikirler tarihi ile ilişkili bir yöntem geliştirilebilir. Bu yöntem, alternatif koşullara ilişkin neyin tarihsel olarak ilişki-

li olduğunu ve neyin geçmiş fikirlerin teorik ve pratik tercümesiyle sınırlı kaldığını anlamayı sağlar.

Sonuç: Hegemonyanın Geleceği

Özetlemek gerekirse, bu bölüm hegemonyanın ve dünya düzeninin yapısal sorunlarına ilişkin uluslararası ilişkiler alanındaki ana akım tartışmalara alternatif bir yaklaşım ortaya koymuştur. Özellikle, sadece devlet tahakkümüne yoğunlaşmaktansa gayri ihtiyari liderlik mücadelesindeki toplumsal çıkarlar arasındaki ilişkilere dikkati çeken bir eleştirel hegemonya teorisi için zemin hazırlanmıştır. Belli bir tarihsel materyalist yaklaşım ve kapitalizm eleştirisiyle, neo-Gramscici perspektiflerin hegemonyaya alternatif bir eleştirel teori rotasını nasıl sağladıkları da gösterilmiştir. Sonuç olarak, bu tür neo-Gramscici perspektiflerin geliştirdiği kavramsal iskeletin, üretimdeki toplumsal ilişkiler, devlet biçimleri ve dünya düzenindeki değişimlerle harekete geçirilen toplumsal-sınıfsal güçlere odaklanan bir hegemonya teorisi sayesinde uluslararası ilişkiler alanında yaygın ontolojik varsayımların yeniden düşünülmesini sağladığı iddia edilebilir. Bu görüş, bu hegemonya rotasının farklı devlet biçimleri yaratan ve bunları dönüştüren toplumsal süreçlerin nasıl sorgulandığını da aydınlatmıştır. Böylece, dikkatler hegemonyanın toplumsal zemini ya da iktidarın devlet-sivil toplum ilişkileri üzerinden yayıldığı toplumsal güçler konfigürasyonunu içeren *raison d'état*'ya ya da devlet iktidarının zeminine çevrilmiştir. Fikirlerin, kurumların ve maddi yeterliliklerin, hegemonya inşası ve çekişmesi dâhilinde nasıl etkileştikleri ortaya konarak bireyler arası konulara da girmek olası hale gelmiştir. Bu sayede, sadece tahakkümle açıklanmayan bir eleştirel hegemonya teorisi geliştirilmiştir. Bölüm 4'teki hegemonyanın siyasi ilişkisi meselesinde ortaya konduğu gibi, hegemonya teorisi ve pratiğini anlamak kültürel çatışma cephesini yeniden değerlendirmek

için “güç olarak devlet” teorisinin ötesine geçmeyi gerektirir (Gramsci, 1995: 357, Defter 10I Madde 12).

Başka bir bölümde, farklı ama konuyla ilişkili neo-Gramscici perspektiflerdeki diğer gelişmeler konu edilmiştir. Ardından, neo-Gramscici perspektiflere yönelen bir dizi eleştirelilik de tartışılmıştır. Analiz, bir dizi niteliği ele alan daha fazla teorik ve deneysel alana genişletilebilir. İlki, daha fazla araştırma doğrultusu anlamında, örgütlü emeğin neoliberal küreselleşmenin en son ajandasına meydan okumadaki rolüne dair daha doğrudan bir inceleme olacaktır (Bieler, 2003, 2005; Strange, 2002).⁽⁶⁾ Buna bağlı olarak, ikincisi, üstteki tartışmadaki sermayeler arası rekabetçi mücadelenin izlerini sürerken değer teorisi yoksunluğunun önemine ve ayrıca tahsisatçılar ile üreticiler arasındaki ilişkiye dair bir değer-teorisi yaklaşımını göz ardı etmenin bir zararı olup olmadığına yönelik kapsamlı bir yorum sağlayacaktır (Hampton, 2006). Bu nedenle, kâr oranının düşme eğilimi ve küresel politik iktisatta üreticilerden artı değer elde etme biçimi gibi Gramsci konseptleri konusunda daha fazla çalışma yapılabilir. Bu da, dikey sermaye-emek ilişkisine *olduğu kadar* sermayeler arasındaki dikey ilişkilerin (ya da kapitalistler arası rekabetin) (bu ilişkilere dair bkz: Apeldoorn, 2004) çok daha yaygın kabulüne odaklanmayı beraberinde getirecektir. Her şeyin ötesinde, Gramsci'den alıntı yapmak gerekirse (1971, 402: Defter 7 Madde 18), “iktisatta bölünmez merkez değerdir, yani işçi ile endüstriyel üretim güçleri arasındaki ilişkidir.” Üçüncüsü, bu bölümün başında dile getirilmiştir ki, emperyalizmin yapısal ve tarihsel karakteristiklerini dünya düzeninin çağdaş hegemonik evreleriyle ilişkilendirme girişimleri, bu çalışmanın kapsamı dışın-

6) 4. bölümde de tartışılan Gramsci'nin sermaye emek çatışması üzerine birçok görüşü *-biennio rosso* (1919-20) döneminde Torino'da 'Fabrika Konseyleri' olarak bilinen yeni işçi örgütlerindeki siyasi eylemlerle oluşan- bu konuyla ilişkilidir.

dadır. Bu anlamda, ilerideki bir çalışmada, “yeni emperyalizm”in mevcut dinamikleri üzerine ve ABD hegemonyasının yapısal bir kriz içinde mi yoksa mevcut dünya düzenini korumak için baskı ile uzlaşma arasındaki *konjonktürel* bir değişim içinde mi olduğuna dair tartışmaya başlamak yerinde olur. ABD hegemonyasındaki “kriz” veya “yeni emperyalizm” üzerine mevcut tartışmanın küresel politik iktisattaki sermaye birikiminin *coğrafi* tezahürü ile dünya düzenindeki yönetişimin *bölgesel* zemini arasındaki uyumsuzluğu ele alması gerekirse de militarizmin uzun süredir sermaye birikiminin karakteristiği olduğunu söylemek gerekir (Agnew, 2005: 229; Harvey, 2003: 26-31). Her ne kadar bu tartışma konusu elinizdeki kitabın kapsamını aşıyorsa da, önümüzdeki bölümler küreselleşme ile eşitsiz gelişimin *coğrafi* tezahürü olarak devlet arasında bir bağ olup olmadığı hakkında tahmin yürüterek ve iddialar ortaya atarak, küreselleşmenin jeopolitiği tartışmasını geliştirmeye çabalayacaktır (Bölüm 6). Yine, “ulusal”ın “uluslararası”na kıyasla *baskın* değil *boğumlu* olduğu ölçeksel biçimin çağdaş küresel politik iktisattaki eşitsiz gelişime dair tartışmalarda temel öneme sahip olduğunu anlamak konusunda Gramsci’nin hakkı verilecektir. Daha farklı ifade etmek gerekirse, “yapısal olarak farklı birkaç bölgesel sektördeki her devlette her düzeyden farklı güç ilişkilerinin” nasıl olduğu konusuna değinilecektir (Gramsci, 1971: 182, Defter 13 Madde 17). Son olarak, neoliberalizme direniş taktikleri ve stratejilerini sorunsallaştırmak da önemlidir. Buna bağlı olarak Bölüm 7’de devlet biçimleri ve dünya düzeninin kapsamlı koşullarındaki toplum-iktidar ilişkilerine dair bir eleştiri geliştirmek için ast toplumsal sınıflar konusu geliştirilecektir. Dahası, bu girişimin asıl amacı, “Gramsci mirasının, sadece eleştirel hegemonya analizi için değil aynı zamanda alternatif bir siyaset ve kültür gelişimi için de etkili bir araç olarak kalması için yorumlanış, aktarılış ve kullanılış biçimi”dir (Buttigieg, 1986: 15).

Eşitsiz Gelişimin Küresel Politik İktisadı

Ulusal bir devletin inşası, sadece... uluslararası siyaset faktörlerinin kullanılmasıyla mümkün hale gelir.

Antonio Gramsci (Palmiro Togliatti ile)
“Lyons Tezleri” (1925)

Bu çalışma boyunca değinilen temalardan biri, Antonio Gramsci'nin “ulusal” çıkış noktası ile “uluslararası” arasındaki ilişkiyi tanımlamak için kullandığı ölçeksel biçimdir. Edward Said'e göre, Gramsci'nin, sınıf mücadelesini “eşitsiz coğrafyalar”daki hegemonyanın üzerine yerleştirerek temel koordinatlarıyla coğrafi ve uzamsal olan eleştirel bir bilinç geliştirdiği iddia edilebilir. Bu da, toplumsal ilişkiler ve kompleks eşitsiz gelişim coğrafyalarında gizli uzamsal bir dünya tarihi algısını ortaya çıkarır (Said, 2000: 467-70). “Gramsci; ölçek, ölçeksel iktisadi, siyasi, entelektüel ve ahlaki güç hiyerarşileri ve bunların bölgesel ve bölgesel olmayan tezahürleri konularına aşırı duyarlıydı,” diye ekliyor Bob Jessop (2006a, 31). Bu; “uluslararası”ndaki devlet oluşumu süreçlerini analiz ederken, “ulusal” çıkış noktasını *baskın* değil de *boğumlu* olarak ele alırken telaffuz edilmiştir (3. ve 4. bölümlere bakınız). Kitabın amacının Gramsci'nin düşüncesi ve eyleminin tarihsel ve çağdaş anlamını çözmek olduğu düşünüldüğünde, bu bölüm bu tür anlamlara, onun küreselleşme jeopolitiğine neoli-

beralizmin eşitsiz gelişimi üzerine tartışmalara özel önem atfederek sağladığı katkıyı ortaya çıkararak ulaşacaktır. Böylece, bir önceki bölümde yer almayan ve küreselleşmenin kapitalizm tarihinde sadece uluslarüstü sermayenin yükselişine değil aynı zamanda uluslarüstü bir devletin inşasına da yol açan bir çağı simgelediği konusuna değinen bir tartışmaya girecektir. William Robinson'un yazıları, mevcut ulusal ve bölgesel birikim biçimlerinin entegre bir küresel kapitalist iktidar ve üretim konfigürasyonuna özgü belli uzamsal ayrımları nasıl yansıttığını ayrıntılı olarak ortaya koymaktadır (*diğerleri dışında*, Robinson, 2003, 2004a). Robinson; devlet merkeziliği aşan ve bölgesel düzeyde uzam, mekân ve ölçek politikalarını birleştiren *uluslarüstü bir devlet* ile *uluslarüstü bir kapitalist sınıfı* bir araya getirenin tam olarak bu konfigürasyon olduğunu görür. Onun sözleriyle, “bir sınıfsal ilişki olarak devlet uluslarüstüleşmektedir” (Robinson, 2004a: 99-100).

Bu bölümde, uluslarüstü devlet tezi, küresel politik iktisattaki eşitsiz gelişim koşullarını anlamakla ilişkili “ulusal” ve “uluslararası” faktörlerin ölçekler arası tezahürünü kapsayan bir pasif devrim teorisinin önemini vurgulamak için detaylıca analiz edilecektir. Bob Jessop'un önerdiği gibi (2006a, 38-9), bu, pasif devrim gibi kavramların “ulusal”dan “uluslararası”na (veya uluslarüstü) basitçe yeniden ölçeklenmesi anlamına gelmez. Yerine, kendilerine özgü uzamsal ölçeklerin küresel kapitalizmin dinamiklerini anlamaktaki karşılıklı önemini anlatmak için pasif devrim teorisindeki ölçekler arası artikülasyon yöntemini içselleştirmeyi gerektirir. Bu, hem devlet merkeziliğin baskın sabitliğini hem de uluslarüstü devlet aygıtındaki uluslarüstü yapılarla sınıf güçlerinin baskın birleşimini *kabul etmemeyi* de kapsar. Hannes Lacher'in (1999, 357) dediği gibi, “ulusal” ekonomiler coğrafi seçim bölgelerinin siyasi iradesi ile yönetilmekle kalmazlar, aynı zamanda dünya piyasalarının gerekleri de tek başlarına toplumlara dayatılır.

Gramsci'nin bu konudaki görüşlerini bu bölümde açarak, uluslarüstü bir devlete dönüşümün içerdiği homojenleştirme-yi kabullenmektense, hegemonya koşulları ile pasif devrimi küresel politik iktisatta neoliberalizmin eşitsiz gelişimine bağlı olarak kavramak mümkün olacaktır. John Agnew'in belirttiği gibi, hem sabit devlet bölgeselliği varsayımını kabul etme tuzağından hem de bölgeselliğin küresel bir farklılaşmamış uluslarüstü devlete dönüşmekte olduğu fikrinden kaçınılmalıdır. Asıl mesele, onun söylediği gibi, "bölgesel devletler arasındaki tarihsel ilişki ve devletlerin işlemek zorunda olduğu... kapsamlı toplumsal ve iktisadi yapılarla jeopolitik düzendir (veya uzamsal pratik formu)" (Agnew, 1994: 77). Modern devletin oluşum tarihine değinen daha önceki bölümlerden birine (3. Bölüm) dayanarak pasif devrim teorisinin, devletleri uzama yerleşmiş ve zamanda konumlanmış "boğumlar" olarak algılamayı sağladığını söyleyebiliriz. Bu boğumlu uzamsallık perspektifi mekânlar arası farklı ölçeklerin zaman içinde birbirleriyle nasıl farklı açılardan ilişkiye geçtiklerini vurgulayabilir (Agnew, 2003: 13). Pasif devrim teorisi bir yandan bu tür dinamikleri saptarken bir yandan da eşitsiz gelişimin sürekli ilişkisini dünya düzenindeki toplumsal bölümlerin bir kırılması olarak görür. Bu bölümün yapısı aşağıdaki gibi devam edecek.

Birincisi, William Robinson tarafından ortaya atılan uluslarüstü devlet ve küresel kapitalizm teorisi detaylandırılacak ve bir eleştiri oluşturulacak. Eleştiri, küresel kapitalizm ve uluslarüstü devlet teorisindeki üç temel probleme odaklanacak: (i) bölgesel devletler ve kapitalizm arasındaki tarihsel ilişki; (ii) küreselleşme ve eşitsiz gelişim arasındaki ilişki; (iii) kapitalizm ve bölgeselliğin uzamsal tezahürü! Önerilen eleştiriler temelinde, ikinci bir bölüm pasif devrim teorisinin eşitsiz gelişimin dünya-tarihsel bağlamı ile ilişkisi ve devletlerin şekillendirici etkisine bağlı kısaca vurgulanacak. Bu bölüm, 3. bölümdeki

devlet oluşumu ve pasif devrim yazılarıyla doğrudan ilişkilidir. Tartışmanın tam bu aşamasında argüman “sermayenin tercihen farklı siyasi yetki alanları arasındaki bağlantıları kurmak isteyen bir güç olarak kalışına” odaklanacaktır (van der Pijl, 2006: 15). Üçüncü bir bölüm ise “uluslararası” ile ilişkili olarak devlet oluşumunun “boğumlu” bir analizini neoliberalizmin belli bir devlet formu içindeki yükselişine bakarak yapacaktır. Robert Cox’un üretimdeki toplumsal güçler ve ilişkiler analizine odaklanmasına bakarak, tarihsel sürecin açıklanması için çıkış noktası olarak dünya düzeniyle diyalektik ilişkili devlet biçimi olacak (Cox, 1981: 153n.6; 5. bölüme bakınız); yani bu bölümde Meksika’daki devlet türü içindeki toplumsal güçlerin neoliberal yeniden yapılandırmaya bağlı küreselleşmenin nasıl *başını çektiğine* bağlı olarak modern Meksika tarihindeki ampirik pasif devrim bağlamına yoğunlaşılacak (Panitch, 1994). Farklı ifade etmek gerekirse, belli toplumsal-sınıfsal güçlerin neoliberalizm küreselleşmesinin inşa edilmesi ve yeniden üretilmesindeki rolü eşitsiz gelişim koşullarında belirlenmiştir. Buna bağlı olarak, devletlerin uluslarüstü bir devlete dönüşümde salt bir aktarma kayışı görevi gördüğü varsayımından uzak durmak mümkün olacaktır (5. bölüme bakınız). Bu neoliberal küreselleşmeye yönelik direniş hareketlerinin ayrıntılı bir analizi bu bölümün kapsamı dışındadır. Ne var ki, bir sonraki bölüm, pasif devrim kavramının *hem* kapitalizmin yeniden yapılanmasını veya yönetici toplumsal-sınıfsal güçler tarafından örgütlenen “sermaye karşı saldırısını” *hem* de direniş amaçlı “karşı-pasif devrim” stratejilerinin telaffuz edilmesini içerir (Buci-Glucksmann, 1979: 223, 232). Gramsci fikirlerinin mevcut koşullara bu şekilde teorik ve pratik tercümesinde tarihsel olarak *sınırlı* kalabilecek kapsam, sonuç bölümünde ele alınacaktır, böylece kitabın asıl amacı, yani Gramsci’nin hegemonya ve pasif devrim yaklaşımını sınırlarıyla birlikte çözümleme amacı, gerçekleşmiş olacaktır.

Uluslarüstü Devlet Çekişmesi

Leslie Sklair, uluslarüstü terimini “sınırları geçen fakat iktidar ve otoritelerini devletten almayan güçler, süreçler ve kurumlar”a atıfta bulunarak tanımlamıştır. Dahası, bu terimin, küresel kapitalist sistemin baş dümencisi olarak görülen uluslarüstü bir kapitalist sınıfın küreselleştirici pratiklerini tanımlayarak devlet merkezlikten tam bir kopuşu simgelediğini öne sürer (Sklair, 2001: 2-3). Bu ipucundan faydalananı: Robinson, “küreselleşmenin beş yüzyıl kadar önce vücuda gelmiş evrilmekte olan dünya kapitalist sisteminin yeni bir aşamasını temsil ettiği” görüşüne dayanan bir “küresel kapitalizm” tezi geliştirmiştir (Robinson, 2004a: 2). Bu nedenle küreselleşme, dünya kapitalist sisteminde “uluslarüstü sermayenin yükselişiyle ve kapitalist sistemin örgütleyici ilkesi olarak ulus devletin yer değiştirmesi karakterize edilen” niteliksel olarak yeni bir çağı temsil eder (Robinson, 2003: 6). İlk bakışta, burada bir önceki bölümde tartışılan hegemonya ve dünya düzenini teorisiyle ortak çok şey vardır. Robert Cox’un (1981, 147) “ulusal sınıf yapıları yanına duran ya da onlara üstten dayatılan küresel bir sınıfın giderek daha fazla adının geçtiğini” açıkça dile getirdiğini hatırlayın (5. bölüme bakınız). Buna bağlı olarak küresel kapitalist yapılar içindeki uluslarüstü sınıf oluşum süreçlerini belirlemek için sınıf fraksiyonlarının izini süren çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Apeldoorn, 2002, 2004; Bieler, 2000, 2006; Overbeek, 2004; van der Pijl, 1998; Ryner 2002). “Küresel kapitalizm” tezinin tek iddiası, “yeşeren kapitalist konfigürasyon içinde, uluslarüstü ya da küresel boşluğun ulusal boşluğu dolduruyor oluşu” ve ulus devlet kurumlarının uluslarüstü bir devletin kuruluşuna ön ayak olacak biçimde uluslarüstü yapıların altında kalıyor oluşudur (Robinson, 2003: 19-20). İddia edilir ki, küreselleşme uluslarüstü sermayenin yükselişini ve dünya gelişiminin bir eksenini olarak ulus devletin yer değiştirmesini ve kapitalist gelişimin

iskeleti olarak devletlerarası sistemi simgeler (Robinson, 2001a: 532; Robinson, 2003: 12). Ulus devlet artık sermaye birikimi, sınıf oluşumu veya gelişimin “konteyner”i olarak görülmemektedir (Robinson, 2001a: 533; Robinson, 2004a: 89). Onun yerine, “kapitalist küreselleşme ve bir dizi siyasi kurumla kendini ortaya koyan uluslarüstü bir kapitalist sınıfın yükselişi ile ilişkili kendine özgü bir sınıf güçleri ve ilişkileri oluşumu” olarak tarif edilen uluslarüstü bir devlet kurulmuştur (Robinson, 2003: 43).

Üretimin küreselleşmesi kompleks üretim ağlarının kırılmasına ve merkezsizleşmesine ve dünyaya yayılmasına ve bu zincirlerdeki farklı segmentlerin işlevsel entegrasyonuna yol açmıştır. Ancak bu dünya çapındaki üretim merkezsizleşmesi ve kırılması süreci küresel iktisat komuta ve kontrolünün merkezileşmesi ile birlikte gerçekleşmiştir. (Robinson, 2004a: 15).

Küreselleşme çağının önemli niteliklerinden biri de, buna göre, sadece devletin dönüşümü değil, aynı zamanda onun uluslarüstü bir devlet aygıtı tarafından kapitalizmin örgütleyici ilkesi olmaktan men edilmesidir. Bu uluslarüstü devlet aygıtı uluslarüstü şirketlerden; doğrudan yabancı yatırımın genişlemesine; uluslararası birleşmelere, stratejik ittifaklara, sermaye iç içeliğine, iç içe geçmiş yönetim kurullarına, dünya çapında taşeronluğa ve kaynak yönetimine; özel iktisadi alanların ve diğer iktisadi organizasyonların yayılmasına kadar her şeyi içeren uluslarüstü sınıf ittifaklarından oluşur (Robinson, 2006: 39). Yerel ve bölgesel birikim yolları giderek daha entegre bir küresel kapitalist düzenleme ile şekillendirilen uzamsal ayrımları yansıtacak biçimde ilerler (Robinson, 2006: 173). Uluslarüstü devlet, o halde, “kapitalist küreselleşme ve bir dizi siyasi kurumla kendini ortaya koyan uluslarüstü bir kapitalist sınıfın yükselişi ile ilişkili kendine özgü bir sınıf

güçleri ve ilişkileri oluşumudur.” (Robinson, 2004a: 99). Küresel kapitalizm ve uluslarüstü devlet teorisinde, bu bölümde dile getirilen üç farklı eleştiri çizgisine girmeden önce aydınlatılması gereken üç ana iddia vardır.

Birincisi, uluslarüstü devlet pratiklerinin doğuşu ve sağlamlaşması varsayımı, devletlerin küresel kapitalizmin geçirgen yanları olarak salt aktarım kayışı görevi gördükleri iddiasını doğrular. Bu noktada, ileri ve çevre ülkelerdeki devlet biçimleri üzerinden Robert Cox’un devleti, neoliberalizm ve kapitalist rekabet mantığı için küreselden yerele uzanan bir aktarma kayışı olarak tanımladığı 5. bölümdeki tartışmayı hatırlayın (Cox 1992: 31).⁽¹⁾ Ulusal devletler, Robinson tarafından, benzer ve biraz da eleştirel olmayan bir şekilde, küresel kapitalizmin ajandasını işleterek proaktif aygıtlar işlevi gören aktarma kayışları veya “filtre aygıtları” olarak tanımlanmıştır (Robinson, 2003: 45-6; Robinson 2004a: 109). Doğrudan dile getirildiği şekliyle, “ulusal devletler önemini korumaktadır fakat bir yandan da uluslarüstü elit projenin aktarma kayışları ve yerel uygulayıcıları olmuşlardır” (Robinson, 2003: 62). Örnek vermek gerekirse, sözü edilen demokrasiye “geçişler” devlet biçimlerinin siyasi yapılarında kapitalist küreselleşme eliyle gerçekleştirilen iktisadi değişimlerin içeriklerinden biridir (Robinson, 2003: 54). Sözde demokratikleşme süreci burada, “aslında küçük bir grubun yönetimi sürdürdüğü ve karar alma sürecine kitlesel katılımın rekabet halindeki elitlerce özenle yönetilen liderlik seçimleri ile sınırlı olduğu bir sistem” olan *poliarşinin kurulması* şeklinde tanımlanır (Robinson 1996: 49). Çokça müjdelenen demokrasi “geçişleri” ise buna göre “kapitalist küreselleşmeyi destekleme projesinin siyasi bir ayağıdır ve... ‘demokrasi promosyonu’ ve neoliberal yeniden

1) Aktarma kayışı metaforunun çok daha yakın tarihten alındığını söylemek gerekir (Cox, 2002: 33).

yapılandırma yoluyla serbest piyasa promosyonu ABD dış siyasetindeki tek süreç haline gelmiştir” (Robinson, 2000: 313). Argümanı sürdürmek gerekirse, “poliarşi”ye geçişler buna bağlı olarak kapitalist küreselleşmeye aktarma kayışı işlevi gören devletlerin karakteristiğidir. Her durumda, hedef “bir elit tabaka organize etmek ve onu denetimli seçim süreçleri yoluyla müdahale edilen ülkeye *dayatmaktır*” (Robinson, 1996: 111, italik orijinaldir).

Bu tür araştırmacılıkta çığır açanlar, demokratik geçiş paradigmasına ve poliarşinin kurulmasına değinenlerdir ancak buradaki sorun, devlet biçimleri içindeki demokratikleşme *içselleştirmesi* ile bununla ilişkili sınıf mücadeleleri gibi kendilerine özgü konularda bu tür iddiaların fazla geniş tutulmasıdır (Morton, 2005c). Uluslarüstü sermaye ile poliarşik siyasi yapıların pasif yayılımı, belli devlet biçimlerindeki sınıf iktidarı restorasyonu ve çekişmesi ile ilgili olarak eleştirel bir şekilde sorgulanmalıdır. Aktarma kayışı olarak devlet argümanının merkezinde, o halde, siyaset ile iktisadın ayrışması vardır ki, böylece “sınıf ilişkileri (ve mücadelesi) [küresel] yeniden yapılandırma sürecinin dışında görülür ve bizzat emek ve devlet iktidarsız olarak tanımlanır” (Burnham, 2000: 14). Bu da, devlet ile küreselleşme arasındaki harici bağların tanımına sürüklerken bir yandan da belli devlet biçimlerindeki toplumsal sınıflar içindeki toplumsal küreselleşme uzlaşısı görmezden gelinir (Bieler ve diğerleri, 2006: 177-8). Bunun devlet teorileri üzerinde nasıl bir etkiye sahip olacağını tam olarak kestirmek imkânsızdır ancak devlet içindeki sınıf çıkarlarının uluslarüstü toplumsal ilişkiler, genişlemesi yoluyla *içselleştirilmesine* yapılacak bir vurgunun, çeşitli devlet biçimlerini küreselden ulusala doğru salt “aktarma kayışları” olarak düşünmekten farklı olduğunu söylemek gerekir (5. bölüme bakınız). Bu nedenle, bir devlet teorisi, üretimdeki toplumsal ilişkilerin sınıf çelişkilerinin sürdürülmesine dayalı tam inşası ve yeniden

üretimi şeklinde sunulabilir (bkz: Bieler ve Morton, 2003: 481-9; Bieler ve diğerleri, 2006: 155-75).

Uluslarüstü devlet tezi ile ilişkili ikinci varsayım, küresel sınıf yeniden yapılanmasının köylü toplumları hızla proleterleştirme sürecine yol açtığı şeklindedir. Bu, köylülerin toprağa erişimi kaybettikleri ve yeni kırsal ve kentsel işçi sınıflarının yaratılmasına yol açacak biçimde işçilere dönüştükleri süreçtir (Robinson, 2004a: 8). Eric Hobsbawm uzun süredir, “köylünün ölümünü” tarımsal üretimde dönüşümlere sebep olduğu için yirminci yüzyıla damgasını vuran en dramatik ve en zorlu toplumsal değişim olduğunu söylemektedir. “Uzun on dokuzuncu yüzyıl” (1780’lerden 1914’e) üzerine üçlemesinde, bir toplumsal sınıf olarak köylünün yok olmaya yüz tuttuğunu ve bunun yirminci yüzyıl sonlarına doğru daha da büyük bir olasılığa dönüştüğünü iddia etmiştir (Hobsbawm, 1994: 289-91). Bu argümanla ilgili sorunların bir sonraki bölümde (7. bölüm) işlenecek olması bir yana, Hobsbawm için bu dönüşümün çağa özgü anlamı açıktır. Bir sınıf olarak tüm pratik amaçlar için köylülük yok olmuştur. Buradan yola çıkarak, Latin Amerika’daki küreselleşmenin etkisinin, geleneksel tarımsal üretimin meyveler, saksı çiçekleri, süs bitkileri, kış sebzeleri ve baharatlar gibi geleneksel olmayan tarımsal ihraçatlara doğru yeniden yapılandırılması ışığında köylünün proleterleştirilmesi sürecini daha da hızlandırdığı söylenebilir (Robinson, 2003: 252-8). Yine, köylüsüzleştirme konusunda öncelik, “küresel iktisadın yapısal iktidarının, tarımsal üreticilerin uluslarüstü sermayeye yönelik yoğun itaatine neden olan bir piyasa disiplini olarak NTAE küresel meta zincirleri aracılığıyla sürdürülmesi” bağlamında, kapitalist dönüşüm ve tarımın *küresel yapılara* entegrasyonuna verilmektedir (Robinson, 2003: 189). Şüphesiz, BM Gıda ve Tarım Örgütü’nü (FAO) yıllık Latin Amerika ve Karayipler için Bölgesel Konferans’ta, bölgedeki kırsal nüfusun yok olmaya yüz tuttuğunu

söylemeye itecek gelişmeler vardır (*Latinamerica Press*, 7 Eylül 2005: 12, www.lapress.org). Bu kapsamlı iddiaların göz ardı etmeye eğilimli oldukları şey ise, tam olarak köylülerin sermaye birikimi dinamikleriyle inşası ve yeniden üretimidir. Her ne kadar iddiaların merkezindeki “köylülüğün ölümü” hakkındaki eğilim aşikâr olsa da, köylüsüzleştirme varsayımında en azından ikibaşlı bir yadsıma vardır. Birincisi, bir dizi üretim faaliyetinin birleştirildiği devlet biçimlerindeki köylülüğün dönüşümünde alenen görülen sınıfsal şekillenme süreçleri; ikincisi, bir ast sınıf olarak köylülerin sermaye birikiminin değişen dinamikleri kapsamında (yeniden) inşasına bağlı olarak icra ettikleri kasti aracılık (Bernstein, 2000). Meksika'daki Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu (EZLN) ve Brezilya'daki Topraksız Kır İşçileri Hareketi (MST) gibi tarım reformu talebinde bulunan grupların eylemleri köylünün kaçınılmaz ölümü hakkındaki teze açıkça meydan okuyacaktır (7. bölüme bakınız).⁽²⁾ Latin Amerika'daki bu kırsal hareketlerin çağdaş nitelikleri, bir yandan kapitalizme erken geçiş aşamalarındaki köylü hareketlerinden bilinen motifleri içerirken, bir yandan da uluslarüstü devlet tezinin göbeğindeki tümelleştirici köylüsüzleştirme varsayımında göz ardı edilen eski “tarım sorunu” (Brass, 2002) hakkında yeni sorular ortaya atmaktadır.

Son olarak, uluslarüstü devlet pratiklerinin oluşumu, oturması ve yayılması hakkındaki ikincil varsayımlar arasında, bir de uluslarüstü kalkınma modelinin ilkel birikim koşullarını *sona erdiriyor* olduğu yönelimi vardır (Robinson, 2003: 158). Küreselleşme, “kapitalist üretim ilişkilerinin yerküredeki prekapitalist ilişkilerin yerini almakta olduğu” bağlamında kapi-

2) EZLN hakkındaki simgesel çalışmalar için bkz: Morton, (2002); MST hakkındaki simgesel çalışmalar için bkz: Petras ve Veltmeyer (2002) ile Rocha ve Branford, (2002).

talizmin dışı doğru genişleme eğilimi olarak tanımlanır. “İlkel sermaye birikimi çağı sona ermektedir” (Robinson, 2004a: 7). Ancak bu varsayım Ernest Mandel’in (1975, 46) şu tespitine ters düşmektedir:

Sermayenin ilkel birikimi ve artı değer yoluyla sermaye birikimi... salt iktisat tarihindeki ardışık evreler değil, aynı zamanda eşzamanlı iktisadi süreçlerdir. Kapitalizmin bugüne kadarki bütün tarihinde ilkel sermaye birikimi süreçleri sürekli olarak üretim sürecindeki değer yaratımı yoluyla baskın sermaye birikimi formu ile aynı anda var olmuştur.

Buna bağlı olarak ilkel birikim tarihindeki iki farklı dönemi belirlemek gerekiyor: (i) Mülksüz üreticileri geçim kaynaklarından koparan, tarihsel kökleri kapitalist üretim biçiminin doğuşuna kadar dayanan ilkel birikim; (ii) kapitalist bir dünya piyasasında hali hazırda var olan ilkel birikim süreçlerini tanımlayan apayrı durum (Mandel, 1975: 47). Süregiden ilkel sermaye birikimi, bu nedenle, kapitalist üretim süreçlerinin kalıcı bir niteliğidir. Bu bölümün bir sonraki kısmında daha detaylı bir şekilde anlatılacağı gibi, postkolonyal devletlerde devlet egemenliği ve iktisadi gelişimi şekillendirmeye büyük katkı sağlayan kapitalist ve prekapitalist üretim tarzları ile birleşmiş bu tür ilkel sermaye birikimi süreçleri değişkenlik gösterir. Mevcut tartışma için, devlet bölgeselliği ve belli devlet biçimlerindeki sınıf oluşumu uluslarüstü devlet argümanının merkezindeki küresel kapitalizm ve uluslarüstü sermayenin pasif yayılımı konusu dahilinde işlenecektir. Eleştirinin amacı, şimdi, uluslarüstü devlet argümanını daha da çürüten üç başka boyut kapsamaya yönelecek. Bunlar; bölgesel devletlerle kapitalizm arasındaki tarihsel ilişki; küreselleşme ile eşitsiz gelişim arasındaki ilişki; kapitalizm ile bölgeselliğin uzamsal tezahürüdür.

Devlet Bölgeselliği ve Kapitalizm

“Ulus devlet sistemi” diyor Robinson, “temelleri on yedinci yüzyılda atılmış görece sabit bir tarihsel yapılar bütünüdür” (Robinson, 2004a: 90). Bölgesel devlet egemenliğinin ilkel sermaye birikiminin dünyaya yayılmasından *hemen önceki* 1648 Westphalia Barışının bir sonucu olduğu düşünülür. O halde, kapitalizmin devletler arası sistemin gelişimi için *zaruri bir koşul* olduğu söylenebilir (Robinson, 2004a: 102): “Ulus devlet ya da birleşik devlet sistemi kapitalizmin üretim, sınıflar, siyasi iktidar ve bölgesellik arasındaki karmaşık ilişkiye dayalı olarak meydana geldiği kendine özgü bir form, bir tarihsel sonuçtur” (Robinson, 2004a: 90). O halde, uluslararası kapitalizmin üstün geldiği “ve kapitalist gelişimin kurumsal iskeleti olarak devletler arası sistemin üstünlüğünü doğuran” da işte bu devlet biçimidir (Robinson, 2004a: 92). Fakat, Hannes Lacher’in sözleriyle, “egemen devlet... hiçbir zaman gerçek anlamda bir toplum kapsavıcısı değildi ve modern toplumsal ilişkiler her zaman kritik küresel boyutları kapsadı” (Lacher, 2003: 523, italik orijinaldir).³⁾ Bu kitapta daha önce de belirtildiği gibi (3. bölüme bakınız), kapitalizm eski bir uluslararası devlet bölgeselliği sisteminden doğmuştu. Bu nedenle, kapitalist dünya piyasasının yayılımındaki değişen konfigürasyonlar kapitalizmin bir toplumsal tümellik olarak doğmadan önceki uluslararası devletler sistemini kendine özgü yollarla benimsemek zorundaydı (Lacher, 2002: 161). Bölgesel egemen devletlerin varlığı ve bir devletler sisteminin mevcudiyeti bu şekilde kapitalizmin daha sonraki jeopolitik tezahürünü şekillendirdi. “Bölgesellik ve egemenlik hakkındaki ‘modern’ görüşlerle birlikte ‘modern’ devletler de” diyor Ellen Meiksins Wood (2002c, 22), “kapitalizmle uzaktan yakından alakası olmayan toplumsal ilişkilerden doğmuştu.” Bu nedenle, Lacher (2002, 159), “kapitalizmin siyasi olarak uluslararası

3) Bu söze olan ilgim, Kiely'deki alınımdan kaynaklanmaktadır (2005, 44).

sı bir sistem içinde doğrudan sermayenin doğası ile bağıntılı olmayan sebeplerden doğduğunu” öne sürer. Kapitalizmin jeopolitik varlığı o halde, siyasi olarak bir devletler sistemi aracılığıyla organize edilmiştir (bkz: Teschke, 2003).

Kapitalist siyasi alanın jeopolitik yapısının tarihsel doğuşunu anlamak bu nedenle sadece kapitalist politikanın *hem* ulusal *hem de* uluslararası sınıflar arasındaki ilişkileri yapılandıran bir devletler sistemine sızmasını ele alan bir metodoloji yoluyla gerçekleştirilebilir (Lacher, 2002: 160). Ayrıca, küreselleşmenin kapitalizm tarihinde sadece uluslarüstü sermayenin yükselişini değil aynı zamanda uluslarüstü bir devletin inşasını ve yayılımını da sağlayan bir çağı başlattığı argümanı, yeterli bir kapitalizm tarihi geliştirmekte ya da devlet ile kapitalizm arasındaki ilişkiyi tarihselleştirmekte başarısız olmaktadır. Bu anlamda, “ulus devlet ile birleşik devlet sisteminin dünya kapitalizminin kurucu bir ögesi olmadığı... aksine kapitalizmin vücuda geldiği bir tarihsel form olduğu” gibi görüşler kesinlikle kusurludur (Robinson, 2004a: 143-4). Ek olarak, uluslarüstü devlet tezi, “sermayenin devletle ilişkisinin ‘bölgesizleştirilmesi’” sürecinden ve bunun “toplumsal ilişkilerin ‘safi’ yeniden üretimine yani sabit jeopolitik dinamikler dışında bir sürece” yol açtığından bahseder (Robinson, 2001b: 191; 2004a: 141; 2004b: 149). Philip McMichael’ın belirttiği gibi (2001, 203-5), asıl sorun jeopolitik ilişkilerin devletler sistemine nasıl ilişitirildiği ve küresel ilişkilerin kapitalizme nasıl içkin olduğu konularını açıklığa kavuşturmayı önleyecek şekilde bir tarihsel kapitalizm teorisi olmayışıdır.

Küreselleşme ve Eşitsiz Gelişim

Uluslarüstü devlet tezinde, bir yandan küresel kapitalizmin coğrafi tezahürü eşitsiz gelişimin bir koşulu olarak tanımlanırken, bir yandan da kapitalizmin birleştirici etkisinin dünya çapında ilerlemeyi ve uluslarüstü bir devletin yayılımı ve varlığı

ğımı da içerdiği düşünülür. O halde, eşitsiz gelişim koşullarında kapitalizmin etkileri arasındaki homoloji yoksunluğunu aydınlatmaktansa, uluslarüstü devlet oluşumuna doğru bir geçişin olduğu iddia edilir. Daha net ifade etmek gerekirse, “kapitalizmin eşitsiz gelişiminin kendine özgü uzamsal formu sermayenin ve piyasaların küreselleşmesine ve bu küreselleşmenin içerdiği *aşamalı birikim eşitlenmesi* koşullarına yenilir” (Robinson, 2004a: 99, italikler orijinal değil). Bu aşamalı birikim eşitlenmesi koşulları uluslarüstü devlet tezinin göbeğindeki çekirdek zayıflığı ortaya serer. Bu zayıflık, kapitalizmin farklı bölgelerdeki birleştirici yayılımı ve etkisi anlamına gelen “kapitalizmin paralel hareketi” hakkındaki varsayımı çökertmekte ve farklı devlet oluşumu süreçlerindeki çeşitli sermaye ilişkileri üzerinden ifade edilen eşitsiz gelişimin çelişkilerini göz ardı etmektedir (Foster-Carter, 1977: 57-8, 65). Uluslarüstü devlet tezi, kapitalizmin tarihsel ve coğrafi devlet ile sınıf ilişkileri üzerinde tek yönlü etkiye sahip olduğunu öne sürer. Aşamalı eşitlenme vurgusu ise, ayrık gelişim koşullarının çelişkilerinden ziyade *düzlenmiş* gelişim koşulları için yapılır.⁽⁴⁾ Sonuç, eşitsiz gelişim koşullarının uluslarüstü devlet tezinin varsayımları tarafından düzleştirilmiş olduğudur. Bu da, eşitsiz gelişim ile ilkel birikim ve belli konumlardaki devlet formasyonunun uluslarüstü sermayenin “aşamalanması” üzerinden bir kenara itilmesi anlamına gelir (Kiely, 2005: 34-8).

Yeni gelişim konumu, yeşermekte olan uluslarüstü toplumsal alandır. Sürekli eşitsiz gelişim ile eşitsiz gelişimin kendine özgü bölgesel tezahürü olan ulus devlet arasında herhangi bir mecburi bağ olduğunu söylemek için hiçbir teorik sebep yoktur (Robinson, 2001a: 558).

Farklı devlet ve coğrafi uzamsal alanlarda mevcut sınıf mücadeleleri gibi eşitsiz gelişimin çelişkileri de bu şekilde orta-

4) Terim Anderson'da geçmektedir (1983, 100).

dan kaybolmuştur. “Uluslarüstüleştirme sürecinin eşitsiz gelişimi önemli bir çatışma kaynağıdır” gibi görüşlere karşın, burada eşitsiz gelişimin itici gücü uluslarüstüleştirmeden ziyade elbette bizzat kapitalizmin çelişkileri olmalıdır (Robinson, 2004a: 134). Uluslarüstüleştirme, eşitsiz gelişimin sebebi değil, daha çok sonucudur. Bu karışıklık, yukarıda bahsi geçen bölgesel devletler sistemi ile uluslarüstü devlet tezinin merkezindeki kapitalizm arasındaki tarihsel ilişkinin sorunsal bakış açısının neticesidir.

Kapitalizm ile Egemen Bölgeselliğin Uzamsal Tezahürü

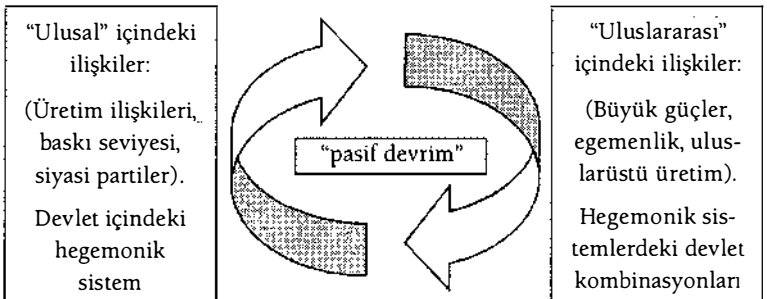
Son olarak, ulus devletlerin artık iktisadi, toplumsal, siyasi ve kültürel süreçlerin “kapsayıcıları” olmadıkları argümanının bir sonucu olarak, “uluslarüstü veya küresel alanın ulusal alanları desteklemeye geldiği” de dile getirilmektedir (Robinson, 2004a: 89, 92). Uluslarüstü devlet tezinde de, devletlerin “artık toplumsal ilişki dizilerinin ‘yoğunlaşması’ olmadıkları, artık *düğüm noktaları* olmadıkları” eğilimi mevcuttur (Robinson, 2004a: 143, italikler orijinal değildir). Buradaki asıl mesele ise, kapitalizmin çok ölçekli ilişkiler yoluyla telaffuzunu görme eksikliğidir. Kapitalizm, bir alanı diğerine tercih etmez, aksine devlet biçimleri içinde konumlanmış uzamsal ölçeklerde ve jeopolitik yoluyla çalışır. Sorun, bir uzamsal alanın diğerine tercih edildiğini düşünmek -ya da bir uzamsal ölçeği diğerine göre üstün görmek- değil, kapitalizmin baskın değil boğumlu noktalar üzerinden işleme tarzını görebilmektir. Bunun için, devletleri küresel sermaye akışı içindeki boğum noktaları olarak tanımlayıp küresel sistemin devletler arası bir mücadeleye indirgenebileceği iddialarından kaçınmaktır (Bieles ve diğerleri, 2006: 162, 191). Ayrıca, Robinson’a göre (2004a, 123), “uluslarüstü araçların ve uluslarüstü burjuvazinin yerel müttefiklerinin elindeki karar alma ve düzenleme mekanizmaları, kendileri de doğmakta olan uluslarüstü devlet

aygıtına yerleşen ulusal devletlere yukarıdan dayatılır.” Burada sivil toplum örgütleriyle, yerel, ulusal ve uluslarüstü alanı birleştirecek bir yapı içinde konumlanmış fakat çok katı bir yukarıdan aşağıya hiyerarşiye bağlı bu tür ağları da belirtmek gerekiyor. Bunun temsil ettiği şey, bir yandan siyasi süreçleri yeniden yönlendirirken bir yandan da ayrıık içeriklerden yoksun bir “ölçek dışı” uluslarüstü imajlar dizisidir (Said, 1990: 8). Bu nedenle, uluslarüstü devlet tezi; kapitalizmin uygulanışında anlamlı bir uzamsal ölçek olarak devlet biçimlerini dışarıda bırakan, sermaye birikiminin uzamsal ve bölgesel mantıklarını hedef alan ve belli yerlerdeki sınıf mücadelelerini görmezden gelen *düzleştirilmiş bir ontoloji* önermektedir.

Toplumsal gelişime ilişkin ölçek dışı uluslarüstü konseptler üreten uluslarüstü devlet tezinin aksine, pasif devrim teorisinin devlet oluşumun şekillendiren “uluslararası” nedensel dinamikleriyle “ulusal” sınıf güçlerinin anlamını birleştiren üstü örtük bir analiz yöntemi sağladığı öne sürülecektir. Bu pasif devrim teorisi için kritik olan, “uluslararası”na kendine özgü devlet oluşum bağlamlarını dikkate alabilecek bir tarihsel metodoloji içinde atfedilen tamamen nedensel mevcudiyettir. Kitabın daha önceki bölümlerinde (3. bölüme bakınız) geçen tartışmaya paralel olarak, Gramsci'nin “söz konusu ülkedeki iç güçlerin ilişkisinden, uluslararası güçlerin ilişkisinden ve o ülkenin jeopolitik konumundan kaynaklanan karmaşık problemin” izini sürdüğü hatırlatılacaktır (Gramsci, 1971: 116, Defter 10II Madde 61). 3. bölümde, “uluslararası”nın nedensel varlığının üç boyutu ve onun “ulusal” ile ilişkisi, pasif devrim teorisi ile açıklanmıştı. Tekrar etmek gerekirse, bunun için küresel siyasi-iktisadi sistemin Anglo-Sakson kapitalizmine kolonyal itaatinin analiziyle sergilenen eşitsiz gelişime odaklanmak; İtalya'daki Anglo-Amerikan sermayenin müdahalesine bir tepki olarak faşizmi sorgulamak; Woodrow Wilson enternasyonalizmini liberalizm ve modern kapitalizme

yönelik bir sınıf doktrini olarak sorgulamak gerekiyordu. Bu teorileştirme mantığı, coğrafya, bölge, mekân ve alan arasındaki farklı ölçekleri kavramak anlamına geliyordu. Farklı politikaların belli uzamsal ve coğrafi bölgesel formlarda jeopolitik öncelikleri belirlemeye hizmet edebileceği bir ölçekler hiyerarşisini tanımlama ihtiyacı da buradan kaynaklanmaktadır. Yakın tarihli uzamsal açıklamalı dünya siyaseti yaklaşımları gibi, benim argümanım da, bunun coğrafi tezahürlerin iç içe geçmiş karmaşık etkileri ile materyal koşulların siyasi pratiklerdeki uzamsal dağılımını tanımlayabilecek tarihsel bir jeopolitik yaklaşım olduğunu şeklindedir (Agnew, 2001; Agnew 2005). Uzamsal konfigürasyon üretimi “uzun vadede kapitalizmin çelişkilerini de içerebilecek hiçbir ‘uzamsal sabit’ [uluslarüstü devlet gibi] yoktur” mantığı çerçevesinde sermaye birikimi dinamiğindeki aktif bir andır (Harvey, 1982: 442). Buna göre, pasif devrim teorisi, uluslararası sistemin doğuşu ve dönüşümü bağlamında devlet oluşumunun belli faktörlerine dikkat çeken ve böylece “uluslararası”nın devlet oluşumundaki rolüne dair algımıza katkıda bulunan jeopolitik uzamsal bölünmelere dair boğumsal bir yaklaşımdır. Kitapta daha önce dile getirilmiş belli konuları bir araya getirdiğimizde (3. bölüm), bu pasif devrim teorisinin jeopolitik ilişkilerdeki yerini Şekil 6.1’deki gibi görebiliriz.

Şekil 6.1 Jeopolitik İlişkiler ve “Uluslararası”

Sonuçta, Gramsci'nin de belirttiği gibi, dünya hegemonyasının kendini sağlamlaştırma biçimi boğumlu bir ulusal düzlemde yerel tarzdadır:

Karakter olarak ulusal mecburiyetlerin birbirine düğümlendiği yer, hegemonya kavramıdır... Karakter olarak uluslararası bir sınıf -biraz ulusal (aydınlar) ve kuşkusuz çoğu zaman ulusaldan da geri (çıkarıcı ve bölgeci) toplumsal katmanlara (köylüler) kılavuzluk ettiği sürece- kendini belli bir düzeyde 'ulusallaştırma-ldır.' (Gramsci, 1971: 241, Defter 14 Madde 68)

Bunu Şekil 6.1 ile ilişkilendirdiğimizde, sermaye yasasına ilişkin bir algı biçimi de en iyi şekilde, jeopolitik koşullara (dünya düzeni içindeki hegemonik sistemlerin kurucu ögesi olan "*uluslararası*" dahilindeki ilişkilere) iliştilirilmiş devlet oluşum süreçlerine (ya da devletler içindeki hegemonik sistemlerin kurucu ögesi olan "*ulusal*" dahilindeki ilişkiler) dair boğumsal bir açıklama üzerinden elde edilebilir. Bir pasif devrim teorisi dünya düzeninin jeopolitik izleşine iliştilirilmiş devlet formlarını şekillendiren sermaye birikimi süreçlerini de içerebilir.

Sermayenin Pasif Devrimi

Pasif devrim kavramı sermayenin politik yasasını ve devlet oluşum süreçlerinin eşitsiz ve bileşik jeopolitik gelişim koşullarına iliştilirme biçimini kapsar. Teori, göz ardı edilmiş ve toplumsal ilişkilerin yeni kapitalist düzen biçimleri içinde yeniden inşası ile sonuçlanmış devrimci kalkışma sürecindeki tarihsel değişimin ilerici yanlarını vurgular. O, kapitalist gelişimdeki toplumsal ilişkilerin modern devletin bir kriz dönemindeki restorasyonuna odaklanırken bir yandan da yönetici bir grubun sınıf stratejisini vurgular. Daha önce açıklandığı gibi (3. bölüme bakınız), pasif devrim konsepti 1860-61'de İtalya'nın bütünleşmesiyle sonuçlanan Risorgimento hareketi-

ne doğrudan atıfta bulunur. Öte yandan Gramsci bu kavramı bir bütün olarak on dokuzuncu yüzyıl liberal-meşrutiyetçi hareketleri; Napolyon sonrası restorasyonu (1815-48); Faşizm'in yükselmesiyle sonuçlanan Birinci Dünya Savaşı sonrası toplumsal kalkışmaların ardından gelen restorasyonları da kapsayacak biçimde genişletir. Pasif devrim koşullarında "önemli olan... bir devletin bir yenilenme mücadelesi içinde yerel toplumsal grupların yerini aldığını çok daha köklü biçimde analiz etmektir" (Gramsci, 1971: 105-6; Defter 15 Madde 59). Bu tür bir durum, yönetici sınıf halkı hegemonya koşullarıyla entegre edemediğinde veya "modern bir devlet kurmayı amaçlayıp da... sonuçta bir piç üretebildiklerinde" ortaya çıkar (Gramsci, 1971: 90, Defter 19 Madde 28). Pasif devrim tezi, o halde, 3. bölümde de gördüğümüz gibi genel bir tarihsel araştırma ilkesine atıfta bulunur.

Buradan yola çıkarak, farklı devlet oluşumu süreçleri ve ilgili egemenlik biçimleri, özellikle postkolonyal dünyada bir kapitalist, prekapitalist ve yarı kapitalist ilişkiler kombinasyonlarıyla karakterize edilmiş kapitalizm genişlemesi ve eşitsiz eğilimlerle şekillenen küresel bir iş bölümü dâhilinde yerleşmiştir. Mandel'e göre (1975, 46-81, 85-103), bu eşitsiz ve bileşik gelişim -eşitsiz ilkel birikim süreçleri ile bileşik kapitalist ve prekapitalist üretim tarzları süreçlerini de içeren- postkolonyal devletlerde devlet egemenliğinin şekillenmesine ve iktisadi gelişime büyük katkı sağlamıştır. Yukarıda dile getirildiği gibi, ilkel birikim süreçleriyle harekete geçen eşitsiz gelişim eğilimleri zaten var olan bir dünya piyasası ve uluslararası devletler sistemi iskeleti içinde ortaya çıkmıştır. Buna göre, kapitalizmin postkolonyal devletlerdeki uluslararası gelişimi ve yayılışı, devam etmekte olan ilkel birikim süreçleri üzerinden gerçekleşir. Bu süreçler, klasik olarak "siyasi yolla" kurulmuş mülkiyetin yerine "iktisadi" gücü koyar ve böylece "üreticiyi üretim araçlarından koparmak şeklindeki tarihsel süre-

ci" başlatır ve mülksüz bireyleri emeklerini satmaya zorlar (Marx, 1887/1996: 705-6). Öte yandan, bölgeselleşmiş bir devlet yapısının varlığı nedeniyle, postkolonyal dünyada ilkel birikim süreçleri, sermaye birikiminin odağı olarak devlete fazlasıyla yaslanırlar. "Bu nedenle çoğu şey devletin nasıl ve kim tarafından kurulduğuna ve devletin sermaye birikimi süreçleri lehine ya da aleyhine geçmişte ve bugün ne yapabildiğine veya ne yapmaya hazırlıklı olduğuna bağlıdır" (Harvey, 2003: 91). Mandel'in de haklı olarak belirttiği gibi (1975, 54), bu gibi durumlarda devlet "modern kapitalizmin ebesi" gibi hareket eder.

Devlet oluşumu ve pasif devrim tarihinin ilişkilendirilebileceği yer işte bu eşitsiz ve bileşik gelişim bağlamı ve sermaye birikimi süreçlerine atfedilen kendine özgü sınıf çatışmalarıdır. Postkolonyal bağlamda, devlet oluşumu, dünya-tarihsel eşitsiz ve bileşik bağlamda ortaya çıkar ve devletlerin uluslararası sistemi olarak siyasi yapılar üzerinde şekillendirici bir etkiye sahip olur (Halliday, 1987: 220, 226). Eşitsiz ve bileşik gelişim koşullarının yarattığı toplumsal krizlerle başa çıkmak için bu tür devletlerin sergilediği taklitçi davranış, bu nedenle, kapitalizmin ilerletilmesi için gerekli ön koşul olarak modern bir devletin yaratılması girişimlerine yol açmıştır. Buna göre, sermayenin pasif devrimler üzerinden evrensel yasası - ya da kalkınmacı kovalamacada devletin öncü rolü- genellikle modern bir devletin inşasının yanı sıra "çarpıcı boyutta eksik" başarıların bir tür "erken doğumu" olarak sonuçlanır (Anderson, 1992: 115). Genellikle bu gibi durumlarda, devlet oluşumu tam olarak kimi zaman zor kullanarak siyasi merkezleşmenin ithal edilmiş bir yolu olarak nakledilmiş siyasi yapıları da içeren bir *étatisation* (devletleşme) sürecine dönüşür (Badie ve Birnbaum, 1983: 74, 97-9). Fred Halliday'in belirttiği gibi (1992, 458-9), sonuç, kapitalizmin yeşermesi için onun belli bir bölgede yeniden üretimini dayatacak bir devle-

te ihtiyaç duyulan “yarı çevresel bir kaçış pathos”udur. Ya da Eric Hobsbawm’ın tespitiyle (1975, 73, 166), 3. bölümde de belirtildiği gibi, dünyanın az gelişmiş kısımlarında, devlet oluşum süreçleri genellikle on dokuzuncu yüzyıl ortası Avrupa ulusal bütünleşmelerine benzerdir zira “ moderniteye geçiş yapmaya çalışan ülkeler, pratiklerine bunu yansıtmasalar da normal olarak taklitçidirler ve orijinal fikirlere sahip değildirler.” Özetle, Parthá Chatterjee’ye göre (1986, 43), “pasif devrim stratejisi ‘ulusal’ bir sermaye gelişiminin sermayenin çelişkilerini çözmeden ya da üstesinden gelmeden gerçekleşebileceği tarihsel izlek haline gelir.” Yani; sadece devletin genişlemesine ön ayak olan ve bunu koruyan sınıf stratejisini değil aynı zamanda hegemonya zayıflatıldığında ya da bir toplumsal oluşum üretim güçlerini genişletmeyi başaramadığında kapitalizmin kendini devrimcileştirmeye mecbur kaldığı yolları da temsil eder.

“Onu netleştirmek için,” diye devam ediyor Chatterjee (1986, 30), “iktisadi, siyasi ve ideolojik yanlarıyla birlikte bazı tarihsel ‘pasif devrimler’ incelenmelidir.” Tamamen ayrı bir çalışmanın konusu olabilecek Meksika’daki modern devlet oluşumunun tam tarihsel sosyolojisi konusuna burada girmek mümkün değildir.⁽⁵⁾ Ne var ki, bir sonraki bölüm Meksika’daki modern devlet oluşumunun ve eşitsiz gelişimin tarihindeki böyle bir evreyi inceliyor. Bu bölümde, bir neoliberal kapitalist birikim stratejisi incelenmiş ve ayrıca *baskın* değil de *boğumlu* devlet biçiminin çıkış noktası olarak alındığı ölçeksel bir tarzda “ulusal” ile “uluslararası”nın karşılıklı etkisi aydınlatılmıştır. Bizzat Marx’ın da dile getirdiği gibi (1894/1959, 25), “bir bütün olarak sermayenin hareketlerinden doğan somut formları konumlandırmak ve tanımlamak” ve böylece “adım adım toplumun yüzeyi üzerinde farklı sermayelerin bir-

5) Bu projeye bir başlangıç katkısı olarak bkz: Morton (2006b).

birlerine doğru hareketi içinde aldıkları forma yaklaşmak” gerekir ve bu bir sonraki bölümün de hedefidir.⁽⁶⁾

Meksika'nın Bir “Pasif Devrim” Mücadelesi Olarak Görülen Tarihi

Meksika'daki neoliberalizmin toplumsal kurgusunu ve devletin toplumsal zeminini yani devlet-sivil toplum ilişkilerinin temel yapısını destekleyen kendine özgü sınıfsal güçler konfigürasyonunu incelemenin bir yolu, bir birikim stratejisi ile bir hegemonik proje arasında *analitik olarak* ayrıma gitmektir. Jessop'a göre (1990, 198-9, 207-8), bir birikim stratejisi, kendisinin başarıya ulaşması için gerekli ekstra-iktisadi ön koşulları ve genel stratejileri de kapsayacak biçimde kendine özgü bir iktisadi “büyüme modeli” tanımlar. Belli bir birikim stratejisinin başarısı, hem farklı sermaye fraksiyonları arasındaki karmaşık ilişkilere hem de egemen ve ast sınıflar arasındaki güçler dengesine dayanır, yani hegemonik bir projenin önemi büyüktür. Buna, farklı çıkarların bütünleşmesini sağlayan somut bir programın arkasındaki desteğin harekete geçirilmesi de dâhildir. Bir *birikim* stratejisi temelde üretim ilişkilerine ve buna bağlı olarak sınıf güçleri dengesine yöneliktir, öte yandan *hegemonik projeler* ise tipik olarak sadece ekonomide değil tüm devlet-sivil toplum ilişkileri çerperinde bulunan kapsamlı sorunlara yöneliktir. Bunlar farklı gerçeklikler olarak algılanmamalıdır çünkü iki siyasi eylem biçimi de aynı üretimin toplumsal ilişkileri içindedir (bkz: Bieler ve diğerleri, 2006: 164-72). Jessop'un belirttiği gibi (1990, 201) “birikim stratejilerinin başarısı için kritik faktör, sermaye çevresinin entegrasyonu ve egemen fraksiyonlar ve sınıfların sabit desteğidir,” yani hegemonya mücadelesidir. Benim argümanım; Meksika'da kapitalist dünya gelişiminin bir tezahürü olan neolibera-

6) Bu alıntı, Harvey okuması sonrası yapılmıştır (1982, 450).

lizmin eşitsiz gelişiminin bu terimlerle anlaşılabilceği şeklinde-
 dedir (ayrıca bkz: Morton, 2003c). Neoliberalizmin birikim
 stratejisinde son aşamada ortaya çıkan çıkar çatışmaları, özel-
 likle de Carlos Salinas de Gortari'nin başkanlığı süresince
 (1988-94) belirenler, bir zamanların yöneticisi Kurumsal
 Devrimci Parti'nin (PRI) hegemonik projesini yeniden kurgu-
 ladı. Bu kırılmalara yol açtı ve Meksika'da çağdaş bir otorite
 krizi meydana geldi. Şimdi daha çağdaş koşulları ele almadan
 önce, Meksika'daki devlet biçiminde değişimlere yol açan sı-
 nıflar arası çıkar çatışmalarının meydana geldiği bağlamı ince-
 leylim.

Meksika'da Neoliberal Bir Birikim Stratejisinin Yükselişi

Meksikalıların "trajik düzine" olarak tanımladığı (1970-82)
 dönemi incelemek için, birikim için ithalat ikameli bir sanayi-
 leşme stratejisinden genelde neoliberal *salinismo* stratejisine
 geçişteki belirleyici faktör, *devletin oluşumu içindeki* kurumsal
 değişimler olarak görülmüştü (Centeno, 1994: 41). Meksi-
 ka'daki birikim stratejisinde görülen bu değişimin temelinde
 yatan kritik evre, daha sonraki gelişmelerin önünü açacak
 1970'lerdi (Dussel Peters, 2000: 45).

1970'lerle birlikte, Luis Echeverria'nın *sexenio*'sunda (altı
 yıllık dönem) (1970-76), hükümetin bozulmakta olan meşru-
 yetini yeniden canlandırması gerekiyordu ve bu nedenle neo
 popülist bir siyasi toplumsal reformlar programı oluşturdu.
 Ayrıca Echeverria'nın yönetimi ulusal sanayiciler, köylüler, kent-
 li marjinaler, gözü açılmış emek sektörleri, öğrenciler ve orta
 sınıflar arasında bir halkçı koalisyon oluşturmak için sözde
 bir *apertura democrática* (demokratik açılım) içerisinde makro-
 ekonomik bir "ortak kalkınma" stratejisine girişti. Ancak,
 uluslararası arenadaki sanayicilerden gelen baskı nedeniyle,
 Echeverria ulusal sanayi ve çalışan ve orta sınıf sektörlerle yö-
 nelik kamu harcamalarını desteklemek için gerekli vergi artış-

larını yapamadı. Uluslararası sermayeye yönelik vergi artışlarını yapamayınca, dış borçlanma kalkınma politikalarının ana kaynağı haline geldi (Davis, 1993: 55). Aynı zamanda, ekonomide genişleyen devlet müdahalesi ve giderek artan özel sektör karşıtı söylem nedeniyle, hükümet sermayenin kayda değer bir kısmının desteğini kaybetmeye başladı. Bu devlet müdahalesi özel sektörü giderek daha da küstürdü ve sonuç olarak “devlet ile ulusal sermaye arasındaki ittifak ciddi oranda yıprandı” (Centeno, 1994: 69). Bunun göstergelerinden biri, özel sektörün muhalefetini yüksek sesle dile getirmeye başlaması ve 1973 petrol krizinin Meksika'nın iktisadi performansı üzerindeki etkisini takiben ilk defa hükümete karşı iktisadi politikalar öneren İş Koordinasyon Konseyi (CCE) 1975'te kuruldu. Şunu da belirtmekte yarar var ki, neoliberalizm bu sefer kurulmuş olmasa da, devlet organizasyonunda kapitalist birikimde değişimlere yol açacak kritik yarılımlar gerçekleşiyordu.

Bu tür değişimlerin koşullarını hazırlayan başlıca olay 1976 Meksika finansal kriziydi. James Cockcroft'un dediği gibi (1983, 259), “sermaye kaçıışı, Meksika ürünlerindeki rekabetsizlik, ekonominin dolarlaşması ve IMF baskıları 1976 sonunda neredeyse dış borcu iki katına çıkaracak biçimde, pesoda yüzde yüze yakın bir devalüasyona yol açmıştı... ayrıca ithal sermaye mallarının reel maliyetlerinde de artış görülmüştü; tekel olmayan firmaların zayıflaması ve uluslararası şirketlerin avantaj elde etmesi.” Ancak finansal kriz en az PRI'nın krizinden kaynaklanan genişletici kamu sektörü harcamaları politikası kadar ABD enflasyonuna bağlı olarak küresel politik iktisattaki yapısal değişimden kaynaklanan makroekonomik dengesizlikle de ilişkilidir. Bir yandan IMF Meksika'ya tasarruf tedbirleri ve gözetim mekanizmaları dayatırken, her ne kadar Meksika'daki toplumsal sınıflar arasındaki iç iktidar bölüşümünün dönüşmesine güçlü bir katkıda bulunmuş olsalar da bunların korkulandan daha az şiddetli olduğu iddia edilmiştir

(Whitehead, 1980: 846-7, 851).

Neredeyse aynı zaman diliminde, 1982 itibarıyla 72 milyar varil olduğu tahmin edilen, 90-150 milyar varil olası 250 milyar potansiyel varil içeren geniş petrol yatakları keşfedildi. Bu yataklar dünyanın altıncı büyük rezervleriydi (Cockcroft, 1983: 261). Böylece Meksika'nın politik iktisadı José López Portillo yönetiminde (1976-82) petrol eksenli kalkınmaya bağımlı oldu ancak rekabet halindeki toplumsal sınıflar arasındaki gerilimi dengeleme girişimleri de oldu. Ne var ki, Meksika'daki ulusal ve uluslararası sermayenin çıkarlarını gözetmeye yetkin tutarlı bir izlek oluşturulmadı. 1981'de petrol gelirlerinin azalmasına, borç yükümlülüklerinin artmasına ve sermaye kaçışına neden olan dünya petrol fiyatları düşüşü ile birlikte, Meksika başlangıçta 1 Eylül 1982'deki banka kamulaştırmalarına yol açan başka bir finansal krizle karşı karşıya kaldı. Bu, kamu sektörü için gelirleri yeniden toparlamak ve bir tür devlet otonomisi geliştirmek için sarf edilen "son çaba" idi, ancak özel sektör muhalefetinin artmasıyla, sermaye kaçışıyla, enflasyonla ve ödeme dengeleri problemiyle sonuçlandı (Davis, 1993: 61).

Daha önceki krizde olduğu gibi, 1982 borç krizinin sonucu, hem küreselleşen politik iktisatta hem de Meksika'daki devlet biçiminde karşılıklı olarak birbirlerini güçlendiren bir faktörler kombinasyonuydu.

Kriz, dünya petrol bolluğu, dünya iktisadi resesyonu ve ABD'deki artan faiz oranları nedeniyle yatışmıştı fakat krizin altında yatan neden yereldi: aşırı genişlemeci mali ve toplumsal politikalar, pesonun sürekli aşırı değerlendirilmesi, kamu sektörünün tek bir gelir kaynağına (petrol ihracatı) yaslanması, durgun bir tarımsal sektör (en azından yerel üretim için temel gıdaları üreten kısım), verimsiz ve küresel çapta rekabet edemeyen bir endüstriyel yapı, aşırı iş gücü artışı: ..., yeter-

li bir istihdam zemini yaratmayı imkânsızlaştıran sermaye eksenli bir kalkınma modeli, hükümetteki yaygın yozlaşma, yerleşik iktisadi ve siyasi çıkarların yapısal reformlara direnmesi (Cornelius, 1985: 87-8).

Bunun sonucunda başka bir IMF tasarruf programı daha -gıda ve temel tüketici maddelerindeki hükümet sübvansiyonunda düşüşler, tüketim vergilerinde artışlar, enflasyon kontrolü amaçlı sıkı maaş denetimlerini içeren- Meksika hükümetinin planlanan hedefleri daha da genişletmesiyle uygulamaya geçirildi. Bu nedenle, kriz teknokratların yükselişini de -1970'lerden bu yana süregiden- içeren ve neoliberalizmin birikim stratejisini hayata geçiren bir faktörler toplamının sonucuydu. Bir önceki bölümde anlatılan devletin uluslararasılaştırılması tezi ile tutarlı olarak, bu defa kritik bir konu değişmekte olan elitlerin kurumsal kariyer elde etme biçimiydi. Böylece, bankacılık ve finans planlama ile ilişkili bakanlıklar hükümetin üst segmentlerine götüreceği biçimde bir kariyer deneyimi sunuyordu. Nihayet Meksika'da ortaya çıkan şey, *maquila* adı verilen ihracat eksenli sanayileşme ve tarımsal üretimde sektörel reform stratejisi gibi ihracat sektörüne bağlı devlet yöneticileri, iş dünyasındaki elit sektörler, geniş holdingleri kaynaştıracak kendine özgü uluslarüstü fraksiyonlardı.

Belirtmek gerekir ki, bu, Program ve Bütçe Bakanlığı'nın (SPP) devlet örgütü içinde bir merkezi *camarilla* (fraksiyon) olarak kurumsal egemenlik elde ettiği bağlamdı.

SPP, 1976'da kuruldu ve iktisadi politika yapıcılığı işini Hazine ve Kamusal Kredi Bakanlığı'ndan (SHCP) alma sürecinin başını çekti. Hepsinden öte, doğrudan denetim bürokrasideki planlar ve projeler için en önemli kaynakları güvence altına almakla kalmadı, aynı zamanda Kurumsal Devrimci Parti içindeki rekabet eden fraksiyonları da kapsayabildi. Anlamalı olan, başkan Ernesto Zedillo'dan (1994-2000) önceki üç başkan bu

değişimlerle ilişkili kurumlardan gelmeydi. López Portillo (1976-82) SHCP'den ve Miguel de la Madrid (1982-88) ile Carlos Salinas (1988-94) SPP'den çıkmaydı. 1983 itibarıyla tüm kabine seviyesindeki atanmış kişilerin yaklaşık yüzde 60'ı, kariyerlerine bu sektörlerde başlamışlardı, yüzde 80'inden fazlası burada tecrübe edinmişti, Salinas kabinesinin ise yüzde 33'ü SHCP, yüzde 50'si ise SPP deneyimliydi (Centeno ve Maxfield 1992: 74). Bölüm 5'te anlatılan devlet dönüşümü iskeletiyle paralel olarak, bu tür teknokratların yükselişi, önceliğin diğer bakanlıkları itaati altına alacak ve uluslararası iktisadi sürece daha uyumlu politikalara öncelik verecek SPP gibi finans bakanlıklarına verilmesini sağlamıştı. Neoliberal fikirlerin Meksika'daki artan önemi, bu nedenle IMF analistlerini, özel girişimcileri ve banka yetkililerini, ayrıca hükümet teknokratlarını PRI ile ilişkilendiren uluslararası kapitalist bir sınıfın varlığı ile bağlantılandırılabilir. Meksika'da devletin uluslararasılaşması süreci böyle işlemiştir. Gramsci'den alıntı yapmak gerekirse, "siyasi partide iktisadi bir toplumsal grubun kendi tarihsel gelişim anlarının ötesine geçtiği ve ulusal ve uluslararası karakterdeki çok daha genel faaliyetlerin aracısı olduğu" bir süreçti (Gramsci, 1971: 16, Defter 12 Madde 1).

Meksika'daki bu uluslararası kapitalist sınıfın oluşumundaki önemli bir faktör de 1975-76 petrol krizi sonrası Echeverría başkanlığı döneminde, 2 Ekim 1968'de Tlatelolco'daki öğrenci katliamı nedeniyle radikalleşen muhalifleri yatıştırmanın bir yolu olarak yabancı üniversitelere bursları artırmak için izlenen yöntemdi (Berins Collier, 1992: 66). Böylelikle, 1970'ler boyunca, 1970-76 arası üniversite öğrencileri sayısının yüzde 290 oranında artmasını sağlayacak biçimde Meksika'da eğitim bütçesinde dramatik bir artış görüldü fakat dışarıda okumak için verilen bursların miktarı çok daha fazla artırıldı (Centeno, 1994: 152n.25). Bu nedenle, Meksika'da yabancı fikirlerini yayılımının petrol krizinin doğrudan bir sonucu olduğu

söylenbilir. Bu da, birçok teknokratı bir yandan muhafazakâr bir ideoloji benimserken bir yandan da bir sonraki hükümet görevi için başkana bağımlı olmaya sürükledi -böylece kurumsal sadakati belli bir bakanlık ya da bürokrasi içindeki bir alt gruptan alıp başkanla yakın siyasi ve kişisel ilişkilere götüren *camarillas*'ın yükselişi de meydana geldi. Bir önceki ISI kalkınma stratejinin rafa kaldırılmasından sorumlu tutulan ve neoliberalizmin birikim stratejisinin benimsenmesini destekleyen bir toplumsal konformizm yaratan işte bu teknokrat elitti. Ancak bu tür yapısal sorunların sadece ISI'ya içkin değil, aynı zamanda petrol krizi gibi bir dizi dış kaynaklı şoka ve petrol krizinin ardından 1970'lerde verilen yanlış kararlara bağlı olduğu da yeterince sorgulanmamıştır. Hepsinden öte, yukarıda bahsi geçen değişimlerin asıl önemi, Meksika'daki *teknokrat* yükselişinin (ya da 'teknokrasi kültürünün) 1970'lerdeki bir yapısal değişim süreci boyunca devlet formu içinde uluslarüstü sermaye ile kurduğu bağlarla ilerlemiş olduğudur (Cockcroft, 1983: 217).

Örneğin, Meksika'daki bu yapısal değişim veya "kapitalizm reformasyonu" sürecinde uluslarüstü kapitalist sınıfın fraksiyonları; yabancı yatırım, teknoloji ve uluslarüstü sermaye tarafından yaratılan ihracat eksenli *maquila* stratejisini şekillendirmek konusunda etkili olmuştur (Sklair, 1993: 13-14). Her ne kadar *maquila* endüstrisi, ABD'nin Bracero Programı'nı (Meksika'dan ABD'ye işçi göçüne legal bir zemin kazandıran) iptal etmesinin ardından oluşturulan Sınır Endüstrileşme Programı'ndan (BIP) köklerini alsa da, iktisadi promosyon komitelerinin sınır endüstrileşmesinin ilk görünümünü oluşturmaya başlaması için 1970'lerin gelmesi gerekti. Bu ikincisi, özellikle, de la Madrid hükümetinin sanayi bakanlığı bünyesindeki Ticaret ve Endüstriyel Gelişme (SECOFI) Sekreterliği'nin himayesinde gerçekleşti. 1979-1985 arası *maquilas*, yüzde 40 arttı ve işçi sayısı neredeyse iki katına çıktı

(Sklair, 1993: 70).

Bu dönüşümün ilk aşamasında, özel sermaye çıkarları Ulusal İmalat Endüstrileri Odası (CANACINTRA) bünyesindeki organizasyonlar tarafından temsil edildi. Diğer kapitalist grupların -Sanayi Odaları Konfederasyonu (CONCAMIN), Ulusal Ticaret Odaları .konfederasyonu, Hizmetler ve Turizm (CONCANACO) ve Meksika Cumhuriyeti İşverenler Konfederasyonu (COPARMEX) gibi- yanı sıra orta ve geniş ölçekli imalatçı fraksiyonları sermayenin devlet üzerindeki etkisini koordine etti ve sağlamlaştırdı. Bu tür kapitalist organizasyonlar 1975'te geniş ölçekli tekeli sermayeyi devlet içinde temsil etmek amacıyla İş Koordine Konseyi'ni (CCE) kurduklarında bu etki daha da arttı. *Maquila* endüstrisi bu şekilde, Meksika'daki uluslarüstü bir kapitalist sınıfın fraksiyonlarınca fakat devlet biçimi içinde daha sonra tam kapsamlı bir ihracat eksenli endüstrileşme stratejisine dönüşen iyi yönetilmiş devlet-emek-iş dünyası ilişkileri süreçleri üzerinden teşvik edildi, beslendi ve yönetildi (Sklair, 1993: 227). Ne var ki, uluslarüstü sermayenin çıkarları aşamalı olarak Meksika'nın küresel politik iktisada entegrasyonunu garanti altına almak için *maquila* endüstrisini de geçti. Ayrıca, "Diaz Ordaz ve Echeverria dönemlerinin resmi tarım politikaları da yerel çiftçilerin uluslarüstü bir tarımsal üretim sistemine entegrasyonunu sağladı" (Gledhill, 1996: 183). Neoliberalizmin birikim stratejisini Meksika'da yeniden üretmek çabasının bir sonucu da Meksika Anayasası'nın 27. maddesinde de belirtilen ve 1994'te NAFTA'ya girişin ön koşulu olarak beliren 1992 kolektif *ejido* toprak reformuydu (Craske ve Bulmer-Thomas, 1994). Bu da, Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu (EZLN) gibi direniş biçimlerini etkileyecek biçimde toprağın giderek daha fazla sermayeleşmesine -değişen mülkiyet ilişkileri ve rütbe temelli sivil-dinsel hiyerarşilerin toplumsal bağları ve komünal sorumluluklarından nakit temelli ücretli emeğe dek değişimleri de

kapsayacak şekilde- yol açmıştır (7. bölüme bakınız).

Neoliberal birikim stratejisi üzerindeki mücadelede kritik önem kazanan bir başka öge de 1987'de imzalanan İktisadi Dayanışma Paktı (PSE) idi. PSE başlangıçta cari bütçe açığını ve sabit bir kur ve maaş ve fiyat denetimlerinden oluşan mali disipline bağlılıktan meydana gelen enflasyonu yatıştırmayı hedefleyen karma veya "heterodoks" bir programdı. Bu program, 1982 borç krizinin ardından Baker (1985) ve Brady (1989) planlarıyla paralel olarak ve Meksika'nın Gümrük Tarifeleri ve Ticaret (GATT) Sözleşmesi'ne imza atmasının ardından ithalat serbestisi programını daha da radikalleştirerek biçimde başarılı bir dış borç yeniden pazarlığı yapabilmek amacıyla kullanıldı (Urquidi, 1994: 58).

Hepsinden öte, PSE'nin özellikle üç bileşeni kritikti: hükümetin özelleştirme ve serbestleştirmeyi hızlandırma vaadi; CCE'ye bahşedilen merkezîyet; özel şirketleri disiplin altına almak ve iş elitlerinin katılımını garantilemek için geniş perakendeciler piyasası iktidarının kullanımı (Heredia, 1996: 138). CCE -kendisi de Meksika İşadamları Konseyi (CMHN) olarak bilinen kapitalist sınıf içindeki büyük özel sektör gruplarının bir önceliydi- PSE'nin oluşturulması ve uygulanması yolunda merkezi konuma yerleşti (Whitehead, 1989: 210). Daha önce de belirtildiği gibi, CCE'nin sınıf çıkarları, içinde ihracat sektörüyle alakalı geniş holdinglerin doğrudan yatırımcılarının da olduğu ve elit iş organizasyonlarında deneyimli ulusal sermayenin "uluslarüstüleşmiş" bir segmenti çevresinde toplanmıştı (Luna, 1995: 83). Daha sonra, birçok CCE lideri devlet içindeki menfaat temsilini artırabilmek için komiteler ve işadamları birlikleri vasıtasıyla PRI ile yakın bağlar kurdular. Bu nedenle, CCE'nin temsil ettiği sınıf çıkarlarının artan özelleştirme de dâhil olmak üzere PRI tarafından hayata geçirilen politikalar üzerinde büyük bir etkisinin olduğu tartışılmaz (Ugalde, 1994: 230). Bir yorumcu ise özel sektörle

siyasi sınıf arasındaki ilişkinin “özel hegemonya”yı elinde tutan dar bir kliğin parçası haline geldiğini söyleyecek kadar ileri gitmiştir. Böylece;

bu ittifakın kamu politikasını özel sektörün talepleriyle uzlaştırmak, devletle toplum arasında küresel bir ilişki reformu elde etmek ve Meksika'nın yeşermekte olan [eşitsiz gelişimin.] neoliberal küresel düzene girişini yeniden tasarlamak için iyi düşünülmüş bir stratejiye dayandığını söylemek abartı olmaz (Ugalde, 1996: 42).

Sonuç olarak, PSE'de devlet-emek arasındaki korporatist ilişkilere bağlılıktan, sermayenin ulvi çıkarları lehine emek-devlet ittifakının tam koparak olmasa da arasındaki ilişkiyi kesmeye doğru bir değişim görülmüştür. Bu, çok yerde, bir tür “yeni sendikacılık” ya da neo-korporatizm, yani “merkezi emek iktidarını azaltan ve emeğin verimliliği artırma işine katılımını sağlayan bir düzenleme” olarak tanımlandı (Teichman, 1996: 257). Özelleştirme programının sac ayaklarından biri olan Meksika Telefon Kurumu'nun (TELMEX) 1990'daki özelleştirilmesi, bu “yeni sendikacılığı” özellikle yansıtan bir örnektir. Bunun içinde, sadece özelleştirmeyi güvence altına almak için kullanılan emek örgütlerinden Meksika Telefon İşçileri Sendikası'nın (STRM) manipülasyonunu değil, aynı zamanda Salinas'ın STRM lideri Hernandez Juarez'e özelleştirme lehine Mallar ve Hizmetler Sendikaları Federasyonu (FESEBES) adında başka bir emek federasyonu kurma izni vermesini de kapsamaktadır. Böylece, TELMEX'in özelleştirilmesi sürecinde emek PRI'ya daha da bağımlı hale gelmiş ve buna bağlı olarak yozlaşma ve kayırmacılık için yeni kaynaklar türemiş ve STRM içi sendika demokrasisi azalmıştır (Clifton, 2000). Burada önemli olan, o halde, neoliberalizmle ilişkili birikim stratejisinin devletin tümünden çekilmesini ya da devletin neoliberal küreselleşme için basit bir iletim hattı ya da “aktarma

kayışı” gibi davranmasını içermemesidir. Centeno'nun belirttiği gibi (1994, 195), “pakt (PSE) göstermiştir ki, *teknokratlar* mali politikaları gelişigüzel uygulayan kendilerine özgü neoliberaler değil, ekonomi üzerinde denetimi sağlayacak bir dizi mekanizmayı kullanmak isteyen kişilerdi.” Meksika örneğinin gösterdiği şey, üretim ilişkilerinde belli bir yeniden düzenlemeye ve devlet biçimde değişimlere yol açan belli uluslararası sınıf çıkarlarının içselleştirilmesidir. Analiz, şimdi neoliberal birikim stratejisinin Meksika'da üretimdeki belli toplumsal ilişkilere nasıl imtiyaz sağladığından, PRI'nın hegemonik projesinin nasıl değiştirildiğine ve hasır altı edildiğine yönelecek.

PRI Hegemonyasının Değişen Koşulları

1970'lerden başlayarak, üretimin toplumsal ilişkilerinde görülen değişimi doğrudan bağlı olan şey Meksika'daki siyasi istikrarsızlık kaynaklarındaki artışı. “İthalat ikameli sanayileşme ile ilişkili sorunların baş göstermeye başladığı 1970'lerde ulusal iktisadi siyaset üzerine siyasi çatışmalar görüldü” (Cook, Middlebrook ve Horcasitas, 1994: 18). Bu çatışmalar, Echeverria (1970-76) ve López Portillo'nun (1976-82) altı yıllık hizmet dönemlerinde ayyuka çıkmıştı. PRI 1968'deki Tlatelolco katliamını takiben bir siyasi meşruiyet erozyonu, hoşnutsuz bir kentli orta sınıf, ISI birikim stratejisiyle alakalı muhalefet, resmi olarak tanınan parti sistemi dışında yeni muhalif hareketlerin yeşermesi, kentsel ve kırsal gerilla hareketleri ve PRI'nın yasal muhalefet partileriyle atışmak konusunda azalan yetisi gibi konuları içeren sorunlarla baş başa kalmıştı (Middlebrook, 1993).

Örneğin, 1979'da kurulan Ulusal Eğitim İşçileri Koordinasyon Komitesi (CNTE), özellikle Chiapas'taki köylü toplumları içinde 1943'te kurulmuş Ulusal Eğitim İşçileri Sendikası'nın (SNTE) devlet destekli ve imtiyazlı konumuna kafa tutmaya başlamıştı (Foweraker, 1993). Bu, aynı zamanda bağımsız

sendikaların, resmi sendikalardaki otonomi ve demokrasi eksikliğini sorgulamak ve salt iktisadi kaygıların ötesinde bir dizi sektörün taleplerini de dillendirmek amacıyla *insurgencia obrera* (emek direnişi) adlı bir girişimi telaffuz ettiği dönemde (Carr, 1991: 136-9). Bu arada, neoliberal birikim stratejisi doğrultusunda reformların bir habercisi olarak, Lopez Portillo yönetimi 1977'deki Siyasi Örgütler ve Seçim Süreçleri Yasası'nın (LOPEE) bir önceli babında özel sektör lehine birçok muhalif hareketi zorla susturdu ve iktisadi reformları harekete geçirdi. 1976-79 arasında *insurgencia obrera* dinamizmi soldu ve iktisadi kriz ve tasarruf eğilimlerinin altında kaldı (Carr, 1991: 137). Aynı zamanda, LOPEE parti rekabeti arenasını genişleterek ve solcu siyasi örgütleri birleştirerek, ayrıca onları yasal eylem biçimlerini terk etmeye yönlendirerek *apertura democrata* (demokrasi açılımı) akımı içinde siyasi liberalleşmeyi yönetme girişimine dönüştü. Örneğin, önlemler Meksika Komünist Partisi'nin (PCM) bir siyasi parti olarak ilk resmi kaydını da içeriyordu. PCM bu sayede 49'dan bu yana ilk defa 1979'da seçimlere yasal olarak katıldı. Daha sonra 1981'de PCM Meksika Birleşik Sosyalist Partisi'ni kurmak amacıyla başka dört solcu partiyle birleşti (Carr, 1985). Böylece o dönemde Latin Amerika'daki en eski komünist parti olan PCM bir yandan LOPEE reformu ölçütleri çerçevesinde seçim yarışlarına girerken bir yandan da kendini etkin bir şekilde çözüyordu (Cockcroft, 1998: 265). Bu nedenle reform basit bir... önlemden fazlasıydı. O, muhalif hareketlerin kurumsal bağlamını belirlemek için tasarlandı ve halkın taleplerini kapsayabilecek kendine özgü bir yasal ve kurumsal alanın inşasını temsil ve toplumsal mücadele sınırlarını belirleyerek başardı (Foweraker, 1993: 11-12). Reform böylece iktisadi ve toplumsal gelişimin değişkenliğiyle şekillenen pasif devrim yapılarını kurdu: değişimleri toplumsal çatışmaların hakemi olan devlet üzerinden tanıtmaya girişimi. Echeverria'nın sözle-

riyle, siyasi reform “yurttaşların ve toplumsal güçlerin çoğunluğunu *kurumsal* siyasi sürece eklemlemeye” çalıştı (Pansters, 1999: 241'den alıntı, italikler orijinaldir). Kevin Middlebrook'un söylediği gibi (1995, 223-4), bu, toplumsal ve siyasi gerilim döneminde iktisadi tasarruf önlemlerini yaygın muhalefeti eritmek için tasarlanmış politikalarla dengelemek amacına yönelik zaruri olan sınırlı bir siyasi açılımdı. Emegın Meksika iktisadi ve toplumsal kalkınması için resmi ve bağımsız sendikalar aracılığıyla 1970'lerdeki gibi alternatif bir vizyon telaffuz etme kapasitesi 80'ler boyunca azaldı ve 10 yıl sonrasında ise neredeyse duyulmaz hale geldi (Cook, 1995: 77-94).

Meksika'da bu dönemde küresel politik iktisattaki yapısal değişim bağlamında devlet biçimindeki evrim, PRI'nın hegemonik nüfuzunda görülen değişimdi. Daha doğrusu 1970'lerdeki siyasi reformda amaçlananlar, PRI'nın rahatsız edici sınıf hegemonyasının bir göstergesiydi. Artık sınıflar ötesi çıkarları temsil etmekte yetersiz kalan PRI üretimdeki toplumsal ilişkileri belli sınıf güçlerinin lehine yeni bir hiyerarşi doğrultusunda yeniden yönlendirdi. Sonuç olarak 1970'lerdeki PRI hegemonyasının zayıflayıp çözüldüğünü anlamak mümkündür. LOPEE siyasi reformu ast sınıfların talepleriyle Meksika'daki özel sektörün ve uluslar ötesi sermayenin taleplerini dengeleme girişiminin açık bir göstergesiydi. Siyasi sistemin temel yapısına verilen desteğin azalmasına bir tepkiydi.

Ama bu, dördüncü bölümde bahsedilen “normal” hegemonya olarak açıklanamaz. Bu tür hegemonya liderlerle rehberlik edilenler, yönetenlerle yönetilenler arasında uzlaşuya dayalı bir ilişkinin organik dengesine dayanır. PRI ise kendisinin gerçek üstünlüğünü düzleyememiş ve çok daha baskıcı önlemlere yönelmiştir. “Uzlaşu ile baskı arasında” diye yazıyor Gramsci (1971, 80n.49: Defter 19 Madde 24), “yozlaşma/hile vardır (hegemonik işlevin kullanılmadığı ve güç kullanmanın çok riskli olduğu zamanlarda beliren koşullara özgü)”. O

zaman, devletin krizi ve dengesizliğin ayrıştırıcı öğelerinin göstergesi olarak uzlaşısız araçlardan baskıcı aygıtlara geçiş yapılır. Neoliberal birikim stratejisinin bir eşdeğeri olarak PRI bu pasif devrim unsurlarını 1980'lerde yansıtmaya başlamıştır.

Örneğin, Salinas yönetiminde, politik iktisattaki radikal neoliberal değişimleri doğal hale getirmek için tarihin yeniden inşasına özellikle girişilmiştir (Salinas de Gortari, 2002). Sonuç olarak, neoliberalizm Meksika Devrimi'nin ISI ile bağlantılı ulusalcılığını aşındırmak ve ulusal bilincin odak noktası olarak onun siyasi sembolizmini yerinden etmek girişimi çerçevesinde bir "hegemonik değişim"i temsil eder olmuştur (Powell, 1996: 40). Ancak hükümetin Meksika Devrimi mirasını ideolojik olarak kullanışı neoliberalizme yönelik bir doğrudan engelleme değil, aksine Meksika'ya özgü koşullara uyarlanma biçimidir. PRI hegemonyasının bu kökten yeniden inşası ve devlet-sivil toplum ilişkilerinin dönüşümü özellikle Ulusal Dayanışma Programı (PRONASOL) gibi projelerle ilerletilmiştir.

PRI'nın önüne çıkan temsil krizi ve Salinas'ın 1988 seçimlerinde kazandığı şaibeli çoğunluğun ardından hegemonya kurmak için çok anlamlı bir girişimde bulunuldu. Bu girişimin kayda değer bir unsuru, toplumsal kalkınma ve kamusal iş projeleri tasarlamak ve geliştirmek için finansal destek ve yurttaş katılımını birleştiren yoksulluk azaltma programı PRONASOL'du. PRI, toplumun tüm kesimlerini içine alacak şekilde tasarlanmış kapsayıcı bir partiden sadece bazı kesimlerin temsil edildiği dışlayıcı bir partiye dönüştüğü için, PRONASOL hegemonik rıza kaybını telafi etme girişiminin sembolü oldu (Centeno, 1994: 224). Devlet-sivil toplum ilişkilerini ve PRI'nın koalisyon desteğini yeniden düzenlemek amacıyla toplumsal hizmetlere, altyapı inşasına ve yoksulluğu azaltmaya odaklanarak materyal ve kurumsal unsurları birleştirdi (Cornelius, Craig ve Fox, 1994: 3). PRONASOL'un üç temel hedefi vardı. Birincisi, devletin geleneksel toplumsal rolünü

yeni iktisadi kısıtlamalara uyarlamaya ve neoliberal birikim stratejisi uyarınca onun müdahale sınırlarını yeniden tanımlamaya çalıştı. İkincisi, birtakım teşviklerle potansiyel toplumsal muhalefeti eritmeye, “katılım” yoluyla toplumsal hareketliliği sağlamaya ve solcu muhalif hareketlerin gücünü azaltmaya gayret etti. Üçüncüsü, merkezi denetimle, yerel ve bölgesel PRI elitlerini yeniden yapılandırmaya uğraştı (Dresser, 1991: 1-2). PRONASOL hem neoliberalizmin birikim stratejisini hem de değişimlerin tehdidi altındaki PRI hegemonyasını desteklemek için tasarlanmış bir girişimdi.

SPP'yi denetimi altında tutan Salinas *camarilla*'sının ürünü olan PRONASOL resmi ağızla, “toplumsal liberalizm” doktrininin bir parçası olarak Meksika'da devlet-sivil toplum ilişkilerini modernleştirme, çoğaltma ve demokratikleştirme girişimi olarak tanımlanmıştı: “Hem dizginsiz serbest piyasa kapitalizminin hem de hantal devlet müdahaleciliğinin berbat aşırılıklarını, bu ‘başarısız’ uçlar arasında özenli bir orta yol bularak önlemeye çalışan bir yönetim tarzı” (Carlos Salinas'tan alıntı; Cornelius, Craig ve Fox, 1994: 4). Dile hakim olan ve halk örgütlerinin rolünü harekete geçiren PRONASOL, yurttaşları “bir doğrudan demokrasi deneyimi” yoluyla güçlendirerek, bir yandan da geleneksel korporatist örgütlerin üyelerini elektrik, gelişmiş altyapı ve eğitim burslarının tüketicileri olarak yeniden tanımlayarak kendisini bir “yeni halk hareketi” gibi gösterdi (Carlos Salinas'tan alıntı; Cornelius, Craig ve Fox, 1994: 6-7). Devlet yetkilileri arasındaki bu yeni düşünüş tarzı, “Dünya Bankası ve Amerikalılar Arası Kalkınma Bankası, BM gibi uluslararası finans kurumları ile uluslararası bağışçılar ve kalkınma uzmanları gibi birçok uluslararası aktörün teşvik ettiği yoksulluk karşıtı projelerle yoksulları ve STK'ları destekleme fikirleriyle süslendi” (Piester, 1997: 473). 1989-1993 arasında Dünya Bankası Meksika'nın en yoksul dört eyaletinde -Oaxaca, Guerrero, Hidalgo ve Chiapas- köy hizmetle-

rinin desteklenmesi ve bölgesel gelişimin sağlanması amacıyla PRONASOL'a 350 milyon dolar verdi, bir yandan da sağlık ve beslenme pilot projesine destek oldu (Cornelius, Craig ve Fox, 1994: 16).

Öte yandan, söylemlerine karşı PRONASOL başkanlık yasa-sını korudu ve hatta güçlendirdi, ayrıca yerleşik bürokrasiyi tamamladı. Denise Dresser'in belirttiği gibi (1991, 2), "PRONASOL politikaları PRI gibi hegemonik partilerin güçlü alternatif örgütler tarafından tehdit edildiğinde bile nasıl ayakta kaldığını ve partinin kriz ve çöküş döneminden sonra bile nasıl yeniden canlanabildiğini açıklar." Aslında, PRONASOL PRI hegemonyasının etkisini korumak açısından kritikti, çünkü neoliberal birikim stratejisini özellikle bir popülizm modernizasyonu ve geleneksel ... yoluyla korumak için siyasi koşulları sağladı. Bu, toplumsal hareketler ve devlet arasındaki bölünme ve hareketsizleşmeyi de içeren kooperatif sözleşmeleri pazarlığı olarak görülen bir *concertacion* süreci yoluyla yapıldı. PRONASOL tarafından hazırlanan *concertacion* stratejileri halk örgütleriyle PRI ve hükümet içindeki teknokratik sektörlerin çıkarlarını bağdaştırma girişimiydi (Dresser, 1991: 32). Salinas yönetimi her ne kadar Meksika'da neoliberalizmi bir hegemonik proje olarak temsil ediyor olsa da PRONASOL'u bir aidiyet hissi yaratmak ve sivil toplumda kalıcı bir destek sağlamak amacıyla kullandı. Bu hedefe sınıf çatışmalarının varlığını inkâr eden ve sınıf ayrımlarını aştığını iddia edenler tarafından PRONASOL dahilinde ulaşıldı (Dresser, 1994: 147).

PRONASOL'un Toplumsal Kalkınma Bakanlığı (SEDESOL) bünyesinde 1996'da kurumsallaştırıldığı dönemde programın neoliberalizmin pasif devrimini yapmak konusunda başarılı olduğu açıktı (Soederberg, 2001): Yani bu program Meksika'daki sınıf güçleri korelasyonunu değiştirme sürecine -pasif devrim yoluyla "sermayenin karşı saldırısına" destek vermek için- dahildi ve bu süreçte elitlerin sınıf çatışmasında hakem-

likten kendi çıkarlarının yöneticisine dönüşümü söz konusuydu (Hodges ve Gandy, 2002a: 246). PRONASOL somut ayrımların içini boşaltarak potansiyel tehdit oluşturan liderleri, alternatif programları ve fikirleri sisteme dâhil etti. Böylece neoliberal birikim stratejisinin o çok dar çıkar temsili zeminin baskınlığını ifşa etmeyi giderek zorlaştırmasına karşın, PRI yine de, baskıya değil de gerçek liderliğe dayalı bir çeşit zayıflamış hegemonyaya sahip olabildi. 1990'lar boyunca özellikle insan hakları ihlallerinin yansıttığı bir baskı dönemi yaşandı. Bu insan hakları ihlalleri daha çok siyasi cinayet ve kaçırma- lar şeklindeydi. Wil Pansters'in belirttiği gibi (1999, 256, italikler orijinaldir), “neoliberal iktisadi düzenleme, kurumsal yozlaşma ve kişisel ağların ve sadakatlerin bozulması sonucu tüm toplumsal düzeylerde şiddet artmıştı.”

1980'ler ve 1990'lardaki neoliberal yeniden yapılandırma evresi boyunca giderek derinleşen bir hegemonya krizi vardı. Bu koşullar altında “yönetici sınıf konsensüsü yitirmişti yani artık ‘yönetmiyordu’, sadece baskıcı gücü elinde tutan egemen rolünü oynuyordu”; bunun anlamı “tam olarak geniş kitlelerin kendi geleneksel ideolojilerinden çoktan kopmuş oldukları ve artık daha önce inanageldikleri şeye inanmadıkları” idi (Gramsci, 1971: 275-6, Defter 3 Madde 34). Meşhur aydın Carlos Fuentes'in zamanında dile getirdiği gibi: “sanki PRI intihar ederek kendini öldürmüş gibi. PRI'lıları öldüren PRI'lılar var... gördüğümüz şey tarihsel amacını tamamlamış görünen bir partinin içten çözüldüğüdür” (*Meksika ve NAFTA raporu*, 8 Aralık 1994).⁷⁾ Gramsci'nin sözleriyle özetlemek gerekirse PRI “basit, düşünmeyen bir cellât... bir gözetim organizması” haline dönüştü ve “tabelasındaki siyasi parti lafı mitolojik bir karakterin metaforu gibi görünmeye başladı” (Gramsci, 1971:

7) Meksika'da aydının rolü konusunda daha ayrıntılı bir inceleme için bkz: Morton (2003b).

155, Defter 14 Madde 70). Toplumsal düzen giderek daha baskıcı oluyordu, öyle ki parti “tarihin hayati güçlerine vurulmuş bir zincir” işlevi görüyordu, bu nedenle “birliği yoktu sadece kalıcı bir bataklığı vardı... federasyonu yoktu sadece “bir çuval patates”i, yani tek tek birimlerin aralarında hiçbir bağlantı olmaksızın mekanik bir bitişikliği vardı” (Gramsci, 1971: 155, Defter 14 Madde 70; 190, Defter 13 Madde 36).

Sonuç olarak, Meksika’da neoliberalizmin önünü açan değişimler, kapitalist bir dünya konjonktüründe işlevsel bir pasif devrimin tezahürü olarak görülebilir. Neoliberalizm, Meksika’da devlet ve sınıf formasyonunun Meksika Devrimi’nden sonra hiç oturtulamamış sürecini yansıtmayı sürdürdü (Hodges ve Gandy, 2002b; Morton, 2006b). Neoliberalizm, kriz formlarına verilen belli plan eksenli tepkilerin ve buna bağlı olarak yönetici sınıflar tarafından kapitalizmin yeniden yapılanmasını simgelemesi için bir stratejinin ya da sermayenin genişlemesini ve “ülkenin iktisadi yapısına... az ya da çok kapsamlı müdahaleleri” garanti altına alacak “sermayenin karşı atağı”nın ilerletilmiş halidir (Gramsci, 1995: 350, Defter 10I Madde 9). Neoliberalizm bu nedenle “geniş bir yerel iktisadi gelişimden ziyade... ideolojik akımlarını çevreye yayan uluslararası gelişimlerin yansımasıdır (Gramsci, 1971: 116, Defter 10II Madde 61). Meksika’da, hegemonya imtiyazlı gruplarla sınırlı kaldı ve neoliberal birikim stratejisinin yanı sıra toplumsal ve siyasi reformlar yoluyla da retorik olarak üretimin toplumsal ilişkilerinde “devrimci” değişimler meydana getiren merkezi bir elit çekirdeğine ve dışlayıcı karar almaya dayalı hale geldi. Elbette, neoliberalizmin çelişkileri su yüzüne çıktıkça “neoliberal hataların plan eksenli mirasları” da inceleme alanına girmiş oluyor (Jessop, 2002: 169).

Ne var ki, yukarıdaki argümana dayanarak hem birikim stratejisinin hem de neoliberalizmin hegemonik projesinin devlet iktidarının erozyonuna ya da devletin uluslarüstü ser-

maye için bir “aktarma kayışı”na çevrilmesine neden olduğu düşünülmemelidir. Meksika’da neoliberalizm devletin çözülmesini ya da geri çekilmesini içermez, aksine toplumsal ilişkilerin yeni bir hiyerarşi ile yeniden düzenlenmesini sağlar. Dresser’in söylediği gibi (1994, 155);

Her ne kadar neoliberal politika akımları devletin iktisadi iktidarını azaltmanın önemini vurgulasalar da, Meksika örneği gösteriyor ki, siyasi hayatın gerekleri devletin ihtiyari tazminat politikaları aracılığıyla sürekli müdahalesi ihtiyacını ortaya koyar.

Devletin çözülmesi yerine PRONASOL aracılığıyla modernleştirilmesi o halde birikim stratejisini ve neoliberalizmin hegemonik projesini yürütmek için kritik konumdaki “neo-korporatist” bir düzenlemeye dayalıydı (Craske, 1994). Meksika devletinin dönüşümündeki bu nüanslar, eşitsiz gelişim bağlamındaki neoliberal kapitalist birikimin jeopolitik ilişkilerini değerlendirirken “boğumlu” bir çıkış noktası olarak alınan devlet biçimine odaklanarak aydınlatılır.

Sonuç: Hegemonyanın Yer Değiştiren Taşları

Bu bölümün yönelimlerinden biri, tarihsel olarak kendine özgü çıkar temsilinin ve ISI’dan neoliberal kapitalist birikime geçişte görülen sınıf mücadelesinin en iyi anlaşılma yolunun neoliberalizm ajandasının devlet biçimi içindeki belli toplumsal sınıf güçleri tarafından nasıl kurulduğu ya da liberalizm ajandasının devlet biçimi içindeki belli toplumsal sınıf güçleri tarafından nasıl kurulduğu ya da yazıldığına odaklanmaktır. Pasif devrim teorisi, kapitalist birikim sürecindeki farklı iktidar ve üretim ölçeklerini ortaya çıkarır ve kapitalist eşitsiz gelişimin jeopolitiğinin izini sürerken “ulusal” çıkış noktasını baskın değil de “boğumlu” olarak belirler. Meksika’daki neoli-

beral kapitalist birikimin yükselişle ilişkili sermayenin pasif devriminin analizi, David Harvey'in (2006, 33-4, 102-4) neoliberalizmin eşitsiz gelişim koşullarındaki ilerlemesinin, "küresel kapitalizm" in uluslarüstü bir devlet aracılığıyla doğrudan sızmasıyla değil de, farklı ölçeklerdeki ulusal ve bölgesel sermaye fraksiyonları arasındaki çeşitlilik, yenileşme ve rekabet sayesinde gerçekleştiği şeklindeki iddiasının kaynağıdır. Ernest Mandel'in de bir zamanlar söylediği gibi (1975, 332-3), "sermayenin eşitsiz gelişiminin rakip gücü sermayeden yana sahici bir küresel çıkar toplumu kurulmasını engeller." Sermaye birikiminin eşitsiz gelişimindeki yeni eğilimlere, küresel birikim süreçlerindeki belli devlet biçimlerinde sermayenin pasif devrimine çok ölçekli bir şekilde odaklanarak bu gerçekleştirilebilir. Uluslarüstü devlet tezinin uzamla kalkınma arasındaki ilişkiye dair yeterli bir bakış açısı olduğu da bu şekilde çürütülmüştür. Her ne kadar uzam ve bölge sorunları arasındaki ilişkiyi belirlemek zor olduğu belirtilse de (Robinson, 2003: 326), benim argümanım uluslarüstü devlet tezi hakkındaki üç kritik kanıyı yıkmıştır. Yani, devlet bölgeselliği ile kapitalizm arasındaki tarihsel bağın sorunsal konsepti; küresel kapitalizmin eşitsiz gelişim koşulları üzerinde tek yönlü bir etkisinin olduğu varsayımı; kapitalizmde hareket paralellliği ve düzleştirilmiş kalkınma tespiti; kapitalist birikimin uzamsal ve bölgesel mantıklarını belli konumlardaki sınıf mücadelelerini yutarak düzleştiren ontolojik bir uluslarüstü devlet varsayımı. Uluslarüstü devlet tezi, uluslarüstü sermayenin farklı uzamsal ve bölgesel yerlere ve ölçeklere pasif sızışına dair bir tespitin önüne geçmekte yetersiz kalmaktadır. Küresel politik iktisattaki eşitsiz gelişim üzerine tartışmada gelecekte görülecek ilerlemeler, eşitsiz ve bileşik bir kalkınma teorisi ile azgelişmişlik kalkınması arasındaki daha önce göz ardı edilen farkları da içermek zorunda kalacaktır. "İki teori arasındaki asıl fark," diyor Ronald Chilcote (2000, 227), "ikinci-

sinin kapitalizmi Amerika'nın fethiyle ilişkilendirmesi ve ilkinin kapitalist üretim tarzının on sekizinci yüzyıla dek Avrupa'da bile tam olarak kurulmadığı şeklindeki varsayımıdır." Sözün özü, bunlar bu bölümde dile getirilmiş argümanlardır.

Sonuç olarak, Meksika'da neoliberalizmin birikim stratejisinin yükselişine bağlı olarak özellikle *salinismo* çağında görülen ve PRI'nın tarihsel zeminini sarsan hegemonyanın yer değiştiren taşlarının izini sürek mümkündür. Bu, devletin birikim işlevine verilen fazladan önemin onun meşrulaştırma fonksiyonunu zayıflatabileceği ve buna bağlı olarak hegemonyayı güçsüzeleştirebileceği görüşünü doğurur (Cox, 1982: 54). İstikrarın çöküşü ve neoliberalizmin yükselişi ile birlikte PRI hegemonyası da sona ermiş oldu. 1970'lerdeki yapısal değişim evresiyle birlikte PRI hegemonyasının tarihsel ve toplumsal temeli değişmeye başladı ve ciddi biçimde eridi. 1980'ler ve 90'lar boyunca PRI giderek daha fazla tahakküm ve baskı biçimlerine yöneldi ve bir tür eriyen sınıf hegemonyasını temsil etti. Bir hegemonya krizinin ortaya çıktığı dönem işte bu yapısal değişim dönemidir.

Her ülkede süreç farklıdır ancak içerik aynıdır. İçerik yönetici sınıf hegemonyası krizidir... [Buna bağlı olarak] bir "otorite krizi"nden söz edilir: Bu, tam olarak hegemonya krizi ya da devletin genç krizidir (Gramsci, 1971: 210, Defter 13 Madde 23).

Hegemonyanın yerinden oynayan taşlarını bu şekilde takip ederek PRI'nın sadece çok dar bir anlamda hegemonik olduğu ve 1970'lerden itibaren iç tutarlılığını ve meşruiyetini büyük ölçüde kaybettiği iddia edildi. Her ne kadar bu sınıf hegemonyasının etkileri neoliberalizmin birikim stratejisindeki devlet-sivil toplum ilişkilerinin yeniden yapılandırılması sürecinde alenen görülse de PRI'nın tarihsel amacı Vicente Fox'un 2 Temmuz 2000'deki zaferiyle birlikte sona erdi. Meksika'daki

ikinci kuşak neoliberalizm içinde tutarlı bir hegemonya biçimi yaratılıp yaratılamayacağını belirlemek bu bölümün kapsamı dışındadır (bkz: Middlebrook, 2004; Charnock, 2006). Yine de pasif devrim teorisiyle hegemonyadaki çeşitlenmeleri ve hegemonya biçimlerinin 1970'lerden beri fark edilir değil geriler vaziyette olduğunun vurgulamak hâlâ mümkündür. Bu, hem hegemonyanın bir elektrik düğmesi gibi çat açılıp çat kapandığını hem de PRI'nın pasif devrim ve kriz koşullarındaki rolünü ve nüfuzu konusunda baskı ile uzlaşma arasındaki kaba dikotomiler olduğunu iddia etmemizi önler.

Daha genel konuşmak gerekirse, Meksika için yapılan yukarıdaki analiz, ortak bir toplumsal arka planın teknokrat elitleri arasında mali disiplin ve piyasa eksenli reformların önemi hakkında toplum-sınıf güçlerinin ortak perspektifleri nasıl ürettiğini de aydınlatmaktadır. Farklı ifade etmek gerekirse 5. bölümde kurulan iskelete dayanarak, sermaye genişlemesi ve devlet-sivil toplum ilişkileri dahilinde farklı fraksiyonlar arasındaki çıkarların *içselleştirilmesi* ile yaratılan sınıf mücadelesi sürecine dikkat çekildi. Bunun için, Meksika'daki devlet biçimi içindeki toplumsal ilişkilerin aktif ve pasif olarak küresel politik iktisadın uluslarüstü yapılarını nasıl çağrıştırdığına odaklanıldı. Her ikisi de neoliberal birikim stratejisi ve PRI'nın yeniden tasarlanmış hegemonik projesinden kaynaklanan siyasi istikrarsızlığı dindirmek için tasarlanmış eş zamanlı önlemler olan PSE ve PRONASOL tartışması bu mücadele sürecini örnekler.

Argümanın ulaştığı son nokta Meksika konusunun neoliberalizmin tek biçimli bir "modelinin" doğrudan yeniden üretimini simgelemediğidir. Bunun yerine, Meksika'da neoliberal değerlerin yayılışı ve kabulü toplumsal ilişkilerin kültürel olarak kendine özgü koşullara uyarlanması anlamına gelmiştir. Elbette, küresel politik iktisadın bir yerlerinde buna benzer sonuçlar olabilir fakat Meksika'daki politika gelişiminin gös-

terdiği gibi dünya düzenindeki değişimlere tepki olarak yerel eğilimlere bir nebze benzerlik vardır. Bu nedenle Meksika'da neoliberalizmin toplumsal kurgusunun devleti küresel yeniden yapılandırma amaçları doğrultusunda basit bir “aktarma kayışı” olarak gören bakış açısı ile uyuşan bir tarzda hayata geçirildiğini düşünmek doğru olmaz. Bir sonraki bölüm neoliberal kapitalist gelişmeye karşı “karşı pasif devrim” stratejilerini daha da açmanın önemini vurgulayacaktır (Buci-Glucksmann, 1979: 232). Yine, “ulusal” çıkış noktası hakkında boşumlu bir bakış açısının anlamı da “uluslararası”nın nedensel koşulları dahilinde ele alınacaktır.

Küreselleşme ve Direniş: İktidarsızın İktidarı

Kimseden yeni şeyler hayal etmesi beklenemez ama halkın... bildiklerinin temelindeki bütün yaşayan gerçekliğin etrafından dolaşacak biçimde hayallere dalması beklenebilir.

Antonio Gramsci, Tatiana Schucht'a mektup (25 Nisan 1927)

Bir önceki bölümde neoliberalizmin eşitsiz gelişiminin kurucu unsurlarını tartıştıktan sonra, küresel politik iktisattaki hegemonya ve pasif devrim pratikleri haline gelebilecek aracılık biçimlerini sorgulamak gerekiyor. Bugüne dek, dördüncü bölümde de anlatılan üretimdeki toplumsal ilişkilerin değişimiyle oluşan toplumsal güçler analizi, neoliberalizm çalışmasına direniş potansiyelini görmezden gelme pahasına öncelik verdiği için eleştirilmiştir. Bu bölüm direniş çalışmasına genel bir metodolojik yaklaşım önererek ve çağdaş küresel politik iktisat içinde somut bir direniş olgusuna özellikle değinmek için bu yaklaşımdan faydalanarak bu sorunun üstesinden gelmeye gayret edecektir.

Bunu, hegemonya ve pasif devrim mücadelesi içindeki yöneten-yönetilen sosyokültürel etkileşimi hakkında Gramscici bir düşünüş biçiminden faydalanarak yapacak ve tahakküm ve direnişin analiz edilebileceği farklı mecralara ilerleyecektir. Burada önemli olan, kapsamlı biçimde "iktidarsızın iktidarı"

şeklinde tanımlanan kavramı anlamaktır: genellikle anonim kalan fakat siyasi etkisi çoğu zaman bilinci dönüştürmek ve amaçlı aracılığı yapılandırmak için bireysel kalkışmayı aşan iradenin gündelik ılımlı ifade biçimleri (Havel, 1985: 64-5). Her ne kadar hegemonik iktidar, toplumsal pratiklerin alışkanlığa dönüşmesi ve içselleştirilmesi -bireysellikleri organize ederek ve bölerek- yoluyla kendini ifade etse de aynı zamanda direniş eylemlerini de harekete geçirir. Bu bölümün amacı siyasi aracılık biçimlerini ve buna bağlı olarak küreselleşme ile direnişi ilişkilendiren iktidarsızın iktidarını anlamaya yönelik yeni bir yöntemin izini sürecek ve o yöntemi tarif edecektir.

Bu kitabı tümünden saran duyguyla bağlantı kuracak olan ilk bölüm Antonio Gramsci'nin *ast sınıfların* tarihini ve bu sınıfların iktidarın materyal ilişkilerini açığa çıkarmak ve onlarla rekabet etmekteki merkezi rolünü anlamak amacıyla kullandığı metodolojik kriterlerini ortaya sererek "iktidarsızın iktidarı" kavramına kendine özgü bir yaklaşım geliştirecektir. O halde, ast sınıfların direniş pratiklerine yönelik bu vurgunun anlamı, sınıf mücadelesi konularına atfedilen önemdir. Direniş biçimlerini odak noktası olarak alan kimi çalışmalar, sınıf dayanışmaları incelemesini bilinçli olarak diğer kolektif aracılık biçimlerinden dışlamıştır (Amoore, 2005a). Sonuç, kolektif kimliklere küresel direniş payesi biçmeye yönelik ciddi bir eğilimdir. Louise Amoore'nin sorduğu gibi (2005b, 7), "kolektif aracılıklar sınıf dayanışmalarına dâhil edilebilir mi yoksa bunlar etnik, cinsel ya da ırksal kimliklere daha mı fazla yansır?" Öte yandan, bu konuda olduğu gibi, sınıf dayanışmaları ile isnat edilen kolektif kimlikler arasına sayısal bir çizgi çekmek yanlış olur. Bana göre, bunun yerine, küresel direnişler daha çok neoliberalizmin eşitsiz gelişimine yönelik yerel tepkiler olarak anlaşılmalıdır. Bu tepkiler doğal ve toplumsal alt katman sömürsü üzerinde ast sınıf aracılığının yeni ve amaçlı biçimleri olarak anlaşılması gereken sınıf mücadelesine dâhildir

(bkz: Bieler ve Morton, 2004; van der Pijl, 1998: 46-8).

Daha somut ifade etmek gerekirse, ast sınıfların tarihini ve pratiklerini anlamaya yönelik Gramsci'nin metodolojik kriterlerini ortaya sermek çeşitli direniş biçimleriyle ilişkilendirilebilir. Her ne kadar, bu biçimlerin çeşitliliği tarif edilmiş olsa da, bu bölümün kendine özgü yapısı kapsamlı kavramsal konulardan Meksika, Chiapas'taki Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu (EZLN) örneğine kayarak sermayenin yeniden yapılandırılması ve küresel ölçekte neoliberalizmin yükselişi bağlamında mülkiyet ilişkilerindeki dönüşüme dikkat çekecektir. Ardından, bölümün ikinci kısmında EZLN tepkisi kapitalist toplumsal ilişkiler mantığının neoliberal politika önceliklerine kaydığı 1970'lerdeki (bundan önceki iki bölümde ayrıntısıyla işlenmiş bir dönem) *yapısal değişim* çağına konumlandırılacaktır. Bu nedenle ayaklanmanın kökleri 1970'ler boyunca Chiapas'taki üretim biçimlerinin ve ilişkilerinin değişmesine odaklanarak (bkz: Ross, 1995) analiz edilmektedir. Bu değişimler, EZLN'nin oluşumuna giden yolu açacak radikal köylü örgütlerinin yükselişine neden olmuştur. Bu analizin bir sonucu olarak, EZLN tarafından üstlenilen sınıf ve yerli temelli kimlik biçimlerinin etkileşimine dayalı sorular belirecektir. Bu, hareketin Meksika'daki sınıf mücadelesinin yeniden oluşumu içinde nereye yerleştiğini gösterecektir (Veltmeyer, 1997, 2000).

Üçüncü bölümde, ayaklanmanın anlık bağlamı; piyasa dayatmalı disiplin, monetarizm ve rekabet mantığını destekleyen politikalar yoluyla sermaye birikimi çıkarlarının küresel bir ölçüğe yayılması olarak tanımlanan neoliberal küreselleşmenin yükselişinin (beşinci bölümde ayrıntısıyla tarif edildi) temsil ettiği sermayenin yeniden yapılandırılmasıyla ilişkili olarak tartışılacaktır. Bu sonucusu, Meksika'da NAFTA'nın hayata geçirilmesiyle daha da yoğunlaşmıştır. Dördüncü bölümde EZLN tarafından geliştirilen yenilikçi mücadele yön-

temleri Gramsci tarafından geliştirilen “karşı” hegemonik direniş biçimleri bağlamında değerlendirilecek ve böylece onun bu çağ ile ilişkisine yeni bir boyut kazandırılacaktır. EZLN'nin neoliberal yeniden yapılandırma ile mücadelede geliştirdiği siyasi temsil biçimleri, bu şekilde Meksika'daki toplumsal iktidar ilişkilerine dair bir eleştiri ile onların nasıl iddialar öne sürdükleri ve otonomi talep ettikleri bağlamında analiz edilecektir. Bahsi geçen konuların nasıl ortaya çıktığı ve geliştiği, kapsamlı küresel dönüşümlerde “ulusal” çıkış noktasını *boğumlu* olarak görmekle anlaşılabilir. Zaten bu kitabın merkezindeki yaklaşım da budur. Buna göre, “çıkış noktası ‘ulusal’ olsa da -ve başlanması gereken nokta bu olsa da- gelişim çizgisi uluslararasına doğrudur. Ayrıca bakış açısı da uluslararasıdır ve başka türlü olamaz” (Gramsci, 1971: 240, Defter 14 Madde 68). Bu nedenle bir sonraki bölüm hem EZLN'nin yükselişine neden olan üretim ilişkilerindeki belli değişimlere hem de bu değişimlerin eşitsiz gelişimin küresel politik iktisattaki yerine değinecektir. Sonuç olarak ortaya çıkan, EZLN örneğindeki bir ast sınıf olarak köylülüğün değerlendirilmesidir. Bu değerlendirme aynı zamanda siyasi bilincin öznel görünümüne; rekabetçi neoliberalizmdeki aracılık süreçlerine veya iktidarsızın iktidarına; ayrıca ast sınıfların modern dünyanın kuruluşunda ve gelişmesinde oynadıkları role değinecektir.

Ast Sınıflar Analizinde Bir Metodolojik Yaklaşım

Yönetenle yönetilen arasındaki sosyokültürel etkileşimi vurgulayan Gramsci, hegemonya ve pasif direniş mücadeleleri hakkında tahakküm ve direnişin de analiz edilebileceği bir yöntemi savundu. Bu, tarihe “muzaffer”in değil, daha çok sınıf mücadelesi ve çağdaşlarının “anonim emeği” tarafından bakmayı isteyen Walter Benjamin'in de kabul ettiği bir vurgudur (Benjamin, 1940/1970: 246-8). Burada, Gramsci'nin ast sınıflar tarihi kriterler alternatif tarihsel ve çağdaş bağlamları

analiz etmek için bir çıkış noktasıdır (Gramsci, 1971: 52-5, Defter 25 Madde 2, Defter 25 Madde 5). Gramsci'ye göre, ast sınıfların kendilerine özgü tarihi daha genel olarak devlet-sivil toplum ilişkilerinin tarihi ile iç içedir. Bu nedenle bu ilişkileri çözümlmek önemlidir.

Bunu yapmanın bir yolu, üretim çeperindeki gelişimleri ve dönüşümleri analiz ederek ast toplumsal sınıfların “nesnel” formasyonunu tanımlamaktır (Gramsci, 1971: 52, Defter 25 Madde 5). Bu, ekonomizm tanımlarına girişmeksizin “iktisadi faaliyetin tanımlayıcı çekirdeğini” anlamayı kolaylaştırır (Gramsci, 1971: 161, Defter 13 Madde 18). Üçüncü bölümde detaylarıyla anlatıldığı gibi tarihsel ve çağdaş araştırma, ast sınıfların kafa yapıları ve ideolojileri, siyasi katılımın baskın toplumsal formlarına aktif ve pasif bağlantılar, muhalefeti koruyup denetimi sağlayabilecek oluşumlara katılım konuları olabildiğince eklemelidir (Gramsci, 1971: 52, Defter 25 Madde 5). Ek olarak, böyle bir yöntem ast sınıfların mevcut hegemonya koşulları altında hak iddia edebileceği veya otonomi ilan edebileceği siyasi oluşumlara odaklanmayı gerektirir. Ast sınıflar tarafından dile getirilen tarihsel ve siyasi bilinçlilik sorunları diyalektik olarak yapı ve aracılık tarafından kullanılan ortak alanı tanımlama hedefine bağlı olarak dile getirilebilir (Bieler ve Morton, 2001b). “Ast toplumsal sınıfların tarihi illa ki parçalı ve bölümlüdür,” diye yazıyor Gramsci, “zira madun gruplar ayaklandıklarında ve yükseldiklerinde bile yönetici grupların faaliyetlerine tabidir” (Gramsci, 1971: 54-5, Defter 25 Madde 2). Üçüncü bölümde bir tarihsel bağlam içerisinde de tartışılan bu analiz yöntemi bu tür sorunlar hakkında Gramscici bir yolla düşünerek çağdaş ast sınıf pratiklerinin ve aracılık biçimlerinin izini sürmekte de faydalı olabilir.

Örneğin, ast sınıfların hegemonik pratiklerle yüzleşirken ürettikleri siyasi oluşumlara odaklanmak, bir dizi farklı kolektif aracılık tezahürünü beraberinde getirebilir. Bu siyasi olu-

şumlar arasında farklı örgütlü sendikalar, işçi kooperatifleri, köylü birlikleri veya üretim çeperindeki gelişmelerle başa çıkmak için örgütlenmiş toplumsal hareketler olabilir. Sınıf kimliğinin tanımlanması ise çıkarların ve siyasi stratejilerin öylesine üretim süreçlerindeki ast sınıf güçlerinin konumuyla belirlendiği anlamına gelmez. Üretim ilk kerte de belirleyicidir, çünkü beşinci bölümde de belirtildiği gibi bazı stratejileri önlerken bazılarının önünü açar. “Bu tür olasılıkların hayata geçip geçmediği ya da ne yollarla hayata geçtiği konusu kapitalizmin iktidar ilişkilerinin illa ki içkin olduğu açık uçlu siyasi mücadelelere bağlıdır” (Rupert, 2003: 183). Hegemonik pratiklerle yüzleşirken madun gruplar tarafından yaratılan farklı siyasi oluşumlara odaklanmak, mücadeleye -etnik, milliyetçi, dini, ekolojik ve cinsiyet mücadeleleri- başka kimlik biçimlerinin de kendi sınıfsal ilişkileri çerçevesinde katılmalarını garantiler (Cox, 1987: 353).

O halde, ortaya çıkan, tarihsel materyalist siyasi bir dönüşüm stratejisi dâhilindeki bir ast sınıf metodolojisi sendikalar, işçi kooperatifleri, köylü birlikleri (veya toplumsal hareketler biçiminde olup olmadıkları) analizidir (Green, 2002: 19-20). Ayrıntılı çalışmalar bundan sonra şöyle ilerleyebilir: (i) Belli ast sınıf aracılıklarının siyasi ve örgütsel biçimlerinin karmaşık köklerini analiz etmek; (ii) bu tür köklerin doğuşunu daha sonraki bilinç artırıcı çabalar ve kimlik oluşumları ile ilişkilendirmek; (iii) ast sınıfların mevcut hegemonya ve pasif devrim koşulları altında materyal dönüşüm aracılığıyla haklar iddia etme ve otonomi isteme sürecini ortaya koymak. Ast sınıf çeşitliliği ise her tür aracılık biçiminin otomatik olarak neoliberal yeniden yapılandırmaya karşı direnişte ilerici olmadığını gösterir. Avrupa Sosyal Forumu'nun (ESF) yakın tarihli bir alan araştırmasının da gösterdiği gibi, direniş bir dizi yerleşik sendika yaratabilir: yeni, radikal sendikalar; doğrudan eylem hareketleri ve meclis dışı toplumsal hareketler; tek so-

run ittifakları; toplumsal demokratik hareketler; anarşist güçler (Bieler ve Morton, 2004). Daha kapsamlı ifade etmek gerekirse, her türden uluslarüstü baskılara karşı ulusal düzeyde belli bir kültürel ve etnik üstünlüğü korumayı amaçlayan milliyetçi ve sağcı toplumsal hareketler de vardır (Rupert, 2000: 94-118). Özetle, kısmen kapitalizmin dönüşümlerini yansıtan hem demokratik madun grup aktivizmi hem de anti demokratik hareketler mevcuttur. Her ne kadar bu rotaların çeşitliliği ast sınıf aracılığını değerlendirmek açısından önemli olsa da yukarıda bahsi geçen metodolojik yaklaşım bir sonraki bölümde EZLN'yi yaratan toplumsal hareketliliğe zemin hazırlayan Chiapas'taki tarımsal arazi sorununu azdıran gelişmelerin izini sürmek amacıyla kullanılacaktır.

Meksika'daki EZLN gibi gruplar veya Brezilya'daki Toprak-sız Kır İşçileri Hareketi (MST) gibi tarım hareketleri ya da anti küreselleşmecî ortamla bağlantısı ile Via Campesina gibi bölgesel köylü hareketleri özellikle köylülüğün kaçınılmaz çöküşü tezinin ipliğini pazara sürdükleri ve ona meydan okudukları için önemlidirler. Bir önceki bölümde de gördüğümüz gibi, tarihçi Eric Hobsbawm bir dönem tarımsal üretimdeki dönüşümlerin sebep olduğu “köylünün ölümü”nü yirminci yüzyıla damgasını vuran en dramatik ve halledilmesi güç toplumsal değişim olarak tanımlamıştı (Hobsbawm, 1987: 137; Hobsbawm, 1994: 289-91; Hobsbawm, 1999: 219-22). Buradan yola çıkarak, köylülerde onların arazi ve üretimle ilişkilerine bağlı olarak görülen kendilerine özgü ast sınıflık, yoksulluk, sömürü ve baskı biçimlerinin onların sınıfsal kimliklerinden aşamalı olarak siyasi kopuşuna neden olacağı söylenmiştir. Altıncı bölümde de dile getirildiği gibi, “küresel kapitalizm” tezinin merkezinde yer alan varsayım budur. Bu varsayım geleneksel tarımsal üretimin uluslarüstü sermaye tarafından yeniden yapılandırılması nedeniyle köylülerin tamamen proleterleştiği düşüncesini doğurmaktadır (Robinson, 2003:

252-8; ayrıca bkz: Cammack, 2002: 126-7). Yine de, doğrudan “köylünün ölümü”ne karşı, EZLN ast sınıf oluşumu süreçlerini ve bilinçli aracılık biçimlerini sergilemek için köylülüklerin sermaye birikimi dinamikleri yoluyla kurgusunu ve yeniden üretimini aydınlığa kavuşturmak açısından önemlidir. Latin Amerika'daki bu kır kökenli hareketlerin çağdaş nitelikleri hâlâ daha eşitsiz ve bileşik kapitalist gelişim koşullarıyla belirlenmektedir. Bu koşullar “bileşiktir çünkü kapitalizm dünya çapında bir sistem oluşturur... [ve] eşitsizdir çünkü gelişim çizgisel, homojen ve sürekli değildir” (de Janvry, 1981: 1). Aynı zamanda, bu nitelikler kapitalizme ilk geçiş dönemlerindeki köylü hareketleriyle benzer motifleri taşıdığından, eski “tarım sorunu” ile ilgili de birtakım sorular oluştururlar (Brass, 2002; Bernstein, 2002).

Ast Sınıf Aracılığı ve Üretimdeki Toplumsal İlişkilerde Görülen Değişimler

Tarım temelli EZLN hareketi en az üç nedenden dolayı anlamlıdır. İlki, bizzat hareket Meksika'daki sermaye birikiminin tarihsel eşitsiz gelişiminin ve bunun Chiapas güney eyaletindeki bölgesel koşulları nasıl etkileyeceğinin farkındadır. Bu eşitsiz gelişim bağlamı, çağdaş bir anlama sahiptir zira 1994-2003 boyunca Chiapas'taki doğrudan yabancı yatırım 8.94 milyon doları aşamamıştır ve bu rakam aynı dönemde Meksika'ya giren 127 milyar dolarla kıyaslandığında oldukça cılız kalmaktadır (Villafuerte Solis, 2005: 476). Bu nedenle uluslararası sermayenin Chiapas'taki kırsal toprakları dönüştürdüğünü söylemek yanlış olur. İkincisi, kırsal ekonomideki kriz köylülerin Meksika'nın kuzeyi ve ABD'deki iş piyasalarına göç etmesine neden olmuştur. 2004-5 yıllarında bu göçten dolayı 500 milyon dolara yakın para transferi gerçekleşmiştir. Bu rakam temel hububatlar ve yerel hükümetin üç temel ihracat malzemesi (kahve, muz, mango) ile kıyaslanabilir (Villafuerte

Solis, 2005: 478-9). Ancak bu göçün köylülerin proleterleşmesine yol açtığını söylemek doğru olmaz zira Chiapaslı köylüler sermaye birikiminin değişen dinamiklerine bir dizi üretim faaliyeti ve yeni aracılık biçimleriyle tepki vermişlerdir. Üçüncüsü, EZLN vurgusu, altıncı bölümde uluslarüstü sermaye hegemonyasına yönelik “karşı pasif devrim”⁽¹⁾ direniş stratejileri olarak anılan kavramı açıklamak ve küresel politik iktisattaki neoliberalizmin eşitsiz gelişimine meydan okumaya gayret etmek açısından oldukça önemlidir.

Bir bölge olarak Chiapas bir bütün olarak Meksika’yı etkisi altına alan eşitsiz gelişim ilişkileri içine en azından Meksika Devrimi’nden (1910-20) bu yana dâhil edilmiştir. 1920’leri takiben Chiapas’taki toprak reformu yüksek yerlerdeki yerli toplumlarını siyasi itaate zorlamış, bu da köylülüğün sömürülmesine neden olarak bağımlı kapitalizmi teşvik etmiştir. Emiliano Zapata’nın Morelos’taki ilk yeniden bölüşüm çabaları Alvaro Obregon politikalarıyla geçersizleştirilince, toprak reformu devlet adına gerçekleşmiş oldu (Collier, 1987: 95). Bütün Meksika’da toprak reformu asi *campesinos*’u pasifleştirmek ve ticari çiftliklerin yakınlarında ucuz işçi toplumları yaratmak için kullanılan bir aygıt muamelesi görmüştür (Barry, 1995: 20). Chiapas’ta yerel düzeyde himayeci pratikler otoriter bir devletin temellerini atmış, toprak yoğunlaşması ve özel sermayenin önünü açmıştır.

Chiapas’ta, Lazaro Cardenas döneminde (1934-40) bile tarım reformu bölgesel elitin iktidarını neredeyse dokunulmaz kılmış, hatta yeniden bölüşüm büyük toprak sahiplerinin “devrimci” programlara direnmesini önlememiştir (Serrano, 1997: 78). 1940’larla birlikte, Chiapas’taki Yerli toplumlarını reformist parti-devletle birleştirme süreci tamamlanmıştı. Jan Rus’un belirttiği gibi (1994, 281, italikler sonradan eklenmiştir): “PRM’nin (Partido de la Revolucion Mexicana) PRI oldu-

1) Terimin Buci-Glucksmann’a ait olduğunu unutmayın (1979, 232).

ğu dönemde... kırkların ortalarında [1946] Chiapas dağlarının eski korunmacı, kapalı toplumları partinin yerel aygıtının *integral kısımları* haline geldiler." Bu koşullar, Chiapas'taki bas-kın aile elitlerini birleştiren bir dizi bağ ve kendilerini PRI'nın sınıf fraksiyonları ile yerel elit arasına yerleştiren *scribe-principales* olarak bilinen bölgedeki iki dilli yerli *caciques* (siyasal ağırlığı olan kişiler) sayesinde kurulmuştur. Sonuç olarak, Chiapas Meksika'nın geri kalanına petrol, elektrik, kereste, sı-ğır, mısır, şeker, kahve ve fasulye sağlayan bir iç koloni olarak tanımlandı. 1980'lere dek, toplam nüfusun yüzde üçüne sahip bölge bir bütün olarak ülkenin hidroelektrik enerjisinin yüzde 54'ünü, tüm Meksika mısırının yüzde 13'ünü, ülke gazının yüzde 13'ünü, kerestenin yüzde 5'ini, fasulyenin yüzde 4'ünü ve petrolün yüzde 4'ünü üretti (Collier ve Quaratiello, 1994: 16). Değişen siyasi koşullara karşın, Chiapas sürekli olarak yoksulları barındıran zengin bir toprak olarak tanımlandı (Benjamin, 1996).

Üretimin Değişen Biçimleri ve İlişkileri: Chiapas'ta Yapısal Değişim

1970'lerden itibaren Chiapas'taki toplumsal hareketliliğe ze-min hazırlayacak çok kritik bir dizi faktör belirdi. Üretim ve toprak talebindeki değişimlerden etkilenen bir göç akışı kom-binasyonu, köylülerin yerlerinden edilmesine neden olacak sı-ğır çiftçiliği yaygınlığı, köylü hayatına olumsuz etkilerde bu-lunan dayatıcı devlet projeleri, köylü tarımını ve ticari tarımı sarsan bir enerji artışı, neoliberal politikaların devlet program-ları ve destek politikalarını etkilemesi; tüm bunlar Chiapas'ta-ki tarım alanlarını tümüyle çekim merkezi haline getirdi. Bu nedenle, köylülerin değişime karşı koyması yerine toplumlar bu dönemde sürekli bir yeniden düzenlemeye giriştiler ve bu da kritik bir yerel toplumsal yeniden organizasyona yol açtı (Rus, 1995: 71-89). Kapitalizmin dinamiklerine ve Chia-

pas'taki belli toplumların yaşam biçimindeki köklü değişikliklere yönelik bu tür tepkiler PRI aracılığıyla yürütülen toplumsal çatışmanın kurumsal denetimi meselesinin üstüne çıktı ve köylü hareketleri bir nebze otonomi elde etti.

1950'ler ve 60'lar boyunca tarım reformu yasaları Chiapas'ın doğu bölgelerine özellikle de *Selva Lacandona*'ya (Lacandon Ormanı) doğru bir yerli göçünü başlattı. Bunu Tabasco ve Veracruz'dan sığır çiftliklerinin nakli izledi (Nations, 1994: 31-3). Öncelikle eyaletin doğu bölümlerindeki Lacandon ormanında ve Simojovel'de belli bölgeler yerleşim yeri veya sömürgeleştirilmiş sınırlara dönüştü. Böylece "1970'lerle birlikte Meksika'nın diğer bölgelerinden göçmenler Luis Echeverria'nın popülist kolonizasyon politikası yüzünden doğudaki [Chiapas] dağlı Yerlilerin göçüne katıldılar" (Collier, 1994a: 372). George Collier'e göre (1994b, 110) Meksika'nın güney doğusundaki toprakların yaklaşık yüzde 57'si 1970'lerle birlikte *ejidos* yani tarım kooperatiflerinin kullanımına verilmiş oldu. Ancak bunlar temelde marjinal, yağmurla beslenen topraklardı ve bu nedenle geliştirilmiş ve sulanmış topraklar özel ticari tarımın elinde tarım reformlarından görece etkilenmeden kaldılar. Buradaki ayırım çok önemli çünkü toplumlar iktisadi hayatları için göçmen emeğine bağımlı hale geldiler; zira topraklarının doğası çok marjinaldi ve bu durum 1970'ler ve 1980'ler boyunca Chiapas tarımını vuran bir dizi krize karşı o toprakları zarar görebilir hale soktu.

Chiapas'taki toplum varlığının materyal ve toplumsal temel­lerinin değişmeye başlaması 1970'lerdeki enerji gelişimi ve petrol artışı ile ilişkilidir. Bu gelişim türünün kritik bir sonucu Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) petrol krizinin Chiapas'taki toplumlar üzerindeki etkisidir. Buna bağlı olarak üretim sektörü kırılğan tarım sektöründen geniş ölçekli kalkınma projelerine kaymıştır (Rus, 1995: 78). Zapatista ayaklanmasının köklerinden biri olarak, bu nedenle, petrol artışı-

nın Chiapas'taki üretimin toplumsal ilişkilerinin yeniden yapılandırılması üzerindeki devasa etki ile ilişkilendirilebilir.

1972'deki OPEC petrol krizinin ardından, Meksika uluslararası arenada ihracat için petrol üretimini genişletme ve dayatmacı kalkınma projelerini finanse etme kararı aldı. Sonucunda ortaya çıkan kalkınma artışı sürecinde Meksika'nın tarımı 1965'teki GSYH'nın yüzde 14'ünden 1982'deki GSYH'nın yüzde 7'sine geriledi zira üretim kaynakları başka sektörlere kaymıştı. Enerji gelişimiyle hareketlenen Meksika giderek daha fazla yabancı piyasaya endeksli hale geldi ve gıda öz yeterliliğinden giderek uzaklaştı (Collier 1994c: 16).

Bunun sonuçlarından biri Körfez kıyısı ve iç bölgelerdeki petrol üretim tesislerinin Tabasco, Campeche ve Chiapas'a yakın bölgelere doğru genişlemesi ve Las Peñitas, La Angostura ve Chicoasén'deki Grijalva havzası boyunca dev hidroelektrik baraj projeleri eklenmesidir. Luis Echeverria döneminde (1970-76) popülist tarımsal politikaların hayata geçirilmesini Lopez Portillo döneminin (1976-82) petrol patlaması izlemiş ve böylece Chiapas Meksika'nın elektrik enerjisinin yüzde 50'sini ve petrolünün büyük kısmını üretmeye başladı (Collier, Mountjoy ve Nigh, 1994: 398-407). Daha anlamlısı, Meksika Petrol Şirketi (PEMEX) 1975 yılında Chiapas'taki hükümet harcamalarının yüzde 45'ini üzerine aldı. Bu miktar tüm hükümet kuruluşlarının 1970 yılında Chiapas için harcadığının üç misli idi (Cancian ve Brown, 1994: 23).

Bu devlet çıkışlı kalkınma projelerinin Chiapas'ın merkezi dağlık bölgelerinde bir takım sonuçları oldu. Öncelikle, köylüler tarla dışı ücretli işlere, taşımacılık ve ticaret girişimlerine, enerji endüstrisine veya tarım dışına ve inşaat işlerinde vasıfsız işçiliğe sürüklendiler (Collier, 1994b: 115). Üretimdeki toplumsal ilişkilerde görülen bu değişimler, kendi geçimliğini

üreten köylülerle maaşlı işlere girenler arasında bir ayrıma neden oldu. Özellikle, üretim ilişkileri daha da sınıf temelli hale geldi ve cinsiyet ve kuşak farkları da işle ilişkili yeni anlamlar nedeniyle iyice arttı. Chiapas'ta üretimin toplumsal ilişkilerindeki bu değişim toplum hiyerarşilerine bağlı olarak paye temelli örgütlenme biçimlerinden sınıf temelli örgütlenme biçimlerine geçişe neden oldu (Collier, 1994d). E. P. Thompson'dan faydalanmak gerekirse (1978), bu, belli toplumların yeni sömürü yapılarını tattığı ve sınıf mücadelesi sorunları etrafındaki yeni karşıt çıkar noktalarını tanıdığı bir sınıfsal oluşum süreciydi. Ancak sınıf bilinci formları -ortak çıkar bilinci de dâhil olmak üzere- o kadar çabuk yeşermeyebilirdi.

Chiapas'ta bu sınıf mücadelesi sorunları, köylü toplumlar karşıtlıkları paye temelli toplumsal bağlar ve sivil-dinsel hiyerarşilerden kaynaklanan komünal yükümlülüklerle değil de daha çok ücretli işten edinilen nakitle ya da siyasi partilerle ilişkili kliklerle çözmeye uğraştıklarında belirdi (Collier 1994d: 9-16). Ancak bu dönüşüm bir toplumsal sınıf olarak dolayısıyla bir siyasi aracılık biçimi olarak köylülüğün ölümüyle doğruca ilişkili olmadı. Aksine durum tarımsal bir küçük üretimle ücretli emek ve diğer iktisadi faaliyetlerin bir karışımı şeklindeydi (Kovic, 2003: 61). Örneğin, köylü tarımında ücretli işçiliğin çekiciliği 1970'ler boyunca Chiapas'taki toplumları kapitalist bir toplumsal iş bölümüne sürükledi, ancak bu altıncı bölümde de tartışılan 1982'deki Meksika'nın petrol eksenli kalkınma sürecinin çöküşünün ardından özellikle zarar görebilir ve akut bir soruna dönüştü. Yani köylüler tarımsal üretime dönmek durumunda kaldılar ama bir yandan da artan sınıfsal katmanlaşma ve kapitalist birikimin değişen süreçleri bağlamında bir iktisadi faaliyetler karışımı geliştirdiler. Buna bağlı olarak sınıf içeriğinin diğer kimliklerle birlikte toplumsal hareketler içinde nasıl "ayakta kaldığı"nı anlamak da önemlidir (Foweraker, 1995: 40; Hellman, 1995: 170-1).

Köylüler kapitalist birikim süreçlerinden giderek daha fazla dışlandıkça ve hızla değişen üretimin toplumsal ilişkilerinden fazlasıyla etkilendikçe yeni siyasi örgütlenme biçimlerine yönelmeye başladılar. Bunlar, giderek artan oranlarda PRI'nın kurumsal mevcudiyetinin dışında yeşermeye başladı. Buna bağlı olarak, EZLN'nin oluşumundan önce radikal bilinç artırıcı çabalarla kurulmuş 1970'lerdeki yeni köylü örgütlerinin sergilediği sınıf temelli çatışmayı analiz etmek önemlidir.

Radikal Köylü Örgütlerinin Bilinç Artırıcılığı ve Büyümesi

EZLN hareketinin oluşumunun Piskopos Samuel Ruis Garcia'nın kır ve toplum çalışmasıyla ilişkilendirilmeden anlaşılamayacağı söylenir (MacEoin, 1996: 19).⁽²⁾ Ruiz, 1960'tan 1999'a kadar San Cristobal bölgesinin piskoposuydu ve 1960'lar boyunca Fransız ve İtalyan aydın rahiplerle, kilise içi sosyologlarla, kalkınma antropologlarıyla temaslar kurdu (Womack, 1999: 27-8). Sonuç olarak, Chiapas'ta toplumsal eylem ve bilinç artırma formlarını piskoposluk bölgesi içinde teşvik etme çabaları zaten vardı. John Womack'a göre (1999; 23), *tomar conciencia*'ya ayrı bir önem atfediliyordu: Değişen materyal koşullara tepki olarak aktif özneler haline gelmek adına yerleşik inanç, bilgelik ve adetlerin farkına varmak ve sorgulamak. İlk başta, bu yaklaşım Chiapas'ta vaizlerin veya ilmihalcilerin pedagojik konumlarına dayalı dikey ya da yukarıdan aşağıya iktidar ilişkilerini yeniden üretti (Harvey, 1998: 72). Ne var ki, sürekli tepkiye verilen kritik önem sayesinde Chiapas halkı arasında eleştirel bir bilinç geliştirmekle vaiz ve ilmihalcilerin asıl rolleri arasında diyalektik bir ilişki vardı (MacEoin, 1996: 29). Bizzat Samuel Ruiz'in dönüşüm tarifinde olduğu gibi, "Ben San Cristobal'e yoksulları döndürmek için geldim ama sonuçta onlar beni döndürdüler" (Womack'ta alıntı 1999, 27). Bu, Gramsci'den faydalanmak gerekirse

2) Daha eleştirel bir Ruiz analizi için bkz: Krauze (1999, 65-73).

(1971, 350: Defter 10II Madde 44), “her öğretmenin daima bir öğrenci her öğrencinin daima bir öğretmen olduğu” bir durumdur. Bu nedenle ortaya çıkan yol gösterenlerle gösterilenler arasında farklı, daha karşılıklı ve katılımcı bir ilişki idi.

Daha önemlisi, Chiapas’taki ilmihalciler tarafından yürütülen bilinç artırma çabaları, özgürleşme teolojisi ve tüm Latin Amerika’daki *comunidades eclesiales de base* (Hristiyan Base Toplulukları) bağlamında gerçekleşti. Latin Amerika Piskoposları Medellin Konsili’nin (Kolombiya, 1968) örgütsel çalışmalarının kazandırdığı hızla 1970’lerde Chiapas’taki yerli keşişlerin sayısında bir artış görüldü. Bu kişiler, toprak hakkı ve siyasi haklar talebiyle kolektif siyasi ve iktisadi eylem biçimleri sergileyen toplum liderleri yarattı (Harvey, 1998: 73-6). Bu bağlam içinde, Piskopos Samuel Ruiz’in toplumsal durum hakkında insanların fikirlerini değiştirme konusundaki rolü organik aydın aracılığı olarak görülebilir. Dördüncü bölümde de anlatıldığı gibi, bu organik olarak toplum-sınıf güçlerine halk düzeyinde bağlı birilerinin “bu gücün biçimlendirildiğini, geliştirildiğini ve her defasında daha homojen, bütünlüklü ve farkında hale getirildiğini sistematik bir şekilde ve sabırla garanti altına alma” eylemine tekabül eder (Gramsci, 1971: 185, Defter 13 Madde 17). Samuel Ruiz’in bağlantılılığı veya “organik niteliği,” ayrı bir kast olarak rahipliğin rolü ve halktan kopuk bir “geleneksel aydın” rolü algısı ile ayrıştı (Gramsci, 1996: 173-4, Defter 4 Madde 33). Bunun yerine, halk arasında üretimdeki değişimlerle bağlantılı toplumsal ilişkilerin altında yatan sömürü doğasına dair farkındalık etkin biçimde kuruldu ve gündelik alışılmış yaklaşımların üstesinden gelmek amacıyla eğitim ve eleştirel bir bilinç gelişimi ile yaygınlaştırıldı. Bunun örneklerinden biri Ruiz’in Chiapas’taki eşitsiz gelişimin sebepleri üzerine etik tespitleriydi. Örneğin:

Küresel iktisadi sistemin hedefleri ve özellikle üretim süreçlerinde sergilenen aşırılıklar doğal kaynakla-

ra geri dönülemez zararlar veriyor ve mutlaka dönüştürülmeli. Bu problem Chiapas'ta, Chiapas'a özel şeyler yüzünden ortaya çıkmadı fakat ayaklanma çıktı, çünkü üretim sisteminin yarattığı somut küresel tehdit yüzünden kaygılar belirdi (Rosen ve Burt'te alıntı, 1997: 43).

O dönemde aynı derecede önemli olan, Ruiz'in Maocu gruplardan 1970'lerde Chiapas'ta toplum örgütlenmesi işini üstlenmelerini istemesiydi. Bu, daha sonra PRI'nın kurumsal denetimi dışında radikal köylü örgütlerinin toplumsal ve otonom formlarını da sağlamlaştırdı (La Botz, 1995: 34). EZLN'nin nihai aşamada yeşermesini sağlayan, 1970'ler ve 1980'ler boyunca bu tür köylü örgütlerinin karmaşık bir şekilde artıp azalmasıdır (bkz: Harvey, 1995: 39-73; Harvey, 1990).

Hepsinden öte, yeni köylü örgütleri daha az merkezi bir yapıyla ve geleneksel siyasi partilerin rolüne yönelik daha eleştirel bir duruşla ilerlediler fakat bir yandan da belli bireylerin liderliğine bağımlılığı reddettiler (Harvey, 1988: 299-312). Bu aynı zamanda resmi legal ve kurumsal siyasi ifade biçimlerinin içine girdiği bir otorite krizi eşliğinde Meksika'da devlet-sivil toplum ilişkilerinin yeniden bir konfigürasyonu için simge sayılabilecek bir eğilimdi (6. bölüme bakınız). "Hareketlilik ve toprak işgalleri arttıkça baskı da arttı. 1970'lere zorla el koyulmuş işgal toprakları, açık baskı, kitlesel tutuklamalar ve tarım liderlerinin katli damgasını vurdu" (Serrano, 1997: 90). 1970'lerdeki üretimin toplumsal ilişkilerinin değişen formları bağlamında radikal köylü örgütleri bir yandan da 1980'lerdeki neoliberal yeniden yapılandırma taarruzunu tatmaya başladı. O halde, bir tesadüfü ya da anlık tepkileri yansıtacak biçimde akıp giden *konjonktürel* olayların basit bir tezahürü olarak tanımlamaktansa EZLN'nin yeşermesini neoliberal kapitalist birikim stratejisinin yaratılmasıyla ilişkili bir *organik* gelişmeler serisi içine yerleştirmek olasıdır. Bu ayrım önemlidir

çünkü konjonktürel hareketler anlık koşullardan organik gelişmeler ise beklenen öngörülerden doğar.

Konjonktürel fenomenler... herhangi bir tarihsel anlama sahip değildir; bunlar bir küçük, günlük karakterde ve konusu doğrudan hükümet yetkileri olan siyasi liderler ve kişilikler olan siyasi bir eleştirelliği doğurur. Organik fenomenler ise sosyo-tarihsel eleştirelliğin önünü açar ve onun konusu da kamusal figürlerin ve üst liderlerin ötesinde daha kapsamlı toplumsal gruplaşmalarıdır." (Gramsci, 1971: 177-8, Defter 13 Madde 17).

O halde EZLN tarafından neoliberalizmin birikim stratejisine yöneltilen "geniş kapsamlı sosyo-tarihsel eleştirelliğin" anlamını kavramak önemlidir.

Neoliberalizmin Birikim Stratejisi ve Tarım Reformu

Carlos Salinas de Gortari döneminde (1988-94) Meksika'da üretimin toplumsal ilişkilerinin neoliberal yeniden yapılandırılmasını da içeren yeni bir kapitalist birikim evresi gelişti. Toplumsal uzlaşmayı yeniden inşa etme ve tanımlama çabaları içinde PRI'nın elinde tuttuğu eski hegemonya zemininin altını oymak ve Meksika'daki eski devlet biçimini eritmek değil de yeniden inşa etmek de vardı (Nash ve Kovic, 1996). Bu, özellikle, altıncı bölümde anlatıldığı gibi Ulusal Dayanışma Programı (PRONASOL) gibi amaçlı sosyal programlar yoluyla popülist ve himayeci uzlaşma biçimlerini yeniden inşa etme çabalarını içeriyordu. Bu nedenle, neoliberal yeniden yapılandırma etiketi altında sermayenin küresel bir ölçekte yeniden şekillenmesi süreci, Meksika'da *salinismo* olarak bilinen materyal ve siyasi bir izlek aracılığıyla hegemonik bir projeyi yeniden dillendirme çabalarını içeriyordu (bkz: Salinas de Gortari, 2002). 1 Ocak 1994'teki EZLN ayaklanması bu anlamda

küresel neoliberal kapitalist birikim stratejisine ve NAFTA'nın hayata geçirilmesiyle doruğa çıkan Meksika'daki kendine özgü *salinismo* izleğine bir tepkiydi (Zermeño, 1997). Buna bağlı olarak, Zapatistalar NAFTA'yı "Meksika'nın yerli halklarının ölüm belgesi" olarak ilan ettiler ve İkincikumandan Marcos ayaklanmasının "sadece Chiapas'la değil, NAFTA ve Salinas'ın tüm neoliberal projesiyle de ilişkili olduğunu" duyurdu (Ross, 1995: 21, 153). Bu nedenle EZLN ayaklanmasının NAFTA'nın imzalandığı gün patlak vermesi hiçbir şekilde tesadüf değildi.

Meksika'daki neoliberal yeniden yapılandırmanın temel önlemlerinden biri tarım sektörü reformuydu. 1970'ler boyunca devletin petrol ihracatı gelirlerinin artması, tarımsal teşviklerin ayakta kalmasını sağladı. Bu teşvikler 1980 yılında Meksika Gıda Sistemi (SAM) ile somutlaştı. Ne var ki, yıllık teşvikler köylü üreticiler arasında ulusal mısır üretimini hızlandırsa da, uluslararası petrol fiyatları piyasası ve borç krizi SAM'ın finansal zeminini ve yeniden bölüştürücü gıda politikalarının hayata geçirilmesi çabalarını yok etti (Fox 1993). Miguel de la Madrid yönetiminde (1982-88), mısır üretimi, pazarlaması ve tüketimi için kamusal programlar yerine;

Meksika hükümeti uluslararası finansal yükümlülüklerini yerine getireceğini ilan etti, federal bütçenin önemli bir kısmını borç ödemeye ayırdı ve teşvik oranlarını düşürmek ve sosyal hizmetleri kısmak, devletin elindeki kuruluşları satmak ve ülkenin fiziki altyapısına yatırımı ertelemek amaçlarına yönelik bir kriz yönetimi sürecine girişti (Hewitt de Alcántara, 1994: 8).

1987-1989 arasında mısır fiyatı, kırsal bölgede derinleşen bir resesyona yol açacak biçimde düştü ve zararına çalışan mısır üreticilerinin oranı 1987-1988 arasında yüzde 43'ten yüzde 65'e çıktı (Hewitt de Alcántara, 1994: 12). Neoliberal yeni-

den yapılandırma koşullarında Dünya Bankası'nın talepleriyle devlet mülkiyetindeki kuruluşların özelleştirilmesi ve fiyat desteği ve teşviki uygulamalarının sona ermesi nedeniyle tarım sektöründe bir revizyon yaşandı (Gilly, 1998: 290). Özellikle 1958'de kurulan devlet mülkiyetindeki Meksika Kahve Kurumu (INMECAFÉ) da *salinismo* özelleştirme politikalarının kurbanı oldu. Bu politikalar satın alma ve pazarlama işlevlerini ortadan kaldırıyor ve teknik desteği azaltıyordu. 1989 yılında kahve fiyatlarının yarı yarıya düşmesi, bu değişime tuz biber oldu ve Chiapas'taki Ocosingo, Las Margaritas ve Los Altos'ta 1989-1993 arasında üretimi engelleyerek kırsal toplumların ve küçük üreticilerin yok oluşunu hızlandırdı. Neoliberalizmin birikim stratejisinin yükselişiyle ilişkili olarak altıncı bölümde bahsi geçen devletin yeniden yapılandırılması ve PRI'nın hegemonik projesinin yeniden konfigürasyonu süreçleri bu nedenle tarım sektörünün köklü bir reforma tabi tutulmasını da içerdi. Diğer konuların yanı sıra, bu reform kolektif *ejido* topraklarının kritik statüsünü de değiştirdi.

Buna bağlı olarak *ejido*'yu kolektif toprak sahipliğinin merkezine oturtan 1917 Meksika Yasası'nın 27. maddesi elden geçirildi. Yine de *ejido* bir tür siyasi ve örgütsel devlet kontrolünün önünü açıyordu; zira köylünün toprağa erişimi konusunda devlet düzenlemesinin temel aygıtı haline gelmiş ve köylüler üzerindeki siyasi denetime yardım eli uzatmıştı. Ne var ki, *ejido* reformuyla birlikte, topraklar yasal olarak alınıp satılabildi, kiralanabildi ya da borçlar için güvence olarak gösterilebildi; özel şirketler toprak satın alabildi; kapitalist girişimcilerle *ejido* sahipleri arasında işbirliklerine izin verildi; toprağın yeniden bölüşümü için köylülere tanınan talep hakkı kaldırıldı ve öncelik özel mülkiyet ilişkilerine verilerek resmi anlamda toprak bölüşümü süreci sona erdirildi (Harvey, 1996: 194-5). Yine de kırsal toplumların çöküşünü sadece *ejido* tarım yasasına bağlama hatasına düşülmemeli. Bu arazilerin kolektif

statüsü gerçekten ziyade öyle görünmekteydi zira 27. Madde reformundan önce bile kırsal üretimin kapitalistleşmesi süreci devam etmekteydi. Bu şekilde, geçmişteki tarım reformu ile sembolik kesişim önemliydi ve köylülerin gelecekte bir toprak bölüşümü için tüm umutlarını rafa kaldırdı (Harvey 1998: 188). Bu umut kaybı, tarım yasasının tarımsal üretim ilişkilerinde kapitalist dönüşümü hızlandırmasıyla daha da pekişecekti (Collier, 1994b: 124). NAFTA aracılığıyla 15 seneden uzun bir süre boyunca mısır ithalatı önündeki kısıtlamaların aşamalı olarak kaldırılması -Meksika'daki ortalama mısır rekoltesi hektar başına 1.7 ton iken ABD'de 6.9 ton idi- bu eğilimi derinleştirmeye adaydı ve tarım arazileri küçük üreticiler tarafından aşama aşama terk edilecekti (Dewalt ve Ress ile birlikte Murphy, 1994: 56).

Tarım sektöründeki bu neoliberal yeniden yapılandırmanın bir sonucu, *ejido* sistemiyle bağlantılı köylü temsilinin toplumsal ve kurumsal temellerinin kökten değiştirilmesi idi (de Janvry, Gordillo ve Sadoulet, 1997). Buna göre, komünal *ejido* arazilerinin özelleştirilmesiyle birlikte kapsamlı hegemonik sürecin yeniden kurulması ve tanımlanması çabasıyla alternatif kurumsal organizasyonlar inşa edildi. Ancak bu giderek zorlaşan bir süreçti zira daha önce bahsedildiği gibi Chiapas'taki çok daha otonom köylü hareketleri PRI'nin kurumsal organizasyonu dışında gelişmişti. Buna tepki olarak, PRI, köylü birliklerinin kendi sürekli özümseme, bir arada durma ve tarafsız kalma özelliklerini koruyabilmek için yeşerebileceği koşulları tanımlama ve kısıtlama çabalarına girişti. Bu tür hedeflere yönedikten sonra, NAFTA aracılığıyla fiyat teşviklerinin aşamalı olarak zayıflatılmasının bir sonucu olarak, Meksika tarım sektörü için Doğrudan Kırsal Destek Programı (PROCAMPO) adı altında yeni bir destek programı 1993 yılında ilan edildi. 1994 ulusal seçimlerinden hemen önce ilk tediyeler hayata geçirildiğinde PROCAMPO teşviklerinin sadece göz boyayıcı olduğu

anlaşıldı. Bu teşvikler kırsal üreticilerin değil de yerel tüccarların ve özel girişimcilerin işine yaramakla kalmıyor, aynı zamanda uzun vadede küçük köylü üreticileri saf dışı bırakıyordu (Harvey, 1998: 183). Bir yandan da, PRONASOL fonları benzer amaçlarla harcanırken rakamlar tüm Salinas dönemi boyunca 15 milyar dolara ulaşmıştı (Cornelius, 1996: 59). Aslında, bizzat Chiapas diğer tüm eyaletlerle kıyaslanınca PRONASOL fonlarının çok daha fazla hedefi olmuştu ve 1993 yılında 192 milyon dolar almıştı (Cornelius, 1995: 148). Ne var ki, bu fonlar eyalet valisi Patrocinio Gonzalez Garrido'nun (1988-92) himayeci politikalarıyla geri çevrilmişti.

Neoliberal yeniden yapılandırma evresinde, Chiapas'ın dağlık bölgelerindeki köylüler arasında beliren çatışmalar özellikle Absalon Castellanos (1984-88) ve Patrocinio Gonzalez Garrido (1988-92) dönemlerinde alevlendi (Garcia de Leon, 1995: 10-13). Buna göre, tarımsal sektördeki neoliberal yeniden yapılandırma tarafından PRI'nın elindeki eski hegemonyanın altı oyuluyordu (6. bölüme bakınız). Böylece hegemonik güç giderek yok oluyordu zira köylü denetiminin sosyal ve kurumsal temelleri değiştirilmişti. Kapsamlı hegemonik süreci PRONASOL ve PROCAMPO gibi politikalar yoluyla yeniden tanımlama çabaları görülse de, uzlaşma eksikliğine neden olan baskının göstergesi bu dönemdeki şiddetle bastırma eğilimiydi. Meksika'da özellikle 1980'lerde ve 1990'larda insan hakları ihlallerine yönelik bir muafiyet politikası gelişti.⁽³⁾ 1994-1996 arasında Chiapas'ta Merkez Sol Demokratik Devrim Partisi (PRD) ile bağlantılı 100 aktivist katledildi (Kampwirth, 1998: 47n.11). Chiapas'taki güvenlik gücü sayısı 1994'ten sonra 12 binden 74 bine çıktı ve bu rakam Meksika

3) Uluslararası Af Örgütü, 'Meksika: Ceza Muafiyetli İşkence' (Londra: Uluslararası Af Örgütü, AMR +1/04/91) ve Uluslararası Af Örgütü, 'Meksika: İşkence ve Ceza Muafiyetinin Sürekliliği' (Londra Uluslararası Af Örgütü, AMR +1/01/93).

Federal Ordusu'nun en az üçte biriydi.⁽⁴⁾ Bunun sonucunda 17 büyük askeri birlik, 44 yarı kalıcı askeri kışla ve her toplumdaki üç ya da dört kişiye düşen bir asker sayısı Chiapas'ın üçte birinden fazlası militarizasyona tabi tutuldu (Stephen, 1997: 10-11). İçinde Fray Bartolome de las Casas İnsan Hakları Merkezi'nin de olduğu bir grup insan hakları örgütü tarafından kaleme alınan bir rapor bu askeri yığınağın maliyetinin iyimser rakamlarla 200 milyon dolar olduğunu kaydetti. Rapor, aynı zamanda uyuşturucu trafiğine karşı güçlü bir askeri seferi meşrulaştıracak ön koşulları yaratmak için söz konusu bölgeye geceleri alçak uçuş yapan uçakların marihuana tohumları attığı şüphesini de gündeme getirdi.⁽⁵⁾ Sonuç; Los Chinchulines, Tomás Munster, Movimiento Indígena Revolucionario Anti-Zapatista, Máscara Roja, Fuerzas Armadas del Pueblo ve en büyüğü olarak Paz y Justicia gibi grupların içinde olduğu paramiliter faaliyette hızlı bir artış şeklindeydi. Öte yandan Movimiento Indígena Revolucionario Anti-Zapatista'nın PRI federal vekili Norberto Santiz Lopez ile bağları olduğu hakkında raporlar mevcuttu.⁽⁶⁾ Bu tür paramiliter gruplara katılanlar genelde topraksız veya bir geçim kaynağı olmayan gençlerdi, yani hükümetin neoliberal yeniden yapılandırma tarımsal politikaları-

4) Bağımsız bir delegasyondan Meksika'ya sunulan rapor, *Chiapas, Çok Geç Olmadan...* (Mart 1998), 20. Bu; 13-23 Mart 1998 arasında Chiapas'ı ziyaret etmiş CAFOD, Trocaire, Save the Children Fund/İngiltere, SCIAF ve Polden Puckham Charitable Trust adlı yardım örgütlerinin yardımı ve tavsiyesiyle oluşturulan sekiz kişilik bir heyetti. Raporun bir kopyası için heyetin bir üyesi de olan Nikki Craske'ye teşekkürü bir borç bilirim.

5) Coordinación de Organismos no Gubernamentales por la Paz de Chiapas (CONPAZ), Centro de Derechos Humanos Fray Bartolomé de las Casas, Convergencia de Organismos Civiles por la Democracia, *Chiapas'ta Militarizasyon ve Şiddet* (Servicios Procesados, A.C., 1997).

6) Bağımsız bir delegasyondan Meksika'ya sunulan rapor, *Chiapas, Çok Geç Olmadan...* (Mart 1998), 19.

nın ürünleriydi (Aubry ve Inda 1998: 9).

22 Aralık 1997'de San Cristobal'ın yirmi mil kuzeyinde Chiapas'ın dağlık bölgelerindeki Acteal'de 45 insanın katledilmesine zemin hazırlayan ortam işte bu yerinden edilmiş toplumların içine düştüğü şiddet ve iç bölünmeler iklimiydi. Bu insanlar Samuel Ruiz'le sıkı bağları olan Sociedad Civil las Abejas adlı bir gruba mensuptu. Bunlar, paraniliter şiddetten kaçma amacıyla Zapatistaların Chenalho siperine sığınan şiddet karşıtı EZLN sempatizanlarıydı (Nadal, 1998a: 18-25). Acteal katliamının ardından resmi devlet söylemleri bir baskı politikası oluşturmak amacıyla “uyuşturucuyla savaş”tan “etnik kimlikler arası savaş”ı önlemeye doğru evrildi (Gall, 1998: 531-44). “Bu noktadan itibaren”, diyor Antonio Garcia de Leon (2005: 520), “devlet artık Chiapas’ı güçlü bir militarizasyon politikası gütmeyen kontrol edemez hale geldi, bu da PRI’nın bölgedeki seçmen üstünlüğünü korumasını imkânsızlaştırdı.” Luis Hernandez Navarro’nun da belirttiği gibi (1998, 8), “kontrgerilla mantığıyla, katliamlar yönetici partinin yerel ve ulusal hegemonyasına meydan okumaya cüret edenler için ibretlik ceza işlevi de görmektedir.” Buna bir de “siyasi temizlik” olarak bilinen bir politikayla yabancı yurttaşların keyfi sürgünü eklendi. 1996-1997 arasında göç yetkilileri 60 yabancıyı sınır dışı ettiler, 141’ini ayrılmaya “davet ettiler”, Ocak 98’de ise Uluslararası Kızılhaç Komitesi (ICRC) Chiapas’taki operasyonlarını durdurmaya çağrıldı (Nadal, 1998b: 20-2). Bu sürgünler arasında Meksika Dayanışma Ağı (MSN) direktörü Tom Hansen, Chenalho’daki Tzotzil toplumunun eski Fransız Katolik rahibi olan ve 35 yıllık toplum hizmetinden sonra ülkeden sürülen Michel Chanteu da vardı.

EZLN’nin direniş stratejilerini analiz etmeden önce bu konuda aydınlatılması gereken birtakım sorunlar mevcuttur. En anlamlısı, Chiapas’taki kendine özgü mücadele, katı PRI liderlerini görev sürelerini garanti altına almak için dokunulmazlı-

ğa sığınmaya iten alt-ulusal politika seviyesindeki çatışma ve baskı derecesidir (Cornelius, 1999: 11). Bu nedenle, PRI'nın "birbirlerini karşılıklı olarak dengeleyen, gücün uzlaşımın üzerinde egemen olmadığı bir güç ve uzlaşma kombinasyonu ile karakterize edilmiş" "normal" hegemonya koşulları sürdürdüğünü söylemek zordur (Gramsci, 1971: 80n.4 Defter 19 Madde 24). Bu kitabın ilk bölümünün bazı kısımlarında da ele alındığı gibi, burada bu "normal" hegemonya koşullarının tezahürü olabilecek bir entelektüel ve ahlaki liderlik eksikliği olduğu kesindir. Liderlerle halk arasındaki, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkiye dayalı organik bir dengeden ziyade PRI kendi gerçek egemenliğini sergilemeyi başaramamış ve çok daha baskıcı önlemlere yaslanmıştır. Bu durum, bir "otorite krizi"nin aleni olduğu, yani siyasi sistemin temel yapısını destekleyen toplumsal zeminin yok edildiği ve bunun toplumsal uzlaşımın kırılmasına yol açtığı bir pasif devrim nitelikleri sergilemektedir (4. bölüme bakınız). "Egemen toplumsal grup" bu pasif devrim koşullarında "işlevini tükettiğinde ideolojik blok kırılmaya yüz tutar; ardından 'kendiliğindenliğin' yerini daha az gizli ve dolaylı formlarda 'kısıtlama' alır" (Gramsci, 1971: 60-1, Defter 19 Madde 24). Meksikalı aydın Carlos Fuentes'in romanlarından birinde yazdığı gibi (1990: 29): "Meksika hakkındaki açık gerçek... bir sistemin elimizden kayıyor oluşu ve onun yerine koyabileceğimiz başka bir sistemimizin olmayışıdır."⁽⁷⁾

EZLN direnişi, bu nedenle, Meksika'daki devlet oluşumu ve eşitsiz ve bileşik gelişim koşulları ile bağlantılı olarak, bir önceki bölümde de belirtildiği gibi, pasif devrim tarihine dâhildir. Bu, Meksika'daki modern devlet oluşumunu imleyecek biçimde sınırlı veya *parçalı hegemonyanın* bir yansımasıdır

7) Meksika'da bir *pasif devrimci* olarak aydınının rolü konusunda daha ayrıntılı bir inceleme için bkz: Morton (2003b).

(Van der Haar, 2005: 493-6). EZLN ayaklanması bu nedenle Meksika'daki kalkınmacı acelecilik çabaları ve tamamlanmamış modern devlet oluşumu ile simgelenen pasif devrim tarihi içine oturtulur (6. bölüme bakınız). Luis Hernandez Navarro'nun zamanında söylediği gibi (1998, 9), Meksika krizi "yukarıdan aşağıya bütüncül ve himayeci ilişkilere dayalı bir dizi siyasi kurum ile tam katılım talep eden giderek olgunlaşan sivil toplum arasındaki çelişkilerden" kaynaklanmıştır. Chiapas'taki toplumsal-sınıfsal güçlerin 1 Ocak 1994'te bir kitle desteği ve iyi örgütlenmiş bir ordu ile birlikte EZLN adıyla alenen ortaya çıkarak karşı hegemonik bir harekete girişmesi, işte bu kriz ortamında gerçekleşmiştir. San Cristobal, Ocosingo, Las Margaritas, Altamirano, Chanal, Oxchuc ve Huixtan'ı iş, toprak, barınma, gıda, sağlık, eğitim, bağımsızlık, özgürlük, demokrasi, adalet ve barış talepleriyle işgal edenler işte bu 3000'den fazla savaşıya sahip güçtür. Her ne kadar silahlı çatışmaya girme kararı EZLN içinde ortak bir uzlaşma elde edememiş olsa da, bu her zaman son seçenek olarak elde tutulmuştur. "Konuştuk ama duyan yoktu", diyor Samuel Ruiz: "İnsanların dikkatini çekecek şey intihari bir köylü ayaklanmasıydı."⁽⁸⁾ Bundan sonraki bölümde EZLN'nin "karşı" hegemonik yaklaşımları Gramsci'nin stratejik düşünüş ve pratiğine göre çözümlenecektir.

Karşı Hegemonik Mücadelenin Nitelikleri ve İktidarsızın İktidarı

"Ezilen bir halkın -Mayalar- etnik kimliği gururla üstlenildi," diyor Bill Weinberg (2000, 193) "ama ortak sınıf konuları da göz ardı edilmedi." Latin Amerika'daki ütopyaların Jorge Castañeda tarafından (1994) silahsız olarak tarif edildiği bir

8) *The Times* [Londra], 'Doomed uprising rips veil from Mexican "miracle"' (7 Ocak 1994).

dönemde, EZLN 1 Ocak 1994'te yukarıda sözü geçen neoliberal yeniden yapılandırma süreçlerine karşı, direniş hareketlerinin önündeki seçenekler ve yenilikçi teknikler hakkında yeni sorular oluşturan askeri bir taarruza girişti. Hemen ardından silahlı mücadelenin somutluğu içine belli imajların ve izleklerin sembolik önemini yediren farklı silahlar için içine girdi. “Karşı” hegemonik direniş biçimleri içinde bir stratejiler kombinasyonu vardır. Özellikle Gramsci bir “manevra savaşı”na dayalı olanlarla bir “mevzi savaşı”na dâhil olanlar arasındaki ayrımı tanımlamıştır. Ancak bunlar farklı uçlar ya da karşılıklı olarak birbirini dışlayan seçenekler olarak değil, bir sürece konumlanmış olasılıklar olarak görülmelidir (4. bölüme bakınız). Bir “manevra savaşı”, zaptedilişi sadece geçici olacak devlet iktidarının kurumlarını doğrudan hedef alan hızlı bir saldırıya benzer. Diğer yandan bir “mevzi savaşı” sivil toplumun kültürel cephesindeki ideolojik bir mücadeleyi içeren bir tür siper savaşı ile kıyaslanabilir: İdeolojik yayılım mekanizmalarının içine sızmak ve onları yıkmak amacıyla “iktidara çıkmadan önce” bir hegemonik faaliyet yoğunlaşmasını gerektirecek biçimde “güçlü kaleler ve siperler sistemi”nin üstesinden gelmek için (Gramsci, 1971: 59, Defter 19 Madde 24, Defter 6 Madde 138). Böylece Ocak 1994'te başlayan ilk EZLN askeri saldırısı “Lacandon Ormanı İlk Bildirisi”nde de bahsi geçtiği gibi geçici bir “manevra savaşı” evresiydi. Bu bildiride ülkenin başkentine yürüneceği ve Meksika Federal Ordusu'nun mağlup edileceği yazılıydı (Marcos, 1995: 53). Bu aşamadan beri, her ne kadar silah seçeneği kısıtlı bir şekilde mevcut olsa da, EZLN'nin bir “mevzi savaşı”na dönüş stratejisini aydınlatmak mümkündür. Buna, hem PRI'nin ideolojik aygıtına hem de neoliberalizmin birikim stratejisine destek olan Meksika'daki daha kapsamlı toplumsal-sınıfsal çıkar çevrelerine meydan okuyacak entelektüel ve ahlaki direniş unsurları dâhildir. Yanı sıra, “her ne kadar Marcos kendini asla bir Grams-

cici olarak tanımlamış olmasa da, Gramsci'ye hiç eğilimi olmadığını söylemek imkânsızdır” (Bruhn 1999: 44). Bu mevzu savaşında EZLN “karşı-pasif devrim” mücadelesini özellikle kayda değer beş hedefle birlikte dillendirmek amacıyla çeşitli yeni nitelikler benimsedi: (i) ulusal ve uluslararası sivil toplumu harekete geçirmek; (ii) yerli haklarını dile getirmek ve kazanmak; (iii) isnat edilen etnik kimliklerin ötesinde kolektif çıkarlara yönelmek; (iv) daha kapsamlı demokrasi için kampanya; (v) Chiapas toplumları içerisinde yeni yönetim biçimleriyle sürekli yenileşme hedefi.

Birincisi, sivil toplumun harekete geçirilmesi konusunda, EZLN daha kapsamlı ulusal destek kazanmak amacıyla çeşitli hareketlilik formları ve yeni örgüt biçimleri geliştirdi. Bu başta “İkinci Lacandon Ormanı Bildirisi”nde dillendirilen Ulusal Demokratik Konvansiyon (CND) çağrısı şeklinde kendini gösterdi. bu çağrı, sivil toplumda tümünden bir “karşı” hegemonik proje inşa etme stratejisinin bir parçasıydı. Sonuç olarak, CND 6-9 Ağustos 1994 tarihleri arasında San Cristobal’da Lacandon Ormanı’nda Aguascalientes denen bir yerde toplandı. Burada 6000’den fazla delege bir geçiş hükümeti ve demokrasiyi geliştirecek strateji ihtiyacını dile getirmek ve koordine bir ulusal proje geliştirmek için bir araya geldi (Stephen, 1995: 88-99). 21 Ağustos ulusal seçimlerinin sonuçlarını etkileyememesine rağmen bu sivil toplumu bir muhaliflik alanı olarak harekete geçirme ve bir “karşı” hegemonyanın zemini olarak bir çıkarlar dayanışması geliştirmeyi deneme çabasıydı.

Aynı şekilde, sivil toplumu harekete geçirme hedefinin hem ulusal hem de uluslararası bir boyutu oldu. Örneğin Zapatista Ulusal Kurtuluş Cephesi adıyla (FZLN) ek bir siyasi güç oluşturmak için 1 Ocak 1996’da girişimde bulunuldu. Bunun amacı EZLN’yi çok daha kapsamlı ve ortak uzlaşmaya dayalı daha organik bir yapıyla bir kentsel eşdeğer olarak desteklemektir. Her iki cephenin önemli bir niteliği yönetenlerle yönetilenler ara-

sındaki bağlara yapılan sürekli vurguydu. Bu, yerli toplumlar içindeki toplumsal hareketliliklerin daha önceki pratiklerinden biriydi. Küresel çapta, EZLN yakın tarihli “antikapitalist” direniş hareketlerinin büyük çoğunluğuna esin kaynağı oldu. ESF içindeki otonomcu direnişin baş sözcüsü Luca Casarini'nin belirttiği gibi Avrupa'daki ve başka yerlerdeki “antikapitalist” direnişe yönelik yakın tarihli pratik faaliyetler EZLN ile birlikte sahneye çıkmıştır (Hernandez Navarro, 2004: 3-4). EZLN tarafından hem Meksika'da (Temmuz-Ağustos 1996) hem de Avrupa'da (İspanya, Temmuz-Ağustos 1997) toplanan ve neoliberalizme karşı uluslararası toplantılar olarak bilinen çeşitli buluşmalar neoliberalizmin küresel koşullarında bu tür bir direnişin gerekliliğini ortaya koymuştur. Beklenenden az sonuç alınmış olsa da, EZLN küresel adalet hareketi için bir dayanak noktası oldu ve “antikapitalist” hareket için zemin hazırlayarak Amerikalılar Serbest Ticaret Bölgesi (FTAA) gibi girişimlerin hedef seçilmesinin önünü açtı. Bugün Avrupa'da 80'in üzerinde EZLN dayanışma topluluğu ve ABD'de yaklaşık 50 tane buna benzer topluluk var. Bunlar Meksika'daki otonom belediyeleri desteklerken bir yandan da neoliberalizme karşı kendi yurtlarında kampanyalar yürütüyorlar. Küreselleşme karşıtı direnişin pek çok karakteristiği buna bağlı olarak Meksika'daki EZLN ayaklanmasında ilk kez sergilenmiştir ve EZLN sürekli olarak kendine özgü koşullarla evrensel koşullar arasında bir küresel dayanışma bilinci yaratmak amacıyla aracılık rolü üstlenmiştir (Olesen, 2004). EZLN'nin sesli dile getirdiği talepleri bu şekilde küresel toplumsal adalet hareketinin faaliyetlerinde kendine yer bulmuştur (Olesen, 2005: 102-26).

Direniş ifadesinin ikinci önemli alanı EZLN'nin Chiapas'ın küçük kasabası San Andres Larrainzar'da Concord ve Pacification Komisyonu (COCOPA) ve Ulusal Aracılık Komisyonu (CONAI) gibi iki kurumun aracılığıyla devletle yapılan barış ve yerli hakları görüşmelerine dâhil olmasıydı. Barış süreciyle

yerli hakları ve kültür, demokrasi ve adalet pazarlıkları, toprak reformu ve kadın hakları etrafında dönen bir dizi sorunun ele alınması umuluyordu. Sonuçta 16 Şubat 1996'da San Andres Yerli Hakları ve Kültürü Sözleşmeleri imzalandı. Bu sözleşmeler yerli hakları, siyasi katılım ve kültürel otonomi alanlarında anlamlı değişimler için gerekli zemini hazırladı. Somut olarak ise, 1996'da ülke nüfusunun yüzde 10 ila 14'ünü oluşturan Meksika yerli halklarının temsilcisi olarak Ulusal Yerli Kongresi (CNI) kuruldu. Her ne kadar, CNI ve San Andres Sözleşmeleri gibi ileri adımlar Meksika'daki yerli toplumların kayda değer kazançlarını garanti altına almakla sınırlı görülse de, bunları tamamıyla yok saymamak gerekir. Örneğin, bazıları EZLN ile görüşmelerle Meksika'daki seçim reformu süreci arasında bir kıyaslamaya giderek ilk duruşta derttiler. "Herkes diyalogun sürdürülmesinden yana, amacın değeri konusunda geniş bir uzlaşma var", diyor Jorge Castañeda (1995, 258) "ama çok az kişi bizzat sonuç ya da o sonucun aciliyeti konusunda oldukça heyecanlı. Süreç devam ettiği sürece sonuçların nasıl olacağı ya da bir sonuç olup olmayacağı çok da önemsenmiyor." Böylece, San Andres Sözleşmelerinin 16 Şubat 1996'da imzalanmasından bu yana çok az ilerleme sağlandığına dair anlaşmaya varıldı. Ne var ki, 2 Temmuz 2000 ulusal seçimlerinden sonra -PRI'nın yenilgisi ve merkez sağdaki Ulusal Hareket Partisi (PAN) destekli Vicente Fox'un başkanlık zaferiyle sonuçlanan- devamlı bir direnişi öngören EZLN yerli haklarını gündeme getirmek için yeni direniş biçimlerine yöneldi. 21 Mart 1999'da hem EZLN hem de FZLN stratejik açıdan önemli "Yerli Halkları Haklarının Tanınması için Referandum"u örgütledi. Bunun için ikişer kişilik ekiplerden oluşan -bir erkek bir kadın- 5000 Zapatista delegesi Meksika'nın her bir belediyesini ziyaret ederek barış "süreci" ve EZLN'nin geleceğine dair bir referanduma katılımı teşvik etmeye çalıştılar. Referandumda 3 milyon oy kullanıldı ve katı-

lımcıların yüzde 95'i San Andres Sözleşmelerini onurlandırma, Yerli haklarını tanıma ve Chiapas'tan askeri varlığın çekilmesi yönünde oy kullandı. Zapatistalar aynı zamanda 25 Şubat 2001'i "Yerli Onuru Yürüyüşü" günü olarak belirledi. Bunun için Chiapas'taki San Cristobal'dan çıkılacak, çeşitli eyaletlerden geçilecek ve 6 Mart'ta Mexico City'ye varılacaktı. Yürüyüşün amacı son talepler için destek kazanmaktı. Bu, San Andres Sözleşmelerinin ve orijinal COCOPA yasa önerisini takiben çıkarılan yerli hakları yasasının gereklerinin yerine getirilmesine destek amacıyla baskı uygulamayı amaçlıyordu. 28 Nisan-2 Mayıs 2001 arasında Kongre yerli hakları ve kültürü üzerine orijinal COCOPA yasasının sulandırılmış bir versiyonunu onayladı. Bu versiyon toplumları legal gövdeler olarak tanımaktan, onların doğal kaynaklar üzerindeki haklarını teslim etmekten ya da komünal mülkiyet sahibi olmalarına olanak sağlamaktan uzaktı. Zira bu toprak sahiplerinin mülkiyet hakkını tehdit edebilirdi. Buna bağlı olarak Chiapas'ta *status quo ante bellum* (savaş öncesi statüko) durumuna geri dönüş olacağı biçiminde muhafazakâr görüş hakim oldu.⁹⁾ Her ne kadar elde edilen sonuçlar hayal kırıklığı gibi görünse de, yerli hakları adına yeni siyasi hareketlilikler ve ifade biçimleriyle sürekli yenilenme çabası bile başlı başına anlamlıdır.

Bu taktiklerin pratikteki anlamı, üçüncü olarak, kapitalist sömürü ilişkilerine yerleşmiş çakışma noktalarıyla bağlantılı bir "karşı" hegemonya için zemin olarak çeşitli kimlik biçimlerine yaslanma çabasıdır.

Chiapas'ta EZLN Meksika ulusal kültüründe geçmişteki hegemonik devrim kültüründen beslenen fakat ortak Zapata figürünü mevcut toplumsal konularda bir köprü biçiminde kullanarak onu radikal bir şekilde yeniden icat eden bir karşı hegemonik izlek yaratmıştır (Stephen, 1997: 42-3; ayrıca bkz: Stephen, 2002).

9) *The Economist* [Londra], 'Back to square one in Chiapas' (5 Mayıs 2001).

Öncelikle, kimlik belirsizlikleri, etnik kimlik inşa ederek ve canlandırarak sağlandı ve aynı zamanda maskeler takarak bir nebze anonimlik de sağlandı. Bu, bir yandan etnik kimlik sorunlarına eğilmeyi bir yandan da alternatif kimlik formlarının bir arada bulunduğu yeni toplumsal alanlar yaratmayı sağlar. Bir anlamda bu yerli kimliğiyle yoksulluk arasında bir eşitlik kurarak sosyo iktisadi dışlanmanın etnik bir boyutu olduğunu da tanımayı sağlar (Nash, 1995). Diğer taraftan, yerli kimliği Meksika milliyetçiliği bağlamında tanımlar ve Meksika'daki iş hareketine ve sendika mücadelesine atıfta bulunur (Earle, 1994: 26-30; Roman ve Arregui, 1997: 98-116). Ek olarak, cinsiyet eşitsizliklerine karşı mücadeleyi vurgulayarak ve cinsiyet haklarını onaylayarak grup kimliklerini yeniden keşfetme çabaları da olmuştur (Eber ve Kovic, 2003; Harvey, 2000: 158-87; Hernández Castillo, 2001; Rovira, 2000). Ne var ki, bu iktidar ilişkilerine dair yeni izleklerin ya da yeni meydan okumaların gündelik hayatın bir parçası haline geldiği ya da Chiapas toplumları içinde tem iç demokrasi olduğu anlamına gelmez. Etnik kimliğe dayalı mücadelenin sınıflar arası çatışmaya sürükleyeceği anlamına da gelmez, zira yerli toplumdaki köylü üreticiler arasındaki sınıf içi çatışma da aşikârdır (Brass, 2005: 660-1). Öte yandan, Zapatistaların giriştiği mücadele bazı kendine özgü niteliklerini aşarak Meksika içinde ve dışında daha kapsamlı bir Zapatizm hareketinin önünü açmıştır (Leyva Solano, 1998). Bizzat Marcos'un da neoliberal küreselleşmeyi alenen eleştirerek ifade ettiği gibi, EZLN mücadelesi "içinde çok sayıda dünyaya yer olan bir dünya" arayışıdır. "Tüm dünyaları kapsayan bir dünya."⁽¹⁰⁾

Ayaklanmanın başından bu yana EZLN'nin odaklandığı dör-

10) İkincikumandan Marcos, 'The Fourth World War Has Begun', *Le Monde diplomatique* (Eylül 1997), İngilizce baskı, <http://www.mondediplomatique.fr/en>; 16 Nisan 2000.

düncü nokta, Meksika'da demokrasi için sürekli taleptir. 1994'teki ilk bildiriler; iş, toprak, barınma, sağlık, eğitim, bağımsızlık, özgürlük, demokrasi ve adalet taleplerinin ilk sinyallerini vermişti (Marcos, 1995: 51-4). Bu nedenle EZLN'nin Meksika'daki diğer sivil toplum örgütleriyle birlikte seçimlerin şaibesizliğine, seçim denetiminin önemine, sivil hizmet pratiklerinin saydamlığına, bağımsız medya haberciliği ihtiyacına ve sivil katılıma yaptığı katkıları görmek mümkündür (Gilbreth ve Otero, 2001). "PRD bir seçim sonucudur", diyor Meksikalı kültür eleştirmeni Carlos Monsiváis fakat "Zapatistalar bir sebeptir" (özel röportaj, 20 Mart 1999, Mexico City). Ne var ki, PRI'nın tarihsel yenilgisi ve Vicente Fox'un zaferi Meksika'da demokrasinin resmi olarak "oturması" anlamında, bu talebin içeriğini biraz boşalttı. Dolayısıyla; bu "demokratik geçiş" in resmi seviyesi, bu tür gölge bir demokrasinin belirsiz doğası ve demokrasinin elit sınıfların periyodik dolaşımı ile eşitlenmesi konularında ihtiyatlı olunmalıdır (bkz: Morton, 2005c). En anlamlısı, neoliberalizmin hem ulusal hem de uluslararası bir bağlamda tamamen anti demokratik bir ortak bölen olmakla suçlanması ilginçtir. O halde Zapatistaların demokrasi arayışı bir dizi kaçırılmış fırsatla sonuçlanabilirdi.

EZLN'nin yaptığı gibi sadece Meksika toplumsal oluşumu nezdinde sistematik olarak belirgin olmayan bir demokrasi için çağrıda bulunmak ve aynı zamanda daha kapsamlı bir bağlamda siyasi demokrasinin işleyiş biçimini şekillendiren sınıf yapısının sorgulamamak Chiapas'ta toplumsal adalet talepleriyle çelişmektedir (Brass, 2005: 670; ayrıca bkz. Vilas, 1996: 277-81).

Bizzat Chiapas'ta 20 Ağustos 2000'de yeni bir vali seçimi sonucunda sekiz partiden oluşan "Chiapas İttifakı" temsilcisi Pablo Salazar koltuğu kazandı ve bu sonuç EZLN'nin demokratikleşme amacını kötü etkileyeceğe benziyordu. İyimser gö-

rüşe göre, bu seçimler Zapatista sorunu için bir dönemeçti çünkü barış tekliflerini -bir “demokratik” kararnameyle korunacak- geri çevirmek artık zor olacaktı.⁽¹¹⁾ Aynı şekilde, Fox hükümetinin Chiapas’taki barış görüşmeleri temsilcisi Luis H. Alvarez Aralık 2000’de ordunun Chiapas’tan kısmi olarak çekileceğini ilan etti ancak eyalette paramiliterlerin yanı sıra ordu da hâlâ büyük oranda varlığını korumaktadır. Yeni yönetimle birlikte sessizliğini bozan Zapatistalar 2002’den sonra “üç talep” içeren bir dizi yeni girişime yöneldi: (i) COCOPA yasa önerisine istinaden San Andres Sözleşmelerinin gereğinin yerine getirilmesi; (ii) Chiapas’taki Cerro Hueco eyalet hapis-hanesinde ve Tabasco ve Querétaro eyaletlerindeki hapis-hanelerde tutulan tüm Zapatista mahkûmların salıverilmesi; (ii-i) Genelgeçer birlik hareketlerinin ötesinde geniş bir askerden arındırma sürecine girilmesi. Her ne kadar bu “üç talep” kısmen karşılanmış olsa da -Chiapas eyaleti İç İşleri Bakanı Emilio Zebadúa, Chiapas’ta EZLN tarafından kurulan otonom belediyelerin anayasal araçlarla düzenlenebilecek meşru talepleri temsil ettiğini bile söylemiştir- bu tür pazarlıkların önünde hâlâ ciddi engeller vardır. Bundan daha önemsiz olmayan bir başka olgu ise, Chiapas’ta silahlı çatışma nedeniyle yerinden edilmiş en az 20 bin mültecinin olmasıdır. Koşullar, ICRC’nin son aşamada oradaki ofisini 2004’te kapatmaya karar vererek Pohlo ve Chenalho toplumlarındaki 8 bin mülteciye gıda dağıtımının sona ermesine neden olmasıyla iyiden iyiye kötüleştirilmiştir.

Öte yandan, neoliberalizmi ulusal ve uluslararası ortak payda olarak gören Zapatistalar, Vicente Fox hükümetinin kalkınma tekliflerini de Marcos’un şu sözleriyle etraflıca eleştirmişlerdir: “İktidara geliş biçiminizde radikal bir farklılık olsa da, siyasi, iktisadi ve toplumsal programınız geçmiş yönetim-

11) *The Economist* (Londra), ‘A Fresh Start for Chiapas’ (12 Ağustos 2000), 53-4.

lerde altında ezildiğimiz programlarla aynıdır.”⁽¹²⁾ Belki daha da kaygı verici bir şekilde, Marcos *La Jornada* adlı ulusal gazeteye verdiği bir demeçte, “Planlarımızın berbat derecede yıkıcı olup olmadığını bilmiyorum, bence öyle değil fakat şunu biliyorum ki bu sorun çözülmediği takdirde berbat bir şey gerçekten patlak verecek, üstelik biz olmasak bile.”⁽¹³⁾ Beşincisi ve son olarak, dolayısıyla EZLN toprak işgali taktiklerinin yanı sıra Meksika devletiyle çekişmek amacıyla yeni yönetim biçimlerine yöneldi. Bu başlangıçta Richard Stahler-Stock’u (1998, 14) şu tespite yönlendirdi: “PRI hegemonyasının önündeki asıl engel kolektif tarım, yerel altyapı inşası, nehirlerden su taşıma, sağlık temsilcileri eğitime ve küçük ölçekli işletmeler kurma gibi Zapatista kalkınma projeleridir.” 1994’teki Zapatista ayaklanmasından bu yana, çeşitli köylü örgütleri ve yerli toplumları tarafından el koyulan toprağın 60 bin ila 500 bin hektar arasında olduğu tahmin ediliyor ve buna hükümetin bu tür el koymalara tepki olarak dağıttığı 180 bin hektar dâhil değil. Tabii toprak sahiplerinin ticari mukabelesi bu miktarları düşürmüştür (Barmeyer, 2003: 133-4). Daha yakın bir zamanda, Ağustos 2003’ten beri, Zapatistalar Meksika hükümetine yönelik direnişlerini 30 kasabayı kapsayan eski otonom belediyeleri dönüştürmek amacıyla Chiapas toplumları içinde beş *caracol* (ya da “sarmal”) kurarak (La Garrucha, Morelia, Oventic, La Realidad ve Roberto Barrios) gerçekleştirdi. Bu *caracollar* beş ayrı İyi Hükümet Yönetimi’ne dayanıyordu ve amaçları bir yandan otonomiye yeniden tanımlamak ve yerleştirmekken bir yandan da iktisadi kalkınmayı sağlamaktı. Bu *caracollar* Guatemala sınır bölgesini, güney ve kuzey kanyonları, kuzey bölgeyi ve Chiapas dağlık alanlarını

12) İkincikumandan Marcos, ‘Letter to Vicente Fox’ (2 Aralık 2000), <http://www.ezln.org>; 30 Ocak 2001.

13) Carlos Monsiváis ve Hermann Belinghausen, ‘Interview with Subcomandante Marcos’, *La Jornada* (Mexico City, 8 Ocak 2001), <http://www.ezln.org>; 30 Ocak 2001.

kapsıyordu. Bunlar; eğitim, sağlık, adalet ve kalkınma alanlarında legal, adli ve iktisadi politikaları yürütmekle sorumluydu. Başka Zapatista toplumlari da Azules Dağları biyorezerinden İyi Hükümet Yönetimi'ne yakın yerlere eğitim ve sağlık hizmetlerine kolay erişim amacıyla taşındılar. Chiapas'ta Yönetim civarındaki bazı Zapatista toplumlari köylü üreticilere ödenen kilo başına 12.5 pesoluk kahve fiyatını 15 pesoya çıkararak kahveden gelir kazanma stratejisi yürüttüler. Her ne kadar EZLN Chiapas'ta kalkınma inisiatiflerini ve toprak bölüşümünü koruma, savunma ve geliştirme işlerinde zorluk yaşasa da, bu tür çabalardan öylece uzak durmak yanlış olurdu. Otonom toplumlar artık hükümet kaynaklı otoriteleri tanımamaktadır, bunun yerine demokratik yollarla kendi toplum temsilcilerini seçmektedir. Yeni yaratılmış belediye organlarında, Zapatista toplumlari kendi otoritelerine ve komisyonlarına toprak yönetimi, eğitim, sağlık, adalet ve kadın hakları gibi konularda farklı görev alanları belirlemektedir (Barmeyer, 2003: 135). Son aşamada Meksika'daki toplumsal mücadele alanına nasıl bir etkisi olacağı sorusunun ucu açık kalsa da bu çabalar nedeniyle EZLN'nin başarıları kabul edilmelidir.

Tüm bu yeni "karşı-pasif devrim" mücadelesi nitelikleri 1 Ocak 2006'daki girişimde de mevcuttu. Bu tarihte bir EZLN delegasyonu Chiapas'tan ayrılarak Meksika'nın 32 eyaletini dolaşmaya çıkmıştı. Bu, "Diğer Kampanya" (*La Otra*) adlı yeni bir Zapatista girişiminin ilk adımıydı. Bu girişim, Meksika ve ötesinde "aşağıdan ve soldan" bir "antikapitalist" ittifak kurulmasını hedefliyordu. Diğer Kampanya -2006 Meksika başkanlık seçimleri ile aynı tarihe denk getirilmişti ve İkincikumandan Marcos'a Altdelege Sıfır adlı yeni bir rol biçilmişti- neoliberalizme direnen ulusal ve uluslararası örgütlerle birlikte aşağıdan demokrasiyi inşa etmeye yeterli bir mücadele programı yaratmayı hedefliyordu.

Sonuç: Ast Sınıf Mücadelesi ve İktidarsızın İktidarı

1910'da, bir çiftlik sahibi Meksika Devrimi dönemindeki (1910-20) Zapatistalar'a Anenecuilco köyünde şunları söylemiş: "Eğer o çiçek demeti ekilmek isteniyorsa bırakın bir saksıya ekilsin, çünkü bir toprağa sahip değil" (bkz: Womack 1968: 63). Çok daha yakın bir zamanda ise, EZLN toplum kalkındırma projeleriyle toprak ve köylü otonomisi ve daha da anlamlısı San Andres Sözleşmeleri uyarınca yerli hakları için ayaklanmalarını hızlandırmak yolunda mücadele etmektedir. Ne var ki, bir dönem Vicente Fox hükümetinin Dış İşleri Bakanlığı'nın yürütmüş Jorge Castañeda (özel röportaj, 9 ve 13 Mart 1999, Mexico City) ile aynı fikirde olmak çok fazla karamsarca olacaktır: "Devasa bir uluslararası desteğe ve haklı bir çıkış noktasının simgesel niteliklerine rağmen, hareket tam olarak hiçliğe yol aldı. Zapatistalar hiçbir yerdediler, hiçbir yere gittiler ve şu anda hiçbir yerdeler." Hepsinden öte, Gramsci'nin söylediği gibi (1996, 60-1: Defter 3 Madde 62):

Gerçekçi bir siyaset salt anlık başarının peşinden koşamaz... aynı zamanda gelecekteki faaliyetler için gerekli koşulları -ve bunlardan biri de halkın eğitimidir- yaratmalı ve korumalıdır. Sorun budur. Kültürel seviye ne kadar yüksek ve eleştirel ruhun gelişimi ne kadar fazla olursa kişinin konumu da o kadar "tarafsız" -yani tarihsel olarak çok daha "nesnel"- olur.

Bu bölümden çıkarılması gereken sonuçlar, buna göre, küresel kapitalist yeniden yapılandırma koşullarında direniş sorunuyla ilişkili üç boyutta toplanmaktadır.

İlki, bir iktidar sosyolojisi oluşturmak babında, hegemonik ve ast sınıf direniş pratiklerinin iç içe geçmiş tarihlerine özel önem verilmelidir. Bu, "iktidarsızın iktidarı" nı ya da çoğunluğu anonim kalabilecek ama aynı zamanda yapılandırılmış aracılığın anlaşılması için fazlaca dikkat talep edecek insan irade-

sinin mütevazı tezahürlerini anlamayı sağlar. Burada analiz edilen EZLN konusu köylü eksenli aracılığın farklı boyutlarını ve Meksika'daki toprak denetimi taleplerini aydınlatmaktadır -dolayısıyla, aktif direniş formları sergileyen somut bir sınıf olarak köylülüğün yok olduğu iddialarını da zayıflatmaktadır. Bu tür bir aracılığın kitlesel protesto/pazarlık/anlaşmalar/tutulmayan sözler şeklindeki kısır döngülere saplanıp saplanmadığına bakılmaksızın (Petras ve Veltmeyer, 2002: 64-8) Zapatista ayaklanmasının Meksika içinde ve ötesinde neoliberal projeye karşı kapsamlı bir direniş için bir katalizör görevi gördüğünden emin olunabilir. Bu, Theodor Adorno'nun (1974, 151) şu görüşüyle de bağdaşmaktadır: Bilgi, galibiyet ve mağlubiyetin "ölümcül boyutta doğrusal" ardışıklığıyla değil de daha çok yol kenarındaki o dinamiklerin, diyalektikten kaçan kör noktaların yansımasıyla artırılmalıdır.

İkincisi, EZLN yerli kimliği varoluşunun ve yeniden üretiminin büyük oranda toprağa erişime dayalı olduğunu yani onların köylü üreticiler ve ücretli işçiler olarak üstlendikleri rollerine istinaden faaliyetlerinde bir sınıfsal temel olduğunu ortaya koyar. Gerardo Otero'nun (2004) belirttiği gibi, sınıfsal konular ve etnik kimlik sorunları EZLN hareketi içindeki köylü kurgusunun önemli bir yanıdır. Bu köylü kurgusu, onların değişen üretimin toplumsal ilişkileri bağlamına karşı hem materyal çıkarlarını hem de kültürel kimlik niteliklerini şekillendirir. Her ne kadar bizzat EZLN Meksika'daki önde gelen toplumsal hareketler içinde kendine bir yer edinmeye çalışıyor olsa da, Meksika'da emek ve toplumsal hareketler etkileşimi üzerinden çok daha kapsamlı bir sınıf mücadelesi oluşumu devam etmektedir. Bunun göstergesi, Meksika'daki neoliberal ajandanın etkilerine karşı durabilmek için kurulan Emek, Köylü, Toplum ve Halk Cephesi'dir (FSCSP)-2002'de Ulusal İşçi Sendikası (UNT), Sürekli Tarım Kongresi (CAP) ve Meksika Sendikalar Cephesi (FSM) tarafından kurulmuştur. Federal Emek

Yasası'nın Meksika'da esnek çalışmayı ve işveren haklarını artırmak ve enerji sektörünü özelleştirmek amacıyla reformuna, sosyal güvenlik sistemi reformuna ve özelleştirilmesine karşı gösteriler ve iş bırakmalar da FSCSP üzerinden örgütlenmiştir. EZLN sınıf kimliklerinin dönüşümüne ve emekle toplumsal hareketler arasındaki bağlara dikkat çekmek açısından önemli bir konumdadır. EZLN, sınıf mücadelesi anlayışını, bir yandan "farklı hedeflere sahip bir dağınık iradeler çeşitliliğinin eşit ve ortak bir dünya görüşü temelinde tek bir hedefe yönlendirildiği 'kültürel-toplumsal' bir birlik kurulması" nı sağlamayı amaçlayarak oluşturmuştur (Gramsci, 1971: 349, Defter 10II Madde 44). Dolayısıyla ikinci kuşak neoliberal reformlar karşısında bu tür bir direnişin nasıl dönüşeceği meselesi özellikle köklü bir sorun haline gelmektedir.

"İktidarsızın iktidarı" bağlamında çıkarılabilecek üçüncü bir sonuç da bu tür bir direnişin ölçek siyaseti ile ilgilidir. Altıncı bölümdeki tartışmayla bağ kurmak gerekirse, hem hegemonyanın hem de direnişin uzamsal alanının merkezinde uluslarüstü, bölgesel, ulusal ve yerel dinamiklerle yönlendirilen bir mantık kombinasyonu mevcuttur. Hiç kimse, yerel bağlamı ve dokuyu bir kenara iterek hegemonya ve direniş alanlarına salt bir uluslarüstü mantık atfedemez. "Küresel dayanışma faaliyetleri," Thomas Olesen'in öne sürdüğü gibi (2004, 265), "aslında genellikle yerel ve ulusal seviyede ortaya çıkar ve bu alanlarla ilişkili kültürel ve kimliksel karakteristikler etrafında dolanırlar." Direniş girişimleri kapsamlı kapitalist süreçlerin yerel deneyimleri içinde yeşerirler. Bunun için tek bir alanı öne çıkaran bir mantığa saplanmaksızın uluslarüstü iktidar, devlet iktidarı ve yerel iktidar matrisleri üzerinden işleyen farklı uzamsal hegemonya ve direniş ölçeklerini tam olarak anlamak gerekir. Ayrıca, "uluslararası" içindeki hegemonyanın yerel toplumsal oluşumlar içine nasıl yerleştirildiği ve/veya sokulduğu konusunun da tahakküm ve direniş

resminin içkin bir parçası olduğunu netleştirmek gerekir. Bu nokta, mülkiyet ilişkilerindeki daha fazla değişimin iktidarsızın iktidarı biçiminde telaffuz edildiği yeni toplumsal muhalefet, direniş ve sınıf mücadelesi biçimlerini açığa çıkardığı Meksika ve Latin Amerika'daki ikinci kuşak neoliberal reformlar döneminin analizinde ön planda tutulmalıdır. Bunlar, dünya düzeni içindeki hegemonya ve pasif devrim koşullarını sorgularken göz önünde tutulması gereken ilkelerden bazılarıdır. Bu konular, kitabın sonuç bölümünde özetlenmiştir. Bu bölüm aynı zamanda Gramsci'nin alternatif sosyo-tarihsel koşullar ve dünya iktidar ilişkileri ile bağının teorik ve pratik açılımında neyin *sınırlı* olduğunu da ele alacaktır.

Hapishane Defterleri'ne Karşı Sonuçlar

Praksis felsefesi tam olarak, felsefenin somut olarak tarihselleştirilmesi ve onun tarihle tanımlanmasıdır.

Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri*, Defter 11
Madde 22

Bu kitabın sonuç bölümünde iki temel görev yerine getirilecektir. Birincisi, tüm argümanın ve daha önceki bölümlerde ortaya konan tüm ana noktaların bir özetini çıkarma fırsatını verecek şekilde kitabın asıl konusuna bir dönüş yapılacaktır. Küresel politik iktisattaki eşitsiz gelişim koşullarında hegemonya ve pasif devrim ilişkisi üzerine temel görüşler tekrarlanacaktır. İkincisi, bu sonuç bölümü daha fazla açıklama gerektiren biraz daha farklı bir amaca yönelecektir. Giriş bölümünde (1. Bölüm) Gramsci'nin hegemonya ve pasif devrim görüşlerinin teorik ve pratik açılımının alternatif toplumsal eşitsiz gelişim koşullarına dair tarihsel olarak ne kadar sınırlı olabileceğini belirlemenin önemi vurgulanmıştı. Hepsinden öte, Gramsci'ye eğilmek, sadece deneysel örneklemeyi değil, aynı zamanda Gramsci ile ve ona karşı teorik bütünleşmeyi de gerektirir (Nield ve Seed, 1981: 226). Bazı açılardan, bunun için tartışmayı Gramsci'nin ötesine taşımak gerekir. İkinci görev, o halde, benim argümanımdaki potansiyel çatlakların ba-

zılarını yansıtmak ve hatta farklı toplumsal koşulların analiziyle bunları gidermektir. Böylece, bu sonuç bölümünün ikinci kısmında dört olası sorun işlenecektir. Bunların tümü eşitsiz gelişim koşullarında farklılaşan hegemonya ve pasif devrim bağlamları hakkında Gramscici bir düşünüş geliştirmekle ilişkilidir. Provokatif biçimde *Hapishane Defterleri'ne Zıt* sonuçlar olarak adlandırılan bu olası sorunlar arasında, (i) hegemonya ve pasif devrim argümanlarının bir yardımcısı olarak Gramsci'nin eşitsiz gelişim kavramının yeterliliğini sorgulamak; (ii) Gramsci'nin, "Modern Prens" in (Komünist Parti) yol gösterici rolüne olan inancı ve bunun bu kitapta ele alınan mevcut siyasi koşullarla ilişkisini irdelemek; (iii) Gramsci iskeleti altında devletçiliğe yönelik olası bir Leninist eğilimden ne gibi sorunların çıkabileceğini araştırmak ve (iv) Gramsci'nin toplumsal sınıflara siyasi değişimin asıl araçları şeklindeki birincil rolü atfetmesi ve analizindeki önceden belirlenmiş özcü bir insan doğası fikri konularında daha ketum olmak gerekip gerekmediğini sorgulamak vardır. İddia edileceği gibi, bu olası sorunlar -ya da *Hapishane Defterleri'ne* "zıt" sonuçlar- hakkında Gramscici bir yolla düşünme taktiği bu tür eleştirelilikleri aşmanın araçlarını bulmak konusunda yardımcı olacaktır.

Kitabın Özeti

1929'dan sonraki dünya iktisadi kriz koşullarını şekillendiren sınıf ilişkilerini, mali sistemleri ve uluslararası iş bölümünü analiz ederken, Gramsci "beğenin ya da beğenmeyin dünya bir birimdir ve tüm ülkeler belli yapısal koşullar altında belli 'krizler'den geçeceklerdir" demişti (Gramsci, 1995: 221, Defter 15 Madde 5). Bu kitap, Gramsci'nin yüzleştiği jeopolitik olaylar akışı çerçevesinde hem yerel boyutta hem de dünya ölçeğinde şekillenen eşitsiz gelişim koşullarını hegemonya ve pasif devrim kavramlarıyla açıklamaya girişmişti. İkinci bölümde ortaya konan yorumsal duruş temelinde, hegemonya,

pasif devrim ve eşitsiz gelişim temaları Gramsci'nin teori ve pratiği içerisindeki ana motifi veya düşünüş ritmini algılayarak kitap boyunca daha da genişletildi. Bu, sonraki bölümlerde sadece Gramsci'nin kapitalizmi nasıl içine farklı gelişim düzeylerindeki devlet ve devlet gruplarının sokulduğu bir dünya-tarihsel fenomen olarak algıladığını değil, aynı zamanda bu ilişkilerin bir dünya ölçeği koşulu altında hegemonya ve pasif devrime karşı nasıl mücadele ettiğini de sorgulamayı gerektirir. Bu nedenle "uluslararası"ndaki devlet oluşumu ve pasif devrim konuları Gramsci'nin Rönesans İtalyası, eşitsiz gelişime dair "Güney Sorunu" ve İtalyan Risorgimento'sunun pasif devrimini şekillendiren parçalı hegemonya analizlerine dayanarak 3. bölümde incelenmiştir. Burada önemli olan, devlet oluşum süreçleri çalışması için açıklayıcı bir kriter olarak Gramsci tarafından sergilenen tarihsel analogi yöntemidir. Bu tarihsel sosyolojik yöntem İtalyan devlet gelişiminin kapsamlı Avrupa devletler sistemi ve daha sonraki kapitalimin yükselişi tarihi içindeki nedensel dizilimini açıklamakta bir açıklayıcı güç katkısı sağlar. Bu anlamda Gramsci'yi çözümlmek pasif devrim teorisini eşitsiz gelişimin tarihsel sosyolojisini ve küresel kapitalizmin "uluslararası" bağlamındaki "ulusal" faktörlerin karşılıklı nüfuzunu anlamak yolunda önemli bir katkı olarak sunmayı gerektirmiştir. 4. bölümde, Gramsci'nin "ulusal" çıkış noktasının -pasif ve aktif biçimde "uluslararası" ile iç içe geçmiş- boğumlu oluşuna dair uzamsal farkındalığı hegemonya telaffuzu ile ilişkili olarak incelenmiştir. Her ne kadar bir dizi kapsamlı konuyla ilişkili olsa da, hegemonya inşası ve çekişmesi konusunda Gramsci çözümlemesi, güç ve uzlaşma kombinasyonunun nasıl klasik olarak hegemonyanın yarattığı sorunu ve siyasi toplumla sivil toplumu ilişkilendiren modern devletin tarihsel zeminini karakterize ettiğini açıklamayı gerektirmiştir. Bu "normal" hegemonya koşulu, toplumsal sınıflarla safi baskı olmasa da çürüme ve yozlaşma arasın-

daki istikrarsız uzlaşlar dengesine dayalı pasif devrim koşullarına işaret eden sınırlı ya da parçalı hegemonyadan farklıdır. Gramsci düşüncesiyle fazlasıyla uyumlu biçimde, hegemonya bir yandan “ulusal” bir çıkış noktasını baz alan, bir yandan da en başta “Amerikanizm ve Fordizm”i niteleyecek biçimde “uluslararası” eşitsiz gelişim koşullarını yansıtan bir şekilde değerlendirilmiştir.

Kitabın II. Bölümünde Gramsci değerlendirmesi ve çözümlemesi, dünya düzeninin eşitsiz gelişimi içinde hegemonya ve pasif devrim koşullarını ele alarak ilerletilmiştir. Buradaki argümanımın temel noktası, Gramsci'nin “ulusal” çıkış noktasının “uluslararası”na kıyasla boğumlu olarak ölçeksel bir boyutta değerlendirilmesindeki rolünün, 5. bölümde de gördüğümüz gibi küresel politik iktisadın eşitsiz gelişimi içinde hegemonya ve pasif devrimin tarihsel ve çağdaş eğilimlerini açıklama girişiminde oldukça önemli olduğudur. 6. bölümde, Meksika'ya özgü devlet biçimi içinde sermayenin küresel birikim süreçleri içerisindeki pasif devrimi konusuna çok ölçekli yaklaşım bu duruşa yardımcı olmuştur. Dahası, bu yaklaşım uluslarüstü sermayenin devlet biçimleri üzerinden pasif yayılımını genelde “küresel kapitalizm” tezi ile ilişkilendirecek biçimde salt bir “aktarım kaybı” olarak tasvir etmekten kaçınmakta da yardımcı olmuştur. Uluslarüstü bir devlet hakkındaki sonraki argümanlara içkin tehlike ise belli devlet biçimlerindeki sınıf mücadelelerinin uzamsal ve bölgesel uluslarüstücülük varsayımları tarafından saf dışı bırakılması ya da düzleştirilmesidir. Ölçek politikaları 7. bölümde direniş sorunlarıyla ilişkili olarak bir kez daha gündeme gelmiştir. Burada Gramsci'nin “karşı” hegemonik yapısal dönüşüm stratejileri ve ast sınıf aracılığı anlayışı bir kez daha Meksika'ya özgü devlet biçimi bağlamında incelenmiştir. Bu bölüm neoliberalizme direniş sorunları ve buna bağlı olarak Meksika'daki eşitsiz gelişim koşullarını yaratan parçalı hegemonya ve pasif devrim

olguları üzerine Gramsci'den faydalanmak amacındadır. Hep-sinden öte, kitap çalışmanın başında (2. bölüme bakınız) özet-lenen teori ve pratik bütünlüğü ile ilişkili iki açıklayıcı ilke üzerine ısrarla eğilmektedir. Tam olarak, (i) teorinin pratik politikaları anlamaya yönelik bir eğilimle yönlendirildiği ve (ii) bir teorinin alternatif bir somut gerçeklik algısı geliştirdi-ğinde o gerçekliğin asıl koşullarını da açıklamış olacağı ilkele-rine eğilmektedir. Kitap boyunca Gramsci'yi çözümlmek, bu nedenle hem felsefenin somut olarak tarihselleştirilmesini hem de onun tarihle tanımlanmasını sağlamaktadır.

Hapishane Defterleri'ne Karşı Sonuçlar

İlk gazete yazılarında, Antonio Gramsci 1917 Rus Bolşevik Devrimi'nden bahsetmiş ve onu Karl Marx'ın *Kapital*'ine karşı bir devrim olarak tanımlamıştı. Rus Devrimi, bir "burjuva" kapitalist gelişim evresini atlayarak, tarihsel materyalizm aşamalarının kaskatı olmadığını ortaya koymuştu. Dolayısıyla, katı bir dogmatik ve sorgulanamaz iddialar doktrinini takip etmektense, insanlar içinde yatan çok daha derin tarihsel ve siyasi eleştirelilik mesajından feragat etmeksizin tarihsel materyalizmi "yaşıyorlardı" (Gramsci, 1994c: 39-42). Daha sonra, hapishanede iken, Gramsci bu düşünüş çizgisini genişletti. Ona göre, bir tarihsel materyalizm teorisi toplam bir dünya görüşü olarak değil de pratik bir tarihsel çalışma bütünü olarak gelişmeliydi (Gramsci, 1994a: 311). James Joll'un da onayladığı gibi (1977, 111), "Gramsci ne bir devrimciler için el kitabı ne de olası bir ütopya tanımı yazmak istiyordu."

Benzer bir vurgu ve eleştirel bir takdirle birlikte, geçmişin ve bugünün alternatif koşullardaki toplumsal koşullarına dair Gramscici bir düşünüş biçimi ile ilişkili genel geçer sorunların bazılarını yansıtmak olasıdır. Buradaki amaç *mevcut* pratik dönüştürücü politikalar tarafından neyin sorunsal olarak görülebileceğini belirlemektir (Davidson 1974: 142). Bu tür sorun-

lara değinmek, bu kitabın eleştirel teorik yaklaşımının altında yatan dönüşlü girişimin önemli bir parçasıdır. Bu, bir bakış açısı içinde kabul edilen o asıl varsayımların ve değerlerin teorize edilmesi ve sorgulanması süreçlerinin bir yansımasını gerektirecektir. Bu aynı zamanda dünyaya ve kendisine karşı eleştirel olabilen eleştirel bir teorinin içkin bir parçasıdır. Dört sorunun yanı sıra, Gramscici bir yolla düşünme yönteminin bu tür tuzakların aşılmasında nasıl yardımcı olacağı da gözler önüne serilmiştir. Dahası, Gramsci'nin görüşü aktarılacak olursa, "Bizzat geçmişin kusurları ve yanlışları aranırken geçmiş yorumlamak... "tarih" değil, *sözün özü* güncel politika-dır" (Gramsci, 2001, cilt 5: 226, Defter 15 Madde 52).⁽¹⁾

Eşitsiz Gelişimin Ötesine mi?

Eşitsiz gelişim üzerine genel varsayımlar, Marksist kavramların kalkınma çalışmaları konusuna tutarlı bir şekilde uyarlanamayacağı şeklindeki meta teorik eleştiriyle karşılaşılır. En tartışmalı olanı, bu David Booth'un kalkınma sosyolojisi incelemesinde, sömürgecilik sonrası toplumsal oluşumlardaki karmaşık ve zorlu kalkınma sorunlarının kapitalizmin eşitsiz ve bileşik gelişim üzerinden ayrık yayılışı ve dinamikleri ile yeterince kavranamayacağı biçimindeki argümanında dile getirilmiştir. Eşitsiz gelişim yasaları genellemesi içine yerleştirilmiş "ulusal" devlet formları içerisindeki belli yapıları "birbirinden koparma ve birleştirme" sorununun, devlet özgüllüklerini dünya kapitalizminin uluslararası nedensel faktörlerine kurban etmek anlamına geleceği iddia edilir (Booth, 1985: 774; Booth, 1994). Farklı gelişim tiplerinin ve aşamalarının sömürgecilik sonrası devlet biçimlerinde -küresel ekonominin merkez devletleri dışında- baskı altına alınması hakkındaki aynı argüman uluslararası nedensel faktörlere benzer şekilde

1) Bu pasaj için Anne Showstack Sassoon'un çevirisi (1987, 205) kullanılmıştır.

öncelik veren eşitsiz gelişim görüşlerine dâhil edilebilir (örn. Brenner, 2003; Rosenberg, 2005). O halde, yerine getirilmemiş eşitsiz gelişim teorileştirmesi vaatleri, kapitalizm genellemesi değerlendirmesini belli devlet biçimlerindeki dönüşümlerin tarihsel bir sosyolojisiyle birleştirmek anlamına gelir. Buradaki sorun, eşitsiz gelişim teorilerinin bir dünya ölçeğindeki sömürge sonrası devletin yüz yüze geldiği ortak ve ayırt edici koşulları kapsayıp kapsamadığı ve bu devletin *diğerleri dışında* devletçi korporatist, devletçi kapitalist, neo-patrimonyalist ya da kalkınmacı devlet biçimleriyle ilişkili olup olmadığıdır. Bu çaba, aynı zamanda Gramsci'nin eşitsiz gelişim teorisinin devlet oluşumu koşullarıyla ilişkisini de eşit oranda çözebilir. Ne var ki, kitap boyunca öne sürülen argümandan da çıkarılabileceği üzere, farklı bölgesel devlet oluşum süreçlerinden tek biçimli gelişim tanımları elde edilemez. Aksine, eşitsiz gelişim baskıları, ulusal olarak kendine özgü sınıf fraksiyonları konfigürasyonları ve hegemonya ve/veya pasif devrim koşullarına dayalı farklı *devlet biçimleri* aracılığıyla dindirilir. Devlet oluşum süreçlerinin kendine özgü benzerlikleri üzerine Gramscici bir yolla düşünerek, alternatif tarihsel ve çağdaş konularla ilişkili genel eğilimleri her tür deneysel eşitsiz ve bileşik gelişim örneği içerisinde iyileştirmek mümkün olabilir.

Aynı şekilde, Gramsci'nin eşitsiz gelişim koşullarındaki farklı hegemonya ve pasif devrim biçimlerini hem siyasi bir boyutta hem de değer-teorisi boyutunda etkin biçimde birleştirebilen bir tarzla ele alıp almadığı da sorgulanabilir. Gramsci'nin hegemonya, pasif devrim ve eşitsiz gelişim teorisi "yumuşak iktisadi sosyoloji"ye kapılmayı önler mi?⁽²⁾ bu suçlamanın kapsamlı tarihsel materyalist eşitsiz ve bileşik gelişim değerlendirmeleri tarafından toplumsal bir mülkiyet ilişkileri

2) Terim Jessop'a aittir (2006b, 163).

perspektifiyle ortadan kaldırılıp kaldırılmadığı da bir tartışma konusudur. Bu konuda, Gramsci'nin klasik politik iktisat ile tarihsel materyalizmin "eleştirel iktisadi" arasındaki sınırları belirlemesi anlamlıdır (bkz: Bieler ve Morton, 2003: 481-5). Gramsci'nin belirttiği gibi, "Hem işçilerin iktisadi üretimdeki rollerinin hem de soyut, bilimsel değer ve artı değer konseptinin tanımlarını yapabilmek için çıkış noktası olarak tüm işçilerin emeği göz önüne alınmalıdır" (Gramsci, 1995: 168, Defter 10II Madde 23). Bu nedenle Gramsci'nin "ekonomi politişin eleştirisi"nin (ya da *Kapital*'in) 3. cildini, kârın düşme eğilimi oranı yasasının kalbindeki çelişkilerin organik önemini belirlemek yolunda "yeni çalışmaların merkezi nesnesi" olarak tanımlaması oldukça anlamlıdır (Gramsci, 1995: 431, Defter 10II Madde 36; Gramsci, 1971: 311-12, Defter 22 Madde 13; Marx, 1894/1959: 211-66). Yine Gramsci'ye dönelim:

Çelişkinin İskender'in kılıç darbesine ihtiyaç duyacak kadar çözülemeyen bir Gordion düğümüne ulaştığı ne zaman düşünülür? Tüm dünya ekonomisi kapitalist olduğunda ve belli bir gelişim seviyesine ulaştığında yani kapitalist dünya ekonomisinin "mobil sınırları" Herkül Sütunları'na dayandığında (Gramsci, 1995: 429-30, Defter 10II Madde 33).³⁾

Mutlak ve görelî artı değer görüşleri, toplumsal açıdan gerekli çalışma saatleri dinamiği incelemesi, "Amerikanizm ve

3) Coğrafi anlamda Herkül Sütunları Cebelitarık Boğazı'ndaki dağlık burunlara denk gelir ve Avrupa'da Cebelitarık, Afrika'da Septe olarak görülür. Yunan mitolojisinde, Herkül'e verilen onuncu görev Geryon Sığırlarını getirmektir ve o bu görev esnasında Herkül Sütunları olarak bilinen dağları yarattı. Sütunlar denizin uçsuz bucaksız sınırlarını küçülttü. Dolayısıyla, buraclaki analojinin sermaye birikiminin uçsuz bucaksız sınırlarını ya da sermayenin hareketli sınırlarındaki çelişkilerin artık aşlamayacağı evreyi ifade ettiği düşünülebilir. Rosa Luxemburg'un sözleriyle (1913/2003, 397), "birikimin duraklaması" nı önlemek için yeni bir hayat vaat etme amı yakalanamaz. Açıkçası, içinde bulunduğumuz an, tarihsel olarak ilerleyen bir andır.

Fordizm” dâhilindeki kârın düşme eğilimi oranı yasası araştırmaları ve buna bağlı olarak değer ve artı değer kavramları, Gramsci’nin kapitalizm ve eşitsiz gelişim teorisine dâhil her şey hâlâ çözümlenmeyi beklemektedir. Bunun Gramsci’nin devlet oluşumu koşullarındaki eşitsiz gelişim teorisini gölgede bırakacağı ya da bu tür süreçlere dair Gramscici düşünüşe katkıda bulunacağı konusu gelecekteki tartışmalar için hâlâ canlılığını korumaktadır.

“Modern Prens”in Yol Gösterici Rolüne Duyulan İnanç

7. bölümdeki direniş analizinin ışığında, “Modern Prens”in - Komünist Parti- yol gösterici rolüne duyulan inancın bugünün toplumsal dünyasında kökünden değiştiği görülecektir. Bu varsayım, siyasi teori fikirlerine itirazlar getiren EZLN hareketi içerisindeki bir dizi yeni nitelikten anlaşılabilir. İçinde bulunduğumuz tarihsel anın siyasi ihtiyaçları üzerine yapılacak bir Gramsci okumasına dayanarak, siyasi değişimin bir icracısı olarak “Modern Prens”in yol göstericiliğine duyulan inancın Gramsci sorunsalının tarihsel açıdan sınırlı ve tesadüfi bir unsuru olduğu görülebilir. Şayet saf teorinin ötesinde sonuçlar peşine düştüysek günümüzün hangi koşullarının nasıl ve niye somut siyasi eylem biçimlerini teşvik ettiğini bilmemiz gerekir. Bunun için Gramscici bir tarzla kolektif siyasi örgüt formlarının hâlâ bir rol üstlendiği yolları bulmamız gerekir. Bazı yorumcular, örneğin, küresel politik iktisat içindeki örgüt biçimleriyle ilişkili bir “kolektif aydın” olarak partinin çok daha farklı bir teorisini ortaya atmışlardır. Bu görüşler, Gramsci’nin “parti” anlayışının ardındaki incelikli tanımları zaman zaman görmüşlerdir (Augelli ve Murphy, 1997: 31-2). Buna bağlı olarak, gazete ya da dergi gruplarının (etraflarında birey ya da kolektif çıkar gruplarının toplanabileceği) Gramsci’nin “parti” anlayışı içerisinde birleşebileceği yolu da önemsemişlerdir (Gramsci, 1971: 148-9, Defter 17 Madde 37). Aynı şekilde,

Gramsci kapitalizmin bir parti olmaksızın da yapabileceğini çünkü onun siyasi temsilini büyük gazetelerin yaptığını görmüştür (Gramsci, 1977: 336). “Gruplaşmış gazetelerdir,” diye yazmıştır Gramsci (1992, 201: Defter 1 Madde 116), “gerçek partileri oluşturan.” Sonuç olarak, günümüz analizi küresel yönetim araştırma merkezlerinin küresel politik iktisat içindeki benzer sınıf işlevlerini yerine getirdiği yönetime odaklanarak sürdürülebilir. Örneğin, diğerlerinin yanı sıra Dünya Bankası, BM Kalkınma Programı (UNDP), Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ya da Dünya Ekonomik Forumu (WEF) gibilerinin rollerini dünya düzenini oluşturan farklı “partiler” olarak analiz ederek bu iş yapılabilir (Murphy, 1999: 289-304). Bu, *Hapishane Defterleri*’nden nasıl da zıt yerlere ulaşan -“Modern Prens” inancını reddederek- sonuçların sonradan günümüz hakkında Gramscici bir yolla düşünerek somut konulara dair verimli bir analize sürükleyeceğinin örneklerinden biridir.

Başka bir örnek de devlet-sivil toplum ilişkilerinin halk hareketleri koordinasyonu tarafından “postmodern” bir kolektif Prens aracılığıyla yeniden inşa edildiği farklı yolları da içerebilir (Cox, 1999: 15; Gill, 2000: 131-40). Hiç şüphesiz, bir “parti” ile köklü toplumsal-sınıfsal güçler ilişkisinin bu kırılması 7. bölümdeki EZLN tartışmasıyla yakından ilişkilidir. Bu nedenle, EZLN bir yandan kendini bir anti parti olarak sunarken bir yandan da entelektüel ve politik liderleri kitlesel bir zeminle birbirlerine bağladığı için gelecekteki araştırmalarda EZLN’yi bir parti ya da yukarıda sözü edilen eleştirel yaklaşım paralel biçimde bir kolektif aydın olarak nitelemek yerinde olacaktır. Bu aynı zamanda Gramsci’nin çağdaş dönemle pek bir ilgisi olmayan ve partinin yeni bir devletin kurucusu olarak tanımlanmasının ötesine geçecek modernite formlarıyla içli dışlı olup olmadığı hakkında sorular sorulmasını sağlayacaktır (Martin, 1998: 169-71).

Devletçilik Yönünde Leninist Bir Eğilim mi?

Ek olarak, bazıları tarafından Gramsci'nin kolektif çıkarları siyasi bir harekete dönüştürme fikrinin temelinde devletçilik yönünde bir Leninist eğilim yattığı iddia edilir. O, yirminci yüzyıldaki devrimci düşüncelerin büyük kısmına hâkim "dünyayı devletle değiştirme" azminin bir temsilcisidir (Holloway 2002: 11-18). Bu genellikle, siyasi toplumları sarıp sarmalayan devlet iktidarının elde edilmesiyle ve/veya devlet iktidarı çekişmesiyle sonuçlanır (Nimni, 1994: 193). Bu yoruma destek, sadece Gramsci'nin ortaya attığı teorik ve pratik faaliyetlerden değil, aynı zamanda bu tür çalışmalara dair görüşlerden de gelir (Day, 2005). Örneğin, Gramsci'nin çağdaş görüşlerce desteklenmeyebilecek siyaset anlayışında da otoriter bir yan olduğu öne sürülür (Clark, 1972: 496). Aynı şekilde, Gramsci'nin mücadelesinde ima edilen birlik dürtüsü, temel bir zayıflık olarak görülür, zira bu dürtü kötü anlamda totaliter olma riski taşımaktadır (Bellamy ve Schecter, 1993: 166).⁴⁾ Alternatif bir devlet biçimi yaratmanın sadece totaliter bir anlamı olacağı da düşünülür (Bellamy, 1987: 140; Bates, 1976: 115-31).

Elbette, siyasi partiye merkezi bir önem atfetmekten çok uzak olmayan bir kolektif eylem görüşü vardır ve bu görüş özünde Leninist'tir (Forgacs, 1984: 95-6). Ancak parti ve ulusal-halkçı bir hareketin inşası yönündeki Gramsci yaklaşımı diyalektik bir gerilimin parçası olarak görülmelidir. Bu, Gramsci'deki İtalya Komünist Partisi'nin (PCd'I) liderliği görüşü ile onun selefi Amadeo Bordiga'nın (PCd'I lideri, 1921-23) aynı yöndeki görüşü arasındaki farklı fakat bağlantılı yaklaşımları da içerir. 4. bölümde gördüğümüz Gramsci-Bordiga

4) Bellamy tarafından başka bir yerde belirtildiği gibi, "totaliterlik" terimi Gramsci döneminde İtalya'yı bir "tümel" vizyon (Komünist veya Faşist) etrafında birleştirmek amacıyla türetilmiştir, dolayısıyla bu terim kullanılırken dikkatli olunmalıdır. Öte yandan Bellamy, Gramsci'nin projesinin en az Stalin'in projesi kadar baskıcı olduğu sonucuna varır; bkz: Richard Bellamy, "How not to make Italians," *Times Literary Supplement* (22 Aralık 1995): 12.

gerilimi katı bir parti yaratma eğilimi (Bordiga'nın) ile daha "moleküler" ve organik eğilimler yayma (Gramsci'nin) arasında gider gelir. Bu eğilimler basit bir zıtlaşmadan ziyade karmaşık bir bütünün parçalarıdır (Williams, 1975: 175-84). Bu anlamda, Gramsci'nin otoriter ve demokratik inançlarını dengelemek o kadar kolay değildir. Açık olan ise, Gramsci'nin eğilimlerinin normatif liberal-demokratik çoğulculuk kaygılarıyla anlaşılamayacağıdır. Dolayısıyla, bunların liberal demokrasiye bir şekilde bağlı bireylerin çıkarlarına hizmet edemeyeceği ortadadır. Ancak, kişiyi *Hapishane Defterleri*'nin toptan reddine sürüklemektense, bu tür olası problemler hakkında Gramscici bir yolla düşünmeye sevk etmek zengin alternatif sorgulama alanları yaratır.

Örneğin, Gramsci'nin halk arasındaki toplumsal değişim ve siyasi örgütlenme biçimlerine dair vurgusu bu zengin alanlardan biridir. Bu; onun teorik ve pratik görüşleriyle, sadece hapishane döneminde değil, Torino Fabrika Konseyleri'ne dâhil olduğu hapishane öncesi döneminde de desteklenmiştir. Her ne kadar disiplinli ve örgütlü bir partiye güçlü bir vurgu yapılmışsa da, bu faaliyetin aynı zamanda "devlet karşıtı" olarak algılanması için çok sayıda gösterge vardır (Gramsci, 1977: 58-80). Bu faaliyet aynı zamanda, sendika biçimindeki siyasi örgütlenmelerden ayrı değerlendirilir. Her ne kadar sendikala devrim araçları olabilse de, emeğin kapitalist toplumlar içerisinde bir metaya dönüşebildiği reformist ve bürokratik yapıların bir parçası olarak da görülürler (Gramsci, 1977: 109-13, 265; Gramsci, 1994c: 249-50). "Sendika, özünde komünist değil rekabetçi bir karaktere sahiptir," diyor Gramsci (1977, 99), "ve toplumun radikal bir yenilenmesi için bir aygıt olamaz."

Bunun aksine, 4. bölümde özetlendiği gibi, Gramsci emeğin İtalya'da *biennio rosso* (1919-20) olarak bilinen dönemde Fabrika Konseyleri kurumu aracılığıyla özgürleşmesi için mücadele etmiştir. Bu Fabrika Konseyleri endüstriyel yasallık ve

“demokratik” devletin siyasi ilişkileri dışında durmaya gayret etmiştir. Yine de kimi zamanlarda, Fabrika Konseyleri eski hiyerarşileri yıkmak ve demokratik-parlamentar devlet kurumlarının yerine “devlet benzeri” yeni örgütler inşa etmek için mücadele etmiştir (Gramsci, 1977: 73-8, 340-3; Gramsci, 1994c: 173-7). Bu da, aşağıdan demokrasi mekanizmalarını, aşağıdan bir devrimi, devletçiliğe dönük Leninist bir bakış açısından görülebilecek bir devrimi yaratma çabasını doğurmuştur. Bu çaba, “yukarıdan herhangi bir otoriter denetim imajından bağımsız aşağıdan bir dinamik, demokratik hareketin” bir parçasıdır (Femia, 1998: 113; ayrıca bkz: Martinelli, 1968-69).

Dolayısıyla, Gramsci'nin yukarıdan otoriter ve bürokratik denetimin aksine aşağıdan hareketliliğe dayalı organik ve demokratik siyasi örgütlenmeyi savunduğu iddia edilebilir (Gramsci, 1971: 185-90, Defter 13 Madde 36). Hemen yukarıda siyasi partilerin öncü rolüne dair sözü edilen konuyla bağlantılı olarak, Gramsci'nin Leninizm eğilimi kendini öylece öncü partiye bağlaması ya da gönüllü bir devrimci politika sunumuna saplanması anlamına gelmez.

Gramsci'nin sözünü ettiği şey, ne anarşist bir spontane kitle hareketi ne de nihai bilinç deposu olabilecek bir elit partidir, aksine her ikisinin bir sentezidir; seçkinler ile kitle arasında, örgütlüler ile spontane arasında, planlı unsurla hayati dürtü arasında bir sentezdir (Boggs, 1976: 109).

Peki tüm bunların günümüz siyasi pratiği içindeki yeri nedir? Gramsci'nin düşüncüsü babında, otoriter ve demokratik eğilimler arasındaki diyalektik gerilimin farkında olunmalıdır. Dolayısıyla, devletçiliğe dönük Leninist bir eğilim gibi Gramsci teori ve pratiğindeki gerilimleri görerek, bu tür çelişkiler üzerinde çalışmak ve onlara karşı uyanık kalmak mümkün olabilir. Bu, alternatif siyasi koşullar hakkında Gramscici bir

yolla düşünmekten ve mevcut siyasi gerçeklikler hakkında onun sorgulama yöntemini benimsemekten elde edilebilecek başka bir avantaj olabilir. Böylece, gelecekteki araştırmalar için yol gösterici olabilecek diğer konular da ortaya çıkacaktır. Örneğin, Gramsci'nin özgürleştirici toplumsal hareketlilikler için -genel geçer devlet kurumlarının gerçekliği dışında gösterdiği yol çağdaş siyasette de geçerli midir? Bugünkü toplumsal hareketlerin hedeflerini genel geçer siyaset gerçekliğinin dışında belirlemesi kapitalizme karşı direnişi oluşturmak anlamında anlamlı bir faktör müdür? Aynı şekilde, organik olarak kapitalist toplum yapılarının merkezine yerleşmiş sendikalarla ilişkili bugünkü toplumsal protesto ve siyasi örgüt biçimlerinin yeri ve amacı nedir? Tüm bunlar gelecekteki araştırmalarda yanıt verilmesi gereken sorulardır.

Siyasi Değişim Aracıları Olarak Toplumsal Sınıflar

Son olarak, Gramsci'nin toplumsal sınıflara atfettiği siyasi değişimin araçları rolü hakkında ihtiyatlı olunması gerektiği konusu önemlidir (Bellamy ve Schecter, 1993: 166). Bireysel ve kolektif aktörlerin bilincini oluşturan çok sayıda kimliğe at gözlüğüyle bakan bu tür bir yaklaşımın ardında prodüktivist bir eğilim mi vardır? Analizin altında yatan, önceden belirlenmiş faydacı bir insan doğası görüşü müdür?

Bu kitap boyunca "sınıf" kavramının nasıl geliştirildiğine bakarak bu tür soruları yanıtlamak mümkündür. Kitapta, üretimin toplumsal ilişkilerinde ve bu toplumsal ilişkilerden kaynaklanan sömürenle sömürülen arasındaki zıt menfaatlerde gizli sömürü temelli bir sınıf anlayışı geliştirilmiştir (5, 6 ve 7. bölümlere bakınız). Bu süreç hakkında E. P. Thompson'dan (1978, 149) alıntı yapmak gerekirse:

İnsanlar kendilerini belirlenmiş yollarla (tamamen değil ama önemli oranda üretim ilişkileriyle) yapılan-

dırılmış bir toplum içinde bulurlar, sömürülürler (ya da sömürdükleri insanlar üzerindeki iktidarlarını korumaya çalışırlar), zıt menfaat noktalarını tanımlarlar, bu sorunlar etrafında mücadele etmenin yollarını ararlar ve mücadele sürecinde kendi sınıflarını keşfederler, bu keşfin sınıf bilinci olduğunu anlamaya başlarlar.

Sömürü kavramından yola çıkarak, Meksika'daki değişen üretim ilişkileri ve eşitsiz gelişim hakkındaki bir tartışma içinde sınıf kavramı bu yolla geliştirilmişti (6 ve 7. bölümlere bakınız). Ancak bu tartışma diğer kimlik biçimlerini de görmezden gelmedi. Aksine, sınıf kavramı sömürü mantığı içerisindeki ortak yakınlaşma noktalarına sahip geniş bir madun kimlik kümesini de kapsadı. Sonuçta, çok sayıda “sınıf-dışı” kimlik biçimlerinin toplumsal ve doğal ortamın bileşik sömürüsüyle ilişkili olarak belirdiği tespit edilerek sınıfa saplanmış bir argümandan uzak durmak mümkün oldu.

Bundan dolayı, sömürü bağlamlarına odaklanmak; üretim ilişkilerinde kendiliğinden bir yere sahip nesnelliklerden mekanik çıkarımlarda bulunmak yerine; hegemonya, pasif devrim ve eşitsiz gelişim ilişkilerine özgü tarihsel bağlamlarda yerleşmiş *etkileşimci* sınıf mücadelesi teorisini ortaya çıkarıyor (bkz: Morton, 2006a; 2007). Bu; tarihin dağınık bir şekilde üretilen ve biçimlendirilen mafsallı pratiklerin bir ardışıklığı olarak görüldüğü karşıt fakat tamamen rastlantısal bir toplum kategorisi içinde şekillendirilen toplumsal çatışmanın ideolojik hipostatizasyonuna yeğdir (Morton, 2005a). Maurice Finocchiaro'nun belirttiği gibi (1992/2005, 230), Gramsci teori ve pratik sorununa, praksis felsefesine kendi diyalektik yaklaşımının bir parçası olarak indirgemecilik karşıtı bir yolla yaklaşır. Öyle ki, İtalyan Marksist, “mantık ve siyaset ilişkisi sorununa karşı indirgemecilik karşıtı ve etkileşimci bir yaklaşımı savunan bir teori ve pratik birliği tezi” ortaya atar. Yine, *Hapishane Defterleri*'ne karşı potansiyel problemleri ortaya

atarak ve değişen koşullara yönelik uyarlamalar hakkında Gramscici bir yolla düşünerek, bu tür sorunlara eleştirel yaklaşmak ve gelecekteki tartışmaların ne yönde ilerleyeceğini görmek mümkün olacaktır.

Sonuç: “Devrimci Dalga”

Bu kitabın başında Gramsci'den bahsederken, onun sıkça başvurulan denizcilik metaforlarından birine göndermede bulunulmuştu. “Tarihsel dalganın akışı içindeyiz,” demişti Gramsci 1923 yılında “ve iyi ‘kürek çektiğimiz’ ve dümene sıkıca yapıştığımız takdirde başarıya ulaşacağız” (Gramsci, 1978: 140). Gramsci tarafından bu tür metaforlar belki de kapitalizmin fırtınalı denizlerinde seyredirken içine girilen yoğun toplumsal mücadelenin hissini anlatmak için kullanılmıştır. Hapishanedeyken bile, Gramsci herkes gemiyi terk etmeden geminin batmasını önlemek amacıyla batan gemiyi -PCd’I kastediliyor- terk etmeyen kaptan rolünü vurgulamıştır (Gramsci, 1995: lxxxiv-lxxxvii, Defter 15 Madde 9). Aynı şekilde, erken iyimserlikle suçlanan bir gazete yazısında, Gramsci 1917-1919 arasında dünya ölçeğinde patlak veren “devrimci dalga”ya göndermede bulunmuştur (Gramsci, 1977: 61). Her ne kadar kapitalizmin doğası bu dönemden sonra değişmiş olsa da, günümüzün toplumsal ve siyasi kalkışmalarına karşı daha az mücadele ettiği ya da dalga üzerinde seyredenlere karşı daha az tehditkâr olduğu söylenemez.

Bu kitabın amacı, Antonio Gramsci düşünce ve pratiğinin küresel politik iktisattaki hegemonya ve pasif devrim konularıyla tarihsel ve çağdaş bağlantısını çözümleyerek, bu tür konulara değinmekti. Eşitsiz gelişimin hegemonya ve pasif devrim koşullarına ilişkin kaygıları ortaya çıkardığı şeklindeki Gramsci yaklaşımını takip ederek, onun düşünce ve eylemiyle ilgili yeni sorular sormak mümkün olabildi. Dolayısıyla, Gramsci'nin bize dümenden bir nebze uzaklaştığı veya bekle-

nenden daha az yardımcı olduğu anlarda bile kapitalizmin fırsatları sularında birtakım yollar bulmak, “devrimci” toplumsal ve siyasi kalkışma dalgalarını sorgulamak konularında hâlâ yardımcı olabileceği öne sürüldü. Buna bağlı olarak, kitap boyunca, Gramsci kavramlarını oldukları gibi “uyarlamak” ya da Gramsci’nin günümüz sorunlarına tüm yanıtları verdiği inanamak dışında, hegemonya, pasif devrim ve eşitsiz gelişim konularında Gramscici bir yolla düşünmeye vurgu yapıldı. Onun eski soruları sorma ve kişiyi Gramsci’nin güncelliğini koruduğu kapitalizm ve hegemonya sorunlarında yeni sorular sormaya yönlendirme yolu budur. Sonuç olarak, alternatif toplumsal koşullar hakkında hegemonya ve pasif devrim sorunlarını merkeze alınmış bir Gramscici düşünüş tarzı geliştirmek mümkün oldu. Amaç bunu hegemonya ve pasif devrime karşı mücadeleyi ele alırken Gramscici düşünüş yöntemini -ana motifini ya da onun düşünüş ritmini- içselleştiren bir tarzda yapmaktır. Sonuçta; bir sermaye zıtlıkları, çelişkileri ve çatışmaları tespitinin yanı sıra bu güçlere karşı Meksika özelindeki kendine özgü eşitsiz gelişim bağlamı çerçevesinde yoğunlaşan direnişe dair bir yorum da aktarıldı. “Gramsci’yi çözümlmek” başlığı altında, bu kitap küresel politik iktisadi şekillendiren eşitsiz gelişim koşullarındaki hegemonya ve pasif devrim süreçlerini anlamaya bir davettir. Aynı zamanda, dünya düzenindeki eşitsiz gelişim koşullarının üzerine çıkabilecek pratikler hakkında düşünmeye de bir davettir. “Yarın dünyayı inşa etme işini artık bitirdiğimizi ilan etmeyeceğiz,” diyordu Gramsci, “aksine sürekli iyileştirme için yolu daima açık tutacağız.”⁽⁵⁾ Bu kitap Gramsci teori ve pratiğinin dünya düzeninde eşitsiz gelişimi şekillendiren geçmiş ve bugünkü yapılandırılmış araçlar hakkında eleştirel argüman sağlamak konusunda gerekli bileşenlere sahip olduğunu ortaya koymuştur.

5) Finnochiario’da alıntulandığı gibi (1992/2005, 211).

KAYNAKÇA

Adamson, W. L. (1980) *Hegemony and Revolution: A Study of Antonio Gramsci's Political and Cultural Theory*, Berkeley: University of California Press.

Adorno, T. W. (1974) *Minima Moralia: Reflections from Damaged Life*, trans. E. F. N. Jephcott, London: Verso.

Agnew, J. (1994) 'The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory', *Review of International Political Economy*, 1(1): 53–80.

— (2001) *Reinventing Geopolitics: Geographies of Modern Statehood* (Hettner- Lecture 2000), Heidelberg: University of Heidelberg.

— (2003) *Geopolitics: Re-Visioning World Politics*, 2. Baskı, London: Routledge.

— (2005) *Hegemony: The New Shape of Global Power*, Philadelphia: Temple University Press.

Althusser, L. (1993) *The Future Lasts a Long Time*, trans. R. Veasey, London: Chatto & Windus.

— (1999) *Machiavelli and Us*, Çev. ve giriş G. Elliot, London: Verso.

Amin, S. (1974) *Accumulation on a World Scale: A Critique of the Theory of Underdevelopment*, trans. B. Pearce, New York: Monthly Review Press.

Amoore, L. (ed.) (2005a) *The Global Resistance Reader*, London: Routledge.

— (2005b) 'Introduction: Global Resistance – Global Politics', içinde L. Amoore (ed.) *The Global Resistance Reader*. London: Routledge.

Amoore, L., R. Dodgson, R. Germain, B. Gills, P. Langley, ve I. Watson (2000) 'Paths to a Historicised International Political Economy', *Review of International Political Economy*, 7(1): 53–71.

Anderson, P. (1974a) *Passages from Antiquity to Feudalism*, London: Verso.

— (1974b) *Lineages of the Absolutist State*. London: Verso.

— (1976/1977) 'The Antinomies of Antonio Gramsci', *New Left Review* (I), 100: 5–78.

— (1992) *English Questions*, London: Verso.

— (1983) *In the Tracks of Historical Materialism*. London: Verso.

— (2002) 'Force and Consent', *New Left Review* (II), 17: 5–30.

— (2005) *Spectrum: From Right to Left in the World of Ideas*. London: Verso.

Annunziato, F.R. (1988) 'Gramsci's Theory of Trade Unionism', *Rethinking Marxism*, 1(2): 142–64.

Apeldoorn, B. van (2002) *Transnational Capitalism and the Struggle over European Integration*, London: Routledge.

— (2004) 'Theorising the Transnational: A Historical Materialist Approach', *Journal of International Relations and Development*, 7(2): 142–76.

Arnold, D. (1984) 'Gramsci and Peasant Subalternity in India', *The Journal of Peasant Studies*, 11(4): 155–77.

Arrighi, G. (2005a) 'Hegemony Unravelling – I', *New Left Review* (II), 32: 23–80.

- (2005b) 'Hegemony Unravelling – 2'. *New Left Review* (11), 33: 83–116.
- Ashley, R. K. (1984) 'The Poverty of Neorealism', *International Organization*, 38(2): 225–86.
- (1989) 'Living on Border Lines: Man, Poststructuralism and War', içinde J. Der Derian ve M. Shapiro (eds) *International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics*, Toronto: Lexington Books.
- Aubry, A. ve A. Inda (1998) 'Who Are the Paramilitaries in Chiapas?', *NACLA Report on the Americas*, 31(5): 8–10.
- Augelli, E. ve Murphy, C.N. (1988) *America's Quest for Supremacy and the Third World: A Gramscian Analysis*. London: Pinter.
- (1997) 'Consciousness, Myth and Collective Action: Gramsci, Sorel and the Ethical State', içinde S. Gill ve J.H. Mittelman (eds) *Innovation and Transformation in International Studies*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Badie, B. ve P. Birnbaum (1983) *The Sociology of the State*, Çev. A. Goldhamner, Chicago: University of Chicago Press.
- Baker, A. (1999) 'Nebulese and the "Internationalisation of the State" in the UK?', *Review of International Political Economy*, 6(1): 79–100.
- Balakrishnan, G. (2005) 'States of War', *New Left Review* (11), 36: 5–32.
- Baránski, Z. G. (1990) 'Pier Paolo Pasolini: Culture, Croce, Gramsci', içinde Z. G. Baránski ve R. Lunley (eds) *Culture and Conflict in Postwar Italy: Essays on Mass and Popular Culture*, London: Macmillan.
- Barmeyer, N. (2003) 'The Guerrilla Movement as a Project: An Assessment of Community Involvement in the EZLN', *Latin American Perspectives*, 30(1): 122–38.
- Bates, T. R. (1976) 'Antonio Gramsci and the Bolshevisation of the PCI', *Journal of Contemporary History*, 11(2–3): 115–31.
- Barry, T. (1995) *Zapata's Revenge: Free Trade and the Farm Crisis*, Boston, Mass.: South End Press.
- Bellamy, R. (1987) *Modern Italian Social Theory: Ideology and Politics from Pareto to the Present*, Cambridge: Polity Press.
- (1990) 'Gramsci, Croce and the Italian Political Tradition', *History of Political Thought*, 11(2): 313–37.
- (1992) 'Gramsci for the Italians', *Times Literary Supplement* (14 Ağustos): 5.
- (1994) 'Introduction', içinde A. Gramsci, *Pre-Prison Writings*, ed. R. Bellamy, Çev. V. Cox. Cambridge: Cambridge University Press.
- (1995) 'How Not to Make Italians', *Times Literary Supplement* (22 Aralık): 12.
- (1997) 'The Intellectual as Social Critic: Antonio Gramsci and Michael Walzer', içinde J. Jennings ve A. Kemp-Welch (eds) *Intellectuals in Politics: From the Dreyfus Affair to Salman Rushdie*, London: Routledge.
- (2001) 'A Crocean Critique of Gramsci on Historicism, Hegemony and Intellectuals', *Journal of Modern Italian Studies*, 6(2): 209–29.
- ve Schecter, D. (1993) *Gramsci and the Italian State*, Manchester: Manchester University Press.
- Beloff, M. (1954) *The Age of Absolutism, 1660–1815*. London: Hutchinson.
- Benjamin, T. (1996) *A Rich Land, A Poor People: Politics and Society in Modern Chiapas*,

önsöz L. Meyer, Albuquerque: University of New Mexico Press.

Benjamin, W. (1936/1970) 'The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction', içinde W. Benjamin, *Illuminations*, trans. H. Zohn. London: Jonathan Cape.

— (1940/1970) 'Theses on the Philosophy of History', içinde W. Benjamin, *Illuminations*, trans. H. Zohn, London: Jonathan Cape.

Berins Collier, R. (1992) *The Contradictory Alliance: State-Labour Relations and Regime Change in Mexico*, Berkeley: University of Berkeley Press.

Berlin, I. (1979) 'The Originality of Machiavelli', içinde I. Berlin, *Against the Current: Essays in the History of Ideas*, London: Hogarth Press.

Bernstein, H. (2000) "'The Peasantry'" içinde *Global Capitalism: Who, Where and Why?* içinde L. Panitch ve C. Leys (eds) *Socialist Register: Working Classes, Global Realities*, London: Merlin Press.

— (2002) 'Land Reform: Taking a Long(er) View', *Journal of Agrarian Change*, 2(4): 433-63.

Bicler, A. (2000) *Globalisation and Enlargement of the EU: Austrian and Swedish Social Forces in the Struggle over Membership*, London: Routledge.

— (2001) 'Questioning Cognitivism and Constructivism in IR Theory: Reflections on the Material Structure of Ideas', *Politics*, 21(2): 93-100.

— (2003) 'Labour, Neoliberalism and the Conflict over Economic and Monetary Union: A Comparative Analysis of British and German Trade Unions', *German Politics*, 12(2): 24-44.

— (2005) 'European Integration and the Transnational Restructuring of Social Relations: The Emergence of Labour as a Regional Actor?' *Journal of Common Market Studies*, 43(3): 461-84.

— (2006) *Struggle for a Social Europe: Trade Unions and EMU in Times of Global Restructuring*, Manchester: Manchester University Press.

Bicler, A. ve A. D. Morton (eds) (2001a) *Social Forces in the Making of the New Europe: The Restructuring of European Social Relations in the Global Political Economy*, London: Palgrave.

— (2001b) 'The Gordian Knot of Agency-Structure in International Relations: A Neo-Gramscian Perspective', *European Journal of International Relations*, 7(1): 5-35.

— (2003) 'Globalisation, the State and Class Struggle: A "Critical Economy" Engagement with Open Marxism', *British Journal of Politics and International Relations*, 5(4): 467-99.

— (2004) "'Another Europe is Possible?": Labour and Social Movements at the European Social Forum', *Globalizations*, 1(2): 305-27.

— (baskıda) 'The Deficits of Discourse in IPE: Turning Base Metal into Gold?', *International Studies Quarterly*.

— (eds) (2006) *Images of Gramsci: Connections and Contentions in Political Theory and International Relations*, London: Routledge.

Bicler, A., W. Bonefeld, P. Burnham ve A. D. Morton (2006) *Global Restructuring, State, Capital and Labour: Contesting Neo-Gramscian Perspectives*, London: Palgrave.

Bilgin, P. ve A. D. Morton (2002) 'Historicising Representations of "Failed States": Beyond the Cold War Annexation of the Social Sciences?' *Third World Quarterly*, 23(1):

55–80.

Blaut, J. M. (1993) *The Colonizer's Model of the World: Geographical Diffusionism and Eurocentric History*, New York: The Guilford Press.

— (1999) 'Marxism and Eurocentric Diffusionism', içinde R. Chilcote (ed.) *The Political Economy of Imperialism: Critical Appraisals*, Dordrecht: Kluwer.

Boggs, C. (1976) *Gramsci's Marxism*, London: Pluto Press.

Bohle, D. (2006) 'Neoliberal Hegemony, Transnational Capital and the Terms of the EU's Eastward Enlargement', *Capital and Class*, 88: 57–86.

Booth, D. (1985) 'Marxism and Development Sociology: Interpreting the Impasse', *World Development*, 13(7): 761–87.

— (ed.) (1994) *Rethinking Social Development: Theory, Research and Practice*, Harlow: Longman.

Boothman, D. (1995) 'Introduction', içinde A. Gramsci, *Further Selections from the Prison Notebooks*, ed. and Çev. D. Boothman. London: Lawrence & Wishart.

Bové, P. (1991) 'Dante, Gramsci and Cultural Criticism', *Rethinking Marxism*, 4(1): 74–86.

Brass, T. (2002) 'Latin American Peasants: New Paradigms for Old?' *Journal of Peasant Studies*, 29(3/4): 1–40.

— (2005) 'Neoliberalism and the Rise of (Peasant) Nations within the Nation: Chiapas in Comparative and Theoretical Perspective', *Journal of Peasant Studies*, 32(3/4): 651–91.

Brennan, T. (1988–89) 'Literary Criticism and the Southern Question', *Cultural Critique*, 11: 87–114.

— (2001) 'Antonio Gramsci and Postcolonial Theory: "Southernism"', *Diaspora*, 10(2): 143–87.

— (2006) *Wars of Position: The Cultural Politics of Left and Right*, Columbia: Columbia University Press.

Brenner, R. (1977) 'The Origins of Capitalist Development: A Critique of Neo-Smithian Marxism', *New Left Review* (1), 104: 25–92.

— (1985a) 'Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe', içinde T.H. Aston and C.H.E. Philpin (eds) *The Brenner Debate: Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.

— (1985b) 'The Agrarian Roots of European Capitalism', içinde T.H. Aston ve C.H.E. Philpin (eds) *The Brenner Debate: Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.

— (1986) 'The Social Basis of Economic Development', içinde J. Rocmer (ed.) *Analytical Marxism*, Cambridge: Cambridge University Press.

— (1993) *Merchants and Revolution: Commercial Change, Political Conflict and London's Overseas Traders, 1550–1653*, Cambridge: Cambridge University Press.

— (2003) *The Boom and the Bubble: The US in the World Economy*, London: Verso.

Bruhn, K. (1999) 'Antonio Gramsci and the Palabra Verdadera: The Political Discourse of Mexico's Guerrilla Forces', *Journal of InterAmerican Studies and World Affairs*, 41(2): 29–55.

Buci-Glucksmann, C. (1979) 'State, Transition and Passive Revolution', içinde C.

300 Gramsci'yi Çözümlemek

Mouffe (ed.) *Gramsci and Marxist Theory*, London: Routledge.

— (1980) *Gramsci and the State*, trans. D. Fernbach. London: Lawrence & Wishart.

Burgos, R. (2002) 'The Gramscian Intervention in the Theoretical and Political Production of the Latin American Left', *Latin American Perspectives*, 29(1): 9–37.

Burnham, P. (1991) 'Neo-Gramscian Hegemony and the International Order', *Capital and Class*, 45: 73–93.

— (1994) 'Open Marxism and Vulgar International Political Economy', *Review of International Political Economy*, 1(2): 221–31.

— (2000) 'Globalisation, Depoliticisation and "Modern" Economic Management', içinde W. Bonefeld ve K. Psychopedis (eds) *The Politics of Change: Globalisation, Ideology and Critique*, London: Palgrave.

Buttigieg, J.A. (1986) 'The Legacy of Antonio Gramsci', *Boundary 2*, 14(3): 1–17.

— (1990) 'Gramsci's Method', *Boundary 2*, 17(2): 60–81.

— (1994) 'Philology and Politics: Returning to the Text of Antonio Gramsci's Prison Notebooks', *Boundary 2*, 21(2): 98–138.

— (1995) 'Gramsci on Civil Society', *Boundary 2*, 22(3): 1–32.

— (2005) 'The Contemporary Discourse on Civil Society: A Gramscian Critique', *Boundary 2*, 32(1): 33–52.

Cafruny, A. ve M. Ryner (eds) (2003) *A Ruined Fortress? Neoliberal Hegemony and Transformation in Europe*, Lanham: Rowman & Littlefield.

Cammack, P. (1999) 'Interpreting ASEM: Interregionalism and the New Materialism', *Journal of the Asia Pacific Economy*, 4(1): 13–32.

— (2002) 'Attacking the Poor', *New Left Review* (II), 13: 125–34.

Cammet, J.M. (1967) *Antonio Gramsci and the Origins of Italian Communism*, Stanford: Stanford University Press.

Cancian, F. ve P. Brown (1994) 'Who is Rebelling in Chiapas?' *Cultural Survival Quarterly*, 18(1): 22–5.

Carr, B. (1985) *Mexican Communism, 1968–1983: Eurocommunism in the Americas*, San Diego, CA.: Centre for US–Mexican Studies.

— (1991) 'Labour and the Political Left in Mexico', içinde K. J. Middlebrook (ed.) *Unions, Workers and the State in Mexico*, San Diego, Calif.: Centre for US–Mexican Studies.

Castañeda, J. G. (1994) *Utopia Unarmed: The Latin American Left after the Cold War*, New York: Vintage.

— (1995) *The Mexican Shock: Its Meaning for the US*, New York: The New Press.

Centeno, M.A. (1994) *Democracy Within Reason: Technocratic Revolution in Mexico*, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.

Centeno, M.A. ve S. Maxfield (1992) 'The Marriage of Finance and Order: Changes in the Mexican Political Elite', *Journal of Latin American Studies*, 24(1): 57–85.

Charnock, G. (2006) 'Improving the Mechanisms of Global Governance? The Ideational Impact of the World Bank on National Reform Agendas in Mexico', *New Political Economy*, 11(1): 73–98.

Chatterjee, P. (1986) *Nationalist Thought and the Colonial World*, London: Zed Books.

Chilcote, R. (2000) *Theories of Comparative Political Economy*, Boulder, Colo.: Westview Press.

Christiansen, T., K. E. Jørgensen ve A. Wiener (eds) (2001) *The Social Construction of Europe*, London: Sage.

Clark, M. (1972) *Review of Selections from the Prison Notebooks*, by Antonio Gramsci, *Political Studies*, 20(4): 492–6.

— (1977) *Antonio Gramsci and the Revolution that Failed*, New Haven: Yale University Press.

Clifton, J. (2000) *The Politics of Telecommunications in Mexico: Privatisation and State–Labour Relations, 1982–1995*. London: Macmillan.

Cockcroft, J. D. (1983) *Mexico: Class Formation, Capital Accumulation and the State*, New York: Monthly Review Press.

— (1998) *Mexico's Hope: An Encounter with Politics and History*, New York: Monthly Review Press.

Collier, G. A. (1987) 'Peasant Politics and the Mexican State: Indigenous Compliance in Highland Chiapas', *Mexican Studies/Estudios Mexicanos*, 3(1): 71–98.

— (1990) 'Seeking Food and Seeking Money: Changing Productive Relations in a Highland Mexican Community', Geneva: United Nations Research Institute for Social Development.

— (1994a) 'The Rebellion in Chiapas and the Legacy of Energy Development', *Mexican Studies/Estudios Mexicanos*, 10(2): 371–82.

— (1994b) 'Reforms of Mexico's Agrarian Code: Impact on the Peasantry', *Research in Economic Anthropology*, 15: 105–27.

— (1994c) 'Roots of the Rebellion', *Cultural Survival Quarterly*, 18(1): 14–18.

— (1994d) 'The New Politics of Exclusion: Antecedents to the Rebellion in Mexico', *Dialectical Anthropology*, 19(1): 1–44.

— D. C. Mountjoy ve R. B. Nigh (1994) 'Peasant Agriculture and Global Change: A Maya Response to Energy Development in Southeastern Mexico', *BioScience*, 44(6): 398–407.

— with E. L. Quaratiello (1994). *BASTA! Land and the Zapatista Rebellion in Chiapas*, önsöz Peter Rossett, Oakland, Calif.: Institute for Food and Development Policy.

Comninel, G.C. (1987) *Rethinking the French Revolution: Marxism and the Revisionist Challenge*, London: Verso.

— (2000) 'English Feudalism and the Origins of Capitalism', *The Journal of Peasant Studies*, 27(4): 1–53.

— (2003) 'Historical Materialist Sociology and Revolutions', içinde G. Delanty ve E.F. Isin (eds) *Handbook of Historical Sociology*, London: Sage.

Cook, M.L. (1995) 'Mexican State–Labour Relations and the Political Implications of Free Trade', *Latin American Perspectives*, 22(1): 77–94.

— K. J. Middlebrook ve J. M. Horcasitas (1994) 'The Politics of Economic Restructuring in Mexico: Actors, Sequencing, and Coalition Change', içinde M. L. Cook, K. J. Middlebrook ve J. M. Horcasitas (eds) *The Politics of Economic Restructuring: State–Society Relations and Regime Change in Mexico*, San Diego, Calif.: Centre for US–Mexican Studies.

Cornelius, W. A. (1985) 'The Political Economy of Mexico under de la Madrid: Austerity, Routinised Crisis and Nascent Recovery', *Mexican Studies/Estudios Mexicanos*,

302 Gramsci'yi Çözünlemek

1(1): 83–123.

— (1995) 'Designing Social Policy for Mexico's Liberalised Economy: From Social Services and Infrastructure to Job Creation', içinde R. Roett (ed.) *The Challenge of Institutional Reform in Mexico*, Boulder: Lynne Rienne:

— (1996) *Mexican Politics in Transition: The Breakdown of a One-Party Dominant Regime*, San Diego, Calif.: Centre for US–Mexican Studies.

— (1999) 'Subnational Politics and Democratisation: Tensions Between Centre and Periphery in the Mexican Political System', içinde W. A. Cornelius, T. A. Eisenstadt ve J. Hindley (eds) *Subnational Politics and Democratisation in Mexico*, San Diego, Calif.: Centre for US–Mexican Studies.

— A. L. Craig ve J. Fox (1994) 'Mexico's National Solidarity Program: An Overview', içinde W. A. Cornelius, A. L. Craig ve J. Fox (eds) *Transforming State–Society Relations in Mexico: The National Solidarity Strategy*, San Diego, Calif.: Centre for US–Mexican Studies.

Cox, R.W. (1981) 'Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory', *Millennium: Journal of International Studies*, 10(2): 126–55.

— (1982) 'Production and Hegemony: Toward a Political Economy of World Order', içinde H.K. Jacobson ve D. Sidjanski (eds) *The Emerging International Economic Order: Dynamic Processes, Constraints and Opportunities*, London: Sage.

— (1983) 'Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method', *Millennium: Journal of International Studies*, 12(2): 162–75.

— (1985/1996) 'Realism, Positivism and Historicism', içinde R.W. Cox with T.J. Sinclair, *Approaches to World Order*, Cambridge: Cambridge University Press.

— (1987) *Production, Power and World Order: Social Forces in the Making of History*, New York: Columbia University Press.

— (1989) 'Production, the State and Change in World Order', içinde E-O Czempiel ve J. N. Rosenau (eds) *Global Changes and Theoretical Challenges: Approaches to World Politics for the 1990s*, Toronto: Lexington Books.

— (1992) 'Global perestroika', içinde R. Miliband ve L. Panitch (eds) *The Socialist Register: New World Order*, London: Merlin Press.

— (1992/1996) 'Towards a Posthegemonic Conceptualisation of World Order: Reflections on the Relevancy of Ibn Khaldun', içinde R. W. Cox ve T. J. Sinclair, *Approaches to World Order*, Cambridge: Cambridge University Press.

— (1993/1996) 'Production and Security', içinde R. W. Cox ve T. J. Sinclair, *Approaches to World Order*, Cambridge: Cambridge University Press.

— (1994) 'The Forum: Hegemony and Social Change', *Mershon International Studies Review*, 38(2): 366–7.

— (1995a) 'Critical Political Economy'. içinde B. Hettne (ed.) *International Political Economy: Understanding Global Disorder*, London: Zed Books.

— (1995b) 'Civilisations: Encounters and Transformations', *Studies in Political Economy*, 27: 7–31.

— (1997) 'Reconsiderations', içinde R. W. Cox (ed.) *The New Realism: Perspectives on Multilateralism and World Order*, London: Macmillan.

— (1999) 'Civil Society at the Turn of the Millennium: Prospects for an Alternative World Order', *Review of International Studies*, 25(1): 3–28.

— (2000) 'The Way Ahead: Towards a New Ontology of World Order', içinde R. W. Jones (ed.) *Critical Theory and World Politics*, Boulder: Lynne Rienner.

— (2002) 'Reflections and Transitions', içinde R. W. Cox ve M. G. Schecter, *The Political Economy of a Plural World: Critical Reflections on Power, Morals and Civilisation*, London: Routledge.

Craske, N. (1994) *Corporatism Revisited: Salinas and the Reform of the Popular Sector*, London: Institute of Latin American Studies.

— ve V. Bulmer-Thomas (eds) (1994) *Mexico and the North American Free Trade Agreement: Who Will Benefit?*, London: Macmillan.

Crehan, K. (2002) *Gramsci, Culture and Anthropology*, London: Pluto Press.

Davidson, A. (1972) 'The Varying Seasons of Gramscian Studies', *Political Studies*, 20(4): 448–61.

— (1974) 'Gramsci and Lenin, 1917–1922', içinde R. Miliband ve J. Saville (eds) *The Socialist Register: A Survey of Movements and Ideas*, London: Merlin Press.

— (1977) *Antonio Gramsci: Towards an Intellectual Biography*, London: Merlin Press.

— (1984) 'Gramsci, the Peasantry and Popular Culture', *Journal of Peasant Studies*, 11(4): 139–54.

Davidson, N. (2005a) 'How Revolutionary Were the Bourgeois Revolutions?—1', *Historical Materialism*, 13(3): 3–33.

— (2005b) 'How Revolutionary Were the Bourgeois Revolutions?—2', *Historical Materialism*, 13(4): 3–54.

Davies, M. (1999) *International Political Economy and Mass Communication in Chile: National Intellectuals and Transnational Hegemony*, London: Macmillan.

Davis, D. E. (1993) 'The Dialectic of Autonomy: State, Class and Economic Crisis in Mexico, 1958–1982', *Latin American Perspectives*, 20(3): 46–75.

Davis, J. A. (ed.) (1979) *Gramsci and Italy's Passive Revolution*, London: Croom Helm.

— (1994) 'Remapping Italy's Path to the Twentieth Century', *Journal of Modern History*, 66(2): 291–320.

Day, R. J. F. (2005) *Gramsci Is Dead: Anarchist Currents in the Newest Social Movements*, London: Pluto Press.

Dewalt, B. R. ve M. W. Ress with A. D. Murphy (1994) *The End of Agrarian Reform in Mexico: Past Lessons and Future Prospects*, San Diego, Calif.: Centre for US–Mexican Studies.

Diggins, J.P. (1988) 'The Misuses of Gramsci', *The Journal of American History*, 75(1): 141–5.

Dombroski, D. (1986) 'On Gramsci's Theatre Criticism', *Boundary 2*, 14 (3): 91–117.

Drainville, A. (1994) 'International Political Economy in the Age of Open Marxism', *Review of International Political Economy*, 1(1): 105–32.

— (1995) 'Of Social Spaces, Citizenship and the Nature of Power in the World Economy', *Alternatives*, 20(1): 51–79.

Dresser, D. (1991) *Neopopulist Solutions to Neoliberal Problems: Mexico's National Solidarity Program*, San Diego, Calif.: Centre for US–Mexican Studies.

— (1994) 'Bringing the Poor Back In: National Solidarity as a Strategy of Regime Legitimation', içinde W. A. Cornelius, A. L. Craig ve J. Fox (eds) *Transforming*

304 Gramsci'yi Çözümlemek

State-Society Relations in Mexico: The National Solidarity Strategy, San Diego, Calif.: Centre for US-Mexican Studies.

Dussel Peters, E. (2000) *Polarizing Mexico: The Impact of Liberalisation Strategy*, Boulder: Lynne Rienner.

Earle, D. (1994) 'Indigenous Identity at the Margin: Zapatismo and Nationalism', *Cultural Survival Quarterly*, 18(1): 26-30.

Eber, C. ve C. Kovic (eds) (2003) *Women of Chiapas: Making History in Times of Struggle and Hope*, London: Routledge.

Eley, G. (1984) 'Reading Gramsci in English: Observations on the Reception of Antonio Gramsci in the English-Speaking World, 1957-1982', *European History Quarterly*, 14(4): 441-78.

Femia, J. V. (1975) 'Hegemony and Consciousness in the Thought of Antonio Gramsci', *Political Studies*, 23(1): 29-48.

— (1979) 'The Gramsci Phenomenon: Some Reflections', *Political Studies*, 26(3): 472-83.

— (1981a) 'An Historicist Critique of "Revisionist" Methods for Studying the History of Ideas', *History and Theory*, 20(2): 113-34.

— (1981b) *Gramsci's Political Thought: Hegemony, Consciousness and the Revolutionary Process*, Oxford: Clarendon Press.

— (1998) *The Machiavellian Legacy: Essays in Italian Political Thought*, London: Macmillan.

— (2004) *Machiavelli Revisited*. Cardiff: University of Wales Press. Finocchiaro, M. A. (1988) *Gramsci and the History of Dialectical Thought*, Cambridge: Cambridge University Press.

— (1992/2005) 'Logic, Politics and Gramsci: Intellectuals, Dialectics and Philosophy in the Prison Notebooks', içinde M. Finocchiaro, *Arguments About Arguments: Systematic, Critical and Historical Essays in Logical Theory*, Cambridge: Cambridge University Press.

— (1999) *Beyond Right and Left: Democratic Elitism in Mosca and Gramsci*, New Haven: Yale University Press.

Fiori, G. (1970) *Antonio Gramsci: Life of a Revolutionary*, trans. T. Nairn. London: Verso.

Fontana, B. (1993) *Hegemony and Power: On the Relation between Gramsci and Machiavelli*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

— (1999) 'Politics, Philosophy and Modernity in Gramsci', *The Philosophical Forum*, 29(3-4): 104-18.

Forgacs, D. (1984) 'National-Popular: Genealogy of a Concept', içinde T. Bennet (ed.) *Formations of Nation and People*, London: Routledge.

— (1989) 'Gramsci and Marxism in Britain', *New Left Review* (1), 176: 70-88.

— ve G. Nowell-Smith (1985) 'Introduction', içinde Antonio Gramsci, *Selections from Cultural Writings*, ed. ve giriş D. Forgacs ve G. Nowell-Smith, Çev. W. Boelhower. London: Lawrence & Wishart.

Foster-Carter, A. (1977) 'The Modes of Production Controversy', *New Left Review* (1), 107: 47-77.

Foucault, M. (1972) *The Archaeology of Knowledge*, çev. A.M. Sheridan Smith. New York: Pantheon Books.

- Foweraker, J. (1993) *Popular Mobilisation in Mexico: The Teachers' Movement, 1977–87*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (1995) *Theorising Social Movements*, London: Pluto Press.
- Fox, J. (1993) *The Politics of Food in Mexico: State Power and Social Mobilisation*, Ithaca: Cornell University Press.
- Francesse, J. (1999) 'The Latent Presence of Crocean Aesthetics in Pasolini's "Critical Marxism"', içinde Z.G. Baránski (ed.) *Pasolini Old and New: Surveys and Studies*, Oxford: Four Courts Press.
- Fuentes, C. (1990) *Christopher Unborn*, çev. Alfred MacAclam ve yazar, London: Picador.
- Gall, O. (1998) 'Racism, Interethnic War and Peace in Chiapas', *Peace and Change*, 23(4): 531–44.
- García de León, A. (1995) 'Chiapas and the Mexican Crisis', *NACLA Report on the Americas*, 29(1): 10–13.
- (2005) 'From Revolution to Transition: The Chiapas Rebellion and the Path to Democracy in Mexico', *The Journal of Peasant Studies*, 32(3/4): 508–27.
- Gareau, F. H. (1993) 'A Gramscian Analysis of the Social Sciences', *International Social Science Journal*, 45(136): 301–10.
- Garibaldi, G. (2004) *My Life*, trans. S. Parkin. London: Hesperus Books.
- Germain, R. ve M. Kenny (1998) 'Engaging Gramsci: International Relations Theory and the New Gramscians', *Review of International Studies*, 24(1): 3–21.
- Germino, D. (1990) *Antonio Gramsci: Architect of a New Politics*, Baton Rouge: Louisiana State University Press.
- Ghosh, P. (2001) 'Gramscian Hegemony: An Absolutely Historicist Approach', *History of European Ideas*, 27(1): 1–43.
- Gilbreth, C. ve G. Otero (2001) 'Democratisation in Mexico: The Zapatista Uprising and Civil Society', *Latin American Perspectives*, 28(4): 7–29.
- Gill, S. (1990) *American Hegemony and the Trilateral Commission*, Cambridge: Cambridge University Press.
- (1991) 'Reflections on Global Order and Sociohistorical Time', *Alternatives*, 16(3): 275–314.
- (1992) 'The Emerging World Order and European Change: The Political Economy of European Union', içinde R. Miliband ve L. Panitch (eds) *The Socialist Register: New World Order?* London: Merlin Press.
- (ed.) (1993a) *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press.
- (1993b) 'Epistemology, Ontology and the "Italian School"', içinde S. Gill (ed.) *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press.
- (1995a) 'Globalisation, Market Civilisation and Disciplinary Neoliberalism', *Millennium: Journal of International Studies*, 24(3): 399–423.
- (1995b) 'The Global Panopticon? The Neoliberal State, Economic Life and Democratic Surveillance', *Alternatives*, 20(1): 1–49.
- (2000) 'Toward a Postmodern Prince? The Battle in Seattle as a Moment in the

306 Gramsci'yi Çözümlemek

New Politics of Globalisation', *Millennium: Journal of International Studies*, 29(1): 131–40.

— (2001) 'Constitutionalising Capital: EMU and Disciplinary Neoliberalism', içinde A. Bieler ve A. D. Morton (eds) *Social Forces in the Making of the New Europe: The Restructuring of European Social Relations in the Global Political Economy*, London: Palgrave.

— (2004) 'The Contradictions of US Supremacy', içinde L. Panitch ve C. Leys (eds) *The Socialist Register: The Empire Reloaded*, London: Merlin Press.

— ve D. Law (1988) *The Global Political Economy: Perspectives, Problems and Policies*, London: Harvester & Wheatsheaf.

— (1989) 'Global Hegemony and the Structural Power of Capital', *International Studies Quarterly*, 33(4): 475–99.

Gills, B. K. (1993) 'The Hegemonic Transition in East Asia: A Historical Perspective', içinde S. Gill (ed.) *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press.

Gilly, A. (1998) 'Chiapas and the Rebellion of the Enchanted World', içinde D. Nugent (ed.) *Rural Revolt in Mexico: US Intervention and the Domain of Subaltern Politics*, expanded edition. Durham: Duke University Press.

Gledhill, J. (1996) 'The State, the Countryside . . . and Capitalism', içinde R. Aitken et al., (eds) *Dismantling the Mexican State*. London: Macmillan.

Gobetti, P. (1924/2000) 'Uomini e idee [x]. Gramsci', *La Rivoluzione Liberale*, 3:17 (22 Nisan 1924) içinde P. Gobetti, *On Liberal Revolution*, ed. ve giriş, N. Urbinati, Çev. W. McCuaig. New Haven: Yale University Press.

Golding, S. (1992) *Gramsci's Democratic Theory: Contributions to Post-Liberal Democracy*, Toronto: University of Toronto Press.

Gramsci, A. (1971) *Selections from the Prison Notebooks*, ed. ve Çev. Q. Hoare ve G. Nowell-Smith. London: Lawrence & Wishart.

— (1975) *History, Philosophy and Culture in the Young Gramsci*, ed. P. Cavalcanti ve P. Piccone. Saint Louis: Telos Press.

— (1977) *Selections from Political Writings, 1910–1920*, ed. Q. Hoare, trans. J. Matthews. London: Lawrence & Wishart.

— (1978) *Selections from Political Writings, 1921–1926*, ed. ve Çev. Q. Hoare. London: Lawrence & Wishart.

— (1985) *Selections from Cultural Writings*, ed. D. Forgacs ve G. Nowell-Smith, çev. W. Boelhower. London: Lawrence & Wishart.

— (1988) *A Gramsci Reader: Selected Writings, 1916–1935*, ed. D. Forgacs. London: Lawrence & Wishart.

— (1992) *The Prison Notebooks*, vol.1, ed. ve giriş. J.A. Buttigieg, çev. J.A. Buttigieg ve A. Callari. New York: Columbia University Press.

— (1994a) *Letters from Prison*, vol.1, ed. F. Rosengarten, trans. R. Rosenthal. New York: Columbia University Press.

— (1994b) *Letters from Prison*, Vol.2, ed. F. Rosengarten, çev. R. Rosenthal. New York: Columbia University Press.

— (1994c) *Pre-Prison Writings*, ed. R. Bellamy, çev. V. Cox. Cambridge: Cambridge University Press.

— (1995) *Further Selections from the Prison Notebooks*, ed. ve çev. D. Boothman.

London: Lawrence & Wishart.

— (1996) *The Prison Notebooks*, cilt.2, ed. ve çev. J.A. Buttigieg. New York: Columbia University Press.

— (2001) *Cuadernos de la cárcel*, 6 vols. Mexico City: Ediciones Era.

Green, M. (2002) 'Gramsci Cannot Speak: Presentations and Interpretations of Gramsci's Concept of the Subaltern', *Rethinking Marxism*, 14(3): 1–24.

Griffiths, T. (1971) 'In Defence of Occupations', *7 Days* (8 Aralık): 22.

— (1996) *Plays 1*, London: Faber and Faber.

Guha, R. ve G. C. Spivak (eds) (1988) *Selected Subaltern Studies*, önsöz E. Said. Oxford: Oxford University Press.

Gundle, S. (1995) 'The Legacy of the Prison Notebooks: Gramsci, the PCI and Italian Culture in the Cold War Period', içinde C. Duggan ve C. Wagstaff (eds) *Italy in the Cold War: Politics, Culture and Society, 1948–58*, Oxford: Berg.

Hall, S. (1986) 'Gramsci's Relevance for the Study of Race and Ethnicity', *Journal of Communication Inquiry*, 10(2): 5–27.

— (1988) *The Hard Road to Renewal: Thatcherism and the Crisis of the Left*, London: Verso.

— (1991a) 'Introductory Essay: Reading Gramsci', içinde R. Simon, *Gramsci's Political Thought: An Introduction*, London: Lawrence & Wishart.

— (1991b) 'Gramsci and Us', içinde R. Simon, *Gramsci's Political Thought: An Introduction*, London: Lawrence & Wishart.

— (1996) 'On Postmodernism and Articulation' (L. Grossberg ile görüşme), içinde D. Morley ve K-H Chen (eds) *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies* (London: Routledge).

— (1997) 'Culture and Power', röportaj P. Osbourne ve L. Segal (London, June 1997), *Radical Philosophy*, 86: 24–41.

Halliday, F. (1987) 'State and Society in International Relations: A Second Agenda', *Millennium: Journal of International Studies*, 16(2): 215–29.

— (1992) 'International Society as Homogeneity: Burke, Marx and Fukuyama', *Millennium: Journal of International Studies*, 21(3): 435–61.

— (1999) *Revolution and World Politics: The Rise and Fall of the Sixth Great Power*, London: Macmillan.

Hampton, M. (2006) 'Hegemony, Class Struggle and the Radical Historiography of Global Monetary Standards', *Capital and Class*, 89: 131–64.

Hardt, M. ve A. Negri (2000) *Empire*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Harris, D. (1992) *From Class Struggle to the Politics of Pleasure: The Effects of Gramscianism on Cultural Politics*, London: Routledge.

Harvey, D. (1982) *Limits to Capital*, Oxford: Basil Blackwell.

— (2003) *The New Imperialism*, Oxford: Oxford University Press.

— (2006) *Spaces of Global Capitalism: Towards a Theory of Uneven Geographical Development* (Hettner-Lecture 2004). London: Verso.

Harvey, N. (1988) 'Personal Networks and Strategic Choices in the Formation of an Independent Peasant Organisation: The OCEZ of Chiapas, Mexico', *Bulletin of Latin American Research*, 7(2): 299–312.

308 Gramsci'yi Çözümlemek

— (1990) *The New Agrarian Movement in Mexico, 1979–1990*, London: Institute of Latin American Studies.

— (1995) 'Rebellion in Chiapas: Rural Reforms and Popular Struggle', *Third World Quarterly*, 16(1): 39–73.

— (1996) 'Rural Reforms and the Zapatista Rebellion: Chiapas, 1988–1995', içinde G. Otero (ed.) *Neoliberalism Revisited: Economic Restructuring and Mexico's Political Future*, Boulder: Westview Press.

— (1998) *The Chiapas Rebellion: The Struggle for Land and Democracy*, Durham: Duke University Press.

— (2000) 'The Zapatistas, Radical Democratic Citizenship and Women's Struggle', *Social Politics*, 5(2): 158–87.

Haug, W. F. (1999) 'Rethinking Gramsci's Philosophy of Praxis from One Century to the Next', *Boundary 2*, 26(2): 101–17.

— (2001) 'From Marx to Gramsci, From Gramsci to Marx: Historical Materialism and the Philosophy of Praxis', *Rethinking Marxism*, 13(1): 69–82.

Havel, V. (1985) 'The Power of the Powerless', içinde V. Havel et al., *The Power of the Powerless: Citizens Against the State in Central-Eastern Europe*, New York: M.E. Sharpe.

Hellman, J. A. (1995) 'The Riddle of New Social Movements: Who They Are and What They Do', içinde S. Halebsky ve R. L. Harris (eds) *Capital, Power and Inequality in Latin America*, Boulder: Westview Press.

Heredia, B. (1996) 'State–Business Relations in Contemporary Mexico', içinde M. Serrano ve V. Bulmer-Thomas (eds) *Rebuilding the State: Mexico After Salinas*, London: Institute of Latin American Studies.

Hernández Castillo, R. A. (1995) 'Reinventing Tradition', *Cultural Survival Quarterly*, 19(1): 24–5.

— (ed.) (2001) *The Other Word: Women and Violence in Chiapas Before and After ACTEAL*, Copenhagen: International Working Group for Indigenous Affairs.

Hernández Navarro, L. (1998) 'The Escalation of the War in Chiapas', *NACLA Report on the Americas*, 31(5): 7–10.

— (2004) 'The Global Zapatista Movement', *America Program*, Silver City, N.MEX.: Interhemispheric Resource Centre.

Hewitt de Alcántara, C. (1994) 'Introduction: Economic Restructuring and Rural Subsistence in Mexico', içinde C. Hewitt de Alcántara (ed.) *Economic Restructuring and Rural Subsistence in Mexico: Corn and the Crisis of the 1980s*, San Diego, Calif.: Centre for US–Mexican Studies.

Hirst, P. ve G. Thompson (1999) *Globalisation in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance*, 2nd edn. Cambridge: Polity Press.

Hoare, Q. (1978) 'Introduction', içinde A. Gramsci, *Selections from Political Writings, 1921–1926*, çev. ve ed. Q. Hoare. London: Lawrence & Wishart.

— ve G. Nowell-Smith (1971) 'Notes on Italian History: Introduction', içinde A. Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, ed. ve çev. Q. Hoare ve G. Nowell-Smith. London: Lawrence & Wishart.

Hobsbawm, E. (1960) 'The Seventeenth Century in the Development of Capitalism', *Science and Society*, 24(2): 97–112.

- (1962) *The Age of Revolution, 1789–1848*, London: Weidenfeld & Nicolson.
- (1962/1976) 'From Feudalism to Capitalism', içinde R. Hilton (ed.) *The Transition from Feudalism to Capitalism*, London: Verso.
- (1965) 'The Crisis of the Seventeenth Century', içinde T. Aston (ed.) *Crisis in Europe, 1560–1660: Essays from Past and Present*, London: Routledge.
- (1975) *The Age of Capital, 1848–1875*, London: Weidenfeld & Nicolson.
- (1977) 'Gramsci and Political Theory', *Marxism Today*, 21(7): 205–13.
- (1986) 'Revolution', içinde T. Porter ve M. Teich (eds) *Revolution in History*, Cambridge: Cambridge University Press.
- (1987) *The Age of Empire, 1875–1914*, London: Weidenfeld & Nicolson.
- (1990) *Echoes of the Marsellaise: Two Centuries Look Back on the French Revolution*. London: Verso.
- (1994) *Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914–1991*, London: Penguin.
- (1999) 'Peasants and Politics' [1973] içinde E. Hobsbawm, *Uncommon People: Resistance, Rebellion and Jazz*. London: Abacus.
- Hodges, D. ve R. Gandy (2002a) *Mexico Under Siege: Popular Resistance to Presidential Despotism*. London: Zed Books.
- (2002b) *Mexico, the End of the Revolution*, Westport, Conn.: Praeger Publishers.
- Holloway, J. (2002) *Change the World Without Taking Power: The Meaning of Revolution Today*, London: Pluto Press.
- Holman, O. (1996) *Integrating Southern Europe: EC Expansion and the Transnationalisation of Spain*, London: Routledge.
- H. Overbeek ve M. Ryner (ed.) (1998) 'Neoliberal Hegemony and European Restructuring', *International Journal of Political Economy*, 28(1–2) (special issues).
- Holub, R. (1992) *Antonio Gramsci: Beyond Marxism and Postmodernism*. London: Routledge.
- Ives, P. (2004a) *Gramsci's Politics of Language: Engaging the Bakhtin Circle and the Frankfurt School*, Toronto: University of Toronto Press.
- (2004b) *Language and Hegemony in Gramsci*, London: Pluto Press.
- Jacobitti, E. (1980) 'Hegemony before Gramsci: The Case of Benedetto Croce', *Journal of Modern History*, 52(1): 66–84.
- (1983) 'From Vico's Common Sense to Gramsci's Hegemony', içinde G. Tagliacozzo (ed.) *Vico and Marx: Affinities and Contrasts*. New Jersey: Humanities Press.
- Janvry, A. de (1981) *The Agrarian Question and Reformism in Latin America*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- G. Gordillo ve E. Sadoulet (1997) *Mexico's Second Agrarian Reform: Household and Community Responses, 1990–1994*, San Diego, Calif.: Centre for US–Mexican Studies.
- Jessop, B. (1990) *State Theory: Putting the Capitalist State in its Place*, Cambridge: Polity Press.
- (2002) *The Future of the Capitalist State*, Cambridge: Polity Press.
- (2006a) 'Gramsci as a Spatial Theorist', içinde A. Bieler ve A. D. Morton (eds) *Images of Gramsci: Connections and Contentions in Political Theory and International Relations*, London: Routledge.
- (2006b) 'Spatial Fixes, Temporal Fixes and Spatio-Temporal Fixes', içinde N.

310 Gramsci'yi Çözümlemek

Castree ve D. Gregory (eds) *David Harvey: A Critical Reader*, Oxford: Blackwell Publishing.

Joll, J. (1977) *Gramsci*, Glasgow: Fontana Paperbacks.

Kampwirth, K. (1998) 'Peace Talks, But No Peace', *NACLA Report on the Americas*, 31(5): 15–19.

Katz, C. J. (1993/1999) 'Karl Marx on the Transition from Feudalism to Capitalism', içinde B. Jessop ve R. Wheatley (eds) *Karl Marx's Social and Political Thought: Critical Assessments II*, vol.6. London: Routledge.

Keohane, R. O. (1984) *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press.

— (1989) *International Institutions and State Power*, Boulder: Westview Press.

Kiely, R. (2005) 'Capitalist Expansion and the Imperialism–Globalisation Debate: Contemporary Marxist Explanations', *Journal of International Relations and Development*, 8(1): 27–57.

Kiernan, V. (1974) 'Gramsci and the Other Continents', *New Edinburgh Review*, 27: 19–24.

King, P. (2000) *Thinking Past a Problem: Essays on the History of Ideas*, London: Frank Cass.

Kolakowski, Leszek (2005) *Main Currents of Marxism*, Çev. P. S. Falla. New York: W.W. Norton.

Kovic, C. (2003) 'The Struggle for Liberation and Reconciliation in Chiapas, Mexico', *Latin American Perspectives*, 30(3): 58–79.

Krauze, E. (1988) 'The Guerrilla Dandy', *New Republic* (27 June): 28–38.

— (1999) 'Chiapas: The Indians' Prophet', *New York Review of Books*, 46(20): 65–73.

La Botz, D. (1995) *Democracy in Mexico: Peasant Rebellion and Political Reform*, Boston, Mass.: South End Press.

Lacher, H. (1999) 'Embedded Liberalism, Disembedded Markets: Reconceptualising the Pax Americana', *New Political Economy*, 4(3): 343–60.

— (2002) 'Making Sense of the International System: The Promises and Pitfalls of Contemporary Marxist Theories of International Relations', içinde M. Rupert ve H. Smith (eds) *Historical Materialism and Globalisation*, London: Routledge.

— (2003) 'Putting the Capitalist State in Its Place: The Critique of Statocentrism and Its Limits', *Review of International Studies*, 29(4): 521–41.

— (2005) 'International Transformation and the Persistence of Territoriality: Toward a New Political Geography of Capitalism', *Review of International Political Economy*, 12(1): 26–52.

Laclau, E. ve C. Mouffe (2001) *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*, 2. baskı. London: Verso.

Lampedusa, G. T. di (1996) *The Leopard*, trans. A. Colquhoun, London: Harvill Press.

Landy, M. (1994) *Film, Politics and Gramsci*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

Lauretis, T. de (1987) 'Gramsci Notwithstanding: Or, the Left Hand of History', içinde T. de Lauretis (ed.) *Technologies of Gender: Essays on Theory, Film and Fiction*, London: Macmillan.

Lawner, L. (1979) 'Introduction', içinde *Antonio Gramsci, Letters from Prison*, Çev. L.

Lawner. London: Quartet Books.

Lee, K. (1995) 'A neo-Gramscian Approach to International Organisation: An Expanded Analysis of Current Reforms to UN Development Activities', içinde J. Macmillan ve A. Linklater (eds) *Boundaries in Question: New Directions in International Relations*, London: Pinter.

Lenin, V. I. (1963) *Collected Works* (December 1910-April 1912), vol. 17. London: Lawrence & Wishart.

Lester, J. (2000) *The Dialogue of Negation: Debates on Hegemony in Russia and the West*, London: Pluto Press.

Levy, C. (1999) *Gramsci and the Anarchists*. Oxford: Berg.

Leyva Solano, X. (1998) 'The New Zapatista Movement: Political Levels, Actors and Political Discourse in Contemporary Mexico', içinde V. Napolitano ve X. Leyva Solano (eds) *Encuentros Antropológicos: Power, Identity and Mobility in Mexican Society*, London: Institute of Latin American Studies.

Ling, L.H.M (1996) 'Hegemony and the Internationalising State: A Post-colonial Analysis of China's Integration into Asian Corporatism', *Review of International Political Economy*, 3(1): 1-26.

Löwy, M. (1981) *The Politics of Combined and Uneven Development: The Theory of Permanent Revolution*, London: Verso.

Luna, M. (1995) 'Entrepreneurial Interests and Political Action in Mexico: Facing the Demands of Economic Modernisation', içinde R. Roett (ed.) *The Challenge of Institutional Reform in Mexico*. Boulder: Lynne Rienner.

Luxemburg, R. (1913/2003) *The Accumulation of Capital*, trans. A. Schwarzschild. London: Routledge.

MacEoin, G. (1996) *The People's Church: Bishop Samuel Ruiz of Mexico and Why He Matters*, New York: Crossroad Publishing Company.

Maclean, J. (1981) 'Political Theory, International Theory and Problems of Ideology', *Millennium: Journal of International Studies*, 10(2): 102-25.

McMichael, P. (1990) 'Incorporating Comparison within a World-Historical Perspective: An Alternative Comparative Method', *American Sociological Review*, 55(3): 385-97.

— (2001) 'Revisiting the Question of the Transnational State: A Comment on William Robinson's "Social Theory of Globalisation"', *Theory and Society*, 30(2): 201-9.

Machiavelli, N. (1993) *The Prince*, ed. Q. Skinner ve R. Price. Cambridge: Cambridge University Press.

— (2003) *The Discourses*, ed. ve giriş. B. Crick, trans. L. J. Walker. London: Penguin.

Mandel, E. (1975) *Late Capitalism*, Çev. J. De Bres. London: Verso.

Mansel, S.R. (1993) 'Gramsci and the Dialectic: Resisting "encroachment"', *Rethinking Marxism*, 6(2): 81-103.

Marcos, Subcomandante (1995) *Shadows of Tender Fury: The Letters and Communiqués of Subcomandante Marcos and the Zapatista Army of National Liberation*, Çev. Frank Bardacke et al. New York: Monthly Review Press.

Marcuse, H. (1937/1968) 'Philosophy and Critical Theory', içinde H. Marcuse, *Negations: Essays in Critical Theory*, Çev. J. J. Shapiro. London: Allen Lane.

312 Gramsci'yi Çözümlemek

- (1964/1999) *One-Dimensional Man*, 2. Baskı, London: Routledge.
- Martin, J. (1998) *Gramsci's Political Analysis: A Critical Introduction*, London: Macmillan.
- (2006) 'Antonio Gramsci', içinde T. Carver ve J. Martin (eds) *Continental Political Thought*, London: Palgrave.
- Martinelli, A. (1968–69) 'In Defence of the Dialectic: Antonio Gramsci's Theory of Revolution', *Berkeley Journal of Sociology*, 13–14: 1–27.
- Marx, K. (1843/1975a) 'Contribution to the Critique of Hegel's Philosophy of Law', içinde K. Marx ve F. Engels, *Collected Works*, vol.3. London: Lawrence & Wishart.
- (1843/1975b) 'On the Jewish Question', içinde K. Marx ve F. Engels, *Collected Works*, Cilt.3. London: Lawrence & Wishart.
- (1844/1975) 'Economic and Philosophic Manuscripts of 1844', içinde K. Marx ve F. Engels, *Collected Works*, Cilt.3, London: Lawrence & Wishart.
- (1850/1978) *The Class Struggles in France, 1848–1850*, içinde K. Marx ve F. Engels, *Collected Works*, Cilt. 10, London: Lawrence & Wishart.
- (1859/1987) *A Contribution to the Critique of Political Economy*, içinde K. Marx ve F. Engels, *Collected Works*, Cilt, 29. London: Lawrence & Wishart.
- (1887/1996) *Capital*, Cilt. I, içinde K. Marx ve F. Engels, *Collected Works*, Cilt. 35. London: Lawrence & Wishart.
- (1894/1959) *Capital*, Cilt. III. London: Lawrence & Wishart.
- (1970) *Theses on Feuerbach*, içinde K. Marx ve F. Engels, *The German Ideology*, ed. ve giriş C. J. Arthur, London: Lawrence & Wishart.
- ve F. Engels (1845–46/1976) *The German Ideology*, içinde K. Marx ve F. Engels, *Collected Works*, Vol.5. London: Lawrence & Wishart.
- (1848/1998) *The Communist Manifesto*, Giriş E. Hobsbawm. London: Verso.
- Mészáros, I. (2001) *Socialism or Barbarism: From the 'American Century' to the Crossroads*, New York: Monthly Review Press.
- Middlebrook, K. J. (1993) 'Political Liberalisation in an Authoritarian Regime: The Case of Mexico', içinde G. O'Donnell, P. Schmitter ve L. Whitehead (eds) *Transitions From Authoritarian Rule: Latin America*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- (1995) *The Paradox of Revolution: Labour, the State and Authoritarianism in Mexico*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- (ed.) (2004) *Dilemmas of Political Change in Mexico*, San Diego, Calif.: Centre for US–Mexican Studies.
- Miliband, R. (1977) *Marxism and Politics*, Oxford: Clarendon Press.
- Moe, N. (2002) *The View from Vesuvius: Italian Culture and the Southern Question*, Berkeley: University of California Press.
- Moran, J. (1998) 'The Dynamics of Class Politics and National Economies in Globalisation: The Marginalisation of the Unacceptable', *Capital and Class*, 66: 53–83.
- Morera, E. (1990) *Gramsci's Historicism: A Realist Interpretation*, London: Routledge.
- (2000) 'Gramsci's Critical Modernity', *Rethinking Marxism*, 12(1): 16–46.
- Morris, J. (1997) 'Challenging Meridionalismo: Constructing a New History for Southern Italy', içinde R. Lumley ve J. Morris (eds) *The New History of the Italian South: The Mezzogiorno Revisited*, Devon: University of Exeter Press.

Morton, A. D. (2001) 'The Sociology of Theorising and Neo-Gramscian Perspectives: The Problems of "School" Formation in IPE', içinde A. Bieler ve A. D. Morton (eds) *Social Forces in the Making of the New Europe: The Restructuring of European Social Relations in the Global Political Economy*, London: Palgrave.

— (2002) "'La Resurrección del Maíz": Globalisation, Resistance and the Zapatistas', *Millennium: Journal of International Studies*, 31(1): 27–54.

— (2003a) 'Historicising Gramsci: Situating Ideas in and Beyond their Context', *Review of International Political Economy*, 10(1): 118–46.

— (2003b) 'The Social Function of Carlos Fuentes: A Critical Intellectual or in the "Shadow of the State"', *Bulletin of Latin American Research*, 22(1): 27–51.

— (2003c) 'Structural Change and Neoliberalism in Mexico: "Passive Revolution" in the Global Political Economy', *Third World Quarterly*, 24(4): 631–53.

— (2005a) 'A Double Reading of Gramsci: Beyond the Logic of Contingency', *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 8(4): 439–53.

— (2005b) 'The Age of Absolutism: Capitalism, the Modern States-System and International Relations', *Review of International Studies*, 31(3): 495–517.

— (2005c) 'Change within Continuity: The Political Economy of Democratic Transition in Mexico', *New Political Economy*, 10(2): 181–202.

— (2006a) 'The Grimly Comic Riddle of Hegemony in IPE: Where Is Class Struggle?' *Politics*, 26(1): 62–72.

— (2006b) 'Mexican Revolution, Primitive Accumulation, Passive Revolution', paper presented at 31st Annual Conference of the British International Studies Association (BISA), University of Cork/Ireland (18–20 December).

— (2007) 'Unquestioned answers/Unanswered questions in IPE: a rejoinder to "non-Marxist" historical materialism', *Politics*, 27(2): Baskida.

Mouffe, C. ve A. Showstack Sassoon (1977) 'Gramsci in France and Italy: A Review of the Literature', *Economy and Society*, 6(1): 31–68.

Murphy, C. N. (1994) *International Organisation and Industrial Change*, Cambridge: Polity Press.

— (1998a) 'Understanding IR: Understanding Gramsci', *Review of International Studies*, 24(3): 417–25.

— (1988b) 'Globalisation and Governance: A Historical Perspective', içinde R. Axtman (ed.) *Globalisation and Europe: Theoretical and Empirical Investigations*, London: Pinter.

— (1999) 'Inequality, Turmoil and Democracy: Global Political-Economic Visions at the End of the Century', *New Political Economy*, 4(2): 289–304.

Nadal, A. (1998a) 'Terror in Chiapas', *The Bulletin of the Atomic Scientists*, 54(2): 18–25.

— (1998b) 'Political Cleansing in Chiapas', *The Bulletin of the Atomic Scientists*, 54(3): 20–2.

Nairn, T. (1971) 'Mucking About with Love and Revolution', *7 Days* (10 November): 18–19.

— (1980a) 'Euro-Gramscism', *London Review of Books*, 2(13): 13–15.

— (1980b) 'Euro-Gramscism (cont.)', *London Review of Books*, 2(14): 12–14.

— (1982) 'Anton u Gobbu', içinde A.S. Sassoon (ed.) *Approaches to Gramsci*,

314 Gramsci'yi Çözümlemek

London: Readers and Writers.

Nash, J. (1994) 'Global Integration and Subsistence Insecurity', *American Anthropologist*, 96(1): 7–30.

— (1995) 'The Reassertion of Indigenous Identity: Mayan Responses to State Intervention in Chiapas', *Latin American Research Review*, 30(3): 7–41.

— ve C. Kovic (1996) 'The Reconstitution of Hegemony: The Free Trade Act and the Transformation of Rural Mexico', içinde J. H. Mittelman (ed.) *Globalisation: Critical Reflections*, Boulder: Lynne Rienner.

Nations, J. D. (1994) 'The Ecology of the Zapatista Revolt', *Cultural Survival Quarterly*, 18(1): 31–3.

Neufeldt, M. (2002) 'Democratic Socialism in a Global(-ising) Context: Towards a Collective Research Programme', paper presented at the 43rd Annual Convention of the International Studies Association, New Orleans (24–27 March).

Nield, K. ve J. Seed (1981) 'Waiting for Gramsci', *Social History*, 6(2): 209–27.

Nimni, E. (1994) *Marxism and Nationalism: Theoretical Origins of a Political Crisis*, with a preface by E. Laclau, London: Pluto Press.

Novack, G. (1972) *Understanding History: Marxist Essays*, New York: Pathfinder Press.

O'Connell, D. (1993) 'Bloom and Babbitt: A Gramscian View', *Rethinking Marxism*, 6(1): 96–103.

Ohmae, K. (1990) *The Borderless World*, New York: Fontana.

— (1996) *The End of the Nation State: The Rise of Regional Economies*, New York: Free Press.

Olesen, T. (2004) 'Globalising the Zapatistas: from Third World Solidarity to Global Solidarity?' *Third World Quarterly*, 25(1): 255–67.

— (2005) *International Zapatismo: The Construction of Solidarity in the Age of Globalisation*, London: Zed Books.

Otero, G. (2004) 'Contesting Neoliberal Globalism from Below: The EZLN, Indian Rights, and Citizenship', içinde G. Otero (ed.) *Mexico in Transition: Neoliberal Globalism, the State and Civil Society*. London: Zed Books.

Overbeck, H. (1990) *Global Capitalism and National Decline: The Thatcher Decade in Historical Perspective*, London: Routledge.

— (ed.) (1993) *Restructuring Hegemony in the Global Political Economy: The Rise of Transnational Neoliberalism in the 1980s*, London: Routledge.

— (1994) 'The Forum: Hegemony and Social Change', *Mershon International Studies Review*, 38(2): 368–9.

— (2004) 'Transnational Class Formation and Concepts of Control: Towards a Genealogy of the Amsterdam Project in International Political Economy', *Journal of International Relations and Development*, 7(2): 113–41.

Panitch, L. (1994) 'Globalisation and the State', içinde L. Panitch ve R. Miliband (eds) *The Socialist Register: Between Globalism and Nationalism*, London: Merlin Press.

— (2000) 'The New Imperial State', *New Left Review* (II), 2: 5–20.

— ve S. Ginden (2005) 'Superintending Global Capital', *New Left Review* (II), 35: 101–23.

Pansters, W. (1999) 'The Transition Under Fire: Rethinking Contemporary Mexican

Politics', içinde K. Koonings ve D. Krujtit (eds) *Societies of Fear: The Legacy of Civil War and Terror in Latin America*, London: Zed Books.

Pasolini, P.P. (1996) *Poems*, çev. N. MacAfee ve L. Martinengro, giriş E. Siciliano, New York: Farrar, Straus, & Giroux.

Petras, J. ve H. Veltmeyer (2002) 'The Peasantry and the State in Latin America: A Troubled Past, an Uncertain Future', *The Journal of Peasant Studies*, 29(3/4): 41–82.

Phillips, A. S. ve A. G. Bedian (1990) 'Understanding Antonio Gramsci's Ambiguous Legacy', *International Journal of Social Economics*, 17(10): 36–41.

Piester, K. (1997) 'Targeting the Poor: The Politics of Social Policy Reforms in Mexico', içinde D.A. Chalmers et al. (eds) *The New Politics of Inequality in Latin America: Rethinking Participation and Representation*, Oxford: Oxford University Press.

Pijl, K. van der (1984) *The Making of an Atlantic Ruling Class*, London: Verso.

— (1989) 'Ruling Classes, Hegemony and the State System: Theoretical and Historical Considerations', *International Journal of Political Economy*, 19(3): 7–35.

— (1996) 'A Theory of Transnational Revolution: Universal History According to Eugen Rosenstock-Huessy and Its Implications', *Review of International Political Economy*, 3(2): 287–318.

— (1998) *Transnational Classes and International Relations*, London: Routledge.

— (2006) 'A Lockean Europe?' *New Left Review* (11), 37: 9–37.

Portelli, H. (1973) *Gramsci y el bloque histórico*, Mexico: Siglo XXI.

Poulantzas, N. (1973) *Political Power and Social Classes*, çev. T. O'Hagan. London: New Left Books.

— (1975) *Classes in Contemporary Capitalism*, çev. D. Fernbach. London: New Left Books.

Powell, K. (1996) 'Neoliberalism and Nationalism', içinde R. Aitken et al. (eds) *Dismantling the Mexican State?* London: Macmillan.

Robinson, W. I. (1996) *Promoting Polyarchy: Globalisation, US Intervention and Hegemony*, Cambridge: Cambridge University Press.

— (2000) 'Promoting Capitalist Polyarchy: The Case of Latin America', içinde M. Cox, G. J. Ikenberry ve T. Inoguchi (eds) *American Democracy Promotion: Impulses, Strategies and Impacts*, Oxford: Oxford University Press.

— (2001a) 'Transnational Processes, Development Studies and Changing Social Hierarchies in the World System: A Central American Case Study', *Third World Quarterly*, 22(4): 529–63.

— (2001b) 'Social Theory and Globalisation: The Rise of a Transnational State', *Theory and Society*, 30(2): 157–200.

— (2003) *Transnational Conflicts: Central America, Social Change and Globalisation*. London: Verso.

— (2004a) *A Theory of Global Capitalism: Production, Class and State in a Transnational World*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.

— (2004b) 'Global Crisis and Latin America', *Bulletin of Latin American Research*, 23(2): 135–53.

— (2006) 'Gramsci and Globalisation: From Nation-State to Transnational Hegemony', içinde A. Bieler ve A. D. Morton (eds) *Images of Gramsci: Connections and*

316 Gramsci'yi Çözümlemek

Contentions in Political Theory and International Relations, London: Routledge.

Rocha, J. ve S. Branford (2002) *Cutting the Wire: The Story of the Landless Movement in Brazil*, London: Latin American Bureau.

Roman, R. ve E. V. Arregui (1997) 'Zapatismo and the Workers' Movement in Mexico at the End of the Twentieth Century', *Monthly Review*, 49(3): 98–116.

Rosamond, B. (2000) *Theories of European Integration*, London: Macmillan.

Roseberry, W. (1994) 'Hegemony and the Language of Contention', içinde G. M. Joseph ve D. Nugent (eds) *Everyday Forms of State Formation: Revolution and the Negotiation of Rule in Modern Mexico*, Durham: Duke University Press.

Rosen, F. ve J-M. Burt (1997) '16 Activists Reflect on the Current Political Moment: Bishop Samuel Ruiz Garcia', *NACLA: Report on the Americas*, 31(1): 38–43.

Rosenberg, J. (1994) *The Empire of Civil Society: A Critique of the Realist Theory of International Relations*, London: Verso.

— (1996) 'Isaac Deutscher and the Lost History of International Relations', *New Left Review* (1), 215: 3–15.

— (2000) *The Follies of Globalisation Theory*, London: Verso.

— (2005) 'Globalisation Theory: A Post-Mortem', *International Politics*, 42(1): 2–74.

Rosengarten, F. (1986) 'Gramsci's "Little Discovery": Gramsci's Interpretation of Canto X of Dante's *Inferno*', *Boundary 2*, 14(3): 71–90.

— (1994) 'Introduction', içinde Antonio Gramsci, *Letters from Prison*, vol. 1, ed. F. Rosengarten, çev. Raymond Rosenthal. New York: Columbia University Press.

Ross, J. (1995) *Rebellion from the Roots: Indian Uprising in Chiapas*, Monroe, Minn.: Common Courage Press.

Rovira, G. (2000) *Women of Maize: Indigenous Women and the Zapatista Rebellion*, Çev. A. Keene. London: Latin America Bureau.

Ruggie, J. G. (1982) 'International Regimes, Transactions and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order', *International Organization*, 36(2): 379–415.

Rupert, M. (1995a) *Producing Hegemony: The Politics of Mass Production and American Global Power*, Cambridge: Cambridge University Press.

— (1995b) '(Re)Politicising the Global Economy: Liberal Common Sense and Ideological Struggle in the US NAFTA Debate', *Review of International Political Economy*, 2(4): 658–92.

— (1998) '(Re-)Engaging Gramsci: A Response to Germain and Kenny', *Review of International Studies*, 24(3): 427–34.

— (2000) *Ideologies of Globalisation: Contending Visions of a New World Order*, London: Routledge.

— (2003) 'Globalising Common Sense: A Marxian–Gramscian (Re-)vision of the Politics of Governance/Resistance', *Review of International Studies*, 29 (special issue): 181–98.

Rus, J. (1994) 'The "Comunidad Revolucionario Institucional": The Subversion of Native Government in Highland Chiapas, 1936–1968', içinde G. Joseph ve D. Nugent (eds) *Everyday Forms of State Formation: Revolution and the Negotiation of Rule in Modern Mexico*, Durham: Duke University Press.

— (1995) 'Local Adaptation to Global Change: The Reordering of Native Society in

Highland Chiapas, Mexico, 1974–1994', *European Review of Latin American and Caribbean Studies*, 58: 71–89.

Ryner, M. (2002) *Capitalist Restructuring, Globalisation and the Third Way: Lessons from the Swedish Model*, London: Routledge.

Said, E. W. (1984) *The World, the Text and the Critic*, London: Faber and Faber.

— (1985) 'Orientalism Reconsidered', *Race and Class*, 27(2): 1–15.

— (1990) 'Figures, Con? gurations, Trans? gurations', *Race and Class*, 32(1): 1–16.

— (2000) 'History. Literature and Geography', içinde Edward W. Said, *Reflections on Exile and Other Literary and Cultural Essays*, London: Granta.

Salinas de Gortari, C. (2002) *México: The Policy and Politics of Modernisation*, çev. P. Hearn ve P. Rosas. Barcelona: Plaza & Janés Editores.

Sassoon, A. S. (1987) *Gramsci's Politics*, 2. Baskı. Minneapolis: University of Minnesota Press.

— (1995) 'Family, Civil Society and the State: The Actuality of Gramsci's Notion of "società civile"', *Dialektik*, 3: 67–82.

— (2000) *Gramsci and Contemporary Politics: Beyond Pessimism of the Intellect*, London: Routledge.

— (2001) 'Globalisation, Hegemony and Passive Revolution', *New Political Economy*, 6(1): 5–17.

Schecter, D. (1991) *Gramsci and the Theory of Industrial Democracy*, Aldershot: Avebury.

Schechter, M. G. (2002) 'Critiques of Coxian Theory: Background to a Conversation', içinde R. W. Cox ve M. G. Schechter, *The Political Economy of a Plural World: Critical Reflections on Power, Morals and Civilisation*, London: Routledge.

Schneider, J. (ed.) (1998) *Italy's "Southern Question": Orientalism in One Country*, Oxford: Berg.

Scott, J. C. (1998) *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*, New Haven: Yale University Press.

Scott-Smith, G. (2002) *The Politics of Apolitical Culture: The Congress for Cultural Freedom and the CIA and Post-War American Hegemony*, London: Routledge.

Sennett, R. (1977) *The Fall of Public Man*, London: Penguin.

Serrano, M. (1997) 'Civil Violence in Chiapas: The Origins and the Causes of the Revolt', içinde M. Serrano (ed.) *Mexico: Assessing Neoliberal Reform*, London: Institute of Latin American Studies.

Shields, S. (2003) 'The Charge of the "Right Brigade": Transnational Social Forces and the Neoliberal Configuration of Poland's Transition', *New Political Economy*, 8(2): 225–44.

Shilliam, R. (2004) 'Hegemony and the Unfashionable Problematic of "Primitive Accumulation"', *Millennium: Journal of International Studies*, 33(1): 59–88.

Sillanpoa, W. P. (1981) 'Pasolini's Gramsci', *Modern Language Notes*, 96(1): 120–37.

Simon, R. (1991) *Gramsci's Political Thought: An Introduction*, London: Lawrence & Wishart.

Skinner, Q. (1969) 'Meaning and Understanding in the History of Ideas', *History and Theory*, 8(1): 3–53.

— (1974a) 'Some Problems in the Analysis of Political Thought and Action', *Political Theory*, 2(3): 277–303.

318 Gramsci'yi Çözümlemek

— (1974b) '“Social Meaning” and the Explanation of Social Action', içinde P. Gardiner (ed.) *The Philosophy of History*, Oxford: Oxford University Press.

Sklair, L. (2001) *The Transnational Capitalist Class*, Oxford: Blackwell.

Sklair, L. (1993) *Assembling for Development: The Maquila Industry in Mexico and the United States*, San Diego, Calif.: Centre for US–Mexican Studies.

Slater, D. (2004) *Geopolitics and the Post-Colonial: Rethinking North–South Relations*, Oxford: Blackwell.

Smith, H. (1994) 'Marxism and International Relations Theory', içinde A. J. R. Groom ve M. Light (eds) *Contemporary International Relations: A Guide to Theory*, London: Pinter.

Soederberg, S. (2001) 'From Neoliberalism to Social Liberalism: Situating the National Solidarity Program within Mexico's Passive Revolutions', *Latin American Perspectives*, 28(3): 102–23.

Spriano, P. (1975) *The Occupation of the Factories: Italy 1920*, çev. G. A. Williams. London: Pluto Press.

— (1979) *Antonio Gramsci and the Party: The Prison Years*, çev. J. Fraser. London: Lawrence & Wishart.

Stack, O. (1969) *Pasolini on Pasolini: Interviews with Oswald Stack*, London: Thames & Hudson.

Stahler-Stock, R. (1998) 'The Lessons of Acteal', *NACLA Report on the Americas*, 31(5): 11–14.

Stephen, L. (1995) 'The Zapatista Army of National Liberation and the National Democratic Convention', *Latin American Perspectives*, 22(4): 88–99.

— (1997) 'Election Day in Chiapas: A Low-Intensity War', *NACLA Report on the Americas*, 31(2): 10–11.

— (2002) *¡Zapata Lives! Histories and Cultural Politics in Southern Mexico*, Berkeley: University of California Press.

Ste. Croix, G.E.M. de (1981) *The Class Struggle in the Ancient Greek World from the Archaic Age to the Arab Conquests*, London: Duckworth.

Stienstra, D. (1994) *Women's Movements and International Organisations*, London: Macmillan.

Strange, G. (2002) 'Globalisation, Regionalism and Labour Interests in the new IPE', *New Political Economy*, 7(3): 343–65.

Strange, S. (1996) *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy*, Cambridge: Cambridge University Press.

Sullivan, K. (1995) 'Rural–Urban Restructuring Among the Chamula People in the Highlands of Chiapas', içinde J. Nash et al. *The Explosion of Communities in Chiapas*, Copenhagen: The International Working Group for Indigenous Affairs.

Taylor, I. (2001) *Stuck in Middle GEAR: South Africa's Post-Apartheid Foreign Relations*, Westport, Conn.: Praeger Publishers.

Teichman, J. A. (1996) 'Mexico: Economic Reform and Political Change', *Latin American Research Review*, 31(2): 252–62.

Teschke, B. (1998) 'Geopolitical Relations in the European Middle Ages: History and Theory', *International Organization*, 52(2): 325–58.

— (2002) 'Theorising the Westphalian System of States: International Relations from

Absolutism to Capitalism', *European Journal of International Relations*, 8(1): 5–48.

— (2003) *The Myth of 1648: Class, Geopolitics and the Making of Modern International Relations*, London: Verso.

— (2005) 'Bourgeois Revolution, State Formation and the Absence of the International', *Historical Materialism*, 13(2): 3–26.

Thompson, E.P. (1968) *The Making of the English Working Class*, London: Penguin.

— (1971/1993) 'The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century', içinde E.P. Thomson, *Customs in Common*. London: Penguin.

— (1975) *Whigs and Hunters: The Origin of the Black Act*, London: Penguin.

— (1978) 'Eighteenth Century English Society: Class Struggle Without Class?' *Social History*, 3(2): 133–65.

Togliatti, P. (1979) *On Gramsci and Other Writings*, ed. ve giriş. D. Sassoon. London: Lawrence & Wishart.

Tooze, R. (1990) 'Understanding the Global Political Economy: Applying Gramsci', *Millennium: Journal of International Studies*, 19(2): 273–80.

Trotsky, L. (1936) *The History of the Russian Revolution*, cilt.1. London: Victor Gollancz.

Ugalde, F. V. (1994) 'From Bank Nationalisation to State Reform: Business and the New Mexican Order', içinde M. L. Cook, K. J. Middlebrook ve J. M. Horcasitas (eds) *The Politics of Economic Restructuring: State–Society Relations and Regime Change in Mexico*, San Diego, Calif.: Centre for US–Mexican Studies.

— (1996) 'The Private Sector and Political Regime Change in Mexico', içinde G. Otero (ed.) *Neoliberalism Revisited: Economic Restructuring and Mexico's Political Future*, Boulder: Westview Press.

Urbinati, N. (2002) 'From the Periphery of Modernity: Antonio Gramsci's Theory of Subordination and Hegemony', içinde James Martin (ed.) *Antonio Gramsci: Critical Assessments of Leading Political Philosophers*, cilt. 3. London: Routledge.

Urquidi, V. L. (1994) 'The Outlook for Mexican Economic Development in the 1990s', içinde M. L. Cook, K. J. Middlebrook ve J. M. Horcasitas (eds) *The Politics of Economic Restructuring: State–Society Relations and Regime Change in Mexico*, San Diego, Calif.: Centre for US–Mexican Studies.

Van der Haar, G. (2005) 'Land Reform, the State and the Zapatista Uprising in Chiapas', *The Journal of Peasant Studies*, 32(3/4): 484–507.

Veltmeyer, H. (1997) 'New Social Movements in Latin America: The Dynamics of Class and Identity', *The Journal of Peasant Studies*, 25(1): 139–69.

— (2000) 'The Dynamics of Social Change and Mexico's EZLN', *Latin American Perspectives*, 27(5): 88–110.

Vico, G. (1984) *The New Science of Giambattista Vico*, çev. T. G. Bergin ve M. H. Fisch from the third edition (1744) with the addition of 'Practic of the New Science'. Ithaca: Cornell University Press.

Vilas, C. M. (1996) 'Are There Left Alternatives? A Discussion from Latin America', içinde L. Panitch (ed.) *The Socialist Register: Are There Alternatives?*, London: Merlin Press.

Villafuerte Solis, D. (2005) 'Rural Chiapas Ten Years after the Armed Uprising: An Economic Overview', *The Journal of Peasant Studies*, 32(3/4): 461–83.

Walker, R. B. J. (1993) *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*,

320 Gramsci'yi Çözümlemek

Cambridge: Cambridge University Press.

Waltz, K. N. (1979) *Theory of International Politics*, Reading, Mass.: Addison- Wesley.

Walzer, M. (1988) 'The Ambiguous Legacy of Antonio Gramsci', *Dissent*, 35: 444–56.

Watkins, E. (1986) 'Gramsci's Anti-Croce', *Boundary 2*, 14(3): 121–35.

Watson, T. (1993) 'Comrade Gramsci's Progeny', *Postmodern Culture*, 3(3). Available at <http://www.iath.virginia.edu/pmc/text-only/issue.593/review-1.593>; accessed 30 September 1999.

Weinberg, B. (2000) *Homage to Chiapas: The New Indigenous Struggles in Mexico*, London: Verso.

Weiss, L. (1998) *The Myth of the Powerless State: Governing the Economy in a Global Era*, Cambridge: Polity Press.

Whitehead, L. (1980) 'Mexico From Bust to Boom: A Political Evaluation of the 1976–1979 Stabilisation Program', *World Development*, 8(11): 843–64.

— (1989) 'Political Change and Economic Stabilisation: The "Economic Solidarity Pact"', içinde W. A. Cornelius, J. Gentleman ve P. H. Smith (eds) *Mexico's Alternative Political Futures*, San Diego, Calif.: Centre for US–Mexican Studies.

Whitworth, S. (1994) *Feminism and International Relations: Towards a Political Economy of Gender in Interstate and Non-Governmental Institutions*, London: Macmillan.

Wiener, A. ve T. Diez (eds) (2003) *European Integration Theory*, Oxford: Oxford University Press.

Williams, G. A. (1960) 'The Concept of "Egemonia" in the Thought of Antonio Gramsci: Some Notes on Interpretation', *Journal of the History of Ideas*, 21(4): 586–99.

— (1974) 'The Making and Unmaking of Antonio Gramsci', *New Edinburgh Review*, 7–15. (Gramsci special edition 3).

— (1975) *Proletarian Order: Antonio Gramsci, Factory Councils and the Origins of Communism in Italy 1911–1921*, London: Pluto Press.

Womack, J. (1968) *Zapata and the Mexican Revolution*. New York: Random House.

— (1999) *Rebellion in Chiapas: An Historical Reader*, New York: New Press.

Wood, E. M. (1991) *The Pristine Culture of Capitalism: An Historical Essay on Old Regimes and Modern States*, London: Verso.

— (1995) *Democracy Against Capitalism: Renewing Historical Materialism*, London: Verso.

— (2002a) *The Origin of Capitalism: A Longer View*, London: Verso.

— (2002b) 'Landlords and Peasants, Masters and Slaves: Class Relations in Greek and Roman Antiquity', *Historical Materialism*, 10(3): 17–69.

— (2002c) 'Global Capital, National States', içinde M. Rupert ve H. Smith (eds) *Historical Materialism and Globalisation*, London: Routledge.

Wyn Jones, R. (2000) *Critical Theory and World Politics*, Boulder: Lynne Rienner.

Zangheri, R. (1998) 'Notes on Gramsci and the Twentieth Century', *The Philosophical Forum*, 29(3–4): 93–103.

Zermeño, S. (1997) 'State, Society and Dependent Neoliberalism in Mexico: The Case of the Chiapas Uprising', içinde W. C. Smith ve R. P. Korzeniewicz (eds) *Politics, Social Change and Economic Restructuring in Latin America*, Miami, Fla.: North–South Centre Press.

Gramsci'yi Çözümlemek

Adam David Morton

Bu kitabın amacı, Antonio Gramsci düşünce ve pratiğinin küresel siyasi iktisattaki hegemonya ve pasif devrimin tarihsel ve çağdaş bağlantısını çözümleyerek, bu tür konulara değinmektir. Değişken gelişimin hegemonya ve pasif devrim koşullarına ilişkin kaygıları ortaya çıkardığı şeklindeki Gramsci yaklaşımını takip ederek, onun düşünce ve eylemiyle ilgili yeni sorular sormak mümkün olabildi. Dolayısıyla, Gramsci'nin bize dümeden bir nebze uzaklaştığı veya beklenenden daha az yardımcı olduğu anlarda bile kapitalizmin fırtınalı sularında birtakım yollar bulmak, "devrimci" toplumsal ve siyasi kalkışma dalgalarını sorgulamak konularında hâlâ yardımcı olabileceği öne sürüldü. Buna bağlı olarak, kitap boyunca, Gramsci kavramlarını oldukları gibi "uyarlamak" ya da Gramsci'nin günümüz sorunlarına tüm yanıtları verdiğiğine inanmak dışında, hegemonya, pasif devrim ve değişken gelişim konularında Gramscici bir yolla düşünmeye vurgu yapıldı. Onun eski soruları sorma ve kişiyi Gramsci'nin güncelliğini koruduğu kapitalizm ve hegemonya sorunlarında yeni sorular sormaya yönlendirme yolu budur. Sonuç olarak, alternatif toplumsal koşullar hakkında hegemonya ve pasif devrim sorunsalını merkeze almış bir Gramscici düşünüş tarzı geliştirmek mümkün oldu. Amaç bunu hegemonya ve pasif devrime karşı mücadeleyi ele alırken Gramscici düşünüş yöntemini -ana motifini ya da onun düşünüş ritmini- içselleştiren bir tarzda yapmaktır. "Gramsci'yi çözümlemek" başlığı altında, bu kitap küresel siyasi iktisadi şekillendiren değişken gelişim koşullarındaki hegemonya ve pasif devrim süreçlerini anlamaya bir davettir. Aynı zamanda, dünya düzenindeki değişken gelişim koşullarının üzerine çıkabilecek pratikler hakkında düşünmeye de bir davettir. "Yarın dünyayı inşa etme işini artık bitirdiğimizi ilan etmeyeceğiz," diyordu Gramsci, "aksine sürekli iyileştirme için yolu daima açık tutacağız." Bu kitap Gramsci teori ve pratiğinin dünya düzeninde değişken gelişimi şekillendiren geçmiş ve bugünkü yapılandırılmış araçlar hakkında eleştirel argüman sağlamak konusunda gerekli bileşenlere sahip olduğunu ortaya koymuştur.

ISBN 978-605-4511-15-X

9 786054 511150

KAL KEDON